

לוח
הלכות מנהגים ונהגות
לחודש ניסן

www.rabbinatloubavitch.com

ואלה יעמדו על הברכה

ידידנו הנעלה ראש וראשון לכל דבר שבקדושה,
אשר לבו פתוח לסייע לכל דבר שבקדושה
ר' דוב עייש שליט"א

ברכה והצלחה לכל משפחתו,
ולהוריו היקרים ר' צמח בן משה,
ואמו אסתר שרה בת ג'מילה עייש,
ישלח להם הקב"ה אריכות ימים, בבריאות נכונה,
ונחת חסידי מכל יוצאי חלציהם, אמן.

ברכה והצלחה בmgr26 ולזכות ר' גד עייש ומשפחתו,
ברכה והצלחה לכל משפחתו.

מוקדש על ידי יונתן פינטו, לעילוי נשמת יסמין בת דוד פינטו
מוקדש על ידי משפחת מליחי,
לזכות רפואתו השלמה של כמוס בן אליהו
מוקדש על ידי אשר בנסימון, לזכות הרבי

לזכות הרה"ח הרב מנחם מענדל אטל,
שליח הרבי במרבלה ספרד, ומשפחתו.
ישלח להם הקב"ה ברכה והצלחה גדולה בעבודת השליחות,
ובכל המצטרך בגשם וברוח, ונחת חסידי מכל יוצאי חלציהם.

מוקדש על ידי מרדכי רוח
לעילוי נשמת שולטנא בת נונה ע"ה מגידש,
נ.ל.ב.ע. י"ג ניסן תש"ב.
זו"יינה בת עזיזה ע"ה אטל נ.ל.ב.ע כ"ז אדר תשע"ח. תנצב"ה.

מקודש על ידי שמואל טואטי,
ברכה להצלחה ליצחק חיים בן לוי טואטי

מוקדש על ידי חיים למברוזו, לזכות משפחתו
(boucherie du lac)

מוקדש על ידי מאיר תומה
לע"נ דינה בת מרדכי אוואזאן, נלב"ע י"ג אייר תשס"ט.
זוירא בת יוסף טאמאס נלב"ע ד' מנחם אב תשע"ב.
ציון בן חי טאמאס נלב"ע ד' תמוז תשע"ה. ת.נ.צ.ב.ה.

מוקדש על ידי רפי אטל, לעילוי נשמת אלטע מרים בת שרה

מוקדש על ידי מנדי אטל לעילוי נשמת הלל בן עזר אטל.
ולהבחל"ח לזכות כל משפחת אטל

מוקדש על ידי מנדי אטל לעילוי נשמת אזוז בן שלמה אטל,
משה בן יצחק בן זקי, אסתר בת פרחא בן זקי. כוכבה בת אסתר
אלפון

מוקדש על ידי אהרן בן נעים,
לרפואתו השלמה של יעקב בן רפאל בן חיים

מוקדש על ידי אליהו בן סעיד, לעילוי נשמת שמחה בת יהודית,
ובנה יהושע בן שמחה ז"ל

לעילוי נשמת הרה"ח הרה"ת ר' ברוך שלום בן ר' מנשה ע"ה
אזאקי נפטר יום ד' ט' בטבת התשע"ה

מוקדש על ידי אברהם (גי) אביטבול ורעייתו,
לזכות, בריאות, נחת מהילדים, והנכדים, ופרנסה,
הצלחה בכל בגשמיות וברוחניות.

ברכות ואיחולים לקראת הפסח וההוצאה לאור של הלוח להלכות פסח

לפי סדר הא-ב

ב"ה, ערב קבלת התורה, שהדר קבלוה בימי אחשוורוש (שבת פח),
וליהודים היתה אורה זו תורה (מגילה טז) יג אדר תש"פ.

שלום רב לאוהבי תורתך

הנני לברך את כל בית ישראל בכל מקום שהם, וקהילת אנ"ש צרפת במיוחד,
בברכת פסח כשר ושמח.

כן אברך, את ידידי חביבי הרב נתנאל שיחי' לייב, על שהניף שנית ידו,
בתמיכת וועד רבני ליובאוויטש צרפת, בהוצאת ספר נוסף לתועלת הרבים
בהלכות הפסח, ובים הספרים שכבר יצאו בהלכות אלו, הנני בטוח שיתפוס
ספר זה מקום חשוב אצל הלומדים יחד עם ספרו על ימים נוראים. וכבר פסק
אדה"ז (אור"ח סתמ"ז) שתי משהו, אמרינן (כשיטת הט"ז), וד"ל.

ובימים אלו ממש, אשר החושך יכסה ארץ ורוח סערה על פני תבל, רח"ל
(מגיפה ששמה עולה בגמטריא: יארכו"ן ימי"ך (שמות כ, יב)). בטח יביא ספר
זה רפואה לעולם, כדברי חז"ל (סנהדרין קא, כלה רבתי פ"א, ילקוט שמעוני
משלי רמז תקנ"ג) אשר לימוד הלכות פסח בפסח וכו' מביא טובה לעולם,
ככתוב במשלי, דבר בעתו מה טוב.

הרב נתנאל שי' לייב, נודע לתהילה בשערים באיכות עבודתו בעט סופר
מהיר, הכל סודר בטוב טעם ודעת בלשון צח, דבר דבור על אופניו, עם מוצא
מקורי וטעמי ההלכות והמנהגים עם הערות מחכימות ומאירות, ומנהג ישראל
תורה היא (מנחות כ, ונפסק להלכה ולמעשה בשו"ע אדה"ז סימנים: קפ, תלב,
תנב, תצד) ובפרט מנהגי רבותינו הקדושים נשיאי חב"ד זצוקלה"ה נבג"מ
זי"ע, ובטח יביא תועלת לדורשי דבר ה' לדעת את המעשה אשר יעשון.

ונזכה כולנו, תיכף ומיד ממש, לראות את מקדשנו על תילו ונחוג את החגים
הבע"ל בירושלים עיה"ק עם משיח צדקנו ובלשון המשנה בפרק ערבי פסחים
(משנה ו) "ונאכל שם מן הזבחים ומן הפסחים". אכי"ר

הרב מיכאל שלמה אבישד

ברכות ואיחולים לקראת הפסח וההוצאה לאור של הלוח להלכות פסח

ב"ה.

ברוב שמחה ונחת, אברך את חתני הרב נתנאל לייב שיחי', על פועלו המבורך ב'לוח ההלכות' שערך. משוכנע הנני, שגם לוח זה, יתקבל כמו הלוח הקודם בברכה ובהערכה בקרב הציבור, ובמיוחד ציבור דוברי הצרפתית, אשר יהנו מהתרגום המוצלח והמדוייק מעשה ידי תלמידי ר' שמעון אלבו שיחי', שעשה עבודה ראויה לשבח. 'ספר' זה הוא פרי של עבודה מאומצת של מחקר ועיון, הנצרך כדי להגיע למסקנות ברורות ומדוייקות, וכנדרש מיצירה הלכתית.

כמו כן, אחזק את ידי 'ועד רבני ליובאוויטש', על היוזמה המבורכת, ואת ידידי הרב חיים אטלן שלקח על עצמו את המשימה החשובה הזו, ופועל ללא לאות למען הצלחתה, כמו שפועל בכל התחומים שאנו נדרשים בו בועד רבני ליובאוויטש, ותהא משכרותו מן השמים.

ולכל קהילת יהודי צרפת, אאחל פסח כשר ושמח, ושנשמע רק בשורות טובות. והזכיר הרבי פעמים רבות את דברי חז"ל שהתורה 'מגנא ומצלא', בטוחני שבזכות לימוד התורה, תהיה לכל אחד ואחד בתוככי כלל ישראל, גאולה פרטית בגשם ורוח, עד לגאולה כללית, בגאולה האמיתית והשלמה, ויהי רצון שעוד השנה נזכה לאכול מן הזבחים ומן הפסחים.

הרב יעקב זרביב

ברכות ואיחולים לקראת הפסח וההוצאה לאור של הלוח להלכות פסח

בס"ד, ר"ח ניסן תש"פ.

בשיחת יום שני דר"ה התשנ"ב מדבר הרבי במעלת ותועלת הלוחות המביאים את המנהגים והלכות הצריכות והשייכות לאותו זמן ובפרט לאלו שאין להם ספרים או שאינם יודעים היכן לחפש וע"י העיון בלוחות הללו מוצאים בנקל את ההלכות הצריכות.

ולכן באנו בזה לחזק את פרי עמלו של הרב נתנאל לייב שיחי' אשר קיבץ כעמיר גורנה את הלכות הפסח ומנהגי ליובאוויטש בפונדק אחד כשו"ע המוכן לפנייהם בטוב טעם ודעת לזכות את הרבים בידיעת הלכות אלו על בוריין ולקיימן כראוי על כל פרטי' ודקדוקי', וביותר אפשר לברך ברכת הנהנין מההערות שבירר וליבן בעמקות ובישרות להבין היטיב שורש ומקור של כל הלכה ומנהג.

והנני לברכו שימשיך בעבודתו הקדושה לזכות את הרבים בעוד חיבורים נפלאים להגדיל תורה להאדירה ולקידוש שם ליובאוויטש.

כתבו הראשונים ומובא בשו"ע יהודים קדושים הם שמחמירים על עצמן ויש להם על מה שיסמוכו. וצ"ע כי בדרך כלל לשון זה נאמר לגבי קולות וכאן זה נאמר על חומרות, ומביא המעדני שמואל בשם הרב יעקב יוסף מאוסטראה שגם לחומרות שלנו בפסח צריך מקור הלכתי שיהיה על מה לסמוך. ולהעיר שאת החומרות של פסח צריך לקיים מתוך אהבה ושמחה שלכן מובא בשו"ע אדמוה"ז (סימן תסט) שלא יאמר אדם כמה טורח יש בפסח זה.

גם באתי בזה לחזק את ידי ר' שמעון אלבז שיחי' על תרגומו הנפלא לשפת המדינה בכדי שרבים יאותו לאורו של לוח זה לאכול מפריו ולשבוע מטובו.

וכאן המקום להוקיר לכבד ולהעריך את הרב חיים אטלן שיחי' שמנהל ביד רמה את מוסד וועד רבני ליובאוויטש, והודות למסירותו הנפלאה זכה מוסד זה להצלחה כבירה בכל עניני יהדות וחומת הכשרות בצרפת, ויהא רעווא שימשיך לנהל מוסד קדוש זה מתוך בריות גופא ונהורא מעליא עד ביאת משיח צדקנו.

והנני לברך את קהילת ליובאוויטש בצרפת בתוככי כלל ישראל בברכת חג פסח כשר ושמח.

ונסיים בדברי שו"ת מן השמים שמצות איסור חמץ קיבלו עם ישראל באהבה בחיבה והחמירו בכללי' ובפרטי' וכל המאריך בדקדוקי' מאריכין לו ימיו ושנותיו.

יוסף יצחק מאיר טייכטל

ברכות ואיחולים לקראת הפסח וההוצאה לאור של הלוח להלכות פסח

ב"ה.

בפרוס עלינו חג הפסח, ברצוני לאחל, חג פסח כשר ושמח, חירות אמיתית ומדאגות, בגשמיות וברוחניות, ומתוך שמחה תמיד.

זאת ההזדמנות, להודות לרב נתנאל לייב ולר' שמעון אלבוז, על עבודת העריכה והתרגום, של קובץ הלכות פסח, עם מנהגי רבותינו נשיאנו בכל פרט ופרט, עם ציון המקורות מהתלמוד דרך הראשונים עד אחרונים אחרונים, בצירוף הנהגותיהם בקודש של רבותינו נשיאנו.

כל הקובץ מלא וגדוש 'דבר דבור על אופניו', אשריהם שזכו לקיים מה שכתוב בגמ' ברכות (ח, א) על הפסוק בתהילים (פז, ב): "אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב" אוהב ה' שערים המצויינים בהלכה, יותר מבתי כנסיות ומבתיו מדרשות, והיינו דאמר ר' חייא בר אמי משמיה דעולא, מיום שחרב ביהמ"ק, אין לו להקב"ה בעולמו, אלא ארבע אמות של הלכה בלבד".

ואסיים בברכה גדולה לידיד הרב חיים אטלן, אשר פועל ללא לאות למען רווחת הקהילה, וההוצאה לאור של קובץ זה. אשריו שזכה למה שכתוב באבות דרבי נתן (נוסחות ב' פרק לב): "הוא היה אומר העושים שררה עם הציבור, אין עמלים עמהם באמת, שברית אבותם עוזרתם, ותפלתם עומדת להם, ואתם מעלה אני עליכם שכר כאילו עשיתם בעולם הזה ובעולם הבא" (וראה ב"ח או"ח רפב ב, שו"ת משנה הלכות, ו' עמ' תקלב).

בטוח שקובץ זה יתרום לזירוז הגאולה האמיתית והשלמה, בקרוב ממש.

בברכה

הרב מנחם מענדל הלל חיים ללום

פתח דבר

בשבח והודי' להשם יתברך, שהחיינו וקיימנו והגענו לזמן הזה, להוציא לאור את לוח ההלכות והמנהגים של פסח (חלק ראשון).

הלכות פסח ומנהגיו, הן כידוע רבים ומגוונים, ולכן אנו רואים חשיבות רבה ב'לוח' זה, עזרתו ונחיצותו לקהילתנו הי"ו.

באנו בזה להודות לפועלם המבורך של העומדים על המלאכה: הרב **נתנאל לייב שי' העורך, ור' שמעון אלבז שי'** המתרגם, על עבודתם והשקעתם הרבה בפרוייקט זה.

ועד רבני ליובאוויטש - צרפת, שמלבד פעולותיו הרבות בקרב קהילת יהודי צרפת מזה שנים, נטל על עצמו משימה חשובה: לקרב את ההלכה לציבור, הצמא לדבר הוי' זו הלכה, ובפרט הלכה בטעמה ומקורותיה.

הקהילה היהודית בצרפת, ובפרט אנ"ש חסידי חב"ד, מכירים את פעולותיו של 'הועד', ואת מגוון התחומים אליהם הוא נדרש מידי יום ביומו.

אכן, מאחר ותפקידנו להקיף את מגוון הצרכים של הקהילה היהודית, העמדנו לרשות הקהילה את הדברים הבאים:

- שלשה רבנים ברי סמכא, שעונים על שאלות הנשאלות בקבוצות וואטסאפ יעודיות של הלכה.

- בין דין קבוע, שיושב לדון באופן רציף.

- יחידה של מומחים לטיפול בענייני 'שלום בית'.

- הוצאה לאור של לוחות וחוברות הלכה.

- חברה קדישא.

- אתר אינטרנט [http:// www.rabinatloubavitch.com](http://www.rabinatloubavitch.com)

- חשבון פייסבוק יעודי: info vaad

ועד רבני ליובאוויטש שופע בתכניות ובחידושים, ושמח
לבשר על פתיחתו הקרובה של מושבו החדש בכתובת:

bis rue darius milhau 75019 paris 70

במקום זה יהיו:

- משרדי הועד
- בית הוראה
- יסוד בית מדרש, לעילוי נשמת הרב הגאון הרב יוסף ברוך האווי
ז"ל, בו ימסרו שיעורי תורה, והרצאות מגוונות.

בהתרגשות רבה, אנחנו מקדישים פעולות אלו לזכר הרבנים הגאונים:

הרב הגאון הרב הלל פּעוּזנער ע"ה

הרב הגאון הרב מרדכי בלינוב ע"ה

והרב הגאון הרב יוסף ברוך האווי ע"ה

אשר הם לנו מקור השראה, ומורי דרך על כל צעד ושעל בעבודתנו
ב'ועד'. ויהי רצון מאת השם יתברך, שיהיו למליצי יושר בעד כל
קהילתנו.

זאת ההזדמנות להודות מקרב לב, לכל הפועלים והעוזרים, המשתתפים
מידי יום במסירות, בפעולותיו של ה'ועד', כדי לענות על הצרכים
והדרישות של הקהילה.

כולנו תקוה ותפילה להשם יתברך, שאבן נוספת זו תהווה נדבך חשוב,
בבנין שאנו בונים, ותהיה מקור לשפע וברכות, ובזכות 'לוח' זה של
פסח, נזכה לאכול מן הזבחים ומן הפסחים, בבית המקדש השלישי,
שיבנה מלך המשיח, אמן.

בברכת פסח כשר ושמח

הרב חיים אטלן

מנכ"ל ועד רבני ליובאוויטש, צרפת

ר"ח ניסן התש"פ

דבר העורך

פותחים בכבוד אכסניא (ברכות, סג, ב) בואו ונוקיר תודה וברכה, ל'ועד רבני ליובאוויטש, צרפת', אשר מלבד פעולותיו המגוונים לרווחת הקהילה היהודית בצרפת, נטל על שכמו משימה חשובה – להנגיש את ההלכה לכל דורש. וזאת ההזדמנות להוקיר תודה לידידי הרב חיים אטלן שמלבד כל פעולותיו, נטל על שכמו משימה חשובה זו, להוציא לאור מדריכי הלכה על ההלכות הצריכות, ותהיה משכורות שלמה מן השמים.

על החשיבות הרבה שרואה הרבי ב'לוחות' אלו, אפשר ללמוד מדבריו, יום ב' דר"ה התשנ"ב:

"דבר נכון ביותר הוא, שכל אחד ואחד יעיין בלוחות הנ"ל [דהיינו הלוחות שמלקטים את ההלכות הנצרכות], באופן שכל ההלכות דימים אלו יחקקו בזכרונו, מפני שלפעמים כשמתעוררת שאלה בזה, נמצאים במעמד ומצב שאסור להפסיק ולשאול, או שאין את מי לשאול, ויתירה מזו – לפעמים אינו יודע כלל שצריך לשאול".

בעמדנו לפני עריכת לוח על הלכות פסח, ניצבה בפנינו דילמה קשה, שהרי מן הנמנע להקיף בחודשים ספורים של מלאכה, את כל הנושאים, ההלכות, המנהגים, וההנהגות, הקשורות לחג הפסח (כמאה סימנים בשו"ע!) הלכה בטעמה ומקורותיה.

אמנם אפשר היה להביא את הדברים בקצרה, הלכה למעשה, ותו לא. אבל לאחר שראינו את ההתעניינות הרבה של הציבור, ב'לוח' כזה, שבו מובאים הדברים עם הטעמים והמקורות, בחרנו בדרך הזו, וכלשונו של אדמו"ר הזקן - 'דרך ארוכה וקצרה'.

ולכן בחרנו להתמקד בחלק מהלכות פסח, ואי"ה בפעם הבאה נוכל לסיים את המלאכה, ולהביא את הלכות הרבות הנוספות, כגון: מכירת

חמץ, ההידורים וההנהגות של פסח, חמץ שעבר עליו הפסח, תרופות, דיני ערב פסח, וספירת העומר ועוד.

כדרכנו בפעם הקודמת חילקנו את הצגת ההלכה לשלש רמות:

א. באותיות הגדולות מוזכרת ההלכה למעשה בקיצור. ב. בסוגריים באותיות קטנות יותר, מובא מקור וטעם בקצרה. ג. בהערות בשולי הדף ישנה הרחבה לנושא. כך שמי שרוצה לדעת רק את ההלכה למעשה, יסתפק בקריאה ללא הסוגריים.

התרגום המשובח לשפת המדינה, לא נעשה על ההערות, אלא על ההלכות וטעמיהן בלבד. כאן המקום להודות לידידי ר' שמעון אלבו, על תרגומו המשובח, והערותיו המחכימות, ואכן, הצליח במלאכת אומן, לדקדק ולהציג באופן ברור וקריא, את ההלכות וטעמיהן.

הנושאים שנדונו בחלק זה הינם: ההלכות הקשורות לדיני שלשים יום קודם החג וחודש ניסן, דיני המצות, בדיקת חמץ, וניקיון הבית. והארכנו בהסברת הצורך בניקיון, היכן וכמה צריך לנקות, וכללי הדינים של ביעור וביטול חמץ בל יראה ובל ימצא וכו' שהלכותיהם מרובות (כעשרה סימנים בשו"ע!), ובפרטי דיני בדיקת חמץ, ובשאלות המצויות בו. כמו כן, הובאו הלכות הגעלה (מאת הרב הגאון הרב הגאון, הרב יוסף ברוך האוזי, והרב חיים אטלן, בצורה פשוטה ומעשית, ובשפת המדינה). ונוסף לאלה, הובאו חלק מהלכות ליל הסדר, ובעיקר דברים שהם פחות ידועים. ובע"ה בפעם הבאה, יושלמו כל החלקים של ליל הסדר.

בעריכת הלוח נעזרנו בספרי הלכה כפסקי תשובות ונטעי גבריאל, ובספרים המלקטים את מנהגי חב"ד כ'ספר המנהגים - חב"ד', 'אוצר מנהגי חב"ד', הלכות ומנהגי חב"ד' של הרב גינזבורג, ספר 'הלכה למעשה' של מכון הלכה, הלוח של הרב ברוין, התייעצות עם 'משפיעים' וזקני אנ"ש, וכמוכן בספרי הלכה רבים.

ביקורת והגהה: חלק גדול מההלכות שבלוח היו למראה עיני כמה מרבני חב"ד שהעירו את הערותיהם והם שולבו בתוך הדברים. תודתי נתונה בין השאר, לרה"ח הרב ברוך אבערלנדער על הערותיו

המחכימות. אך 'שגיאות מי יבין', ויתכן שהתשרבבו אי דיוקים וכו', על
כן בקשתנו שטוחה בפני הקוראים, להביא לידיעתנו, כל הערה והארה,
או אפשרות של חוסר הבנה וכדומה, ונשתדל לתקן במהדורות
הבאות. הכתובת לשליחת הערות: louahvaad@gmail.com

בברכת פסח כשר ושמח
כ' אדר התש"פ
הרב נתנאל לייב

מפתח עניינים

פרק א – שלשים יום קודם החג 19

- ב. אכילת מצה לפי החג
- ג. המנהג לאסור קודם
- ד. טעם המנהג
- ה. מה נאסר באכילה:
- ו. סוגי מצות: מצה עשירה / מבושלת / עוגה מקמח מצה / מצת מכונה חמץ / מצה שנאפתה לא לשמה
- ז. אכילת מצה לקטנים
- ח. אכילת מצה לזקנים וחולים
- ט. זהירות מחמץ והתחלת ההכנות והקניות
- י. דברים שאסור לומר: כמה טורח חג זה / מאכל זה לפסח / אופני ההיתר באיסור זה
- יא. קמחא דפסחא
- יב. מבצע מצה

פרק ב – חודש ניסן 33

- א. אמירת ה'נשיא'
- ב. תחנון
- ג. ביקור בבית החיים
- ד. השטחות על קברי צדיקים
- ה. ברכת האילנות: גדר הברכה וחשיבותה / חובת הברכה / נוסח הברכה / סוג העצים / פרחים ולא פירות / מה צריך לראות / כמה עצים / רק בפעם הראשונה שרואים / רק בחודש ניסן / שבת ויום טוב / נשים
- ו. פסח בבית

ז. יומי דפגרא: ב ניסן: ההנהגה ביום זה / יום מסוגל להחלטות טובות / י"א
ניסן: יום התוועדות / לימוד פרק התהילים של הרבי / יג ניסן: יד ניסן: ח"י ניסן

63 ..... פרק ג – המצות

- א. מצה שמורה – הקדמה
- ב. שמורה משעת קצירה, טחינה, לישה: מאימתי צריך שמירה /
שעת לישה / משעת קצירה / משעת טחינה.
- ג. שמירה לשמע, או עשיה לשמה ?
- ד. נפק"מ – הכנת מצה ע"י גוי וקטן: דווקא יהודי גדול / אפשר ע"י גוי
או שוטה וקטן / למעשה.
- ה. מצות מכונה
- ו. מצה עגולה עבודת יד – מנהג חב"ד
- ז. מצה כפולה, ונפוחה
- ח. תנור ראשון
- ט. מצה מקמח אחר: אחד מחמשת מיני דגן / חשש חמץ כשאין חטים
/ חולה ציאליק / מצה מחטים בלי גלוטן / ההנהגה לאכול רק כזית אחד של
מצה / מצה בלי גלוטן לחולה ציאליק

76 ..... פרק ד – הניקיון לפסח

- הקדמה כללית
- א. הגדרת איסור, 'בל יראה ובל ימצא': האיסור / גם בלי לראות /
דוקא חמץ שלו / חמץ באחריותו / החמץ שמחוץ לביתו / סיכום
- ב. שני הדרכים, להינצל מ'בל יראה' - 'ביטול' או 'ביעור': ביטול
/ בדיקה וביעור
- ג. הסיבה שהצריכו חכמים את שניהם - 'ביטול' ו'ביעור':
הקדמה / הצורך בביעור / הצורך בביטול
- ד. מהו 'ביטול' בפועל, ואיך עושים אותו: עיקר הביטול במחשבה /
ביטול בפה / עד מתי אפשר לבטל

ה. מהו 'ביעור', ואיך עושים אותו: הקדמה / הביעור מן התורה ומדרבנן / תקנת בדיקה / סיכום ב-ה

ו. חמץ החייב ביעור מן התורה, מדרבנן, וזה שאינו חייב ביעור כלל: מן התורה: כזית חמץ / מדרבנן: פחות מכזית חמץ / פירורים קטנים ונקיים / פירורים קטנים שדבוקים בכלי אכילה / פירורים שעלולים ליפול לתוך האוכל / אינו חייב ביעור כלל: פירורים מטונפים / פירורים קטנים על הרצפה / פירורים קטנים שלא ניכר מה הם / חמץ שקשה להשגה / חמץ שאינו ראוי לאכילת כלב

ז. מה צריך לנקות לפסח, ואיפה: הקדמה / א. חייב ניקיון יסודי / ב. אינו חייב ניקיון ובדיקה / חייב ניקיון ובדיקה

ח. הצורך בשני הדברים - ניקיון, ובדיקת חמץ: הקדמה / טעם הניקיון לפני הבדיקה / טעם הבדיקה לאחר הניקיון: א. ניקיון סתמי כמו כל השנה. ב. ניקיון מיוחד 'לשם פסח' לשם הסרת החמץ. ג. ניקיון שהגיע בודאי לכל החורים והסדקים / למעשה

ט. פירוט חלקי, של המקומות והחפצים הזקוקים לניקיון ובדיקה: חדרי הבית / ארונות מגירות קופסאות שעשויים להגיע אליהם באמצע הסעודה או תוך כדי אכילה / מיטות, ספות, ריצפת הבית, משחקים צעצועים שעורים תכשיטים אלבומי תמונות דיסקים תיקים ילקוטים מזוודות / ארונות ותיבות שלא עשויים להגיע אליהם באמצע הסעודה או תוך כדי אכילה / חלל תחת ארון כבד / מרפסת חצר גינה / בגדים / ספרים / כלי אכילה ובישול / תנורי אפיה ונפות לנקותם, להצניעם, למכרם / מכונית / מקום שטורח לברדו ולא ישתמש בפסח / חדר מדריגות / משרדים / מקרר / מכשירים אלקטרוניים טלפון / פלאפון / מקלדת מחשב / עגלת תינוק, וכסא אוכל לתינוק / הפמוטים לנרות והמגש שלהם / טבעות / לא לשכוח לנקות או למכור.

פרק ה - דיני בדיקת חמץ 109

א. החיוב

ב. במתינות

ג. זמנה

ד. האיסורים לפני הבדיקה: חצי שעה לפני / התחיל בהיתר / שומר / שיעור קבוע / אכילת ארעי / שינה ואכילה למי שקשה עליו הבדיקה / עובד עד מאוחר, ולא יכול לבדוק בעצמו בזמן האם עדיף ע"י שליח / תפילת ערבית

ה. ערבית

ו. הכנות לבדיקה: ניקיון הבית / עשרה פתיתים / באופן מעשי / נטילת ידיים

ז. אלו מקומות חייבים בבדיקה: חייבים / לא חייבים / נמכר לגוי

ח. מי בודק: בעה"ב בעצמו / בני ביתו / אנשים נשים וקטנים / כמה בודקים - מי מברך

ט. אשה שמתגוררת לבד

י. אונן

יא. הברכה

יב. התחלת הבדיקה מיד

יג. דיבור בשעת הבדיקה

יד. הנר: נר ולא אבוקה / שעווה / פנס / לכבות את האור

טו. נוצה, כלי וכף

טז. אחד הפתיתים אבד

יז. הפתיתים, השקית, הכף וכו' אחרי הבדיקה

יח. ביטול: חשיבות כוונת הלב / מתי / מדוע אחרי הבדיקה / מדוע מבטלים שוב אחרי 'ביעור חמץ' / איזה חמץ מבטלים ונוסח הביטול / נשים ובני הבית

יט. זהירות עם החמץ שנשאר

כ. בדיקה לאור היום: הקדמה - בדיקה לאחר הניקיון בימים שלפני פסח / דין 'אכסדרה' / יוצא למעשה

כא. על מי מוטלת חובת הבדיקה: שוכר / מלון / אורח / ביהכנ"ס / בחורי ישיבה ותלמידות פנימיה / מתאשפו בבית רפואה

כב. הנוסע מביתו - חיוב הבדיקה בביתו: חיוב הבדיקה / הביטול / מכירת כל הבית לגוי: אם הולך למקום שמשלם עליו ויהיה שם בליל י"ד / אם מתארח בחג ויהיה עדיין בביתו בליל י"ד / מתארח בחג ולא יהיה בביתו בליל

פרק ז – ליל הסדר – עניינו וחשיבותו, וההכנות אליו.....148

א. החשיבות המיוחדת של לילה זה: זהירות וקדושה / מה מבקשים מהקב"ה בלילה זה / ליל שימורים / הקב"ה מקשיב לבני"

ב. חשיבות ההקפדה על כל פרט

ג. סימני הסדר

ד. הביאור ההלכתי של מהלך הסדר: המצוות של ליל הסדר ויו"ט / סביב למצוות / מהלך הסדר בפירוט קדש ורחץ וכו'

ה. חיובי הנשים בליל הסדר: במצוות דרבנן / במצוות מן התורה / זהירות באמירת או שמיעת ההגדה לנשים וקטנות

ו. דברים שצריך להכין מבעוד יום ל'ליל הסדר': הקדמה / עירוב תבשילין / הגדות / כוסות / יין ומיץ ענבים / כלי שבור / הפרשת חלה / מצות שלמות / הכנת ה'כזיתים' מצה / כמה כזיתים / איך מכינים שקילה ביו"ט / לשער כזית בלי שקילה / כזיתים של מרור / וכורך / מי מלח / חרוסת / זרוע / ביצה / בדיקת החסה מתולעים / חריין / כוס של אליהו / חצות / הסיבה / כרפס / סעודה / שלא ישנו התינוקות.

פרק ח - מצוות ותקנות חכמים.....163

הקדמה

א. מצות סיפור יציאת מצרים

ב. שיעור המצוה ואופנה

ג. מצות זכר ליצי"מ בכל יום, לאנשים ונשים

ד. סיכום, ואופן ההנהגה למעשה, במצות סיפור יצי"מ: המצוה / אופן הסיפור / לשתף את הילדים / אופן קריאת ההגדה / הכנה למצוה / הגדה / הקטעים שחייבים לקרא בהגדה

ה. מצות אכילת מצה

ו. זמנה

ז. שיעור כזית מצה

- ח. נשים, הסיבה, לחם משנה, כורך, אפיקומן
- ט. סיכום והנהגה למעשה במצות אכילת מצה: המצוה / ג' מצות
 - לחם משנה / סדר הברכה למי שיש קערה / סדר הברכה למי שאין קערה
 / הכוונה בברכת על אכילת מצה / אופן האכילה / האכילה למי שאין לפניו
 קערה / חלוקת המצה לבני הבין שאין להם קערה - הבעיה / אופן חלוקת
 המצה לבני הבית שאין להם קערה - העצות / טבילה במלח
- י. מצות ארבע כוסות, טעמה וחשיבותה
- יא. זמנה
- יב. הכוס: שלמה ומלאה / מכילה רביעית / שטיפה והדחה / כוס של כסף
- יג. היין: מיץ ענבים או יין / יין מבושל / יין אדום
- יד. הברכה: מנהג הספרדים והאשכנזים
- טו. השתיה: הכמות, הזמן
- טז. שתיה על הסדר
- יז. אופן השתיה למעשה.

א. שלשים יום קודם החג

- א. לימוד הלכות פסח / ב. אכילת מצה לפי החג / ג. המנהג לאסור קודם /
 ד. טעם המנהג / ה. מה נאסר באכילה / ו. סוגי מצות (מצה עשירה, מבושלת,
 עוגה מקמח מצה, מצה חמץ, מצת מכונה, מצה שנאפתה לא לשמה) /
 ז. אכילת מצה לקטנים / ח. אכילת מצה לזקנים וחולים / ט. זהירות מחמץ
 והתחלת ההכנות והקניות / י. דברים שאסור לומר / יא. קמחא דפסחא /
 יב. מבצע מצה.

א. לימוד הלכות פסח - שלשים יום לפני החג: אחת מתקנותיו הראשונות של משה רבינו הייתה, לימוד הלכות החג בכל חג, ותיקנו חכמים בזמן שביהמ"ק היה קיים, שילמדו החכמים לתלמידיהם את הלכות החג, שלשים יום לפני החג, כלומר, מפורים ואילך. ותקנה זו לא התבטלה גם לאחר החורבן, ובפרט בהלכות פסח המרובות. ובדורות אלו, שהכל כתוב בספרים, מצוה על כל אחד ואחד, שילמד בעצמו את הלכות החג לפני החג, עד שיהיה בקי בהם, וידע את המעשה אשר יעשה. (שו"ע אדמו"ר הזקן, תכט, א - ג) ¹.

1. מקור החיוב ללמוד את הלכות החג, 30 יום לפני החג: הגמרא (פסחים, ו, א) לומדת מהנהגתו של משה רבינו - שלימד הלכות 'פסח שני', בפסח ראשון - שיש להתחיל ללמוד את הלכות פסח שלשים יום לפני החג: "תניא, שואלין ודורשין בהלכות הפסח, קודם הפסח שלשים יום. . . שהרי משה עומד בפסח ראשון, ומוהיר על הפסח שני". [ישואלים ודורשין]: לומדים ומוסרים על כך שיעורים ודרשות. שכך היה הלימוד בזמנם, לא מותר ספרים אלא 'תורה שבעל פה' - הרב מלמד לתלמידיו]. אלא שישנה לכאורה סתירה לדברים אלו מדברי הגמרא במגילה (לב, א): "משה תיקן להם לישראל, שיהיו שואלין ודורשין בהלכות פסח בפסח!" הרי שהחיוב הוא בחג עצמו ולא שלשים יום קודם?

ואכן בעקבות זאת, לדעת כמה 'ראשוני' (ר"ן, רשב"א, ריטב"א), אין חיוב ללמוד את הלכות החג שלשים יום לפני החג, והגירסא הנכונה לדעתם [וכך היא גם גירסת הרי"ף, והגמ' ע"ז, יב] ללא המילה 'דורשין': שואלין - בהלכות הפסח, קודם הפסח שלשים יום". ומפרשים כך: הבא 'לשאל' שאלה בהלכות פסח שלשים יום לפני החג, נחשב 'שואל כענין' (ויש להקדימו לשואל אחר).

אבל דעת רוב הראשוני (רש"י [ב"ק קיג ועוד], תוס', תוס' רא"ש [מגילה ד], רוקח ועוד, וכן מפורש ביאוניסי - בעל השאלות ובה"ג: 'וימקמי פסחא בתלתין יומין,

החינוך, יכולים לנצל זמן זה, כדי ללמד לתלמידיהם את הלכות החג (אג"ק, י' ע' שג).

ב. אכילת מצה לפני החג:

הקדמה - האיטור בערב פסח, וטעמו: אסרו חכמים לאכול מצה בערב פסח, וכדברי הירושלמי (פסחים): "אמר רבי לוי, האוכל מצה בערב פסח,

מבעי לה לישראל למגמר מלי דפסחא ואגמורי אנשי ביתה דתניא שואלין הלכות הפסח", שחובה להתחיל ללמוד את הלכות החג שלשים לפני החג, ואת היסתירה בין הגמרות מיישבים אחרת. [ראה ב"ח ובית יוסף סימן תכט. ולדוגמא: שאכן חובה ללמוד בשניהם, לפני החג, ובחג עצמו]. ואדרבה, מוכיח הב"ח ממקום אחר בש"ס (סנהדרין, יב, ב) שחובה ללמוד שלשים יום קודם החג: "מכדי מפריא לפיסחא תלתין יומין, ומפריא דרשינן בהלכות הפסח, דתניא שואלין בהלכות הפסח קודם לפסח שלשים יום".

דעת השלחן ערוך בזה: היבית יוסף הביא את דברי הר"ן (שאין חובה ללמוד), ונוסף לכך, שינה השו"ע מלשון הטור שכתב 'שואלין ודורשינן', וכתב רק 'שואלין', ומדייק מכך היבואור הלכה' שמשמע שנוקט כר"ן, שאין חיוב ללמוד. אבל אינו מוכרח: א. גרסת הטור בדפוס ראשון, הוא 'שואלין', בלי המילה 'דורשינן', וכן נראה שהייתה גרסת הבית יוסף. ב. בכמה מקומות כתבו רק הלשון 'שואלין' ואעפ"כ, כוונתם ברורה שצריך ללמוד [ראה לדוגמא לשון הבה"ג לעיל], ואכן הפמ"ג נוקט שגם לדעת המחבר יש לומר שצריך ללמוד, וכן כתב בשו"ת 'בית דוד' מסלוניקי (מובא רבות ב'ברכי יוסף'), סימן קלב. ג. וכן סתימת הלשון בשו"ע היא שצריך ללמוד, ודוחק לומר שסומך על מה שכתב בב"י, ושכל מה שבא להגיד בהלכה זו הוא, שאם באים שני תלמידים לשאול, יש להקדים לענות לזה ששואל בהלכות פסח.

למעשה: רוב האחרונים (ב"ח, חק יעקב, אליה רבה, שו"ע אדמו"ר הזקן) נקטו כדעת הראשונים שחובה על כל אחד, ללמוד שלשים יום קודם החג, את הלכות החג. [וכן נוטה דעת הימשה ברורה. אמנם בסוף דבריו מביא את דעת היח'ק יעקב' שחילק בין 'בית הועד' (בית המדרש), לשאר כל אדם, שרק ב'בית הועד' יש חיוב ללמוד שלשים יום קודם החג. [ומקור החילוק ב'ירושלמי'], אבל למעשה היאליה רבה' דוחה את דברי היח'ק יעקב' וכפי שמציין גם המשנ"ב, וכן סתימת כל הפוסקים (ואדמו"ר הזקן מכללם), שאין חילוק, והחיוב הוא על כל אחד ואחד, ולא רק בבתי המדרש]. והעירוני שבספר 'שלחן מרדכי' (ליקוט תשובות של הרב מרדכי בלינוב ע"ה), מדייק שאדמו"ר הזקן הקפיד להזכיר רק לשון 'דורשינן'. ('חכמים הראשונים תקנו לדרוש ברבים . . . ידרשו הלכות פסח . . . ידרשו הלכות עצרת . . . ידרשו הלכות החג . . . תקנו חכמים לדרוש . . . "ודפח"ח).

*מתקנותיו הראשונות של משה רבינו: אג"ק י, עמ' קל: "ידוע ומפורסם, שזה היה מתקנת משה רבינו הראשונות". הוראה למחנכים: אג"ק י, עמ' שג: "בוודאי ינצלו ימי הפורים באופן המתאים בבתי ספר הרשת, וכן בהנוגע ללימודים מיוחדים השייכים לחג הפסח הבע"ל".

כבא על ארוסתו בבית חמיו". וכן פוסק הרמב"ם (חמץ ומצה, ו, יב): 'איסור גמור הוא מדברי סופרים. . ומי שאכל, מכין אותו מכת מרדות'. הובא להלכה ברמ"א, ושו"ע אדמו"ר הזקן (תעא), ושאר פוסקים (שם).

הטעם: א. מדה מגונה: ה'לבוש' (וה'כל בו', ו'חך יעקב'), מביא את דברי הירושלמי הנ"ל ומפרש: שהיא מידה מגונה, שמראה שאינו יכול להתאפק עד שמכניסה לחופה, וכן האוכל מצה בערב פסח, מראה שאינו יכול להתאפק עד הלילה. ב. שיהיה ניכר לשם מצוה: שאם יאכל מצה בערב פסח, לא יהיה ניכר שאוכל בלילה לשם מצוה (רמב"ם, כף החיים, משנ"ב). ג. חיבוב מצוה, ותאבון: 'כדי שיהיה חביב עליו' (בה"ג, רי"ץ גיאנת, שבלי הלקט), 'משום תאבון נאמרה, וכל שמלא כרסו ממנה פרח תאבונו' (מאירי).

ג. המנהג לאסור קודם (ר"ח/ל' יום): יש נוהגים שלא לאכול מצה מר"ח ניסן (כנסת הגדולה, הביאורו ב'חך יעקב', באר היטב, ומשנ"ב, תעא), ומעטים נהגו שלא לאכול מצה, שלשים יום לפני פסח (משנת יעקב', וכן מנהג נדבורנא וקודינוב ועוד. ולשון האגרות משה (א, קנה): 'יחידים מחמירים על עצמם', וכותב הרבי שצריך להיזהר בזה (אג"ק, ח, שיט). ואכן כך נהוג בחב"ד.

ד. טעם המנהג לאסור קודם: בפשטות, הוא מאותן הסיבות שבגללן אסרו חכמים לאכול בערב פסח, כלומר: כדי שתהיה חביבות ותאווה באכילת מצה בפסח, ושיהיה ניכר שהאכילה היא לשם מצוה וכו'. ויש²

2. הרב משה פיינשטיין (אג"מ, א קנה, בתשובה לרב שמחה עלבערג עורך 'הפרדס'), מבאר את המנהג להימנע מאכילת מצה כבר מר"ח ניסן או שלשים יום קודם החג, כדלהלן. מבואר בירושלמי, שהאוכל מצה בערב פסח הוא כבא על ארוסתו לפני הנישואין. ונחלקו הראשונים (פסחים מט), מתי הוא תחילת זמן איסור אכילת מצה בערב פסח. א. לרז"ה, הוא מזמן איסור חמץ, כלומר, מחצות היום של ערב פסח. ב. לרמב"ן, הוא מתחילת היום (עלות השחר) של ערב פסח, וכך פסק הרמ"א.

ויסוד מחלוקתם לדבריו הוא - סיבת האיסור של הארוסה, אשר ניתן לבארו בבי אופנים: א. אסורה כיפנויה - משום שאינה קנויה לו לגמרי עד הנישואין, ונחשבת כיפנויה, שאסורה. ב. אסורה כי אין מצוה - אף שבעצם היא מותרת לו, בכל זאת, מכיון שאין עדיין חיוב 'עונה', אסרו חכמים גם רשות. וסובר הרמב"ן כדרך הב', שה'ארוסה', אסורה כי אין מצוה, ודומה לזה אסרו את אכילת המצה בערב פסח, כי הוא עדיין רשות ולא חובה. ולכן אסר הרמב"ן מתחילת היום, כי אינו תלוי בזמן איסור החמץ דוקא, אלא משעה שיש שייכות לפסח (ביעור חמץ וכו'), כבר נחשב כ'רשות' (כמו 'ארוסה' שכבר שייכת אליו אך עדיין אין חובה), וצריך להמתין שיהיה

שביארו על פי הירושלמי הנ"ל, ש'ארוסה' היא אשה שקשורה אליו, אך עדיין אינה נשואה לו ממש, וכן הוא לגבי מצה: משעה שישנו חיוב לימוד הלכות פסח, וחובת זהירות מחמץ (שלשים יום קודם החג), נחשבת המצה כ'ארוסה', ואין לאכלה עד ה'נישואין' - בליל פסח (אגרות משה, א, קנה. ועל דרך זה כותב הרבי (אג"ק ח, עמ' שיט): "ובימים אלו, שמתחילים כבר ענין המצה 'מיכלא דאסוותא' (מאכל הרפואה), שלכן יש להיזהר מאכילת מצה ל' יום לפני הפסח". כי משעה שישנה שייכות לאכילת מצה, יש להמתין עד שיהיה חיוב מן התורה).

ה. מה נאסר באכילה: על פי הטעמים שהתבארו להימנעות מאכילת מצה לפני פסח מובן, שאין איסור אלא במצה כזו, שאפשר לצאת בה ידי חובת מצות 'אכילת מצה'³. וכלשון הרמ"א (העא. ב⁴): "מצה שיוצאין בה בלילה, אסור לאכול כל יום ארבעה עשר".

ו. סוגי מצות:

- **מצה עשירה:** מצה שנעשית מקמח [מים⁵], ומי פירות, ואפילו

'חובה'.

ולפי הסבר זה, היו חכמים יכולים לאסור את אכילת המצה כבר שלשים יום לפני פסח, שאז מתחילים דינים השייכים לפסח (שואלין ודורשין בהלכות הפסח וכו'), אלא שלא רצו חכמים להטריח, ואסרו רק בערב פסח. אבל עכשיו מובן המנהג להקדים. או מר"ח - כי לדעת רשב"ג שואלין ודורשין שתי שבתות לפני פסח (ר"ח ניסן), וכיון שהוא רק מנהג ולא מן הדין, סומכים על דעת רשב"ג. ויחידים החמירו על עצמם, גם שלשים יום לפני החג, כדעת חכמים שהלכה כמותם, ששואלין ודורשין שלשים יום לפני החג, ואם כן יש שייכות לדיני פסח, ולכן יש מקום שלא להתיר את אכילת המצה.

3. שהרי, כאשר יאכל לפני פסח, רק מצה כזו שאי אפשר לצאת בה, כאשר יבא פסח, ויאכל מצה אחרת שאפשר לצאת בה, יהיה ניכר שעושה זאת לשם מצוה, שהרי עד עכשיו לא אכל מצה כזו. וכן לא נחשב כיבא על ארוסתו בבית חמיו, כי 'ארוסה' היא זו שינשא לה בהמשך, וזו אינה ראויה לנישואים, שהרי אי אפשר לצאת בה יד"ח בפסח.

4. וכן הוא בראשונים. ראה ריטב"א: "דלא נאסר ערב פסח אלא מצה הראויה, וכן העידו על ר"ת ז"ל שהיה נוהג בערב פסח שחל בשבת ..". וכן הוא ברא"ש פסחים י, א. ועוד.

5. **ביאור דין 'מצה עשירה', שיש בה גם מים:** ישנם שתי 'חסרונות' ב'מצה עשירה' לגבי מצה רגילה: א) 'מי פירות' לא יכולים להחמץ. ב) מצה העשויה ממי פירות לא נחשבת 'לחם עניי'. ויש לדון במקרה שישנה רק 'בעיה' אחת, ולדוגמא: כאשר בנוסף ל'מי פירות' ישנם גם מים, שאז המצה אינה 'לחם עניי' (כי יש טעם), אבל יכולה להחמץ (יש מים). ונחלקו בזה הפוסקים, יש אומרים, שאם יש לו רק מצה שיש בה

מעט 'מי פירות' כל שנרגש טעמים, מותר לאכלה בערב פסח [עד זמן איסור אכילת חמץ, לדעת הרמ"א (תסב, ד) ואדמו"ר הזקן (שם, ז) שחוששים ש'מצה עשירה' היא חמץ], וכל שכן שמותרת במשך השלשים יום שלפני החג. (שו"ע אדמו"ר הזקן, תעא, ד. וכן הוא ברא"ש פסחים פ"י, ושו"ע תעא, ב. כי כל שיש טעם הפירות, לא נחשב 'לחם עני', ולא יוצאים בה יד"ח מצה. וממילא אין איסור לפני פסח).

- **מצה מבושלת [קניידלעך]:** מצה שנאפתה כרגיל, ואחר כך פירר אותה לפירורים (קמח מצה), ובישל או טיגן את הכל במים או במי פירות, מותר לאכלה בערב פסח (עד זמן איסור אכילת חמץ, שהרי הוא 'שרויה'), כי 'מצה' שעברה תהליך בישול, כבר אינה מוגדרת כ'לחם', ואי אפשר לצאת בה יד"ח בפסח. וכל שכן שמותר לאכלה במשך השלשים יום שלפני החג. (שו"ע אדמו"ר הזקן, תעא, ח, על פי המהרי"ל, ומגן אברהם⁶. וכן הוא לגבי 'טיגון': כמבואר מאדמו"ר הזקן תעא, ט. וכן דעת ה'חיי אדם' (קכט, יג). ודלא כפמ"ג (תעא, א"א ח) שהסתפק בזה, וסידור 'דרך החיים' שאסר).

- **עוגה מקמח מצה:** כלומר, שלשו עיסה מקמח מצה, שמן, דבש וכו', ואפו את הכל בתנור, יש להסתפק אם נחשבת 'מצה עשירה', ולכן אין לאכלה בערב פסח, ויש להחמיר גם שלא לאכלה בשלשים יום שלפני פסח, אך המיקל בזה, בל' ימים אלו, יש לו על מה לסמוך. (הגר"ש וואזנר (שבט הלוי, ח, קיז), והגר"ש אלישיב (בהגדה שלו, עמ' 18) אוסרים זאת, ע"פ רמ"א תעא, ב, ושו"ע אדמו"ר הזקן תעא, ט. הגרש"ז אויערבאך ועוד, מתירים כי ב'עוגה' כזו, יש לכאורה היתר, כיון שאיבדה 'תאר לחם' (לא ניכר הלחם, שהרי נעשתה מקמח מצה).

מי פירות ומים, יאכל זאת בליל הסדר ויצא בה ידי"ח. ולפי זה, אסור לאכול מצה עשירה שמעורב בה גם מים בערב פסח. (ב"ח, תעא, ד. מהרי"ל הובא במגן אברהם תעא, ה). אבל המגן אברהם שם, החק יעקב ועוד, לא סוברים כן, אלא כל שאינה 'לחם עני', לא יוצאים בה ידי"ח בפסח, ואם כן מותר לאכלה בערב פסח. וכך סתמנו בפנים, כי כך היא גם דעת אדמו"ר הזקן, תעא, ד שכתב: **ישעירב** בה מי פירות, משמע שיש גם דברים אחרים. וכן בסעיף ה: "אם עירב בה מעט מי פירות". וכן בסימן תנה, לג. תעא, ד. ה. וראה לקוטי שיחות טז, עמ' 122, שאפשר לדחוק שדעת אדמו"ר הזקן כמהרי"ל, דוחה זאת מכמה צדדים, ובעיקר מכך שבסימן תנה, מפורש קמח ומים.

6. כמבואר בפסחים (מא, א): "רי יוסי אומר, יוצאין ברקיק השרוי אבל לא במבושלי". ופרש"י: "יוצאין ידי"ח מצה ברקיק השרוי. . . אבל לא במבושל, דלאו 'לחם' קרינא ביה, ואע"פ שכבר נאפה בתנור, הואיל וחזר ובישלו, ביטלו מתורת לחם". ונפסק בשו"ע תסא, ד

וברכתה מזונות (כמבואר בשו"ע קסח, ז), ואי אפשר לצאת בה בפסח. לתוספת הסבר, ראה בהערה⁷).

7. הקדמה כללית, ג' דינים: **א. פירורי מצה מבושלים**: מצה שפירר לפירורים ובישלה (עם מים או יין ושמן וכדומה), לא נחשבת 'לחם' כני"ל, ואי"כ, ודאי שאין יוצאים בה יד"ח בפסח, ומותר לאכלם בערב פסח. **ב. פירורי מצה עצמים**: ואם רק פוררו אותה לפירורים ואוכלם כך ללא בישול, נחשב עדיין מצה גמורה, ואפשר לצאת בה יד"ח (גמי ברכות לו, חק יעקב, ושו"ע אדמו"ר הזקן תעא, ח), ואסור לאכל בערב פסח. **ג. פירורי מצה שלשו אותם במי פירות, ולא בישלם**: הנה, כיון שלא בישלם, הרי הם עדיין בגדר 'לחם', אבל מכיון שחזרו ולשו את אותם פירורים ביין ושמן וכו', יש לדון האם נחשב מעתה למצה עשירה, ולמעשה: גם זה נחשב לא 'מצה עשירה', ואסור לאכול בערב פסח. [י"א שודאי לא נחשב מצה עשירה (רמ"א, תעא, ב): "מצה שנאפה כתקנה, ואח"כ נתפירר ונלושה ביין ושמן, אינה נקראת 'מצה עשירה' ואסור לאכלה בערב פסח" (גם אם אפו את אותה עיסה של מצות מפוררת ומי פירות, מגן אברהם, שם). וי"א שהוא ספק מצה עשירה (מהרי"ל, חק יעקב, אדמו"ר הזקן תעא, ט), מצד אחד, בשעת האפיה הייתה 'לחם עני' ונשארת כך, אבל שמא, כיון שפיררה ועשה עיסה חדשה, השתנתה ונפקע ממנה שם 'עני', ונעשתה מצה עשירה (אדמו"ר הזקן שם)]

ולפי זה: עוגה שנאפתה מקמח מצה, לא נחשבת מצה עשירה (לרמ"א ומג"א ודאי, לחק יעקב ואדמו"ר הזקן, ספק), **ואסור** לאכלה בערב פסח, ושלשים יום קודם.

כשאין 'תאר לחם': אמנם, מבואר במשנה ברורה (תעא, שעה"צ טז), שכל זה הוא רק, כאשר יש עדיין 'תואר לחם' (שניכר שהוא לחם, כלומר שניכר שהעיסה שלו עשויה מלחם), אבל אם אין לו 'תואר לחם', ברכתו מזונות, ואי אפשר לצאת בו יד"ח מצה בפסח, וממילא מותר לאכלו בערב פסח. **ולפי זה יוצא**: שעוגה שנאפתה מקמח מצה, **מותר** לאכלה בערב פסח, כי כל הנעשה מקמח מצה, אין בו 'תאר לחם' כמבואר במשנה ברורה (קסח, ט): "ע"י שהוא מפורר דק דק כסולת, לא מינכר עליו תאר לחם", (וראה פסקי תשובות, קסח הע' 130, שבנילוש בקמח מצה וודאי אין בו תאר לחם).

ואכן בספר 'ערב פסח שחל בשבת' (כא, ה), מותר לאכול עוגה כזו בערב פסח, ובהערות ומילואים בסוף הספר מובא שהגרש"ז אויערבאך הסכים לדברים (ורק הוסיף הערה, שאם קבע סעודה, צריך נט"י וברכהמ"ז). וכן מובא בשמו בהליכות שלמה (פסח ה, ד). ומבואר שם הטעם, שכיון שאיבד 'תאר לחם', נחשב 'מצה עשירה' ומותר לאכלה, וכן דעת ה'אז נדברו' (ד, לג), ושמירת שבת כהלכתה (נו, הע' ט).

אבל הרבה פוסקים אסרו לאכול עוגה כזו בערב פסח: 'שבט הלוי' (ח, קיז), הגר"ש אלישיב (הגש"פ שלו עמ' 18, וביסודור פסח כהלכתו, טו הע' 31 ששמע ממנו), אור לציון (יג, ג), חזון עובדיה (דיני ערב פסח). וטעמם: מכיון שאם קובעים סעודה על עוגה זו, מברכים המוציא וברכהמ"ז, נחשב עדיין כלחם, ולא דומה ל'קניידעלאד' וכדומה שעברו תהליך בישול, והתבטל מהם שם פת לגמרי.

* בספר 'קיצור הלכות פסח' (ספטימוס, יח, ו הע' יג) מובא, שלא הבין את טעמו של הגר"ש וואזנר שלא לאכול עוגה כזו בערב פסח (שיש להחמיר, כי אם קובעים עליהם סעודה, מברכים ברכהמ"ז), ושאל את הגרמ"ש קליין (תלמידו) והראה לו את דברי השבט הלוי, ואמר לו שאכן דבריו צ"ע. ולאחר כמה ימים אמר לו, **שמדברי אדמו"ר**

- **מצות מכונה - חמץ:** מצות הנמכרות בשוק כ'מצות חמץ', אין לאכלן בערב פסח. וראוי להקפיד שלא לאכלן גם שלשים יום קודם פסח, אך נראה שבעת הצורך יש מקום להקל בזה, עד ליל יד בניסן, שהרי לכמה דעות אין יוצאים בהן יד"ח בליל הסדר (שאינן 'שמורות לשמה'), וגם טעמן שונה. (הסיבות לאסור: א. כי טעמן שווה למצות עגולות. ב. נודע מפי מומחים, שמסתבר שאותן 'מצות חמץ', אינן באמת חמץ. הסיבות להתיר. א. משמעות דעת אדמו"ר הזקן, שאין איסור של אכילת מצה חמץ בערב פסח, גם אם טעמה שווה למצה כשרה לפסח. ב. יתכן לומר שטעם מצות מכונה שונה ממצות יד. ג. יש לצרף את דעות הפוסקים שא"א לצאת יד"ח בליל הסדר במצות מכונה, כי מעשה המכונה לא נחשב 'שמורה לשמה'. והרי כל שא"א לצאת בה, אין איסור באכילתה לפני פסח. ד. איסור אכילת מצה הוא רק מליל יד, ולפני זה הוא רק הידור, והבו דלא לוסיף עליה. וכן כתבו להתיר אכילת מצות מכונה חמץ, עד ליל יד ניסן בספר מקדש ישראל (דיני ערב פסח, עמ' נו בשם דעת כהן). וכן ב'פסקי תשובות' (תעא, הע' 16), מצד זה ש'מצות מכונה חמץ', טעמן שונה. וראה עוד פוסקים בהערה⁸).

הזקן (תעא, ט), **משמע להחמיר בזה**, וכדברי רבו הגר"ש וואזנר.

ואולי כוונתו לדברי אדמו"ר הזקן (קסת, כ), שפוסק כהמג"א (קסת, כח), שפירורי לחם לא נפקע מהם שם לחם (מוציא), ולכן כאשר לקחו פירורי לחם או מצה, ולשו אותם עם מי פירות, ועשו מהם חתיכות יותר מכזית, ברכתם המוציא, **אפילו שאין להם תאר לחם כלל**, ואפילו אפו אותם כך. ואם כן גם בנדון דידן, אותה עוגה אע"פ שאין בה 'תאר לחם', נחשבת עדיין לחם גמור, ולכן אין לאכלה בערב פסח. אבל ביסדר ברכת הנהנין **חזר בו אדמו"ר הזקן מזה**, ופסק שלא כמגן אברהם (וכדעת רוב האחרונים, שלא הסכימו עם דעת המג"א הני"ל, ראה שעה"צ קסת, נג), שכל שהיו הפירורים פחות מכזית לפני הלישה החדשה, פקע מהם שם לחם אם אין להם 'תאר לחם' אפילו שחזר ואפאם, והם יותר מכזית.

ואולי הכוונה לדברי אדה"י בהלכות פסח (תעא, ט, הובאו לעיל), שמסתפק שמא כל שהיה שם 'לחם עני' בשעת האפיה, לא נפקע ממנה שם זה. ואולי יש לדייק מדבריו, שאף שלגבי 'שם לחם', פקע שם לחם כשאינן 'תאר לחם', הרי שלגבי שם 'לחם עני' לא פקע ממנה שם זה, בשום אופן. וכעין חילוק זה כתב במעדני אשר (ברכות, סימן כב עמי נא. אבל צ"ע ממש"כ שם בסוגריים שהחילוק בין יש או אין 'תאר לחם' הוא רק בלא אפו שנית), וצ"ע היטב בכל זה, שהרי הפוסקים בסימן קסת, משווים ולומדים מהמבואר לגבי מצה בהלכות פסח בסימן תעא. וכן אדמו"ר הזקן עצמו בקו"א קסת, י משווה בין הדינים. ואכמ"ל.

ועכ"פ למעשה: כיון שמניעת אכילת מצה שלשים יום לפני החג, אינו מן הדין, אלא מנהג (וכלשון הרבי 'להזהר בזה'), האוכל מעוגה כזו בשלשים שקודם החג, וסומך על הדעות שאין איסור (ולדעתם אפילו בערב פסח שאסור מן הדין), יש לו על מה לסמוך.

8. **אכילת 'מצה חמץ', בערב פסח (ושלשים יום שקודם הפסח, למנהגנו):** דין זה

- מצה שנאפתה שלא לשמה: יש שרצו לתת עיצה כאשר ערב פסח

תלוי לכאורה בטעם איסור אכילת מצה בער"פ. שאם איסור האכילה הוא רק במצות שיכולים לצאת בהם ידי חובה בפסח, הרי שמצה חמץ, מותרת באכילה בער"פ (עד זמן איסור אכילת חמץ), שהרי אי אפשר לצאת בה ידי"ח. אבל אם טעם איסור האכילה הוא (גם) מסיבות אחרות (חביבות, תאבון, היכר), אז יש מקום לאיסור אכילת מצות חמץ בער"פ, כי טעמן שווה למצות כשרות לפסח, ויאבד את התאבון והחביבות למצה, וכן לא יהיה היכר, שבפסח אוכל מצות שונות משאר השנה.

הפוסקים האוסרים מצות חמץ: כותב המהרש"א (פסחים צט, ב), שמצות של גויים [מצות כשרות לפסח, שנעשו על ידי גוי, וכיון שנעשו 'שלא לשמן', אי"א לצאת באמת ידי"ח בפסח] אסורות באכילה בערב פסח. **משום שיש להם 'טעם מצה'** (ואין 'היכר' שאוכל מצה בפסח לשם מצוה, או שלא תהיה חביבות באכילת המצה בפסח, או שלא יאכל לתאבון. משא"כ 'מצה עשירה', מותרת גם לדעתו, כי יש לה טעם שונה, וניכר ההבדל, ונשארת החביבות וכו'). והוכיח מכך הגרצ"פ פראנק (מקראי קדש, ב, כה), שאין לאכול מצה חמץ בער"פ, שהרי גם מצה חמץ טעמה שווה למצה כשרה, ואם כן יש לאסרה אע"פ שאי אפשר לצאת בה ידי"ח בפסח. וכן כתבו כמה ספרי מלקטים, שכך יוצא לפי אותן הדעות שטעם איסור אכילת מצה בער"פ הוא משום חביבות והיכר, שאין לאכול מצות חמץ (הלכות חג בג (יד, הע' 9. הרב קארפ), סידור פסח כהלכתו (טו, הע' 29, הרב גרוסמן), מצות מצות (יב, הע' עג, הרב לינדר), ועוד).

דעת הרבה פוסקים שאין איסור במצה חמץ בערב פסח: תחילה יש להעיר שדעת המהרש"א, (לאסור מצה של גויים בער"פ, שעליה הסתמך ב'מקראי קודש' לאסור מצה חמץ), אינה מוסכמת, שהרי המאירי, פסקי רי"ד, וריא"ז, בפסחים שם, התירו אכילת מצה של גויים בער"פ. ולדעות אלו, אין מקור לאיסור אכילת מצה חמץ.

וכן יש להוכיח מדברי המגן אברהם (תעא, ו. הביאו אדמו"ר הזקן תעא, ז, והמשנ"ב תע"א, יב), שאסרו לאכול מצות 'כפולות' או 'נפוחות' בער"פ (אע"פ שחוששים שהן חמץ, ואסורות באכילה בפסח עצמו, והיה צ"ל מותר בער"פ), **כי הרי יתכן גם, שאינן חמץ**. משמע שאילו היו **ודאי** חמץ, היה מתיר לאכלן בער"פ. והרי טעם מצות אלו כמצה רגילה, ומצד 'חביבות' ו'היכר' היה לנו לאסרה? ולהעיר שהמשנ"ב מביא את דברי המג"א להלכה, אע"פ שהוא עצמו מביא את לפני זה, את דברי הרמב"ם, שהטעם לאיסור אכילת מצה בער"פ הוא משום 'היכר'!

[ואולי יש לדחות שאין הכרח גמור מדברי המג"א, כי יש לומר, שהביא את הטעם החמור יותר, שכיון שיתכן שמצה זו כשרה לפסח, אז ודאי שאין לאכלה בער"פ, אבל אין כוונתו לומר, שאין בנוסף לכך טעם **אחר** לאיסור אכילתה בער"פ (מצד זה שטעמה שווה, ושאינן היכר וחביבות וכו'), ואכן אילו לא היה הטעם העיקרי (שיתכן שהיא כשרה לפסח), היה אוסר את אכילתה מצד טעם אחר. והוא דוחק, והמשמעות היא שזהו הטעם שאין לאכלה בער"פ ואין טעם אחר. ודו"ק].

וכן התירו למעשה בשו"ת משנת יעקב (הרב יעקב סגל לעבאוויטש, ג, תעא), והביאו בנטעי גבריאל (ב, יא), והרב קארפ בהלכות חג בחג (עמי רמד), ובפרט בשלשים יום שלפני החג, שאין איסור מן הדין באכילת מצה.

מצות מכונה - חמץ: העירו כמה פוסקים (נטעי גבריאל שם, סידור פסח כהלכתו,

חל בשבת, לאכול מצות שנאפו לא לשמה, כי אי אפשר לצאת בהם יד"ח מצות מצוה של ליל הסדר, ואם כן אין איסור לאכלם בערב פסח. אבל הרבנים יצאו נגד עיצה זו, מכמה טעמים, ולכן יש לאסור אכילת מצות אלו, גם במשך השלשים יום שקודם החג. (ראה מנחת יצחק, ח לז, ועוד רבים, שיצאו חוצץ נגד 'תקנה זו').

ז. **אכילת מצה לקטנים:** ילדים קטנים [בנים או בנות, שהרי חיוב אכילת מצה, שווה אצל אנשים ונשים, ולכן גם החינוך שווה], שלא מבינים כשמספרים להם על 'יציאת מצרים' (עד גיל 3 ודאי אינו מבין, ואפשר להקל עד גיל 5¹⁰), מותר להאכילם מצה בערב פסח, וכל שכן שאפשר

טו, יד, ועוד), שרוב מצות המכונה הנמכרות בשוק, גם אלה הנמכרות כמצות חמץ, נעשות במהירות רבה ובמכונות די נקיות, כך שמסתבר שהן כשרות לפסח (ונמכרות בתור מצות חמץ, כי לא היו תחת השגחה מיוחד של כשרות לפסח, מסיבות אחרות). ועל פי זה, אין לאכלן בערב פסח (וכדברי אדמו"ר הזקן שהביא את המג"א, שאין לאכול מצות כפולות כי יש חשש שאינן חמץ. וכמפורש בשו"ת ריב"ש (סימן תב), שכל דבר שבדיעבד יוצאים בו יד"ח מצה, אין לאכלו בער"פ), וראוי להקפיד, שלא לאכלן שלשים יום קודם החג, **אבל בעת הצורך ניתן להקל בזה בצירוף כמה טעמים:** א. כיון שאינו ברור שאינן חמץ. ב. ועוד שלדעת אדמו"ר הזקן, אין בעיה בכך שטעמן שווה למצות. ג. טעם מצות מכונה שונה מטעם מצות עבודת יד. ד. לדעת כמה פוסקים מצות מכונה לא נחשב שנעשו לשמה, ולכן א"א לצאת בהן יד"ח בליל הסדר (וממילא אין איסור לאכלם לפני פסח). ה. עיקר ההקפדה שלא לאכול מצות שלשים יום קודם, אינה מן הדין, אלא הידור. ולכן מליל יד ודאי יש להקפיד שלא לאכול.

9. בשנת תשמ"א יצא רב אחד עם רעיון של 'תקנה', לערב פסח (שחל בשבת): מצות שנאפו שלא לשמה. וכלשונו של אותו רב: 'תקנה גדולה לכל משפחה בערב פסח שחל בשבת, שיכול לענג את השבת כראוי בלחם משנה, מבלי לחשוש שמא הילדים מפרזים פירווי חמץ. . .'. וכותב המנחת יצחק על עיצה זו: "גדולי התורה צווחו ככרוכיא היתכן להתיר איסור מפורש בירושלמי וברמב"ם ושו"ע וכל הפוסקים, דבירושלמי איתא דהוי כבועל ארוסתו. . .". לפועל, לאחר אריכות גדולה, כותב המנח"י, שמכך שלא הציעו זאת הפוסקים בסימן תמד (ערב פסח שחל בשבת), ואדרבה כתבו שיקיימו את סעודה שלישית במיני פירות בלי לחם, והרי יכלו להציע בפשטות שיכינו מצה כשרה לפסח שנאפתה שלא לשמה? אלא וודאי שאסור לאכול מצה כזו בערב פסח.

10. הנדון הוא מה נחשב שהילד שמבין כשמספרים לו, האם צריך להבין את כל הסיפור (מתחיל בגנות ומסיים בשבח וכו' כפי שהוא בהגדה), או מספיק שמבין באופן כללי שאבותינו יצאו ממצרים? למעשה, יש שכתבו שעד 3 ודאי מותר, ואחר כך תלוי בפקחות, ויש שכתבו שאפשר לתת עד גיל 5,6 (הרב ישראל הארפענעס בעל שו"ת נשמת השבת, בקובץ הלכות לער"פ שחל בשבת עמ' כה). ובשם הגר"ש וואנזר מובא (מבית לוי, יח, עמ' טז) שהוא עד גיל שאינו יודע לשאול מה נשתנה, והוא עד גיל 4,5 שאז הוא הגיל שמבין את מה שאומר כששואל 'מה נשתנה' ולא רק מדקלם בעל פה שזה

להאכילם במשך השלשים יום שלפני החג (תרומת הדישן, רמ"א, שו"ע אדמו"ר הזקן, תעא, י. שאין איסור להאכיל את הקטן דברים שאינם אסורים מחמת עצמם, אלא רק מחמת הזמן¹¹).

ח. אכילת מצה לזקנים וחולים: במוסדות ציבוריים כבתי רפואה, ומושבי זקנים, שנוהרים לא להאכיל חמץ סמוך לפסח, יש להתיר אפילו אכילת מצה רגילה לחולים וזקנים (אע"פ שאפשר לצאת בה ידי חובה בפסח) עד שעת איסור אכילת חמץ בערב פסח, כי סומכים - בשעת הדחק - על דעת 'בעל המאור', שזמן איסור אכילת מצה מתחיל, מזמן איסור אכילת חמץ (ולא מבוקרו של יום יד בניסן), וכל שכן שיש להתיר (אם יש צורך בכך לזקנים וחולים) להאכילם מצה בשלשים יום שקודם פסח (מקדש ישראל, דיני ערב פסח, עמ' נג בשם הגר"ש ואזנר. ובנוגע לזקנים שאינם חולים, נשאר בספק. ועיין שם, שדן באריכות בדין אכילת מצה מבושלת, ושרויה, וכו' לזקנים וחולים).

ט. זהירות מחמץ, והתחלת הנקינות: במשך ה'שלשים יום' שלפני פסח, צריך לשים לב בכל דבר שעושה, שלא ישאר חמץ שיהיה קשה להסירו (ב"ח בשם אגודה, אדמו"ר הזקן תלו, כג). ונהגו הרבה להתחיל לנקות את הבית והחפצים, החל משלשים יום לפני החג (מהרי"ל: "וכשמחילין הל' יום דרך בני אדם לכבד החדרים, ולהדיח הכלים"). ראוי להשתדל להתחיל לטפל בצרכי החג בימים אלו (מאירי, ע"ז ה).

י. דברים שאסור לומר:

- **"כמה טורח חג זה":** בזמן ההכנות לחג (קניות, נקינות, וכו'), אין לומר 'כמה טורח החג הזה' (רוקח, חק יעקב, שו"ע אדה"ז תסט ה, שלא להיות כמו ה'רשע'

לא נחשב יודעי. וכן מובא בהגש"פ להגרי"ש אלישיב עמ' 18 שעד גיל 5, נחשב קטן לענין זה.

11. ולדוגמא: מותר להאכיל קטן לפני קידוש, הוא איסור זה אינו איסור עצמי אלא איסור התלוי בזמן (שו"ע אדמו"ר הזקן, שמג). אבל, בגיל שמבינים את סיפור יציאת מצרים, אין להאכילם, כי נאמר "והגדת לבנך . . . בעבור זה . . . בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך, ואיך יאמר שזה בשעה שהמצה מונחת לפניו, והרי הייתה מונחת לפניו גם קודם, ואכל ממנה (שו"ע אדמו"ר הזקן, תעא, י). ומסיבה זו, דין אכילת מצה בער"פ, אינו דומה לאכילה לפני לקידוש למשל, שמותר גם כאשר הגיע הילד לגיל חינוך של מצות קידוש. ונראה שכאשר מבינים כשמספרים להם סיפור יצי"מ, יש לחנכם שגם בעצמם לא יאכלו מצה בער"פ, ולא רק שלא לתת להם.

שאומר: 'מה העבודה הזאת לכם'. והעולם לא נוהרים בזה, ויש ללמד עליהם זכות, שלא נקרא 'רשע' אלא אם כן, אומר זאת על הקרבן פסח, שהוא מצוה מן התורה (שו"ע אדמו"ר הזקן שם).

- **"מאכל זה - לפסח"**: מבואר בגמרא¹², (ונפסק בשלחן ערוך, תסט, א), שאין לומר על בשר בהמה [בשעה שבא לקנות, או לבשל לחג, או כאשר מכניס למקפיא, וכיוצא בזה]: "בשר זה, לפסח", כי נראה כמקדיש בשר זה לקרבן פסח, ואחר כך כשיאכלהו, יראה כעובר על האיסור של 'אכילת 'קדשים' מחוץ לבית המקדש'. ויש להיזהר בזה גם בבשר חיה ועוף (רש"י שם), כי נראה כמקדיש את הערך הכספי של בשר החיה והעוף, ל'הקדש', ואחר כך כשיאכלם, נראה כ'מועל בהקדש'. ויש מחמירים (מאותה סיבה) בכל מאכל, שלא לומר: 'מאכל זה לפסח', וטוב לחוש לדבריהם (אליה זוטא, חק יעקב, שו"ע אדמו"ר הזקן, שם). ומאותה סיבה, אין לומר לחבירו: 'קנה לי בכסף זה, אוכל לפסח' (גמ' ירושלמי, פסחים, ז, ה. רוקח, משנה ברורה).

- **אופני ההיתר באיסור זה**: מותר לומר: 'מאכל זה לחג' או 'ליום טוב'. וכן אפשר לומר 'בשר זה בשביל ('עבור'/'לצורך') פסח', כי באופן זה מבינים שאינו מיועד לקרבן אלא לחג (מגן אברהם, שו"ע אדמו"ר הזקן), וכן מותר לומר: 'אני הולך לקנות בשר לפסח', כי אין כסף או בשר לפניו שאפשר לטעות שהקדישם (שערי ימי הפסח, טשזנר, עמ' כז). וכן מותר לומר: "חטים אלו לפסח", כי מבינים שלא בא להקדישם (או את ערכם), אלא אומר זאת רק, כדי שיזהרו להרחיקם מחמץ (גמרא ושו"ע שם, אדמו"ר הזקן, משנ"ב וכף החיים). כי חטים צריכים 'שימור' מיוחד שלא יחמיצו, ולכן מובן שבאמר - 'לפסח' - כוונתו לשמירה שלא יחמיצו). ונראה שכאשר אומרים משפטים אלו בצרפתית, לרוב אין בזה איסור, כי מוסיפים את המילה 'בשביל' או 'של' (pour; de) והאיסור הוא רק כאשר אומר בלשון המשתמעת שבשר זה יהיה לפסח, כלומר שהבשר עצמו יהיה (קרבן) פסח, ולא שהבשר ישמש עבור החג. (כך נראה, על פי דברי המג"א ואדמו"ר הזקן שם, בנוגע לאמירה בלשון אשכנז' או באידיש¹³). ולכאורה, כאשר מובן שאומרים זאת

12. פסחים נג: "אסור לאדם שיאמר בשר זה לפסח, שנראה כמקדיש בהמתו ואוכל קדשים בחוץ, אמר רב פפא, ודוקא בשר, אבל חיטי (חטים) לא, דמינטר לפסח קאמר".
13. "לא אסרו אלא לומר בשר זה לפסח, אבל לומר 'בשר זה על פסח' כמו שהוא

רק כדי שידעו להישמר מחמץ, ולמשל: "עטוף את הבשר בשקית כי זה הבשר לפסח", מותר, על דרך ההיתר ב'חטים'.

יא. קמחא דפסחא: מנהג ישראל עוד מזמן התלמוד, לחלק חטים לעניי המקום, כדי שיהיה להם במה לאפות מצות לפסח. הטעם שנהגו לחלק חטים ולא כסף [כבצדקה רגילה], כי אחת המעלות בצדקה היא, כאשר הוא 'מקרבא הנייתה', כלומר, כאשר ההנאה מהצדקה קרובה יותר לשימוש מידי של העני, ולכן חילקו חטים שיהיה להם במה לאפות מצות, ולא יצטרכו לטרוח לקנות חטים¹⁴.

בזמנים מאוחרים יותר, הנהיגו לחלק קמח, כי קרובה יותר הנאתו. ובזמננו שאין רגילות לכל אחד לאפות מצות בעצמו, נהגו לחלק מצות ממש, ושאר מצרכי מזון לפסח. ובמקומות שהעניים מתביישים לקבל מצרכים, או שמעדיפים לקבל כסף ולקנות בעצמם את מה שהם רוצים, עדיף לתת להם כסף. מנהג זה כולל גם, לתת לעני את כל הנצרך לו, גם בדברים שהם חומרא בלבד, שנוהג בהם העני. ויש להשתדל להקדים את חלוקת הכסף, כדי שיוסיפו לקנות את הנצרך להם לחג (מקור המנהג: גמ' ירושלמי ב"ב, ח, רמ"א תכט, א. שו"ע אדמו"ר הזקן תכט ה: "מנהג פשוט בכל ישראל, שכל קהל וקהל משימים מס על בני עירן לצורך חטים לפסח לקנותם ולחלקם לעניי עירן". דין זה, מתחיל שלשים יום קודם החג, כדברי המהרי"ל: "וכשמתחילין הל' יום, דרך בני אדם לכבד החדרים ולהדיח הכלים, ובראש כל דבר - לקנות חטים לעניים". ועורר על כך הרבי פעמים רבות (ראה, תורת מנחם, תשמ"ט, ב, עמ' 464, תורת מנחם, תש"נ, ג, עמ' 51. ראה הלשון בהערה¹⁵). מה

המנהג לומר כן בלשון אשכנז, מותר. . שאין כאן חשש מראית עין, שאם היה מקדיש אותם לפסח, היה לו לומר 'בשר זה לפסח'.

14. ראה משנ"ב תכט, ד, ושעה"צ שם, שכך מבאר מדוע כתב הרמ"א לשון 'מנהג' על דין זה, והרי הוא חיוב, אלא שמן הדין היה די בחלוקת כסף שאיתו היו העניים קונים, והמנהג לתת להם חטים (או קמח, או מצות כדלקמן) כדי שההנאה תהיה קרובה יותר ומיידית.

15. תורת מנחם תשמ"ט, ב, עמ' 464: "שלשים יום לפני החג מתחילים ההכנות לחג הפסח, ובפרט בנוגע ל'שטורעם' על דרך נתינת 'מעוה חטים', שבה נכללים כל צרכי החג, עבור כל ימי הפסח. . וכיון שצרכי החג מרובים הם, יש להתחיל את ה'שטורעם' בכל זה מבעוד מועד, שמיד לאחר פורים עוסקים כבר ב'מעוה חטים'.

תורת מנחם תש"נ, ג, עמ' 51 (בתוספת הסבר, בסוגריים מרובעות): "כאן המקום לעורר עוד הפעם אודות ההשתדלות בנתינת צרכי החג. . שצריך להקדים נתינת צרכי החג לירעדי, עוד לפני ההתעסקות בצרכי החג שלו, עד כדי כך שהחיוב ב'מעוה חטים'

מחלקים: במקור, המנהג היה לחלק חטים, ואחר כך היו מחלקים קמח, ובזמננו, נהגו לחלק מצות (ושאר מצרכים), או כסף, שאיתו יוכלו לקנות את המצרכים שהם רוצים (משנ"ב, כף החיים, הלכות החג בחג, וכן הוא בדברי הרבי שם¹⁶. **שיעור התינה:** כפי צרכו לכל ימי החג (מהרי"ל, משנ"ב, וכך עורר הרבי כמה פעמים, כנ"ל).

יב. מבצע מצה: אחת מתקנותיו של הרבי היא, להשתדל שלכל יהודי תהיה 'מצה שמורה' עבודת יד. לכתחילה ג' מצות בשביל ליל הסדר, ולכל הפחות כזית לליל הסדר. ואומר הרבי, שבזכות ההתעסקות במבצע זה, זוכים לחיזוק באמונה וברפואה. (ספר המנהגים חב"ד עמ' 37. וכך אומר הרבי (לקו"א עמ' 243): "כל מי שהוא בעל השפעה, רב או שוחט, משרת בקודש או שמש, אם רק יש לו מישוהו אשר אם ישלחו לו מצות לסדר, ישתמש הלה בעת הסדר במצות ששלחו לו,

(שכולל כל צרכי החג), מתחיל שלשים יום לפני החג [משא"כ הצרכים שלו, לאו דוקא שלשים יום קודם]. . ומכיון שכלפי שמיא גליא [שצריך לתת, לכן] כמה זמן לפני זה, מוסיף הקב"ה בברכותיו בכל המצטרך לו [כדי שיוכל לתת]. . ובנוגע לפועל - המעשה הוא העיקר: אף שבדאי קיימו כולם החיוב דתניתנא צרכי החג. . יכולים 'להשלים' מלשון שלימות, לא רק 'די מחסורו אשר יחסר לו'. . ולכן יש לעורר ע"ד השלמת תניתנא צרכי החג בשעות האחרונות דערב פסח. . "

16. במקור, המנהג היה לחלק 'חטים' כלשון הירושלמי: 'לחיטי דפסחא', וכן הוא בסמ"ג, רבינו ירוחם, אור זרוע ורמ"א: "ומנהג לקנות חטים לחלק לעניים", והעניינים היו טוחנים אותם, ועם הקמח היו אופים מצות. אך מבואר בפוסקים מאוחרים יותר, שעדיף לחלק קמח כי כך 'מקרבא הנייתה', שהרי כלל הוא בהלכות צדקה, שככל שקרובה ההנאה מהצדקה - הרי היא מובחרת יותר, ולכן הקמח עדיף על חטים. ראה אליה רבה שהמנהג לתת קמח, וכן כותב המשנ"ב: "ובמדינותינו המנהג לחלק לתן קמח שע"י מקרבא הנייתן טפ"י". אבל בזמננו, שלא רגילים שכל אחד אופה מצות, אלא קונים אותם מוכנות, המנהג לחלק מצות, וכן כתב בכף החיים, תכט, יב, שהמנהג בירושלים עיה"ק ת"ו לחלק מצה. וכן נהוג לחלק גם שאר המצרכים, שהרי צריך לתת לעני כל מה שצריך לחג ולא רק מצות (ראה משנ"ב שם, בשם מהרי"ל: "צריך ליתן לו, גם דמי האפיה, דהוא בכלל 'די מחסורו אשר יחסר לו"). וכדברי הרבי שהובאו בהערה הקודמת.

והכל לפי הענין, שאם העניים מתביישים לקבל מצרכים, או שנראה לגבאי הצדקה שהעניים יעדיפו כסף, עדיף לתת כסף, והם יקנו את המצרכים לפסח בעצמם, וכך נהוג בהרבה מקומות היום (הלכות חג בחג, עמ' ט, וראה ערוך השלחן, תכט, ז: "ונהגו כל ישראל במעות חטים לקנות לעניים קמח פסח, או ליתן להם מעות שיקנו בעצמם"). וראה פתחי תשובה (תחילת תכט), שאם עני מקפיד לאכול דוקא מצה שמורה, יש לתת לו כדי שיוכל לקיים על פי הקפדתו, ופשוט שכמו כן, צריך לתת מצות עבודת יד וכל הדברים שהם מנהג נפוץ בקהילה זו ואינם חומרא יתירה שנוהג אותו עני. (ראה הלכות החג בחג שם שהאריך בזה). ויתן כל אחד קמחא דפסחא לפי ממונו.

יעשו נא זאת: ישלחו לו מצות, ודווקא עגולות, ודווקא מצות מאפיית יד, ודווקא מצה שמורה, ועל ידי כך יקיימו מאות ואולי אלפים מבני ישראל מצות אכילת מצה כהלכתה ובהידור¹⁷. כזית: אג"ק יג עמ' יא. טו, עמ' צח. ועוד, שבדיעבד מספיק כזית. גם לילדים: ראה אג"ק יב עמ' שמג: "במה שכותב אודות חלוקת שמורה של יד לתלמידים/ות, בתי הספר, בטח הכוונה לכזית, בודאי ידיעוני ההוצאות שבוה, כי בכלל נכון הדבר" [ההדגשה במקור]¹⁸.

17. חשיבות רבה ראה הרבי ב'מבצע' זה ועורר פעמים רבות על כך שיינצלו את ימי הפסח, וכך דרש ממאפיית המצות בכפר חב"ד: "מה שניכר במכתבו, שלדאבון כנראה, לא ניצלו המפעל דמצה שמורה באופן מסודר, והרי זו מהפעולות המיוחדות לחב"ד, ונותנות דרך **לחדור לכל אחד ואחד בדרך של נועם**, וביחד עם זה נותנות אפשרויות לאמר דבור של התעוררות". (אג"ק, י עמ' שמו, לר' אהרן נחמן פרידמן, תשי"ט). ויתכן שחשיבות הדבר היא מכיון שהמצה היא מאכל האמונה והרפואה, ובחלוקה זו, מחזירים אמונה, בין בעוסק בכך, וכמובן במקבלים את המצות. ראה שיחות קודש תשל"ד יא ניסן (בתרגום חפשי): "תודה חמה מקרב לב להזדמנות לזרז את המזורזים, לכל לראש בנוגע למבצע מצה שמורה כפשוטו, שיראו שלכל יהודי תגיע מצה שמורה, עכ"פ ליכזתים של היסדרים, ועאכו"כ אם אפשר לפעול שיהיה יותר. ויהי רצון, שיעשו זאת בחיות, ובדברים היוצאים מן הלב, בטח יכנסו אל הלב ופועלים פעולתם, המצה תהיה מיכלא דמהימנותא' אצל מי שפועל במבצע מצה שמורה, שתהיה אצלו התחזקות באמונה, - ורעה אמונה, עם כל הפירושים שבדבר. ומיכלא דמהימנותא', לימכלא דאסוותא'. . לכל העניינים שאינם כדבעי או שאינם בשלימות. . יביאו אסוותא' בכל האופנים של חולי, עד לחולי בדקות שבדקות".

18. ומובן על פי דברי הרבי (תורת מנחם, תשיא, ב, עמ' 7): "אחד שאל אצל כ"ק אדמו"ר שליט"א אם אפשר ליתן לנכדיו הקטנים בחג הפסח מצות של מכונה, והשיב כ"ק אדמו"ר שליט"א: 'בנוגע לשרויה או שאר הידורים - יכולים להקל (מאכט ניט אויס)', אבל לא בנוגע למצות של מכונה, כי מצה עניינה אמונה מיכלא דמהימנותא', וצריכים לעבוד על זה כבר מקטנות. בנוגע לענין האמונה שנעשה ע"י אכילת מצה מובא בחסידות שזהו ע"ד מארז"ל 'אין התינוק יודע לקרות אבא כו', עד שיטעום טעם דגן'. ופשוט, שאי וְהכוונה בזה למצות של מכונה".

ב. חודש ניסן

א. אמירת ה'נשיא' / ב. תחנון / ג. ביקור בבית החיים / ד. השטחות על קברי צדיקים / ה. ברכת האילנות (גדר הברכה וחשיבותה, חובת הברכה, נוסח הברכה, סוג העצים, פרחים ולא פירות, מה צריך לראות, כמה עצים, רק בפעם הראשונה שרואים, רק בחודש ניסן, שבת ויום טוב, נשים) / ה. פסח בבית / ו. יומי דפגרא.

א. מנהג, אמירת הנשיא:

- **הקדמה - חשיבות י"ב הימים הראשונים של החודש:** באחד בניסן הוקם המשכן, ובמשך שנים עשר יום, הביאו נשיאי כל שבט ושבט ביומו, את קרבנם לחנוכת המזבח (שמות, מ, יז. במדבר, ז, א), ואמרו חז"ל, שכל שבט היה נוהג לעשות 'יום טוב' ביום שהביא את קרבנו, ולכן נוהגים בימים האלו 'יום טוב', כלומר: שאין אומרים 'תחנון', ואין 'מתענים' בימים אלו, וכדלקמן (מסכת סופרים, כא, הובא בטור, בית יוסף, מגן אברהם, ושו"ע אדמו"ר הזקן ועוד, סימן תכט). בתקופה מאוחרת יותר, הונהג לומר בימים אלו, את הפסוקים בתורה המתארים את הבאת הקרבן על ידי הנשיאים¹.

1. **מקור מנהג אמירת הנשיאים, טעמו וחשיבותו:** המקור הראשון למנהג זה יסודתו בהרי קדש, בשלי"ה, והובא להלכה בפוסקים: אליה רבה, חק יעקב, 'עבודת הקודש' להחיד"א, באר היטב, שו"ע אדמו"ר הזקן תכט, קיצור שו"ע, כף החיים, ומשנה ברורה. גם המנהג לומר קטע כנגד שבט לוי, מובא בשלי"ה, והובא בפוסקים וכן בשו"ע אדמו"ר הזקן שם ובסידור.

זה לשון השלי"ה: "נראה לעני"ד מנהג טוב, לקרות בכל יום ויום פרשת הנשיא של זה היום, כי כל נשיא ונשיא היה לו סודות גדולות אשר המשכּו שפע הרוחניות, כל אחד לשבטו כל ימי עולם. ולא לחנם כתבה התורה כל שבט ושבט ופרטה הקרבן, אע"פ שכולם היו שוות. . . אלא לכל אחד היה לו סודות מיוחדות. . . ובקריאת הפרשה הוא מעורר קדושת היום". ובקשר ליום יג כותב: "וביום יג בניסן נראה לי לקרות פרשת בהעלותך. . . והוא נגד שבט לוי. . . הרי יג ימים כולם קדושים וסודם אחד, כי הם י"ב שבטים וקדושת לוי כולל כל הקדושות". ובנוגע ליום הי"ג כותב: "וביום י"ג בניסן, נראה לי לקרות פרשת בהעלותך, עד יכן עשה את המנורה, והוא נגד שבט לוי, כדאיתא במדרש, שהיה אהרן מצטער שלא היה לו חלק בנשיאים, אמר לו הקב"ה, לגדולה יותר אתה מוכן, היינו הדלקת הנרות".

- **אמירת 'הנשיא':** מר"ח ניסן עד יב בו, נוהגים לקרא את הפסוקים בתורה המתארים את הבאת הקרבן על ידי כל נשיא שבט ושבט, וביום יג ניסן², את הפסוקים: 'זאת חנוכת המזבח' וגו' עד 'כן עשה

חשיבות רבה רואה הרבי בחיזוק מנהג זה וכך אומר (תורת מנחם, תשמ"ט, א עמ' 379): "להעיר שאדמו"ר הזקן בסידורו לא הביא מנהג זה... ואולי מפני זה נעשה חלישות ר"ל בקיום מנהג זה דאמירת הנשיאים ובפרט בנוגע לאמירת 'יהי רצון'... ומצוה לחזק המנהג, ובאופן של 'חמורין עלי וחיבין עלי כו', עד לחיבות של מנהג ישראל".

את חשיבות המיוחדת של מנהג זה מוכיח הרבי, (ליקוטי שיחות לב, עמ' 19), מכך שישנם הרבה עניינים שלא נקבע עליהם חיוב של 'זכר', ולעומת זאת - לגבי קרבנות הנשיאים שהיו רק עניין חד פעמי, ורק בנוגע למשכן - נקבע זכר לדורות (וכתוצאה מזה, אי אמירת תחנון במשך חודש שלם !), ונוסף לכך, מבקשים דברים שלא מצאנו בשאר תפילות 'שיאירו עלי כל ניצוצין קדישין, וכל האורות הקדושות' וכו'. ומבקשים שתהיה תוצאה לפועל: 'להבין ולהשכיל בתורתך ויבראתך, לעשות רצונך'. אלא ש'חנוכת המזבח' הוא היסוד וההתחלה של עבודת כל ישראל במשך הדורות, שהוא 'חינוך' וההתחלה של העבודה של 'ועשו לי מקדש, ושכנתי בתוכם'. ולכן כל השבטים השתתפו בזה, והקרבנות הובאו על ידי הנשיאים דוקא, שהנשיא כולל את כל השבט. ומזה לומדים גם, על חשיבות ההתקשרות לנשיא הדור שבכל דור, כאשר רואים שפעולה אחת של 'נשיא' יכולה להשפיע באופן נצחי, וההתקשרות היום, היא המשך ישיר להתקשרות כל שבט לנשיא השבט, דבר שהשפיע על כלל ישראל עד היום.

2. **מה אומרים ביום יג ומדוע:** הקדמה - בסיום הפסוקים המתארים את הקרבנות שהביא כל נשיא ונשיא, מובא בתורה כעין סיכום של מה שהביאו הנשיאים: "זאת חנוכת המזבח, ביום המשח אותו, מאת נשיאי ישראל קערות כסף שתיים עשרה וגו', עד סוף פרשת נשא. לאחר מכן, מתחילה פרשת 'בהעלותך', בה נאמר לאהרן הכהן כיצד להדליק את המנורה. והנה מפשטות לשון אדמו"ר הזקן, שביום יג אומרים את 'פרשת בהעלותך', מובן: שביום האחרון (יב ניסן), קוראים גם את הסיכום של כל מה שהביאו יב הנשיאים (זאת חנוכת המזבח וגו' עד סוף הפרשה), וביום יג, קוראים רק את הפסוקים שבפרשת בהעלותך, בקשר להדלקה המנורה. הנהגה זו מובנת וכדברי הרבי (תורת מנחם תשמ"ה עמ' 1760): "ומילתא מסתברא היא, שכן, התוכן דפרשת 'זאת חנוכת המזבח' - הסך הכל של י"ב קרבנות הנשיאים - לא שייך (לכאורה) לשבט לוי".

אמנם, המנהג הפשוט בפועל הוא, כפי שמופיע בסידור 'תורה אור' ויתהילת ה', לקרא ביום יג, גם את הסיכום של יב הנשיאים 'זאת חנוכת המזבח' וגו', עד 'כן עשה את המנורה' שבפרשת בהעלותך. וכפי שאומר הרבי שכך צריך לנהוג (ראה ליקוטי שיחות לב, עמ' 19 הערה 1. ובשיחת יג ניסן תשמ"ה: "בנוגע לפועל, מנהג פשוט הוא, שביום י"ב ניסן אומרים רק נשיא נפתלי, וביום י"ג, מתחילים מ'זאת חנוכת המזבח").

ובטעם הדבר (שלכאורה אינו מובן, מה הקשר בין שבט לוי, לסיכום י"ב הנשיאים ?), מבאר הרבי שם: "שירות הלויים נעשית בשליחותם של בני ישראל, כך ששייכותם של כל ישראל לענייני עבודת המקדש והמזבח, היא באמצעות הלויים. ומטעם זה, אמירת

את המנורה'. והוא כנגד שבט לוי, שאמנם לא הביאו קרבן, אבל זכו להדליק את המנורה. (של"ה פסחים, שו"ע אדמו"ר הזקן, משנה ברורה, כף החיים, תכט. יש נוהגים לקרא את אותם פסוקים מתוך ספר תורה, אבל מנהג חב"ד אינו כן, ראה אג"ק טז, עמ' קפט, שאדמו"ר הריי"ץ לא נהג כך).

- **'אבל':** ל"ע ב'שבעה', אומר את הנשיא, כי הוא מעין תפילה ובקשה (נחמו עמי, עמ' נו).

- **אמירת 'יהי רצון':** בכל יום (כולל שבת), אחר אמירת 'הנשיא',

הסך הכל של קרבנות הנשיאים שייכת לייג ניסן שהוא כנגד שבט לוי - שכן הסך הכל של קרבנות הנשיאים מדגיש את שייכות הכללית של בניי למזבחי. וראה שם ביאור הדבר בעבודת ה', 'התקשרות כללית אל הקב"ה'.

3. **מקור וביאור היהי רצון:** מקורו של נוסח היהי רצון הוא בספר 'קב הישר' (לרבי צבי הירש קוידנובר, דנפס לראשונה בשנת תס"ב), והרי הוא מחולק לשתי תפילות שונות [לכן חוזרים ואומרים שוב 'יהי רצון']. החלק הראשון הוא תפילה על נשמות המתים, והחלק השני הוא תפילה עלינו, הקשורה לקריאת הנשיא.

בחלק הראשון אנחנו מתפללים על נשמות המתים, להחזיר להם כגמולם שגם הן מתפללות עלינו בימים אלה. וכך אנחנו אומרים: יהי רצון שתאיר בחסדך על נשמתין קדישין, דמתחדשין כצפרים ומצפצפין ומשבחין ומצלאין על עמא קדישא ישראל'.

דברים אלו הם על פי הזהר (בלק, בתרגום ע"פ קב הישר) "כתיב 'גם ציפור מצאה בית . . העולמות וחדרים שיש למעלה בגן עדן אשר הצדיקים יושבים בשלש שורות, ובאותם שורות יש חדרים והיכלות מלאים צדיקים . . והצדיקים יושבים בהם . . ובין אותן שורות מטיילין נשמות הצדיקים אשר עדיין לא זכו כל כך . . אכן גם הטיול אשר מטיילין בין השורות הוא להם לעונג גדול, ויש להם נחת רוח, ועליהם נאמר: 'גם צפור מצאה בית', אף שהן בין השורות . . ומה שנקראות 'צפור', הוא שבחודש ניסן הצפרים מתחילים לצפצף, כן בגי'ע הנשמות מתלבשין בדמות צפרים בחודש ניסן, ובכל בקר ובקר הם מצפצפים כצפרים.

ומבאר עוד שם ב'קב הישר', שבחודש ניסן שם הוי' הוא כסדרו: יהו"ה, שזה מורה על רחמים, ולכן ביכולת הנשמות להתפלל על החיים, ששם הוי' יהיה מאיר על ישראל ברחמים. [אכן גם בחודש תשרי נשמות המתים מתפללות על החיים, ואע"פ שאז הצירוף הוא לא כסדרו, מ"מ ע"י קול השופר מעורר רחמים. ולכן גם אני, נוהגים ללכת בחודש תשרי (כמבואר ברמ"א תקפא, שבערב ר"ה ויו"כ, נוהגים ללכת על הקברים ונותנים צדקה עבור המתים), אלא שבחודש ניסן, אסור לומר תחינות, ולהתפלל על הקברים, לכן מתפללים עליהם כעת.

החלק השני הוא מעין 'יהי רצון' נוסף, בו מבקשים, שיאירו עלינו כל השפעות הקדושה, הבאות בזכות הקרבת הקרבן באותו יום, של אותו נשיא שבט. [ומעיר הרבי (תורת מנחם, תשמ"ז, ב עמ' 741), שאע"פ שאומרים **באם** אני עבדך משבט פלוני, אין הכוונה שאם אינו משבט זה, לא מתברך מ'הניצוצין קדישין' וכו', כי ישנה התכללות

אומרים את ה'יהי רצון' כפי שנדפס בסידור תהילת ה'⁴¹. גם הכהנים והלויים אומרים אותו. וביום יג, אין אמירת 'יהי רצון'. (אמירת יהי רצון: היום יום - א ניסן. כהן ולוי: ישנן דעות שכהן ולוי לא אומרים את המילים 'באם אני עבדך משבט פלוני', שהרי הם יודעים שהם משבט לוי (לוח ארץ ישראל, ועוד), אבל ב'היום יום' מובא שאדמו"ר הרש"ב, ציוה לגיסו ר' משה הורנשטיין שהיה כהן, לומר את ה'יהי רצון', ואמר לו, שאפילו כהן ולוי צריכים לאמרו כיון שישנו 'עיבור נשמות' (שמתעברת נשמה של שבט אחר בנשמתו). דברים אלו שמע הרבי מכ"ק אדמו"ר הריי"ץ, כמובא ברשימות. **גם בשבת:** אוצר מנהגי חב"ד עמ' ו. **ביום יג:** לקו"ש לב, עמ' 21 הע' 21).

ב. תחנון בחודש ניסן: אין אומרים 'תחנון' בכל חודש ניסן. (שלחן ערוך, ושו"ע אדמו"ר הזקן, תכט, על פי מסכת סופרים, כא. כי רוב החודש הוא כ'ימים טובים', נהגו

של השבטים, וגם ישנו 'עיבור נשמה', ואפשר שיש בכל אחד נשמות מכמה שבטים].

4. הגר"ח נאה (קונטרס הסידור, עמ' כט) כותב שהרה"ח ר' אלתר שימחאוויץ ע"ה, העיד לו, שאדמו"ר הרש"ב לא היה אומר את ה'יהי רצון' אחרי אמירת הנשיאים. וכן נדפסה שמועה כעין זו בשם אדמו"ר הרש"ב בקובץ 'יגדיל תורה' (ירושלים, ה', עמ' 87). וכן ברשימות הגר"י לנדא ע"ה, מסופר, שפעם בשעת סעודת שבת קודש, התרעם אדמו"ר הרש"ב על הישער הכוללי שהכניס את ה'יהי רצון' שאחרי אמירת הנשיאים בסידור 'תורה אור', וכאשר שאל הרב לנדא את הרש"ב האם זאת אומרת שאין לאמרו ? ענה לו הרבי: ווער זאגט עם ? (הא! מי אומר אותו?), ובהמשך מובא שם שאמר לו הרבי הרש"ב, 'עבדים היינו בשבת הגדול אומרים, ואת ה'יהי רצון' של ה'נשיאים', אין אומרים! ומעיר הרב מונדשיין (אוצר מנהגי חב"ד - פסח, עמ' ה), שכאשר שמע דברים אלו מפי הגר"י לנדא, הוסיף הלה וסיפר, שגם אדמו"ר הריי"ץ היה נוכח בשעת מעשה, והוסיף דברי צחות וכו' (נגד אמירת ה'יהי רצון'). עוד הוסיף הגר"י לנדא, שאין סתירה מדברים אלו למסופר בהיום יום שציוה לגיסו שהיה כהן, לומר את ה'יהי רצון', כי הני"ל לא היה מגזע אנושי ולא נהג במנהג חב"ד.

אבל דעת הרבי שצריך לומר, וכך נהג בעצמו (כעדות הגר"י מונדשיין ב'אוצר מנהגי חב"ד', שם), וגילה דעתו בפירוש שיש לפרסם לכל אנוש הוראה ברורה, שאומרים את ה'יהי רצון'. (אג"ק, ו עמ' סה, אל הגר"ח נאה: "ראיתי באקראי בגליון המודיע... בענין אמירת הנשיאים, ותמה אני אשר אחר שיודע כת"ר שיש בזה הוראות כ"ק מו"ח אדמו"ר, הנה מהראוי היה לכל אנוש לפרסם הוראה זו, כדי שיהיו כולם בהנהגה אחת וכו', ועכ"פ צריך היה להזכיר הוראה זו (שנדפסה ב'היום יום') למען לא יחצו העם לשני מחנות, וכו', ואולי אשתמיטיה, באותה שעה")

לעשות את כולו כיום טוב⁵. ומטעם זה נהגו גם שאין מתענים ואין מספידים⁶ בכל החודש (חוץ מתענית בכורות בערב פסח. וחתן וכלה, שמתנעים ביום חופתם, ואפילו בראש חודש ניסן - שו"ע אדמו"ר הזקן, תכט, ט)).

ג. ביקור בבית החיים: נוהגים שלא לבקר בבית החיים בחודש ניסן, כי אלו ימים קדושים (קב הישר, הובא להלכה ב'משמרת שלום', בשו"ת 'מלמד להועיל' יו"ד קמד, פני ברוך, נטעי גבריאל ועוד)⁷. ולכן, מי שיש לו 'ארציט', בחודש ניסן, ילך לבית החיים, בערב ראש חודש (מלמד להועיל שם, ומובא שכך הורה הרבי עבור הרבנית קרסיק ע"ה מתל אביב - התקשרות, תרט, עמ' 18). אבל אם לא הלך, ורוצה ללכת בחודש ניסן [או כאשר יש סיבה מיוחדת, ולדוגמא: המתגורר בחו"ל, ומבקר בארץ ישראל בימי ניסן, ורוצה לבקר את קרוביו הקבורים בארה"ק⁸] יכול ללכת לבית החיים, ביום היארציט, ובלבד שלא יאמר שם תחינות (הזכרת נשמות, צידוק הדין וכו', ראה משנ"ב, תכט, ח), אלא קדיש ותהילים בלבד (שו"ת מלמד להועיל, שם). ויש שמקילים בזה אפילו

5. במסכת סופרים מובא שאין אומרים תחנון בכל חודש ניסן מפני שבר"ח ניסן הוקם המשכן, והנשיאים הקריבו לחנוכת המזבח במשך י"ב ימים, וכל נשיא שהקריב עשה את אותו יום יום טוב⁹. אבל לכאורה לא מבואר שם מדוע אין מתענים בכל החודש, אלא רק ביי"ב הימים הראשונים? ומבאר ה'בית יוסף' (וה'לבוש', מגן אברהם, ואדמו"ר הזקן), שבנוסף ליי"ב ימים אלו, הרי שבערב החג הוא יום טוב¹⁰ לכל ישראל כי מקריבים בו את הקרבן פסח, ואחר כך ימי חג הפסח עצמם הם ודאי ימים טובים¹¹, ונמצא שחוץ מים י"ג בניסן, רוב ימי החודש היו כימים טובים שלא אמרו בהם תחנון, לכן נהגו לעשות את כל החודש כעין יום טוב, שלא אומרים בו תחנון.

6. וכאשר ישנה לי"ע לוי' בחודש ניסן, ומבקשים בני המשפחה שיאמרו דברי הספד, מותר לומר דברי התעוררות לעורר את המשפחה והקרובים ללכת בדרך ה', וכדרך הנפטר שהלך בדרך ה' וכו', רק יזהר המספיד שלא יהיה הספד, ולא יעורר בכי וקינה (נטעי גבריאל, אבילות נב, יב בשם שו"ת ישמח לב, כלבו, ושכן הוראה בעל שבט סופר בימי ניסן. ושכן עשה מהר"א מבעלו בפטירת בתו: "רי"ח היום, ובר"ח אין מספידין, אבל מותר לומר קצת דברים לשבחה...").

7. בספר 'קב הישר' (פרק פח), מבאר מנהג זה על פי קבלה: "שם הוי"ה, מאיר בחודש ניסן ברחמים גמורים, ולכן אפשר להתפלל על הנשמות בחודש ניסן. . אבל אין המנהג בניסן ללכת על בית החיים להתפלל על הקברים. . כדי שיהיה החודש ניסן, כולו קודש". ואת הטובה לנשמות יעשה על ידי שיאמר את ה'נשיא' ויתן צדקה לפני קריאת פרשת הנשיא. והובא להלכה ב'משמרת שלום' (ה, תכט), ובשו"ת מלמד להועיל, ובעוד ספרי הלכה.

8. כך מסתבר, שאם התירו ליארציט, כאשר לא הפסיק ללכת לפני ר"ח, הוא הדין שיש להתיר בכהאי גוונא, שלא הייתה לו הזדמנות ללכת לפני זה. ובפרט לדברי גשר החיים דלקמן, שרבים לא נהגו במנהג זה שלא ללכת.

לכתחילה⁹.

ד. השתטחות על קברי צדיקים: אין מניעה להשתטח על קברי צדיקים בימי ניסן (כך מעיד בשו"ת דבר יהושע, ב, פ. וכן כותב ב'התקשרות' תרט, עמ' 18 ע"פ הוראת הרבי), כי ההליכה לשם אינה בשביל תיקון נשמות המתים, אלא תפילה על החיים, שיהיו הצדיקים מליצי יושר בעדם (דבר יהושע¹⁰), וכך נהגו חסידי חב"ד ברוסיה, ללכת לציון של כ"ק אדמו"ר הרש"ב ביום ב' ניסן (נטעי גבריאל, אבילות, ב, עמ' תרמב), וכן נהג הרבי ללכת לציון כ"ק אדמו"ר הרי"ץ במשך ימי ניסן.

ה. ברכת האילנות:

- **הקדמה - גדר הברכה, וחשיבותה:** ברכת האילנות, היא אחת מ'ברכות הראיה', שאינן באות על הנאה (כברכות הנהנין) או על מצוה (כברכות המצוות), אלא הן שבח והודאה לה', כדי לזכור את הבורא תמיד (כלשון אדמו"ר הזקן לוח ברכה"נ, יב, ד), ותיקנו חכמים ברכה מיוחדת על ראיית האילנות המלבלבים בתחילת האביב, בה מודים לה', על הבריאה המתחדשת לאחר חודשי החורף¹¹. ולכן מודים

9. רבים לא הקפידו על זה, וכפי שמעיד בספר 'גשר החיים' (כט, ו), ולכן הכריע ב'תשובות והנהגות' (ב, סה), שאם הביקור יביא לבכי רב אין ללכת, אבל אם באים רק לומר תהילים וכמה תפילות וכו', אפשר ללכת לכתחילה. אמנם כתבנו בסתם שנוהגים שלא ללכת, כי כך הוא על פי קבלה בספר 'קב הישר' כנ"ל, וכך מובא שהורה הרבי, כנ"ל.

10. בדבר יהושע שם, דן לגבי הליכה לבית החיים בראש חודש, חנוכה ופורים, ומתייחס לדבר הפמ"ג בהלכות חול המועד (תקמז), שאסר הליכה לבית החיים, ומחדש שגם הפמ"ג אסר זאת רק כשההליכה לשם היא לתועלת המתים ולא כאשר היא לתועלת המבקרים, שיהיו הצבין הליכה לתועלת המתים או לתועלת החיים, שיהיו הצדיקים מליצי יושר. וכפי שחילק שם, אפשר לומר גם לגבי ההליכה בחודש ניסן. ואכן נהגו ללכת להשתטח על קברי צדיקים בחודש ניסן. כן נהגו בסקווירא, ובוויזניץ (שהיארציט שלהם בחודש ניסן) וכ"כ בארחות רבינו, וכך נהוג עלמא. (נטי"ג שם. ומביא בדבר יהושע שם שכן נהג הרה"ק מגארליץ, ובאבוב, שיש להם יארציט ברי"ח).

11. ולכן תיקנו לברך על אילנות 'מלבלבין', כלומר שיצא בהם פרח. כי הברכה היא על חסד ה' בהפרכת העצים שעמדו יבשים במשך תקופת החורף (ברכת ה', עמ' שג), וכדברי חידושי הרא"ה (רבי אברהם הלוי ב'פקודת הלויים', ברכות מג): "וקבעו ברכה זו, לפי שהוא ענין בא לזמן, והוא ענין מחודש, שאדם רואה עצים יבשים שהפריח הקב"ה".

והשי"ך על התורה, מבאר את טעם ברכה זו כך: מזל 'טלה' (המזל של חודש ניסן),

בפרט, על עצי פרי (ולא עצי סרק, או זרעים), כי בהם אפשר לראות, שברא הקב"ה, גם דברים שאינם הכרחיים לחיי האדם, אלא כדי להנות מהם (ערוך השלחן, רכו, א. וכלשון הברכה)¹².

- **חובת הברכה:** 'ברכות הראיה', הן ברכות שחובה לברך אותם אם רואה¹³, אך אין חובה לראות, אלא יכול לא לראות ולא להתחייב, אך מפסיד מצוה. וכן הוא לגבי 'ברכת האילנות', שאין חובה לראות אילנות מלבליים, אבל הרואה, חייב לברך¹⁴. אמנם יראי ה' ותלמידי חכמים נזהרו תמיד בברכה זו (ערוך השלחן שם, בשם בדה"ב בשם ר"י), ויש לכל אחד להשתדל לברכה בחודש ניסן (חיד"א ב'מורה באצבע', קצח), והנזהר ומברכה, עליו נאמר: 'ראה ריח בני, כריח שדה, אשר ברכו ה', ויתן לך וכו'" (אליה רבה, בשם 'סדר ברכות'). וכתבו המקובלים, שיש ענין גדול בברכה זו, כי על ידה נעשה תיקון לנשמות המגולגלות בעצים¹⁵.

היה מתגאה שהוא זה שגורם לאילנו לבלב ולהוציא פרחים בחודש ניסן, לכן אנחנו מברכים ברכה זו, לומר שהכל מאת ה' (ש"ך על התורה פרכת בא, הביאו בספר פתח הדביר, רכו, ב).

12. ולכן הברכה היא רק פעם בשנה [גם אם רואה אחר כך אילנות אחרים. אבל בשאר 'ברכות הראיה', יתכן לברך כמה פעמים, בכל אחד לפי עניינו, ראה פרטי הדינים בזה ביני הברכות על הקשת וברקים ורעמים, או הברכות על הרואה קברי ישראל, וכדומה], כי היא הודאה כללית על חסדו וטובו יתברך (ערוך השלחן, שם).

13. כלשון הגמ' ברכות נד, א, בנוגע לברכה על מקום שנעשה נס: "אניסא דרבים מחייבי לברוכי... אניסא דיחיד איהו חייב לברוכי", וכן הוא לשון השו"ע ריח, ג ולשון אדמו"ר הזקן בסדר ברכה"נ פרק יג, כמה פעמים 'חייבי צריק' וכו'.

14. וכלשון הגמ' (ברכות, מג, ב): "אמר רב יהודה, האי מאן דנפיק ביומי ניסן וחזי אליני דמלבלי, אומר: 'ברוך שלא חיסר בעולמו כלום, וברא בו ביות טובות, ואילנות טובות, להתנאות בהן בני אדם... מדויק הלשון 'האי מאן דנפיק' ולא שחייבים לחפש ולראות. וכן הוא הלשון בשו"ע, ובשו"ע אדמוה"ז (סדבה"י שם): "היוצא בימי ניסן...".

15. החיד"א (מורה באצבע, קצט): "מאוד יתעצם בכונתו בברכה זו, שהיא תיקון הנשמות שהם מגולגלות בעצי השדה ובעשבים בזמן הזה, ויבקש עליהם רחמים". וכן הוא ביחסד לאלפים (רבי אליעזר פאפו, רכו, כג), ובספר 'מועד לכל חיי' (א, ו), והבן איש חי בדרוש לברכת האילנות, ובספרו לשון חכמים (א, מב). ועוד. ובספר 'פתח הדביר', הביא שמקור הדברים בזהר (בלק, הובא לעיל בביאור הייה רצון שאחר אמירת הנשיא), שישנן נשמות שלא זכו להיות יחד עם הצדיקים, ובימי ניסן הן משוטטות בין העצים וכו'". ולכן אנחנו מתפללים על אותן הנשמות, שיזכו להיכנס למחיצתם.

- **נוסח הברכה:** "ברוך אתה ה', אלוהינו מלך העולם, שלא חסר בעולמו כלום, וברא בו בריות טובות, ואילנות טובות, ליהנות בהם בני אדם". (נוסח אדמו"ר הזקן בסידור).

- **סוג העצים:** מברכים ברכה זו על עצי פרי שמוציאים פירות הראויים לאכילה, ולא על אילני סרק, או עצי פרי זקנים שכבר לא מוציאים פירות. ולכתחילה אין לברך על עצי ערלה, או עצים מורכבים או כלאים. אך בספק ערלה או הרכבה, מותר לכתחילה. (עצי פרי¹⁶: שו"ת הלכות קטנות, ב, כח, כי הברכה היא שבח על הנאת האדם מהאילנות, וההנאה העיקרית היא מהפירות. וכן הוא גם לדעת אדמו"ר הזקן (לקו"ש, כג, עמ' 116 הע' 33). ולא כדעת היעב"ץ ועוד, שאפשר לברך על אילני סרק. אמנם אם בירך בטעות על אילן סרק, לא יברך שוב (שבט הלוי, ו, נג, דשמא יצא בזה, שהרי י"א שאפשר לברך על אילני סרק, ובצירוף הדעות שאפשר לברך על עצם הדבר שיש בעולם עצים מלבליים). **ערלה:** רבי עקיבא איגר (הגהות סימן רכו), הסתפק בזה, כי הפירות שיצמחו מפרחים אלו, אינם מותרים באכילה. אבל הרבה אחרונים התיירו, כי הברכה היא כללית, על כך שמוציא פירות¹⁷. **כלאים ומורכבים:** שו"ת

16. המקור לכך שצריכים להיות עצי פרי דוקא, הוא בשו"ת הלכות קטנות (רבי ישראל יעקב חגיז, היש"פ, ה'תל"ד), והביאו דבריו באחרונים (מהר"ח פלאגי' ימועד לכל חי, א, ט. משנה ברורה, רכו, ב, כף החיים שם, ועוד). וכותב שם, שכך מדויק בלשון השלחן ערוך. ולכאורה כוונתו למה שכותב השו"ע שאין לברך **אחר שגדלו הפירות**, הרי שמדובר בעצי פרי. וכן דייק הרבי (לקו"ש, כג, עמ' 116 הע' 33), מלשון השו"ע, ומציין לשו"ת הלכות קטנות הנ"ל.

* בשולי הגליון שם, מעיר הרבי, שביסדר ברכת הנהנין' (יג, יד), מזכיר אדמו"ר הזקן רק 'פרחים': 'היוצא בימי ניסן, וראה אילנות שמוציאין **פרח**', והשמיט את ענין הפירות (בשונה מדבריו ב'לוח ברכת הנהנין' (יב, כג) שכתב: "עד שנפל הפרח - **וגדלו הפירות**"). יש שהבינו, שכונת הרבי להעיר, שמהשמטת האיזכור של פירות ביסדר ברכת הנהנין, אפשר ללמוד, שלמעשה אין צורך בעצי פרי דוקא, ואפשר לברך על אילני סרק. (הרב גרין בספרו על סדבה"ט). אבל לעני"ד אין זו כוונת הערת הרבי, שהרי כל כוונתו שם להוכיח שצריך דוקא עצי פרי (כנ"ל בתחילת ההערה, שמדייק זאת מלשון השו"ע והרמב"ם), אלא שמציין להשמטת אדמו"ר הזקן, וכותב שישנם כמה סיבות להשמטת אלו, ומסיים ו'אין כאן מקום'. כלומר, שאין כאן המקום לבאר טעם ההשמטה. אבל אין כוונתו לחזור מכל מה שאמר עד כה, וכמובן לכל מעיין שם. (וכן הבינו את מסקנת הרבי, ב'הלכות ומנהגי חב"ד', עמ' 176, ובסדר ברכת הנהנין הם הערותיו של הרב אלאשיל)."

17. שו"ת דובב מישרים (ג, ה). חלקת יעקב (א, נו), באר משה (ג, מג) ועוד, ומכמה טעמים: א. כי בעודו פרח אין איסור ערלה. ב. יש אופנים שערלה מותר בהנאה. ג. או משום שהברכה היא כללית, על הפריחה שמביאה פירות, ואינה ברכה על פירות אלו דוקא.

מנחת יצחק ג, כה, שו"ת יביע אומר ה, כ, ועוד. שלכתחילה אין לברך, עליהם¹⁸).

- פרחים ולא פירות¹⁹: הברכה יכולה להיעשות כל עוד נראים על

לגבי ספק ערלה, רעק"א עצמו (שהסתפק בערלה), התיר לכתחילה בספק ערלה בחו"ל, שהרי גם הפרי מותר באכילה, כידוע שספק ערלה בחו"ל, מותר. ויש שהתירו גם בספק ערלה בארץ ישראל, כי אינו מצוי שעץ ערלה יצמיח פרחים ופירות (מקור חיים, לחוות יאיר).

18. ראה ביאור הלכה רכה, א, לגבי ברכת שהחיינו על פרי חדש שהוא 'מורכב' באיסור. דעת הלכות קטנות שאין מברכים כי נעשה נגד מצות הבורא [הגם שיותר לאכול פירות אלו, יש לדון לגבי ברכת שהחיינו ואילנות כיון שמשבח את הקב"ה ומודה על דבר שנעשה באיסור] והיעב"ץ חולק ואפשר לברך, ומוכיח מברכה על 'בריות נאות', שאפשר לברך על ממזר, ואין לך פסול גדול מזה.

ועל פי מחלוקת זו דנו הפוסקים לגבי ברכת האילנות, באילנות שהורכבו באיסור. בשו"ת רב פעלים (ב, לו) וההתעוררות תשובה (ג, ט), מנחת יצחק ג כה, מחמירים שאין לברך. [המנח"י, שם כותב שאין לברך כיון שאפשר לברך בפעם השניה שיראה, ולפי זה, לדעת אדמו"ר הזקן, שמחמיר בזה, יתכן שיסכים המנח"י, שאפשר לברך על מורכב]. אבל הרבה פוסקים התירו, וכפי שהוזכר שהיעב"ץ התיר לברך שהחיינו על פרי מורכב. וראה תשובות והנהגות א, קצב, ובספר אילני דחיי (פרקים, ח, ט), שהאריך לברר את שיטות הפוסקים בזה, ומסיק שלדעת רוב הפוסקים מורכב מותר, ולא דומה לערלה, שהרבה אסרו.

וגם כאשר הורכבו ע"י גוי, יש להימנע מלברך עליהם, כמבואר בשו"ת התעוררות תשובה (קה): "לעני"ד מאן דנפיק ביומי ניסן וחזי אילני דמלבלי, והמה אילנות מורכבים, לא יברך עליהם כיון דנעבדה בהם עבירה, וגם בן נח מצווה על הרכבה, כדאיתא ברמב"ם (ה' מלכים, י, ו), ולא שייך לברך עליהם 'אשר ברא בריות טובות'". אמנם, לא מצאנו שיהיה צורך שהעץ יהיה ברשות יהודי, ולכן אין מניעה לברך על עץ ששייך לגוי (פסקי תשובות' רכז, הע' 51).

19. להבנת המציאות, נציג את שלבי ההתפתחות של פרי על עץ: א. שלכת: בימי הסתיו, הבאים אחר קטיפת הפירות, 'משליכים' העצים את העלים שלהם, ונשארים 'ערומים' רק הגזע והענפים, ונראים כמו עץ יבש (ישעיה, ו, יג, רש"י). ב. לבלוב: בסיום תקופת הסתיו, מתחיל העץ 'לחיות' שוב, וימלבלב, כלומר: הוא מוציא עלים, ואחר כך פרחים, שמהם יתפתחו פירות. (יש עצים שלא ניכרת בהם הישכלת, כי חלק מהעלים נושרים, ובו זמנית חלק צומחים חזרה, כך שלא ניכר כל כך שהייתה נשירה). ג. פרחים: מהענף עצמו יוצא כמו גבעול קטן, שלאחר כמה שבועות של התפתחות, הוא 'נפתח' ונעשה 'פרח' [אין הכוונה שנראה כמו 'פרח', אלא הוא גבעול קטן, ונקרא פרח כי הוא נפתח], ויחד עם היוצרות הפרח נוצר גם פרי, אבל הפרי עדיין כמו גרעין קטן מאוד, ואי אפשר להבחין בו. ד. הניץ והחנטה: אחרי כמה שבועות של התפתחות הפרי, מגיעים לשלב שבו הפרי כבר לא חבוי בתוך הפרח, והוא מתחיל לבצבץ החוצה, והפרחים נופלים. דבר זה נקרא גם 'חנטה', כלומר תחילת יצירה הפרי. [באמת הוא כבר היה קיים שם קודם, אלא שלא היה נראה וראו רק פרחים, אבל עכשיו שהתפתח

העצים, אותם הפרחים שצומחים בראש הפירות הקטנים ומכסים עליהם, אבל לאחר מכן, כאשר הפירות גדלו, ואותם פרחים נפלו, אין לברך. (שו"ע רכו: "היוצא בימי ניסן, וראה אילנות שמוציאין פרח, אומר ברוך . . ואם איחר לברך עד אחר שגדלו הפירות, לא יברך עוד". הטעם: הברכה היא על הצמיחה המתחדשת, דבר הניכר בלבול הפרחים, לא כל כך בפירות. ואם הפירות קטנים, ובתחילת צמיחתם, ראה בסוף ההערה)²⁰.

הפרי קצת, והפך מגרעין קטן בלתי נראה, לפרי שאפשר לראותו]. **ה. בוסר:** הפרי ממשך לגדול, ונעשה בגודל של 'פול הלבן', אבל אינו ראוי עדיין לאכילה, אפילו ע"י הדחק. **ו. פרי:** הבוסר גדל עד שנעשה ראוי לאכילה, ונחשב מעתה פרי.

20. בענין זה ישנם שני נדונים: א. האם מברכים רק בזמן שיש פרחים, או שאפשר לברך גם לאחר שנפלו הפרחים, ויצאו פירות? ב. מתי נחשב שאין פרחים ויש פירות, האם כבר בתחילת יציאת הפרי, או רק כאשר הם בשלים ומוכנים לאכילה? הדעות:

א. פרחים או גם פירות: הטור כתב שמברכים רק כל עוד יש פרחים, אבל לאחר שגדלו פירות אין מברכים. וכן משמע ברמב"ם (ברכות, י, יג, שהזכיר רק פרחים. 'הלכות קטנות' בדתעו). מקור הדברים הוא לכאורה בלשון הגמרא (ברכות מג, ב): "אמר רב יהודה, האי מאן דנפיק ביומי ניסן וחזי **אילני דמלבלבי**". 'לבלוב' הוא הפרח לא הפרי. [וכלשון התרגום (במדבר, יז, כג): "והנה פרח מטה אהרן . . ויצא פרח ויצא - ואפיק לבלבין"].

אבל המרדכי, והגהות מיימוניות כתבו, **שאם לא ראה** עצים מלבלבים עד שיצאו הפירות, יכול לברך. לפי הבנת הבית יוסף, נחלקו הטור והמרדכי, האם אפשר לברך לאחר שכבר יצאו פירות, ופסק בשלחן ערוך כמו הטור, שאין לברך כשיש פירות. אמנם הב"ח, והאליה רבה הבינו, שאין מחלוקת, ולכל הדעות לכתחילה יש לברך כשיש פרחים, ובמקרה **שלא ראה** עד שיצאו הפירות, יכול לברך גם אז (כי בשבילו, זו הפעם הראשונה שרואה, וגם בראיית הפירות החדשים, ניכרת הצמיחה המחודשת). והכריע המשנה ברורה (רכו, ד, ושעה"צ, ב), שיש לסמוך על דבריהם בדיעבד, כדי שלא לאבד את הברכה.

דעת אדמו"ר הזקן: בילוח ברכת הנהנין (יב, כג), הביא את ב' הדעות, ופסק שאם כבר נפלו הפרחים ורואה רק פירות, מברך בלא 'שם ומלכות'. אמנם ביסדר ברכת הנהנין (יג, יד. וכידוע 'סדר ברכה"ני' הוא 'משנה אחרונה', והלכה למעשה כדבריו 'ביסדר'), השמיט זאת, והביא רק את דעת השו"ע, שמברכים רק כל עוד יש פרחים. ומשמע שדעתו למעשה, כפשטות השו"ע, שאין לברך כלל, כאשר ישנן פירות ולא פרחים. [אך אם מלבד הפירות, ישנן גם פרחים, אפשר לברך (חוט שני, שבת, ב, קובץ עניינים, ט. ומסתברים דבריו, שהרי סוף סוף ישנם פרחים, שמראים על חידוש הבריאה)].

ב. מאימתי נחשב שיש 'פרי' ולא פרח (ולכן אי אפשר לברך לפי הטור ושו"ע): דבר זה תלוי, בטעם שלא מברכים כשיש פירות, ואפשר לבאר זאת בב' אופנים: א) כשאין פרחים ו**מתחילים** פירות - לא ניכר החידוש. ב) **כשיש** פירות, כבר חלה ברכה מיוחדת על הפירות עצמם (שהחיינו, העץ), ושוב לא שייך לברך על העץ. ונחלקו בזה הפוסקים.

- **מה צריך לראות:** הברכה איננה על ראיית העץ עצמו בלבד, אלא על ראיית הצמיחה המחודשת, וזה ניכר ב'ליבוב', שהם אותם 'פרחים', שצומחים בראש הפירות. ולכן כדי לברך, צריך לראות 'לבוב' זה באופן ברור, ולא מספיק לראות את העלים הירוקים שמכסים את הענפים מחדש, לאחר שנשרו בחורף (על פי אשל אברהם

לדעת הימטה אפרים' משעה **שמתחיל** לגדול פרי, יצא ממנו 'שם פרח', ושוב אין לברך (כי בגמרא כתוב שהברכה היא כשהעצים 'מלבבתי' שפירושו 'פרח', ואין לך בו אלא חידוש), וכן דעת ה'אשכול' (סח, ב): "ואם לא ראה הפרח אלא אחר שראה **התחלת** גידול הפרי, אינו מברך". אבל ה'לבוב' כתב שהטעם שלא מברכים משגדלו הפירות הוא, מכיון שלפרי יש ברכה אחרת, וכלשונו: 'כיון שכבר הוקבע לכל פרי ופרי ברכתו, ברכה בפני עצמו, כגון שהחיינו וכו'". מובן מדבריו, שאי אפשר לברך רק כאשר הפרי כבר גדול וראוי לברך על הפרי עצמו. וכך אכן דייקו הפוסקים בדבריו ('פרי מגדים' (רכ"ו, א"א, א), חיי אדם (סג), וימטה אפרים). והכריע המשנ"ב (רכו, שעה"צ, ב), שאפשר לסמוך על דברי ה'לבוב' - ולברך כל עוד הפירות לא גדלו לגמרי [אבל רק במקרה שלא בירך עד עתה, כי לא ראה עדיין עצים עם פרחים. עיי"ש טעמו].

דעת אדמו"ר הזקן: הנה ב'יסדר ברכת הנהנין', הביא רק את דעת הטור והשו"ע, שמברכים בשעה שיש פרחים [והשמיט, את דעת המרדכי, שבדיעבד אפשר לברך גם כשכבר יש פירות, וכנ"ל], אבל יש לדון, מה נחשב 'שיש פירות' (ואי אפשר לברך, לדעת השו"ע), האם כבר משעת נפילת הפרחים **ותחילת** צמיחת הפירות, או שמא, כל עוד לא **גדלו** הפירות, נחשב שאין עדיין פירות, ואפשר לברך ? ולכאורה ניתן לדייק מלשונו ב'ילוח ברכת הנהנין', שכאשר הביא את דעת המתירין לברך כשיש פירות (מרדכי וכו'), כותב: "ואם איחר מלברך, עד שנפל הפרח, **וגדלו הפירות**", ואע"פ שביסדר ברכה"ני השמיט דעה זו, הרי משמע, שלפני ש'**גדלו** הפירות' אפשר לברך לכל הדעות גם לדעת האוסרים לברך כשיש פירות (וכדברי ה'לבוב', פרי מגדים וכו'). מאידך גיסא, בלשונו ביסדר ברכה"ני, אפשר אולי לדייק להיפך, שכותב: "היוצא בימי ניסן, ורואה **אילנות שמוציאין פרח**", משמע רק ככהאי גוונא, אבל כשאין פרחים, אע"פ שעדיין לא 'גדלו הפירות', שוב אי אפשר לברך (וכך הבין הרב אלאשילי, בהערותיו שם).

למעשה: כבר הביא הכף החיים (רכו, ט), שמנהג העולם לברך רק בשעה שיש עדיין פרחים, ולכן סתמנו בפנים לברך בשעה שיש פרחים. אבל מהנלמד עתה יוצא, שבמקרה שלא מצא עצים עם פרחים כדי לברך עליהם, אלא מצא רק עצים שיש עליהם כבר פירות, אם לא צמחו עדיין כל צרכן, באופן שראויים לאכילה, יש מקום להתיר לברך, גם לדעת אדמו"ר הזקן (שלא סמך על המרדכי וכו' בסדבה"ט), כי לדעת ה'לבוב', פרי מגדים וכו', לא נחשבים עדיין כעצים שצמחו עליהם פירות שאין לברך עליהם.

בוטשאטש²¹. ומותר לברך גם אם רואה דרך חלון זכוכית²², וכן אפשר לברך בלילה, אם יש אור, ורואה היטב את הבלבוב. (ציץ אליעזר (יב, כ), רבבות אפרים (ו, תנח), וכן מוכח מדברי מהרש"ם (ב, קכד), שניתן לברך על ראיית הקשת בלילה. (אילנא רברבא. עמ' לו).)

- **כמה עציים:** לכתחילה, צריך שיהיו בשעת הברכה לפחות שני עצי פרי, אבל מעיקר הדין מספיק עץ אחד (הלכות קטנות, חיד"א ועוד, כתבו, שצריך שיהיו כמה עצים, שכך מדוקדק מלשון הגמ' 'אילני דמלבלבי' (לשון רבים), ובכך, מעלה ניצוצות רבים (כף החיים). אבל למעשה, אינו מעכב, כי אפשר לומר, שלשון הגמ' לאו דוקא. ולכן דייק החיד"א לומר, שכך נהגו 'המדקדקים'. וכן כתב בקצות השלחן²³).

21. למרות שלשון הגמרא ראשונים ושו"ע הוא הרואה 'אילנות מלבלבים', ומשמע שמספיק לראות את העץ עצמו, הרי מובן מסברא, שהעיקר הוא לא ראיית העץ, כי אם רואה רק עץ לא ראה כלום, אלא ה'ראיה' כאן היא החידוש של צמיחת הפרחים. ומעניין שה'כתרת' של סימן זה (ויש לעיין מי כתבם) היא: "הרואה פרחי האילן..". וצריך לראות את הבלבוב באופן ברור, כמו שכותב ה'אשל אברהם' (בוטשאטש): "כשרואה מרחוק יער שאילנותיו ירוקים, כל שאין ראייה ממש... גם שבידיעה נוטה (שהירוק שרואה) הוא מצד העלים שהנצו, מכל מקום, לגבי ברכה, העיקר בראיה מפורשת ממש".

22. כך הוכיחו אחרונים בנוגע להלכות שונות, ולדוגמא מדברי הרשב"א (ברכות נג, ב) שאפשר לברך 'בורא מאורי האש', על שלהבת שבתוך עששית. ראה שבות יעקב, א, קכו. קול אליהו, ב, יז. ברכי יוסף רכד, א, מקור חיים רכט. [ושאלתי את הרה"ח ר' יהודה לייב גרוני, אם נכונה השמועה שהרבי בירך מהחלון, ואמר שאינו נכון, ושראה בעצמו כל שנה, שיצא וברך].

23. בשו"ת הלכות קטנות, כותב: "גם אין לברך אלא על ריבוי אילנות. ודייקתה ממה שכתב הרמב"ם שכתב 'היוצא לשדות ולגינות'. כלומר, בשדות וגינות יש כמה עצים לא רק עץ אחד. וביפתח הדברי' (רכו, א. וכן דייק בכף החיים רכו, ב), כותב שכך מוכח בגמ' (ברכות, מג, ב): אילני דמלבלבי" בלשון רבים, ומיעוט רבים שנים. אבל לכאורה אינו מוכרח, ואפשר שנקטו על דרך הרגילות שיש כמה עצים, אבל אין זה אומר שאי אפשר לברך כשיש רק עץ אחד. ולדוגמא: (ברכות נח, א) 'הרואה חכמי ישראל... מלכי ישראל... מברך', וודאי שאפשר וצריך לברך גם כשיש רק מלך אחד או חכם אחד (וכמסופר שם בגמ' על אמוראים שבירכו על מלך אחד). ולהעיר שהראב"ה ומהרי"ל גרסו בגמרא 'אילנא' (בלשון יחיד). ואכן לשון החיד"א (מורה באצבע ז' קצח): **והמדקדקים** מקפידים... שיהיה שני אילנות...". ומוסיף בכף החיים שם: "יש לחזר אחר מקום שיש בו ריבוי אילנות ועשבים, כדי להעלות ע"י ברכתנו ניצוצי קדושה מכל מה שיש שם". וכן כתב הגר"ח נאה (קצות השלחן, סו, בדה"ש יח): "כתב החיד"א (מורה באצבע), שצריך שיהיו ב' אילנות, והיינו לכתחילה, ואם אין רק אילן אחד, יכול לברך". [ולהעיר מדברי הדרב"ז (הובא בבאר היטב ומשנ"ב רכד, ח) על דברי השו"ע 'הרואה קברי ישראל, מברך... שאפילו על קבר אחד מברך. אבל בהלכות קטנות חולק,

- **רק בפעם הראשונה שרואים:** כותב אדמו"ר הזקן (סדר ברכה"נ, יג, יד): "היוצא בימי ניסן ורואה אילנות שמוציאין פרח צריך לברך . . ואינו מברך אלא בפעם הראשונה שרואה בכל שנה". וכותב הגר"ח נאה (קצות השלחן, טו, ג) שמדברים אלו משמע, שאם ראה בחודש ניסן עצי פרי מלבליים, ולא בירך עליהם, שוב אינו יכול לברך בשנה זו.

אמנם למעשה, במקרה שלא יכול לברך מיד (ידיים לא נקיות, ראה עץ אחד ורוצה לברך על שני עצים, וכדומה), העיצה היא, שלא יתבונן היטב בעץ ובפרחים, אלא להסיר את מבטו מהעץ, כדי שלא יראה את ה'לבלוּב', וכך יוכל לברך בפעם אחרת, לכל הדעות. (ביאור הדין: נחלקו הפוסקים האם אפשר לברך כאשר רואה שוב עצים שמוציאים פרח, לאחר שכבר ראה קודם, ולא בירך²⁴. יש שדימו זאת לברכת שהחיינו, שכאשר כבר אכל מהפרי החדש, ולא בירך שהחיינו, ואוכל שנית, לא מברך. ויש שכתבו שאינו דומה, ואפשר לברך, כי השבח הראשון עדיין קיים, אבל ב'שהחיינו' אומרים 'לזמן הזה', והזמן כבר היה (ברכת הבית). וכיון שנחלקו בזה, וגם דעת אדמו"ר הזקן אינה מוכרעת [ראה בסוף הפרק ב'עיונים'], לכן כדאי לא להסתכל היטב בפרחים. וכך לא יתחייב בברכה (כנ"ל: 'מה צריך לראות'), ולכל הדעות יוכל לברך (שוב).

- **רק בחודש ניסן:** מעיקר הדין, אפשר לברך ברכה זו משעה

וכותב שעל קבר אחד לא מברכים. והוא לשיטתו גם כאן, שמברכים דוקא כשישנם כמה עצים].

24. **מברכים רק בראיה הראשונה: מגן אברהם** (לפי המחצית השקל, רכו, א), שגם בשהחיינו הכריע המג"א (רכה, ט), שלא מברכים בפעם השניה, ואפשר ללמוד משם. [והטעם לכך שלדעת השו"ע, מברכים בראיה שניה (כך משמע - שמברכים כל עוד לא גדלו פירות), כי הוא מתאים לשיטת הרמ"א, שמברכים שהחיינו, כשאוכל פרי חדש, שלא בירך עליו, בפעם הראשונה]. **חיי אדם** (סג, א), כי אחרי פעם הראשונה השמחה עברה. **קיצור שו"ע** (ס, א), **הגר"ש קלוגר** (ספר החיים). **הגר"ח נאה** (קצוה"ש, סו, יח), בדעת אדמו"ר הזקן.

מברכים גם בראיה השניה: אליה רבה (רכו, ב), **מחצית השקל**, **מאמר מרדכי** (רכו, א), **פרי מגדים** (רכו, ב), **מטה משה** (שסא), **ברכת הבית** (שכט, יד), **משנה ברורה**, **הגר"שז"א** בהליכות שלמה (פסח, ב, ה), **בירור הלכה** (הרב זיבלר, שהאחרונים שלא כתבו כך, כי לא ראו את דברי מהרי"ל). סברת האליה רבה ועוד, כיון שאותו דבר שראה בפעם הראשונה עדיין קיים, יכול עדיין לברך, כי סיבת השמחה עדיין קיימת כשרואה שוב (משא"כ אם כבר נפלו הפירות). והאשל אברהם (בוטשאטש) מסתפק בזה [אבל כותב שלפי הדעות שאין מברכים בפעם השני בשהחיינו, כמו כן, אין לברך בפעם השניה גם ברכת האילנות]. [ולהעיר מדברי הב"ח, עולת תמיד, ופרישה, ואכמ"ל].

שהתחילו העצים להוציא פרחים, וכל עוד יש עליהם פרחים. ולאן דוקא בחודש ניסן, אלא גם באדר ואייר (מחצית השקל, ערוך השלחן, חיי אדם, קיצור שו"ע, משנה ברורה), אבל על פי קבלה, אין לברך ברכה זו אלא בחודש ניסן, וכן הוא הדין לדעת אדמו"ר הזקן (ברכי יוסף, מורה באצבע, שדי חמד, והרבי באג"ק כג, עמ' שסה, לפי השמטת אדמו"ר הזקן בסדר ברכה"א)²⁵.

- **שבת ויום טוב:** מן הדין, אפשר לברך גם בשבת ויו"ט. אבל יש אומרים, שעל פי קבלה אין לברך ברכה זו בשבת ויו"ט. ואם ר"ח ניסן חל בשבת, צריך להשתדל לא לראות את הבלבוב, אבל אם ראה, נראה שיברך גם בשבת. (מן הדין מותר: לב חיים (פלאגי, ב, מד) 26, שו"ת

25. מעיקר הדין, העניין הוא לברך בזמן שהעצים מבלבים, וכדיוק הלשון בכמה ראשונים י'גון בניסן, ובאשכול כותב בפירוש דלאו דוקא ניסן. וכן כתוב האליה רבה ומקור חיים (להחיות יאיר) בשם ה'יצדה לדרך' (כלל ג, כח), והחת"ס בחידושים על השו"ע, מביא ראייה לדבר מהבית יוסף. וכן הכריע להלכה למעשה ב'מחצית השקל': "אורחא דמילתא נקט, שאז דרך ארצות החמים לבלב האילנות, והוא הדין בחודש אחר", והביאו המשנה ברורה (רכו, א), להלכה. ובערוך השלחן כותב שבמידתו הוא בחודש אייר או סיון, ומברכים אז. ובקיצור שו"ע השמיט המילה 'ניסן', וכן בחיי אדם (סג, ב), כתב שניסן לאו דוקא, ואפשר לברך גם באדר ובאייר.

אך מבואר בספרים (ברכי יוסף, רכו, ב. מורה באצבע ז, קצח, כף החיים), שעל פי קבלה, יש לברך ברכה זו בחודש ניסן דוקא. וביאר ב'פתח הדברי', שהוא על פי הזהר (בלק. שהובא לעיל, בנוגע לאמירת הנשיא, וברכת האילנות), שבחודש ניסן ישנם נשמות שמשוטטות בין העצים, ולא יכולות להיכנס עם הצדיקים, ועל ידי הברכה, מתקנים אותן. וזה שייך רק בחודש ניסן. וכתב בשדי חמד (אסיפת דינים מערכת ברכות ב, א), שלדין יש לעשות כדברי החיד"א, שהוא על פי המקובלים. וכן פסק בכף החיים. ומעיר בתשובות והנהגות (א, קצא) שלדעת הפוסקים שאין לברך אלא בפעם הראשונה שרואה, בודאי אין להמנע מלברך בשבת, כי אם ימנע, תתבטל הברכה.

דעת אדמו"ר הזקן: בלוח ברכה"י, כתב שאם חזר וראה לאחר שלשים יום, מברך בלא שם ומלכות, משמע בדעתו שאפשר לברך גם בחודש אייר (שהרי אחרי 30 יום אינו חודש ניסן), וכן כתב למעשה הגר"ח נאה בקצוה"ש סו, יח. אבל בסדר ברכה"י השמיט זאת אדמו"ר הזקן ולא הביא שאחר שלשים יום יש לברך, אפילו בלא שם ומלכות, ולמד מזה הרבי (אג"ק, כג, עמ' שסה), שלדעת אדמו"ר הזקן בסידור, אין לברך ברכה זו אלא בחודש ניסן. [וידוע, שבסידורו, שינה אדמו"ר הזקן, כמה פסקים, שיתאימו על פי קבלה].

26. ואין חשש ישמא יתלוש'. שהרי מבואר בשו"ע (סימן שלו, ו), שאסור להריח בשבת, דברים שעומדים גם לאכילה, כמו אתרוג, ישמא יתלוש' (כדי לאכול), אבל דברים שעומדים רק להריח, כמו הדס, מותר להריח בשבת, כי אין חשש שיתלוש. וכל שכן בנדון דידן, כשלא בא להריח - רק לברך, אין לחשוש שיתלוש. [בכמה ספרים העירו על הכף החיים, שהביא שה'מועד לכל חי' (פלאגי, א, סט) פוסק שאסור לברך

משנת יוסף (א, ס), וכן הוא פשוט הפוסקים, שסתמו ולא חילקו, בין שבת לחול. על פי קבלה: כף החיים (רכו), שעל ידי הברכה מברר את ניצוצי הקדושה מן הצומח ו'עובר' בזה על איסור 'בורר', ומסיים: 'וכן עמא דבר'. **אם יוכל לברך רק בשבת:** ב'תשובות והנהגות' (א, קצא), העיר, שאם על ידי כך שימנע מלברך בשבת, יגרום שלא יוכל לברך שוב - כגון, לדעת הפוסקים שאפשר לברך רק בפעם הראשונה שרואים (וכן היא דעת אדה"ז לפי הגר"ח נאה. וראה בעיונים, בסוף הפרק), והוא הדין, כאשר היום היחיד שרואה עצים הוא בשבת - יש לברך בשבת, ולא לאבד ברכה חשובה זו).

נשים: גם נשים מברכות, ולא נחשב מצוה שהזמן גרמא, שלכמה דעות נשים לא מברכות, כי לא תלוי בזמן, אלא במציאות שיש לבלוב. (שו"ת הר צבי, או"ח, קיח. וכן כתב הגר"ע יוסף בחזון עובדיה (ב, ז), שאע"פ שנשים אינן מברכות במצות שהזמן גרמא (לשיטתו), מברכות ברכת האילנות. ומוכיח את דבריו, מדברי ה'טורי אבן' (מגילה, כ, ב), שנשים חייבות במצות ביכורים, ולא נחשבת מצוה שהזמן גרמא, אע"פ שמצוה זו מתחילה רק מחנוכה ואילך, כי אינו קשור לזמן, אלא למציאות, שלפני זמן זה, אין פירות. וראה אג"מ, חו"מ, ב, מז, ב. ואכמ"ל).

1. **פסח בבית:** כותב הרבי (לקו"ש, לו, עמ' 150): "במענה לשאלתו - הנוהג בישראל שבחג הפסח נמצאים ביחד איש וביתו (ובביתו) - ובפרט ראש המשפחה. - נוסף על שקשה ביותר להדר כפי הרצון בעניני פסח - כשנמצאים במקום אחר. וקל להבין". הרי שמשתי סיבות יש להשתדל להיות בבית בחג הפסח. א) כך מנהג ישראל, שנמצאים יחד כל המשפחה בבית [מסתבר שמנהג זה מיוסד על כך, שחג הפסח הוא החג של: 'והגדת לבנך', שהיא מצוה מיוחדת על האב! וכדיוק לשון הרבי 'ובפרט ראש המשפחה']. ב) מפני שבחג זה מהדרים יותר בכשרות, וקשה להיזהר בכל ההידורים כאשר לא נמצאים בבית. וכידוע מנהג רבים שלא לאכול מחוץ לבית. (היום יום כ ניסן: "רבינו הזקן אמר, שבפסח אין האחד מכבד את זולתו באכילה ושתייה, אך ליטול ביוזמה עצמית מותר").

אמנם, אם מחמת סיבות ואילוצים שונים, שמירת החג, תהיה בהידור בבית מלון יותר מאשר בביתו, או כשיש הכרח וצורך גדול, ניתן לעשות

בשבת, שהרי בספרו 'לב חיים', חזר בו והתיר (וכנ"ל). אמנם יש להעיר, שעל פי ספר 'עמודי הוראה' (ט, טו), את הספר 'מועד לכל חי', כתב אחרי ספרו 'לב חיים'. ולפי זה, צודק הכף החיים שמביא את דבריו שבספר 'מועד לכל חי' שבו אוסר לברך.

זאת. ויש להקפיד על מקום שהממונים במקום, הם יראי שמים, כי גם כשיש הכשר טוב, קשה מאוד להשגיח על כל פרט. וכמובן שיהיה למקום הכשר מהודר עם ניסיון, וכידוע לעוסקים בזה, הכשרת מלון לפסח, והקפדה על קלה כחמורה במשך כל ימי החג, כאשר צריך להגיש לאורחים הרבים ארוחות מגוונות וברמה גבוהה, אינו דבר של מה בכך, וצריך הרבה סיעתא דשמיא ויראת שמים, כדי לא להיכשל ולא להכשיל.

ז. יומי דפגרא:

ב' ניסן:

- יום ההסתלקות-הילולא, של כ"ק אדמו"ר, רבינו שלום דובער נ"ע מליובאוויטש, אדמו"ר מוהרש"ב, דור חמישי לנשיאי חב"ד, בשנת תר"פ, ומנוחתו כבוד בעיר רוסטוב (פרשת הסתלקות, והימים שקדמו לה, מתוארות בספר אשכבתא דרבי²⁷) ויום תחילת נשיאותו של כ"ק אדמו"ר הריי"ץ (הקדמת הרבי, לקונטרס ב' ניסן תש"י. ולקו"ש ד, עמ' 1293).

- **ההנהגה ביום זה²⁸:** "כדאי ונכון שכל אלו שלמדו בהישיבה (או אלו שלא הייתה להם ההזדמנות ללמוד בעצמם מסיבות שאינן תלויות

27. ספר אשכבתא דרבי נכתב ע"י הרה"ח הרב משה דובער רבקה, אשר סעד את כ"ק אדמו"ר הרש"ב בימיו האחרונים בעלמא דין, ובו מובאים בפרטי פרטים הנהגתו בקודש של אדמו"ר הרש"ב, היאך התאמץ להתפלל, דברים מיוחדים שאמר לבנו כ"ק אדמו"ר הריי"ץ, ואיך שבירך אותו ואת בנותיו, ועוד תאורים מבהילים. הספר יצא לאור בעידודו של הרבי, ומובאים בו גם הרבה מהנהגתו בקודש ודקדוקי הלכה, של כ"ק אדמו"ר הרש"ב.

28. בספר הלכות ומנהגי חב"ד (מאת הרה"ח הרב יוסף שמחה גינזבורג, עמ' 176), מביא שורה של הנהגות שיש לנהוג ביום זה: א) ללמוד פרק משנה המתחיל באות משמו הקדוש של אדמו"ר הרש"ב. ב) להוסיף בלימוד תורות של בעל ההילולא. ג) להוסיף בעבודת התפילה. ד) להוסיף בנתינת צדקה, ומה טוב לעניין השייך לעבודתו המיוחדת של בעל ההילולא. ה) לקיים התוועדות של שמחה, שבה יקבלו עליהם הנאספים החלטות טובות בענייני תורה ומצוות. ואף שהדברים מסתברים, ואשרי חלקו של מי שיעשה זאת, לא הבאנו כהוראה מחוייבת, שהרי הדברים לא נאמרו לגבי ב' ניסן, אלא אלו הוראות שנלקטו מדברי הרבי לגבי כ"ד טבת וכדומה (לקו"ש, כא, עמ' 296. תו"מ תשמז, ב, עמ' 286. שיחות קודש תשנ"ב, עמ' 382, לקו"ש כ, עמ' 67, לקו"ש כז, עמ' 25, תו"מ תשמ"ז, א, עמ' 495 ועוד), ומשם הסיק הרב גינזבורג לבי ניסן. [וגם צ"ע אם הוראות הנ"ל, היו 'לשעה', או 'לדורות!']

בהן, אבל שלחו את בניהם ובני בניהם ללמוד שם) ובני ביתם, ומושפעים שלהם - יקדישו דקה (ויותר מזה) להתבונן בעניינים שהשיבה פעלה עליהם, וצריכה לפעול גם להבא, בחיזוק לימוד התורה, נגלה ופנימיות התורה, וקיום המצות בהידור, ועבודת התפילה, וכל מעשיך לשם שמים ובכל דרכיך דעהו". וממשיך שם: "ובודאי למותר להסביר בארוכה במה צריכה להיות ההתבוננות, כל מי שיש לו רק מושג בזה, שתומכי תמימים צריכה לפעול, מבין מעצמו, ובאם צריך לביאור נוסף, יוכל לפני לשני שיוכל להסביר לו". (תו"מ, תשמ"ט, ב, עמ' 532).

- **יום מסוגל להחלטות טובות:** עוד כותב הרבי (אג"ק, ג, עמ' רנז): "יום ב' ניסן, יום ההילולא של כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב, ויום היכנסו בנשיאות של כ"ק מו"ח אדמו"ר הכ"מ, הוא היום המסוגל לכל אחד ואחת, לקבל על עצמו ועצמה, ללכת בדרכיהם אשר הורו, בקבלה בר קיימא על כל השנה כולה. ועל פי הבטחתם, בכתב ובעל פה, הרי זה כלי לקבל ברכתם בגשמיות וברוחניות".

יום הבהיר²⁹ - י"א ניסן:

יום ההולדת של כ"ק האדמו"ר מליובאוויטש, בשנת תרס"ב.

- **יום התועדות:** "יש לנצל יום זה, באופן שעל ידו יתוסף בכל עניני תורה ומצוותיה, ומתוך שמחה, על ידי התועדות של שמחה במעמד כמה וכמה מישראל, אנשים נשים וטף (כמובן עם מחיצה ע"פ שו"ע), שמחה של מצוה ושמחה של תורה" (תו"מ תשמ"ח, ג, י"א ניסן, עמ' 38).

- **לימוד פרק התהילים של הרבי:** ביום ההולדת הפרטי של כל אחד, נוהגים ללמוד את פרק התהילים החדש המתאים למספר שנותיו, עם ביאור המפרשים (תו"מ, תנש"א, עמ' 160 - 'מנהגי יום הולדת'. וזאת נוסף על המנהג ללמוד בכל ר"ח פסוק אחד מהתהילים שלו, כמבואר באג"ק כ"ק אדמו"ר מוהריי"ץ

29. כך מכונה יום זה, בכמה הזדמנויות, ראה לדוגמא, ספר המאמרים מלוקט, ב'פתח דבר' (שהוגה ע"י הרב), למאמר ד"ה כימי צאתך מארץ מצרים, שיצא לאור בקונטרס י"א ניסן - תשמ"ז: "לקראת יום הבהיר י"א ניסן, יום הולדת . . כ"ק אדמו"ר שליט"א . . הננו מוצאים לאור . . "

ה, א'שלט). וכך התבטא פעם הרבי לגבי לימוד פרקו החדש: "ויש לקשר זה עם מזמור צדי"ק בספר תהילים של 'נעים זמירות ישראל', שהתחילו לומר בימים אלה [י"א ניסן, תנש"א]. **ובודאי ישנם כמה וכמה שכבר למדו פירושי הפסוקים דמזמור זה, כפי שנתבאר בפנימיות התורה**" (תו"מ תנש"א, ליל י"ג ניסן, עמ' 48, הערה 77.³⁰).

- **מתחילים לומר את הפרק החדש של הרבי [השנה - תש"פ פרק קיט³¹]:** מנהג שהתקבל מאת הבעל שם טוב בשם 'רבו הידוע', לומר בכל יום את פרק התהילים המתאים למספר שנותיו. ונוהגים לאמרו לפני אמירת שיעור התהילים שבכל יום. בנוסף לכך, נהגו חסידים, לומר גם, את פרקו המתאים למספר שנותיו של הרבי. (המנהג: הובא ע"י כ"ק אדמו"ר הריי"ץ (אג"ק שלו (י, עמ' נג), ונעתק בסוף ה'מילואים' ל'קובץ מכתבים' שבסוף ספר תהילים 'אהל יוסף יצחק'). שכך קיבל אדמו"ר הזקן, מרבו (המגיד), בשם רבו מורנו הבעש"ט³². **לפני שיעור היומי:** כדברי כ"ק אדמו"ר הריי"ץ שהובא בהערה 32 אמנם בשעת

30. כך הביאו בכמה מקומות להוכיח שיש ענין ללמוד גם את הפרק של הרבי. אבל יש להעיר: א. הרבי לא הורה, אלא אמר שבטח יש כאלה שעשו זאת. ב. יתכן שכוונת הרבי לומר, שבודאי יש כמה וכמה שיום אחד, למדו פרק זה בתהילים (עם המפרשים וכן איך שהוא מתפרש בתורת החסידות), אבל אין כוונתו לומר, שלמדו זאת דוקא עתה, בגלל שזה הפרק החדש של הרבי.

31. להעיר מהמנהג לומר את ה'יתמניא אפ"י (פרק קיט, בתהילים) כל שבוע, כמוזכר בסדר היום (ל, ב בסופו) ובתניא - קונטרס אחרון (קסג, א). ומעיר הרבי שם (שיעורים בספר התניא) 'לא ראיתי נזהרין בזה'. והעיר עוד שם, שבמקום אחר כתב הרבי שיש מקומות שנהגו לאמרו אחרי מנחה בשבת, ושכן נהג אביו.

32. כך כותב כ"ק אדמו"ר הריי"ץ שם, במכתב להרה"ח הרב מיכאל דווארקין: "זקני החסידים אשר הכירו את הוד כ"ק רבינו הזקן אמרו, אשר בפעם הראשונה שחזר הוד כ"ק רבינו הזקן ממעזריטש, הנה בין המרגליות טובות - בלשון זה אמר הו"ד כ"ק אאזמו"ר הרה"ק צמח צדק, להוד כ"ק אאזמו"ר מוהר"ש, ומסרו להוד כ"ק אאמו"ר - המאירות באור צח להעיר אור הנר"ן של האדם שיהיו כלים רחבים לשפע ברכה העליונה. . . וקיבל מרבו (המגיד) בשם רבו מורינו הבעש"ט, לאמר הקפיטל תהילים המתאים למספר שנותיו, **אחר תפילת שחרית קודם אמירת השיעור תהילים בכל יום כנהוג**".

הדברים מופיעים במאמר של אדמו"ר הזקן (מאמרי אדה"ז הקצרים, תשמ"א, עמ' שמא, ד"ה דוד מלך ישראל), שם מבואר שהשם 'דודי' הוא שם הוי"ה לאחר שהשתלשל מיאצילות' ליעשיה', ולכן נהפכה האות ה' לאות ד'. ו'דודי מלך ישראל' פירושו: ש'דודי' מגלה (מלך מלשון גילוי), את בחינת 'ישראל', הוא בחי' אצילות. אבל תכלית הכוונה של הירידה לעולם העשיה, היא שיפעול ביטול עד כדי כך, שיתעלה לאצילות, וזה נפעל על ידי אמירת תהילים. ומסיים במאמר: "לכן צריך כל אחד לאמור הקפיטל

הדחק, הורה הרבי (אג"ק, טו, עמ' רלד) שאפשר לאמרו אחרי שיעור התהילים היומי. **אמירת פרקו של הרבי:** כך כותב הרבי, ספר המאמרים קונטרסים (ג, עמ' כג). ועודד וחיזק הרבי מנהג זה, כפי שרואים באגרותיו הקדושות³³. יש שנהגו לומר גם את פרקה של הרבנית, כי

שהוא עומד בשנה זו, ולהלל בתהילות כו' ודי"ל". ואומר על כך הרבי (תו"מ, תשכא, א עמ' 269): "וכנראה שזהו המקור למ"ש כ"ק מו"ח אדמו"ר, שתקנת הקדמונים היא שכל אחד יאמר את המזמור בתהילים המתאים למספר שנותיו".

ובמקום אחר ביאר הרבי (תו"מ, תשכא, ג, עמ' 164): "ביום ההולדת נעשית עליה כללית לעולם עליון יותר, ועליו זו צריכים להמשיכה על כל השנה. וזהו גם הטעם למנהג הקדמונים... שביום ההולדת מתחילים לומר את הקאפיטל תהילים החדש המתאים לשנה זו... ששייך להדרגא שבה מתחיל לעלות עתה. וענין העליה שביום ההולדת הוא לא רק במשך חיי האדם בעלמא דין, אלא גם לאחר צאת הנשמה מהגוף, יש עליה ביום ההולדת, וכידוע סיפור כ"ק מו"ח אדמו"ר, אודות אביו, כ"ק אדמו"ר (מוהרש"ב) נ"ע, שביום הולדתו השמונים - שהי' עשרים שנה לאחר הסתלקותו - אמר מאמר חסידות בהיכלו על קאפיטל פא"י".

33. באחד הקונטרסים שיצאו לאור ממאמרי כ"ק אדמו"ר הריי"ץ, נדפס בתור הוספה, מכתב בדבר גודל החשיבות של אהבת חסידים לרבי, והתוצאות שהיא מביאה בפועל, ועל זה הוסיף הרבי (שהיה ממונה על ההוצאה לאור באותם שנים) הערה בשולי הגיליון: "כמה מהחסידים נוהגים. א) לומר בסדר דהרחמן: הוא יברך את אדוננו מורנו ורבנו. ב) לומר בסיום דשמו"ע גם הפסוק של שם אדמו"ר. ג. לומר גם הקאפיטל תהילים של שנות האדמו"ר".

וכך עודד וחיזק הרבי מנהג זה בפועל, כפי שנראה באגרותיו הקדושות. כמה דוגמאות: אג"ק ג עמ' שמח: "ובטח אומר בלי נדר, בכל יום דעם רביניס קאפי' (הוא עתה קאפי' עא), עכ"פ עד יו"ד שבט התשי"א". שם עמ' שצז: "ת"ח על אשר על ידו הנה כמה וכמה מאחב"י כן ירבו, התחילו לומר קאפיטל ע"א של כ"ק מו"ח אדמו"ר הכ"מ, וזכות הרבים תלוי בו". שם עמ' שסט: "ומהנכון אשר בכל יום יאמר בלי נדר דעם רביניס קאפיטל תהילים, שהוא עתה קאפי' עא... אשר זהו כלי רחב להמשכת ברכות הצדיק, הוא כ"ק מו"ח אדמו"ר הכ"מ, בעוה"ז עולם המעשה". שם עמ' ח: "מסתמא אומרים אתם תהילים. הייתי מציע לכם, אשר בשלושת החדשים הבאים תאמרו בכל יום פרק עא בתהילים, נוסף על השיעור תהילים שאומרים אתם בלאו הכי, ותקוותי שזה יהיה כלי לברכה".

ושייך לומר את הפרק של הרבי גם לאחר ההסתלקות, כדברי הרבי (תו"מ תשכ"ב, ג, עמ' 111 מוגה, בנוגע לפרקו החדש של אדמו"ר הריי"ץ בשנה זו): "כבר סיפרתי פעם, שישנה רשימה של הרבי (הריי"ץ)... שבה רשם חזיון שחזה ביום הולדת של אביו, הרבי נ"ע (הרש"ב), וכותב, שהרבי נ"ע אמר אז מאמר על קאפיטל שמונים שבתהילים - עשרים שנה לאחר הסתלקותו. ומזה מובן שגם לאחר ההסתלקות ישנם ביום ההולדת העליות שבכל שנה ושנה, שבכל שנה עוברים לקאפיטל נעלה יותר".

הטעם למנהג זה - לומר את פרקו של הרבי - מובן בפשטות, שמאחר שהרבי הוא נשמה כללית, הרי כשם שחשוב לומר את פרקו הפרטי של נשמתו הפרטית, כך חשוב

כך נהג הרבי).

י"ג ניסן:

יום ההסתלקות-הילולא, של כ"ק אדמו"ר הצמח צדק נ"ע, בשנת תרכ"ו, ומנוחתו כבוד בליובאוויטש. ויום התחלת נשיאותו של כ"ק אדמו"ר מהר"ש, נ"ע. (לקו"ש לב, עמ' 23 הע' 39)³⁴.

אומר הרבי: "בודאי ינצלו יום סגולה זה (והימים הסמוכים אליו) להוסיף בלימוד תורתו של הצמח צדק (הן בנגלה דתורה והן בנסתר דתורה קבלה וחסידות) ומה טוב ג' פעמים במשך המעת לעת, וכל המרבה הרי זה משובח". (תו"מ תש"נ, ג, ש"פ צו עמ' 29).

י"ד ניסן:

יום ההולדת של הרמב"ם (יד ניסן ד' אלפים, תתצח). אומר הרבי: "ביום הולדתו של הרמב"ם צריכים לכל לראש לנצל את ההזדמנות לעורר אודות השיעורים בלימוד הרמב"ם, כל אחד ואחת לפי יכולתו, ג' פרקים ליום, פרק אחד ליום, או הלימוד המקביל בספר המצוות להרמב"ם" (תו"מ תש"נ ערב פסח עמ' 43, 44).

לומר את פרקו של הנשמה הכללית. ומעניין לציין שבאותה שיחה (י"ב תמוז תשכ"ב), מתעכב הרבי על פרקו החדש של אדמו"ר הריי"ץ וכותב כך: "בקאפיטל פג - **הקאפיטל של הרבי הנשיא**, שמתחיל מ"י"ב תמוז זה . . .". את המילים ישל הרבי הנשיא, הוסיף הרבי כאשר הגיה את השיחה. [בשיחה להגהה היה כתוב: "דעם קאפיטל פג, וואס דאס איז דאך דער קאפיטל וואס הייבט זיך אן פון היינטיקן יב תמוז". הגיה הרבי, אחרי המילה קאפיטל "פון רבין הנשיא". ונראה שבוזבז מדוע חשוב לאמרו, כי הוא 'הנשיא'. וכדברי רש"י בפרשת חקת: "שמשה הוא ישראל, וישראל הם משה, לומר לך, שנשיא הדור הוא ככל הדור, כי הנשיא הוא הכלי"].

34. כך כותב שם הרבי: "י"ג ניסן - יום ההילולא דאדמו"ר הצי"צ, **ואולי י"ל** - גם יום התחלת הנשיאות של ממלא מקומו אדמו"ר מהר"ש. וראה לקו"ש ו' עמ' 409: "ידער רבי מהר"ש, איז זיין התחלת הנשיאות, **לויט צוואת הצי"צ**, בו ביום". ומציין לספר התולדות אדמו"ר מהר"ש, עמ' 13 14 ובהערה שם.

ולהעיר שישנו פתגם חסידים (הוזכר ע"י הרבי פעמים רבות), על הקשר בין כ"ק אדמו"ר הצמח צדק, לכ"ק אדמו"ר מהר"ש, על הפסוק (איוב, מא, ח): 'אחד באחד יגשו, ורוח לא יבא ביניהם', שאצל שניהם, יום ההילולא הוא ביום יג בחודש בגימטרייה 'אחד' (מהר"ש - י"ג תשרי, צ"צ - י"ג ניסן). וראה תו"מ תשמ"ג, א, עמ' 130 - 134 שיחה שלמה על ענין זה.

ח"י ניסן:

יום ההולדת של המקובל רבי לוי יצחק שניארוסאהן - אביו של הרבי (חי ניסן, תרלח). ויום היכנסו של הרבי בבריתו של אאע"ה. אומר הרבי: "ביום זה כדאי לערוך התוועדות של שמחה" (תו"מ תשמ"ח עמ' 90).

עיונים

האם אפשר לברך את ברכת האילנות רק בראיה הראשונה?

לביורור הלכה זו, נקדים הקדמה כללית בדיני 'ברכות הראיה': 'ברכות הראיה' מתייחדות בכך, שמתחייבים בהן בראיה בלבד, ולכן יש לדון בשני דברים: א. האם מברכים בכל ראיה וראיה? ב. אם ראה ולא בירך, האם מברך כאשר רואה שוב? ונבארם אחד לאחד.

א. האם מברכים בכל ראיה וראיה?

ג' תשובות בדבר:

(א) כל שלשים יום: באופן כללי, 'ברכות הראיה', הם אחת לשלשים יום, כמבואר בשו"ע (ריח, ג, על פי תוס' ורא"ש, ברכות נד): "כל אלו הברכות (ברכות הראיה)", אינם אלא כשרואה אותם משלשים לשלשים יום, ואז הם חובה כמו בפעם הראשונה". אבל בתוך שלשים יום אינו מברך שוב, כמבואר בשו"ע (רכז, יג): "כל ברכות הראיה, אם חזר וראה אותו דבר, בתוך שלשים יום, אינו חוזר ומברך".

(ב) בכל פעם שרואה: אמנם זהו רק כאשר חוזר ורואה את אותו הדבר, אבל אם רואה אחר, מברך שוב, ואפילו מיד אחר כך. וכדברי אדמו"ר הזקן (לוח ברכה"י, יב, יט. על פי המגן אברהם שם, ורדב"ז): "אבל אם ראה דבר אחר כיוצא בו, כגון מלך אחר, או חכם אחר, אפילו ראה זה אחר זה מיד, צריך לחזור ולברך".

(ג) רק בפעם הראשונה שרואה: לגבי ברכות מסוימות ב'ברכות הראיה', נחלקו הפוסקים, אם הן כשאר ברכות הראיה שמברכים כל שלשים יום, או שאין לברך אותן אלא בפעם הראשונה שרואה בחייו. והטעם: ברכות אלו הם על דברים שאין בהם תועלת לאדם, והברכה היא על ההתפעלות מהראיה בלבד, וההתפעלות העיקרית, היא בפעם הראשונה שרואים אותם. דוגמא: הרואה בריה משונה, או בריות נאות (עוד דוגמאות בשו"ע רכה, ח - י. ולוח ברה"י, יב, כ - כב). הדעות: דעת הראב"ד, ורבינו ירוחם, שמברכים רק בפעם הראשונה, וכן פסק השו"ע. ודעת הרא"ש, שמברכים כל שלשים יום, וכן הביא הרמ"א. למעשה: הכריעו אדמו"ר הזקן והמשנ"ב, שמברכים בשם ומלכות, רק בפעם הראשונה שרואים בחיים. [אדמו"ר הזקן, בלוח ברכה"י, והמשנ"ב, הכריעו שאחר שלשים יום, יברך בלא שם ומלכות.

אבל למעשה, ביסדר ברכת הנהנין (יג, יג), מביא אדמו"ר הזקן, רק את דעת הראב"ד והשו"ע, שמברכים רק בפעם הראשונה. ויש פוסקים שפסקו כרמ"א שמברכים שוב (ערוך השלחן, אשל אברהם בוטשאטש, שלחן הטהור, ועוד).

ב. אם ראה, ולא בירך, האם מברך כשרואה שוב?

שאלה זו שייכת, בבי מקרים:

א) בדברים שמברכים עליהם כל שלשים יום, וראה ולא בירך, האם מברך כאשר רואה את אותו הדבר שוב [אבל אם רואה **אחר**, פשוט שמברך, כנ"ל אות ב], בתוך שלשים יום לראיה הראשונה.

ב) בדברים שמברכים עליהם רק פעם אחת - בפעם הראשונה שרואה בחייו - וראה ולא בירך, האם יכול לברך, כשרואה בפעם השניה? והנה מצד הסברה, היה נראה לכאורה, שיכול לברך, כי ראה ועדיין לא בירך, ויש עליו עדיין החיוב לברך כדי לתת שבח לה' על דבר זה. [ועכ"פ, במקרה הראשון - בדברים שמברכים עליהם שוב כל ל' יום - שאין צורך להמתין ל' יום כדי לשבח את ה', מכיון שראה ועדיין לא שיבח. אמנם בדברים שמברכים עליהם רק בפעם הראשונה, יתכן שהפסיד את הברכה, כי בפעם הבאה שרואה, אינו מתפעל כמו בפעם הראשונה, ואולי אינו יכול לברך עוד].

אמנם, שאלה זו לא מבוארת בפוסקים (גמ', ראשונים, שו"ע), על **כלל** יברכות הראיה [כבדברים אחרים, שנאמר עליהם שהכלל בברכות הראיה הוא כך וכך], אך אולי ניתן ללמוד את הכלל בזה, מהמבואר באחת מיברכות הראיה, וממנה נלמד ליברכות הראיה האחרות.

מברכת שהחינו, אפשר ללמוד שאין לברך:

בנוגע למי שראה 'מקום שנעשה לו נס', ולא בירך, ותוך שלשים יום ראה שוב את אותו המקום, האם מברך? כותב המשנ"ב (ביה"ל, סימן ריח, ד"ה במקום הזה), שאינו יכול לברך, ולומד זאת משאלה דומה בברכת 'שהחינו' [שהיא ג"כ, מיברכות הראיה, שהרי מעיקר הדין, הברכה היא בשעת 'ראיתי הפרי החדש, אלא שנהגו לברך באכילה (שו"ע רכה)], וכך כותב: "כל שלא עבר שלשים יום מראיה ראשונה, אינו מברך, אף שלא בירך בפעם ראשון". ומוכיח זאת מברכת שהחינו על פרי חדש: "דהרי לענין פרי חדש, יש כמה פוסקים שסוברים דמכיון שלא בירך בפעם ראשון כשראהו, שוב אינו מברך, כמ"ש המג"א רכה, ט. ואף דאנן לא נהיגין הכי, היינו משום דאנן קיי"ל דתלוי הדבר באכילה. . אבל בזה דודאי הברכה נתקנה על הראיה

לחוד . . וכיון שכבר ראה המקום, ואין דבר זה חדש אצלו, אין צריך לברך עד שיעבור לי יום, ואז הוי כראיה חדשה".

כלומר: אפשר ללמוד את הדין בכל ברכות הראיה מברכת שהחיינו, ואע"פ שדין זה - שאין לברך שהחיינו בפעם השניה - אינו לכל הדעות, ולכמה דעות מברכים גם בפעם השניה [ראה שם בסימן רכה, שלרבינו מנוח, סמ"ק, רדב"ז, מג"א, כנה"ג, אכן אין מברכים. אבל לדעת רמ"א, פרישה, לבוש, אליה רבה, חיי אדם, קיצור שו"ע, ועוד, מברכים], זהו מפני שאיננו נוהגים לברך על הראיה, אלא על האכילה בלבד, ולכן לא אכפת לך, במה שכבר ראה, אבל בברכות אלו שמברכים על הראיה - אם ראה ולא בירך, שוב אינו יכול לברך. [אגב, רואים שפשוט למשנ"ב, שאפשר ללמוד מ"שהחיינו", שהיא ברכה שמברכים רק פעם אחת, ולא כל שלשים יום, לברכת ראיה אחרות, שהברכה עליהם היא כל שלשים יום].

וכן דעת פוסקים אחרים - שאין לברך בראיה שניה. ראה, 'אשל אברהם' (בוטשאטש, סימן רכד) לגבי מי שראה 'בית הקברות' וכיון שהיה 'אונן' ר"ל (שפטור מכל המצוות), לא בירך את הברכה על ראיית קברי ישראל. אם רואה שוב קברים בתוך שלשים יום, אינו מברך. וכן אמר בפשיטות הגר"ע יוסף (הלכה ברורה, יא, עמי קמג, בשם אביו). וכן נקט בגשר החיים (כט, יז): "אם רואה קברים מרחוק, אינו מברך. וגם כשבא אח"כ תוך לי יום מראיתו זו לבית הקברות, אינו מברך תו, כיון שראה עכ"פ את הקברות, אע"פ שלא ברך על ראיה זו. [אבל הגר"ש"ז אויערבאך (שו"ת מנחת שלמה, א, עג), כותב בפשיטות (בלי הוכחות, ובלי לציין שחולק בזה על המשנ"ב, וראה הליכות שלמה, ניסן עמי' לג): "הרואה ים הגדול או מלך . . הרי מסתבר שאם עבר ולא בירך בפעם ראשונה, דמברך שפיר בפעם ב', אע"ג שעדיין הוא תוך לי לראיה ראשונה". וכן דעת הרב לוי בספרו ברכת ה' (סימן ריח), וסובר שאין לדמות לברכת שהחיינו].

סיכום:

א. כל כמה זמן: יש מ'ברכות הראיה', שמברכים עליהם כל שלשים יום (אם רואה אותו הדבר, אבל אם רואה אחר, מברך שוב), ויש שמברכים עליהם, רק פעם אחת בחיים (או בשנה).

ב. ראה ולא בירך: וראה שוב תוך שלשים יום, לא מבואר בשו"ע וכו', אבל המשנ"ב (ריח), לומד מברכת שהחיינו, שאין לברך שוב, שהרי ולכמה דעות, אם לא בירך שהחיינו, בפעם הראשונה, שוב לא מברך. וכן דעת עוד

פוסקים (אשל אברהם ועוד, לגבי ברכת הרואה קברי ישראל), אבל יש אומרים (הגרשו"א, לגבי ברכה על הים), שמברכים. **עד כאן הקדמה.**

ברכת האילנות:

ומעתה יש לדון גם בנוגע 'לברכת האילנות': א. כל כמה זמן מברכים, פעם אחת בחיים, בשנה, בשלשים יום ? ב. ראה ולא בירך, האם יכול לברך עוד?

א. כל כמה זמן מברכים את 'ברכת האילנות':

הנה בפוסקים מבואר, שברכה זו אינה כרובן של ברכות הראיה, שברכתם כל שלשים יום, **אלא ברכה זו היא פעם אחת בכל שנה.** [כן מבואר בראשונים: מרדכי (ברכות, קמח): "וחזי אילני דמלבלבי, בפעם הראשונה בשנה שמוציאין פרח". ובהגהות מיימוניות (ברכות, י, יג): "כתב מורי רבינו [מהר"ם מרוטנבורג], **דדוקא פעם ראשונה** כשרואה". וכן הוא בעוד ראשונים (אגודה', האשכול ועוד), וכך פסק בשו"ע (רכו, א): "ואינו מברך אלא פעם אחת בכל שנה". וכן פסק הב"ח, משנ"ב ואדמו"ר הזקן (כדלקמן).

ובטעם הדבר, מסביר הפרי מגדים (מ"ז, א. וכן בערוך השלחן, ומשנה ברורה), שברכה זו היא שבח על השמחה כשרואים שהעצים מתחילים לגדול שוב בשנה זו, ואין שמחה כל כך, בראיה שוב (גם אחר שלשים יום), כי כך הוא הטבע, שהולכים וגדלים, ואין שמחה חדשה.

[ואף שלגבי ברכות אחרות, הדומות לברכה זו, נחלקו הפוסקים אם מברכים פעם אחת או כל שלשים יום (ראה שו"ע רכה, ט. והדעות בזה לעיל בתחילת ההערה), מכל מקום, לגבי ברכת האילנות של ימי ניסן, שהיא על הפריחה המיוחדת, הסכימו רוב הפוסקים שהברכה היא פעם אחת בשנה בלבד].

דעת אדמו"ר הזקן:

ב'לוח ברכת הנהנין' (יב, כג): "ואינו מברך אלא בפעם ראשונה שרואה בכל שנה (כדעת המרדכי וכו', אבל מוסיף): 'ואם חוזר ורואה אחר שלשים יום, אילנות שמוציאים פרח, יברך בלא שם ומלכות, כמו שנתבאר לעיל בכל בריות ואילנות טובות". כוונתו לומר, שלגבי ברכה כללית על בריות נאות (כולל עצים יפים), נחלקו הפוסקים האם מברכים פעם אחת בחיים או כל שלשים יום, ולפי זה, יחלקו גם ב'ברכת האילנות', ולכן מכריע שאחר שלשים יום, יש לברך 'בלא שם ומלכות'. אבל ב'סדר ברכת הנהנין' (יג, יד), השמיט זאת, וכתב רק: "ואינו מברך אלא בפעם הראשונה שרואה, בכל שנה", הרי שלמעשה פסק כשו"ע משנ"ב, וכו' **שמברכים רק פעם אחת.**

[ולהעיר מדברי הרבי (אג"ק, כג, עמי' שסה), שמסתבר לומר, שהסיבה שהשמיט זאת אדמו"ר הזקן, איננה רק כי לא חושש לשיטות הנ"ל, אלא הוא מכיון שדעתו בסדבה"נ היא, שניתן לברך ברכה זו **רק בחודש ניסן**, ולכן לא שייך לברך אחר שלשים יום, שהוא כבר חודש אייר].

ב. ברכת האילנות - ראה ולא בירך, האם מברך כאשר רואה שוב ?

בשאלה זו נחלקו הפוסקים, יש שפסקו שאין לברך, ורבים פסקו שמברכים. כמו כן נחלקו האם ניתן ללמוד דין זה מברכת שהחיינו, או שאין לדמות. וגם בדעת אדמו"ר הזקן, יש להסתפק, וכדלקמן:

בראשונים:

מעיון ב'ראשונים' עולה, שאין הוכחה מה דעתם בשאלה זו, האם כוונת דבריהם שמברכים **רק על הראיה הראשונה**, או שכוונתם שמברכים **רק פעם אחת כל שנה**. [מלבד המהרי"ל, והאגור, שכתבו בפירוש, שאפשר לברך גם אם ראה ולא בירך. וכדלקמן].

שהרי על דברי הגמ' (ברכות מג, ב) 'האי מאן דנפיק ביומי ניסן וחזי אילני דמלבלבי', כתבו כמה ראשונים שמברכים בפעם הראשונה **שרואים את הלבנוב** [מרדכי: "בפעם הראשונה שמוציאין פרח", רש"י (על הרי"ף): "וחזי אילני דמלבלבי, פעם ראשונה בשנה, כשהן מוציאין פרח"], יתכן שכוונתם, שמברכים על ה**לבנוב** הראשון כל שנה, שהרי לא כתבו שמברכים על **הראיה** הראשונה. וגם הראשונים שכתבו שמברכים בפעם הראשונה **שרואים** [הגהות מיימוניות: "כתב מורי (מהר"ס), דדוקא בפעם הראשונה **כשרואה"**. האשכול: "ולאו דוקא בימי ניסן, אלא בזמן **שרואה** הפרח פעם ראשון בשנה"], יתכן גם כן, שכוונתם רק לומר, שמברכים רק פעם אחת בשנה, ולא כל שלשים יום, או כל פעם שרואים עץ **אחר**, כמו רוב יברכות ה'רואה'.

וכך מוכח בכמה אחרונים, שהבינו, שאין כוונת דברי הראשונים לפעם ראשונה **שרואים**, אלא פעם אחת בשנה. ראה 'בית יוסף', שהביא את המרדכי בקיצור, ובחדא מחתא עם 'הגהות מיימוניות' (ולא חילק בין ראית הלבנוב הראשון, לראיה ראשונה) משמע שהכל שיטה אחת, והיא: שמברכים רק פעם אחת כל שנה. כך כותב הב"י: "כתב המרדכי, שאינו צריך לברך אלא פעם ראשונה בכל שנה, וכן כתב הגהות מיימוניות". ולא כתב 'פעם ראשונה **שרואה**'. ואכן בשו"ע כותב: "ואינו מברך אלא **פעם אחת** כל שנה", ומציין שם 'באר הגולה', למרדכי. ולא הוזכרה כלל 'ראיה ראשונה' !

וכך משמע בי'אליה רבה', שעל דברי ה'לבוש': "היוצא בימי ניסן ורואה אילנות שמוציאין פרח, **בפעם הראשונה שרואה אותם** אומר ... ואם איחר מלברך, עד שגדלו הפירות, שוב לא יברך" מפרש ה'אליה רבה', שמדובר במקרה **שראה ולא בירך**, ולכן: אם לא גדלו הפירות עדיין, יכול לברך, אבל אם גדלו, לא מברך. הרי שלא הפריע לו כלל לפרש בדעת הלבוש, שאם ראה ולא בירך, יכול עדיין לברך (ואם לא גדלו הפירות), למרות שלשון הלבוש היא: 'בפעם הראשונה שרואה' ! אלא וודאי שהכוונה, בלשון זו יכולה להיות, שמברכים פעם אחת כל שנה ולא יותר.

וכן כתב הגר"ח"ק (בהערותיו על ספר 'מעשה חמדי', הערה כז בסוף הספר): "מה שכתב (מחבר הספר) בשם כמה ראשונים, **דראיה ראשונה היא בדוקא, זה אינו**, דיש לפרש כוונתם כמו שכתב בשו"ע שאין לברך אלא פעם אחת בשנה, ולהכי כתוב דנפיק פעם ראשונה, ורצו לומר, שלא יברך פעם שניה, אבל אין הכרח דס"ל דראיה ראשונה מעכבת. . . ויתכן שנחלקו האחרונים אם לברך על ראיה שניה, אבל אין הכרע בדברי הראשונים בזה".

דעת מהרי"ל ואגור: ראשונים אלו כתבו בפירוש, שמברכים את ברכת האילנות גם בראיה שניה, ואדרבה, דבר זה היה פשוט להם, ומשם הוכיחו לגבי שאלה דומה בשהחיינו: "ומה שכתבת דמשמע מלשון סמ"ק דאם לא בירך בפעם ראשון על פרי חדש, שאין לו לברך עוד, לא ידענא מאין דקדקת זה, אלא אדרבה נראה לי, לדמותו למאן דנפק ביומי ניסן וחזי אילנא וכו', דאי לא בירך בזימנא קמא, מברך בתר הכי, כל זמן שלא גדלו הפירות, וטעמא משום דאותה שמחה עדיין קיימא, הוא הדין, לא שנא".

באחרונים:

מברכים רק בראיה הראשונה:

מגן אברהם (לפי המחצית השקל, רכו, א), שגם בשהחיינו הכריע המג"א (רכה, ט), שלא מברכים בפעם השניה, ואפשר ללמוד משם. [והטעם לכך שלדעת השו"ע, מברכים בראיה שניה (כך משמע - שמברכים כל עוד לא גדלו פירות), כי הוא מתאים לשיטת הרמ"א, שמברכים שהחיינו, כשאוכל פרי חדש, שלא בירך עליו, בפעם הראשונה]. **חיי אדם** (סג, א), כי אחרי פעם הראשונה השמחה עברה. **קיצור שו"ע** (ס, א), **הגר"ש קלוגר** (ספר החיים). **הגר"ח נאה** (קצוה"ש, סו, יח), בדעת אדמו"ר הזקן.

מברכים גם בראיה השניה:

אליה רבה (רכו, ב), מחצית השקל, מאמר מרדכי (רכו, א), פרי מגדים (רכו, ב), מטה משה (שסא), ברכת הבית (שכט, יד), משנה ברורה, הגרשז"א בהליכות שלמה (פסח, ב, ה), בירור הלכה (הרב זיבלר, שהאחרונים שלא כתבו כך, כי לא ראו את דברי מהרי"ל). סברת האליה רבה ועוד, כיון שאותו דבר שראה בפעם הראשונה עדיין קיים, יכול עדיין לברך, כי סיבת השמחה עדיין קיימת כשרואה שוב (משא"כ אם כבר נפלו הפירות). והאשל אברהם (בוטשאטש) מסתפק בזה [אבל כותב שלפי הדעות שאין מברכים בפעם השני בשהחינו, כמו כן, אין לברך בפעם השניה גם ברכת האילנות]. ולהעיר מדברי הב"ח, עולת תמיד, ופרישה, ואכמ"ל].

סיכום: בדעת הראשונים אין הכרע, מלבד דעת מהרי"ל, שפשוט לו שאפשר לברך גם אם ראה ולא בירך (ומזה למד גם לברכת שהחינו). והאחרונים נחלקו בזה, וכן נחלקו אם משווים זאת לדין שהחינו [נחלק מהפוסקים שיש לברך את ברכת האילנות גם בפעם השניה שרואה, סוברים שלא מברכים שהחינו כשכבר אכל מהפרי החדש. וכן לאידך גיסא, חלק מהפוסקים שאין מברכים את ברכת האילנות בפעם השניה שרואים, סוברים שמברכים שהחינו בפעם השניה, או עכ"פ חוששים לשיטות שצריך לברך שהחינו. והמשנ"ב עצמו שבשאר 'ברכות הראיה', סובר שלא מברכים בראיה השניה (ביה"ל בסימן ריח, כנ"ל), מכל מקום, ב'ברכות האילנות', מכריע שמברכים. ומנהג העולם, שלא מקפידים בזה, ואדרבה, מחפשים מקום ראוי לברכה שיש בו הרבה עצים, ומחוץ לעיר, וברוב עם, וכו', אע"פ שבינתיים רואים עצים אחרים (ישמח לב (גאון) סימן יב, מעשה חמד עמי קס, חזון עובדיה (פסח, עמ' כד), ועוד. ומכל מקום הכריעו כמה, שלכתחילה אין להיכנס בספק ברכות, ויש לברך בפעם הראשונה שרואים (הלכות חג בחג (קארפ), הלכה ברורה (דוד יוסף), שערי הברכה (שטיצברג), פסקי תשובות (רכו, ז: 'מהיות טוב... (ועוד).

דעת אדמו"ר הזקן (סדבה"נ, יג, יד):

זה לשונו: "ואינו מברך אלא בפעם ראשונה שרואה בכל שנה". דייק מכך הגרי"ח נאה (קצוה"ש, סו, יח), שאם ראה ולא בירך, שוב לא יכול לברך. ולכאורה דיוקו אינו מוכרח, וכוונת אדמו"ר הזקן בפשטות לומר, שאין מברכים אלא פעם אחת בכל שנה (וכפי שהעיר הרב גינזברג, 'הלכות ומנהגי חבי"ד עמ' 175).

ולא ברור ממה דייק זאת:

א. אם דייק ממה שכתב: 'בפעם ראשונה שרואה', הרי בלשון זו, כתבו הרבה 'ראשונים', ואעפ"כ הבינו האחרונים, שכוונתם לומר שמברכים פעם אחת בשנה, ולא דוקא, שאם ראה ולא בירך, לא יכול לברך עוד. וכן העירו על דיוקו של קצוה"ש בלשון אדמו"ר הזקן, ביהליכות שלמה' (ניסן, עמ' לב הע' 12), שכן הוא גם לשון הילבושי, ואעפ"כ פירש ה'אליה רבה' שם, שהכוונה שניתן לברך לפעם אחת בשנה, אך אם ראה ולא בירך, יכול לברך בפעם הבאה שרואה, וא"כ אפשר לומר כך גם בכוונת אדמו"ר הזקן.

ב. ואם דייק ממה שביסדר' השמיט אדמו"ר הזקן, את מה שכתב ב'לוח': 'ואם חוזר ורואה אחר שלשים יום . . . יברך בלא שם ומלכות', שביסדר' סובר שאין אפשרות לברך כאשר רואה שוב, הרי זה שהשמיט מילים אלו, הרי זה מפני שביסדר' סובר אדמו"ר הזקן, שניתן לברך ברכה זו רק בחודש ניסן, ואם כן לא שייך לברך אחרי שלשים יום, וגם מפני שסובר שניתן לברך רק פעם אחת בשנה (אגרות קודש, כג, עמ' ססג).

ג. גם אין ללמוד לכאורה, ממה שכתב לגבי שהחיינו (לעיל יא, יג), שכאשר לא בירך בפעם הראשונה, יברך בפעם השניה בלי שם ומלכות, ונאמר שגם כאן, יברך בלי שם ומלכות, שהרי לא כתב זאת, ואדרבה מוכח שלדעתו יש חילוק בין שהחיינו לברכת האילנות, ולכן הדין בהם שונה.

[אמנם את החילוק עצמו, אפשר לפרש לשני הצדדים: א. בקצוה"ש כתב שהחילוק הוא, שבשהחיינו מברך עכ"פ בלא שם ומלכות, כי גם בפעם השניה יש לו איזה שמחה, אבל ברכת האילנות לא באה על השמחה, אלא היא שבח, ולא שייך בראיה שניה לשבח שוב, ולכן השמיט אדמו"ר הזקן, כי בברכת האילנות לא שייכת כלל ברכה בפעם השניה שרואה. ב. אבל אפשר לפרש להיפך, שלא כתב כמו בשהחיינו, כי סובר כהרבה אחרונים, שמברכים בשם ומלכות, והחילוק הוא להיפך, וכמו שפירש ב'ברכת הבית', שבשהחיינו אומרים 'לזמן הזה', ולכן לא שייך ברכה בפעם השניה, שכבר היה ה'זמן', אבל בברכת האילנות לא מוזכר הזמן, אלא רק שבח על הצמיחה המוחדשת, וזה עדיין הצמיחה החדשה של השנה (וכמו שכתב האליה רבה, כעין זה).

ולכן, לכתחילה כדי לצאת מספק, ראוי לברך מיד כשמתאפשר, כלומר מר"ח ניסן, אבל אם לא ניתן, מצד איזה סיבה לברך מיד, יש להשתדל שלא להביט בעצים היטב, וכך לא יראה את הלבול, ולא יתחייב בברכה,

כי מסתבר שראיה כללית של עץ גם אם יש עליו פרחים לא מספיקה, וכפי שאכן מצאנו שכתב ב'אשל אברהם' (בוטשאטש), שראיה כזו שלא רואים את הפרחים לא נחשבת ראיה המחייבת ברכה.

וגם אם ראה ולא בירך, ניתן לעני"ד לסמוך על שיטות הפוסקים הנ"ל שאפשר עדיין לברך, ואין הוכחה שדעת אדמו"ר הזקן אינה כדעתם, ובפרט שמדובר ב'ברכת השבח', ומבואר בצמח צדק (פס"ד, ליקוטים, תז, ב), ובדברי הרבי (תו"מ, תשמ"ט, ג, עמ' 127, בשם אליה רבה, כב), שעל ברכת שהחיינו לא עוברים על 'לא תשא', ואפשר לברך גם בספק, כי לא אומרים בזה 'ספק ברכות להקל'. [אמנם יש להעיר מדברי אדמו"ר הזקן (סדר ברכה"י, יא, יג), שאם לא ברך באכילה הראשונה של פרי חדש, מברך באכילה השניה 'בלי שם ומלכות', משמע שלא סובר כך, או עכ"פ לא לגבי ברכת שהחיינו. וצ"ע].

ג. המצות

א. מצה שמורה – הקדמה / ב. שמורה משעת קצירה, טחינה, לישה. /
ג. שמירה לשמע, או עשיה לשמה? / ד. נפק"מ – הכנת מצה ע"י גוי וקטן. /
ה. מצות מכונה. / ו. מצה עגולה עבודת יד – מנהג חב"ד. / ז. מצה כפולה,
ונפוחה. / ח. תנור ראשון. / ט. מצה מקמח אחר,
ומצה בלי גלוטן, לחולה ציאליק.

הקדמה: דינים רבים קשורים לאפיית המצות (תשעה סימנים הוקדשו לכך בשו"ע. תנג – תסא), אך הם נוגעים בעיקר לאלו הבאים לאפות מצות. במסגרת זו, אנחנו נסתפק בדינים הנוגעים לכל אחד, בבואו לקנות מצות, כדי לידע לבחור את הטוב ביותר, ולהדגיש את החשיבות של רכישת מצות מהודרות בתכלית ההידור. ובפרט לפי הידוע מה שכתוב בזהר (זח"ב קפג, ב, ומא א), והוזכר פעמים רבות בדברי הרבי ('היום יום' טו ניסן, בשם ארמו"ר הזקן), שהמצה היא 'מיכלא דמיהמנותא', ו'מיכלא דאסוותא' (מאכל האמונה ומאכל הרפואה), ובה מקיימים את מצות 'אכילת מצה' בליל הסדר, אם כן, בוודאי שיש להדר ולהקפיד שהמצות תהיינה באופן הטוב והמהודר ביותר. (וראה אג"ק, ט, עמ' כב, כג).

א. מצה שמורה - הקדמה: בנוגע לעשיית המצות, לצורך קיום המצוה של אכילת מצה בליל פסח, מצאנו בתורה אזהרה מיוחדת (שמות, יב, יז): "ושמרתם את המצות!" דבר שלא מצאנו באיסורים אחרים. למדו מכך חכמים (פסחים, לה, א, מ, א), שנדרשת זהירות ו'שמירה' מיוחדת, בעת הכנת המצות (לישה, ואפיה), והזהירות היא - שהמצה לא תחמיץ¹.

---

1. 'שמירה' (ושמרתם) פירושה, שימת לב מיוחדת על כך שלא מחמיץ, ולא להסתמך על כללי התורה הרגילים, כירובי 'חזקה', וכיו"ב, או סימנים שנתנו חז"ל שהעיסה לא החמיצה, אלא צריך לעשות פעולה של שמירה, כהתעסקות בעיסה כל הזמן כדי שלא תחמיץ (שו"ע תנט, ב, אדמוה"ז תנג, יד, ביה"ל תסא ד"ה ויש), או לנקות את השלחן והכלים מכל פירור (ב"ח תנט, מג"א שם יא), וראה מועדים וזמנים ג, רסג בשם הגרי"ז הלוי מבריסק, שגם לולי חיוב השמירה, היה לנו חיוב להישמר שלא תחמיץ, אלא

'שמירה' זו, צריכה להיות 'לשמה' כלומר: 'לשם מצות מצה'² - שישמור היטב, בידיעה שהמצות מיועדות לאכילה, בחג הפסח. ומסופר על

שהיה אפשר לסמוך על הסימנים שנתנו חז"ל.

2. גמי פסחים לה, ב: "חלות תודה שעשאן לעצמו, אינו יוצא ידי"ח בפסח, דאמר קרא 'ושמרתם את המצות', מצה המשתמרת לשם מצה, יצתה זו, שאינה משתמרת לשם מצה אלא לשום זבח". כלומר: אי אפשר לקיים את מצות מצה ב'מצות' שנעשו לשם 'קרבן תודה', כי לא נשמרו לשם מצות מצה. וכפירוש רש"י שם: "ושמרתם את המצות, עביד לה שמירה לשם מצה, כי שימור שאתה משמרה שלא תחמיץ, התכין לשם מצה של מצה". וכן מבואר ברש"י (פסחים מ, א): "ואע"פ שאנו רואין שאין כאן חימוץ (אינו מספיק) למצה של מצה, שימור לשמה בעיני". [יש אומרים שצריך לכוין, לשם המצה שיוצא בה ידי"ח לבילול הסדר (אור זרוע, דרכי משה), אבל העיקר להלכה כדעת הרא"ש, שמספיקה כוונה לשם מצות שיאכלו בפסח (שו"ע אדמו"ר הזקן, תנן, יד)]

אם צריך אמירה בפה: יש אומרים שצריך לומר: "לשם מצת מצוה" (מהרי"ל, הלכות תיקון המצות. הובא ברמ"א תנו, א, ובשו"ע אדמו"ר הזקן, תנו, ו: "כשנותן הקמח לתוך העריבה או לתוך המדה ללישת המצות של מצוה, טוב שיאמר בפיו שעושה כן לשם מצה של מצוה, וכן יאמר בשעת נתינת המים לקמח". (ובסימן תנה, כא, מביא לומר גם בשעת שאיבת המים שלנו). אך מעיקר הדין מספיקה מחשבה לשם מצת מצוה (פמ"ג, תס, א. וכן מבואר בלשון הרמ"א ושו"ע אדמו"ר הזקן שאמרו 'טוב שיאמר ..').

מתי לכוין: אין צורך לומר זאת בכל פעם, אלא יכול לומר בתחילת היום 'כל מה שאעשה היום, הכל לשם מצות מצה' (ביאור הלכה, תס, ד"ה וקטן).

כוונה סתמית: אם לא התכוין לעשות לשמה, מפני שחשב שאין צורך ב'לשמה', או שאינו יודע מה זה 'לשמה', הוא גרוע יותר מ'כוונה סתמית', כי לא נחשב 'כוונה סתמית' אלא הוא כמתכוין 'שלא לשמה', כי הוא חושב בפירוש שאין צורך בזה, או שלא יודע מה זה, וכיון שכונה לשמה מעכבת בלישה ואפיה, לא יוצאים ידי"ח, במצה זו לבילול הסדר (מצות מצוה, עמ"י רנא). ואם עשה בסתם, בלי לחשוב שעושה לשם המצוה, אבל גם לא חשב שעושה שלא לשם מצוה הסתפק בזה בביאור הלכה (תס, ד"ה אין לשיין), שהרי מרש"י שכתב: "כל שימור שאתה משמרה **התכוין** לשם מצה של מצוה" משמע שאם לא חשב לא מועיל, ולא דומה לקדשים שבהם אומרים 'סתמא לשמה', כי מלכתחילה הוקדשו הקדשים לשם זה, ולכן מן הסתם מתעסק בהם לשמה. ומאידך בריטב"א לפסחים כתב, שכיון שעושים את המצות בשביל פסח, הרי זה כפירוש לשם מצוה. ותמה הביאור הלכה במה שונה עשיית המצה מהמבואר במסכת גיטין, שסתם כתיבת האזכרות בספר תורה הם שלא לשמה, והרי גם כתיבת ספר תורה היא מן הסתם בשביל המצוה? ובפרי מגדים (תס, מ"ז, א) ודעת תורה (סימן תס) כתבו, שסתמא לשמה כמו בקדשים, ובמנחת חינוך (מצוה ז) מביא את דברי הפרי חדש, שסתמא לא לשמה. ולכן טוב להזכיר לעוסקים במלאכה, לכוין לשם מצוה (ביאור הלכה, תס, ד"ה קטן: "וזכרני בימי נעורי, היה המנהג בישראל, שבעת אפיית מצות, בעל המצות היה אומר וחוזר להעוסקים כמה פעמים שיזכרו שהיא מצת מצוה").

חסיד שהביא לכ"ק אדמו"ר הריי"ץ 'מצה שמורה' לקראת פסח, אמר לו הרבי: 'מצה זה ביטול, 'מצה - שמורה', שצריך לשמור (ולשמר) על הביטול.

ב. שמורה משעת קצירה, טחינה, לישה:

- **מאימתי צריך שמירה:** נחלקו הפוסקים, באיזה שלב בין שלשת שלבי הכנת המצות, מתחילה חובת ה'שמירה', וג' דעות בדבר: א) כבר משעת קצירת החטים (לפני הקצירה, לא יכולים להחמיץ). ב) משעת טחינת החטים (שאו הם עלולים לבא במגע עם מים). ג) משעת לישה (שאו מערבבים בפועל את הקמח במים), ונמצא למעשה כך:

- **משעת לישה:** הדעה העיקרית להלכה היא, שחובת השמירה היא משעת לישה ואילך בלבד, ומצה שלא 'נשמרה' משעת לישה, אין יוצאים בה יד"ח מצות אכילת מצה בליל פסח (שו"ע תנג, ד, ושו"ע אדמו"ר הזקן, תנג, יד).

- **משעת קצירה:** יש אומרים (רי"ף רמב"ם), שיש חיוב מדרבנן של שמירת החיטים משעת הקצירה³, ולדעתם, מדרבנן אין יוצאים יד"ח, אם לא נשמרו כך, ולכן למעשה, טוב להחמיר (עכ"פ לכזית של ליל הסדר), שיהיו החיטים שמורים משעת קצירה⁴ (שו"ע תנג, ד ושו"ע אדה"ו, תנג, יג. ולדעת הפרי חדש, דבר זה מעכב אפילו בדיעבד, והובאה דעה זו בביאור הלכה (תנג, ד ד"ה

---

3. כדברי רבא בגמ' פסחים מ, א: "שימור מעיקרא בעינן". כלומר משעת הקצירה. אבל הראשונים דלעיל שנקטו אין הלכה כרבא, כי הקשו עליו שם בגמ' ונדחית דעתו מההלכה.

4. ראה אוצר מנהגי חב"ד (ניסן עמ' כ) הוראות כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע להרה"ח הגרי"י לנדא ע"ה, בדבר קצירת החטים לשמורה. א. באיזה שעה לקצור אותם. ב. שלא יקצור סמוך לארץ. ג. לדוש ולזרות על מקום נקי. ד. לא להשאיר את התבואה הקצורה בחוף אחרי השעה 4 כי אין כבר שמש. ה. לא לדחוק אותם בשקים. ו. לא לקצור שיבולים שהם כפופים ונוגעים בארץ. ז. ליישב את התבואה בשדה לפני ששמים אותם בשקים. ח. להשגיח שהפועלים הקוצרים את התבואה, יגנבו את פיהם וידיהם אם שתו מים. ט. שהקצירה תעשה בהשגחת רב. ועוד שם מתוך כמה אג"ק מוהרש"ב ומוהריי"ץ: שיהיה ביום שהשמש מכה בכל תקפה ושלושה ימים קודם לא ירדו גשמים, שעת הקצירה 12 בצהריים עד 3. ועוד שם, על דבר האריזה של החטים למשלוח, שיהיה בתוך חביות עץ אלון סתומות, עטופות וכו' שלא יגיע הקור לחטים, אבל גם לא באופן שיתחמם. ובהמשך שם, שיהיה שק חדש, קשור היטב, בתוך שק אחר. ובהמשך שם כמה וכמה זהירויות בשעת הטחינה עצמה.

טוב). וכן ציין הרבי לדעה זו, בטעם מנהג הרבנים (והוראות הרבי לכל מי שמכיר מישהו שאם ישלחו לו, ישתמש בהם לסדר), לחלק מצות שמורות (ליקוטי שיחות א, עמ' 243). ולמעשה, רוב רובן של מצות עבודת יד היום, הם שמורים משעת קצירה.

- לגבי 'שמורה משעת טחינה', ראה הערה⁵:

ג. 'שמירה' לשמה - או 'עשיה' לשמה? נחלקו הדעות בגדר 'לשמה' זה: יש אומרים, שרק ה'שמירה' שלא תחמיץ, צריכה להיות 'לשמה', אבל לא העשיה עצמה של המצות (רב האי גאון, רא"ה), אך יש סוברים, שגם הכנת המצה (לישה, אפיה), צריכה להיות 'לשמה', וכך נפסק להלכה (טור, ושו"ע תס, א, ריטב"א ועוד. וראה שו"ע אדמו"ר הזקן, ומשנ"ב, תס, א, שמביאים את שתי הדעות, ומכריעים כדיעה זו, עכ"פ לכתחילה).

ד. נפקא מינה - הכנת מצה ע"י גוי וקטן:

- דוקא יהודי גדול: לפי הדעה שהעשייה עצמה צריכה להיות 'לשמה', חייבת המצה להיעשות על ידי יהודי גדול ובר דעת שיודע לכוין לשם מצת מצוה. אבל אם נעשית על ידי גוי או קטן, ושוטה (גוי

---

5. מעיקר הדין אפשר לקחת קמח רגיל מהשוק, כל שאין סיבה לחשוש שהחמיץ לפני או בשעת הטחינה, אבל כותב הרא"ש (פסחים ב, כו), שנהגו באשכנז ובצרפת לקחת למצות המצה של ליל הסדר, רק מצות שנעשו מקמח 'שמורי' משעת טחינה, כי משעת הטחינה גובר החשש של החמצה, כי מקרבים את החיטים למים (בזמנם שהיו טוחנים במטחנות מים. או מטעם שמרטיבים את החיטים במים, לפני הטחינה). וישראל קדושים, ולוקחים מצות כאלו לכל הפסח (שו"ע אדמו"ר הזקן תנג יט).

אך זה היה נכון בזמנים קדמונים, אבל בזמנים מאוחרים יותר, התחילו (ללתות) להשרות את החיטים במים לפני הטחינה, וכפי שמעיד המגן אברהם, ואם כן, בכל קמח רגיל שלא הושגח במיוחד לפסח, יש חשש חמץ, וגם לולי הענין של 'שמירה' מיוחדת (אשר מעיקר הדין אין בה צורך, כי אם מלישה ואילך), צריך לחשוש שהקמח חמץ, ולכן אי אפשר לקנות סתם קמח בשוק. והובא בשו"ע אדמו"ר הזקן, ובמשנה ברורה. ותלוי הדבר מאוד במציאות, אם רגילים 'ללתות' את הקמח (ראה שו"ע אדמו"ר הזקן תנג, יח). ולכן למעשה אין לקחת קמח רגיל לאפיית מצות. [לגבי צירוף הקמח למכירת חמץ לגוי, והשתמשות בקמח אחרי פסח (האם נחשב 'חמץ שעבר עליו הפסח'), ראה יתשובות והנהגות (א, שט), שאע"פ ש'ילותתים' (מרטיבים) את החטים במים, יש המתירים אף בפסח, רק שמבואר בפוסקים שאיננו בקיאים מה נחשב 'לתיתה' האוסרת, והרי בימינו החטים אינן מתבקעות כי לא משרים אותם בהרבה במים, ולא נראה שום הבדל בין חטים לתותות לאלו שאינן. ויתבאר אי"ה בהמשך, בפרק העוסק במכירת חמץ, ובחמץ שעבר עליו הפסח].

לא נאמן שמכוין, וקטן ושוטה לא יודעים לכוין), לא יוצאים במצה זו בליל הסדר. (ונפקא מינה, לגבי 'מצות מכונה', וכדלקמן).

- **אפשר על ידי גוי (או שוטה וקטן):** אבל לפי הדעה שרק ה'שמירה' צריכה להיות לשמה, מספיק שיהיה שם יהודי שרואה ושומר 'לשמה', שהמצה לא מחמיצה, אע"פ שהמעשה עצמו של הכנת המצה, נעשה על ידי גוי, שלא לשמה (שו"ע אדמו"ר הזקן, תנג, יד, ותס, א. משנ"ב תס, ג)

- **למעשה:** רק בשעת הדחק, כשאי אפשר בענין אחר, אפשר לסמוך על הדעה השניה, וללוש ולאפות את המצות על ידי גוי, וישראל ישמור עליו⁶. (ב"ח, מגן אברהם, שו"ע אדמו"ר הזקן, משנה ברורה תס, א. כמובן מדובר במצות שיוצאים בהם יד"ח מצוות מצה בליל הסדר).

ה. מצות מכונה⁷: כאשר הומצאו המכונות ליצור מצות, התעורר ויכוח

6. ובכל זאת ישתדלו ללמד את הנכרי לכוין לשם מצת מצוה, ויסייע היהודי בלישה עצמה. ואם אפשר למצוא יהודי שוטה או קטן, עדיף, כי הם שומעים בקולנו לעשות לשמה]

7. **סקירה על מצות המכונה:** [מיוסד על מאמרו של ד"ר יצחק אלפסי 'מצות מכונה ומצות של יד' ומאמרו של הרב יהושע מונדשיין 'הפולמוס בדבר 'מצות מכונה', ב'קובץ המועדים' עמ' תקפ].

המכונה לעשיית מצות הומצאה בשנת תקצ"ח, על ידי המכונאי ר' איציק זינגר מראפשוויר שבחבל אלזס (צרפת, כיום), מכונה זו הייתה מכנית ולא חשמלית, והופעלה על ידי סיבוב גלגלים בידי אדם. היא הייתה מיועדת בתחילה רק להכנת העיסה, ושאר המלאכות נעשו בידי אדם [מאז עברה המכונה לגוללים רבים, והיום המכונות חשמליות ופועלות באופן אוטומטי מלא, מנתנית הקמח עד גמר האפיה בתנור ללא צורך בכח אדם, מלבד הלחיצה על הכפתור להפעלת המכונה].

היא זכתה להסכמת רבני צרפת וגרמניה (תחילה הרב של בראפשוויר רבי ליפמן בהרז"ל, והרב קאפיל אינרייך אב"ד פריז, ובגרמניה בעל הערוך לנר, ועוד), אך כאשר הגיע המכונה לערים קראקא, ברודי, ולבוב, יצאו גדולי רבני גאליציה (הרב שלמה קלוגר רבה של בראד, והרב מרדכי זאב איטינגא מלבוב בעל 'מפרשי היס') חוצץ לאסור את המכונה. ובמילים חריפות ביותר: "כי אש תוקד באפי... בראותי כי פשתה משפחות אשר היא לקרחת ולגבחת בערי אשכנז, גם במדינתנו אשר עודנה משובחת..". ופורסם קונטרס בשם 'מודעה לבית ישראל', בו הובא איסורו של הרב שלמה קלוגר, ונשלח לכל הרבנים, שיצטרפו לאיסור.

ואכן רבים מרבני הדור נענו והצטרפו לאיסור (רבה של לובלין - הרב מאיר אורבך, ורבה של קאליש - בעל ה'אמרי בינה', ועוד) ובמילים חריפות במיוחד, בתשובותיהם

של גדולי החסידות (האדמו"ר הרב חיים מצאנז בעל ה'דברי חיים': "לדעתי הרבה טעמים ע"פ דין לאיסור, אך עם כמוסים אתי כאשר קבלתי כן שבכמות אלה הדברים אין גלויות הטעם רק לפסוק הדין בהחלט. . אין להתיר זה בשום אופן, ואם לא יאבו שמוע מה נעשה להם אם אוכלים חמץ ממש בפסח". ובחידושי הרי"ם: "ב"ה ג' אמור כ"ח למב"י תרי"ח, ווארשא. על דבר שאלתם אודו המצות לחג הפסח על ידי מאשין, הנני מסכים לאסור. . וה' יציל את עמו מאותן אנשים שלוחי היצר הרע תלמידי ירבעם בן נבט. ."). ומעניין שישנה גם תשובה (כתב יד קדש) מרבינו הצמח צדק, נגד מצות מכונה, כפי שמעיד תלמידו בעל ה'תורת חסד' מלובלין, במכתב עליו חתומים רבני ירושלים ובתוכם האדמו"ר מלעלוב (נדפס בשו"ת באר משה, חלק א): "זה כשתי שנים שעלה בידי איזה אופים להביא הנה מכונה לעריכת המצות, היא המכונה שהרעישו עליה רבותינו ומאורות הקדושים הגאונים, בעל הדברים חיים, וחידושי הרי"ם, וצמח צדק, כאשר העיד תלמידו. . מוהרש"ז מלובלין בעל תורת חסד שראה בעצמו תשובה כ"ק באיסור מאשין מצות".

לעומת המתנגדים למכונות אלו, עמדה קבוצת רבנים שלא רק שהתירו את מצות המכונה, אלא שראו בה הידור מצוה. ולדוגמא בעל ה'כתב סופר' עקב בעיות גדולות שראה באפיה של מצות ביד, בחן את המכונה יחד עם בית דינו, והתקין תקנות מיוחדות והתיר את האפיה, אך כתב שאין ללמוד מהיתור למקומות אחרים. וכן רבה של לבוב הישואל ומשיב' יצא בחריפות נגד האוסרים, ופירסם חוברת מיוחדת בשם 'ביטול מודעה' (כנגד ה'מודעה לבית ישראל' של רבי שלמה קלוגר), כדי לבטל את כל נימוקי האיסור. ובחוברת זו כותב אחד הרבנים: "לו ידעו גאוני זמננו, מהמכשולות הרבות בעשיית המצות פה עירנו, וראו עשיית המצות של המאעשינא, כבר גזרו הם לעשות מצות רק במאעשינא". וכשם שבפולין החסידית הייתה הדעה כמעט אחידה לאיסור, גם בליטה המתנגדת, הייתה הדעה כמעט אחידה להתיר. כך למשל התירו הגאונים הרב חיים עוזר גרודז'ינסקי מווילנא, והרב מאיר שמחה מדווינסק בעל ה'אור שמח', והרב משה מרדכי אפשטיין, ראש ישיבת סלבודקה.

וכך גם בדור הבא, נמשך הויכוח בין הפוסקים, וכך כותב האבני נזר: "מאחר שהגאונים שלפנינו אסרו והרעישו מאוד על המתירין, יהיו מאיזה טעם שיהיו, מי הוא אשר ישיג גבול אשר גבלו הראשונים כמלאכי השרת. . על כן אם יוכל לבטל מנהג הרע הזה לגמרי מה טוב. . ובטח זכות זה יעמוד להם. . כי עיקר הדין בראש השנה למאן דלא שקיל מיכלא דאסוותא". וכן כתבו לאסור בשדי חמד, ובעל ה'לבושי מרדכי' תלמידו של הכתב סופר, ועוד.

אמנם בדורות הבאים, רבים גם מגדולי הליטאים אסרו זאת (ראה חזו"א אגרות, א, קפה, יט: "כל העסק יהיה בידי אדם, ולא במכונה כלל". החפץ חיים היה אוכל רק מצות יד (הגש"פ מועדים וזמנים), וכן גם הרב חיים מבריסק (הגדה מבית לוי עמ' ט). וראה במועדים וזמנים להרב שטרנבוך, שאין לצאת יד"ח בלילה הראשון במצות מכונה, ואף שגאוני ליטא (האור שמח והגרח"ע, ועוד) הכשירו זאת, כי היה מדובר במכונות שהיה צורך במעשה אדם, משא"כ היום).

ובפוסקי זמננו: הגרש"ז אויערבאך אמר שאפשר לצאת בהם יד"ח, אלא שאם משגיחים היטב היטב, אז עדיף מצות יד, שהרי משה רבינו אכל מצות יד (כך מעיד

בין הפוסקים האם אפשר להשתמש במצות אלו - רבים אסרו, ורבים התירו⁸ - אחת הסיבות העיקריות של האוסרים היא, מכיון שהלישה והאפיה של המצות (שיוצאים בה יד"ח מצות אכילת מצה), צריכה להיעשות 'לשמה', על ידי יהודי (גדול ובר דעת), ו"עשיית" המכונה לא נחשבת 'עשיה לשמה', ודומה לעשיית מצות ע"י גוי, או שוטה וקטן, שכשרה רק בדיעבד ושעת הדחק כנ"ל (מלבד זאת, חששו האוסרים גם לכך שלא יוכלו לנקות היטב כל 18 דקות, את כל חלקי המכונה (גלגלים, בריגים וכו') משאריות עיסה, ושמחמת מהירות סיבוב המכונה, מתחממת העיסה וממהרת להחמיץ, וגם שמצה צריכה להיות עגולה, ויש שכתבו לאסור, מטעם כמוס (בספר מקראי קודש - הררי, אסף ומצא 14 טעמים לאסור!). והמתירים סוברים, שאפשר לנקות היטב, ואין חשש שמתחמם, ועל ידי כך שמתחיל האדם את פעולת המכונה, נחשב שפיר כעשיה לשם מצת מצוה⁹.

ו. מצות עגולות עבודת יד - מנהג חב"ד: דעת רבותינו נשיאנו, שאין לאכול כלל מצות מכונה, וגם לא בשעת הדחק, אלא יש להקפיד שיהיו מצות עבודת יד, ועגולות, וכן יש להקפיד בזה גם לילדים קטנים, שלא

הרב הררי בספרו מקראי קדש עמי' שנו), והגר"ע יוסף כותב שמצוה מן המובחר להשתדל לקחת מצות ללילה הראשון מצות של עבודת יד, שנעשו ע"י אנשים יריש הבקיאים בהלכה כדי 'לצאת ידי כל הדעות' (אבל בשעת הדחק יוצאים גם בלילה הראשון במצות מכונה), אבל בשאר ימי החג רשאים לאכול מצות מכונה (יחוי"ד א, יד, יבי"א ד, יו"ד כ, חזו"ע ב, עמי' קסד העי' ט). הגר"ע אלישיב אמר שאפשר לצאת ידי"ח במצות מכונה, אבל צריך לבדוק היטב כל מכונה ומכונה כי יש כאלו שאי אפשר לנקות היטב, וכיון שנהגו ישראל להקל בזה, אי אפשר להחמיר. וכן התיר בעל שו"ת ציץ אליעזר (כפי שמעיד הרב הררי שם).

8. האוסרים: חידושי הרי"ם, דברי חיים, הרב שלמה קלוגר (בספרו שו"ת יתאלף לך שלמה, השמטות לאו"ח, לב - לו) מביא טעם נוסף, שהמצות צריכות להיות עגולות, משום 'ובחוקותיהם לא תלכו', האבני נזר, שו"ת מהרש"ם (ט, לא), דרכי תשובה, החפץ חיים, מנחת יצחק ועוד. המתירים: השואל ומשיב, כתב סופר, ערוך לנר, תפארת ישראל ועוד. וראה שדי חמד מערכת חמץ ומצה סימן יג, אריכות במחלוקת זו.

9. בשו"ת מהרש"ם (ב, טז), כותב שגם הפוסקים שהתירו מכוונות, כי החשיבו את הפעלת המכונה על ידי האדם, כמעשה של האדם, לא התירו זאת אלא במכוונות של זמנם שהיו מופעלות על ידי סיבוב גלגלים, אבל כאשר המכונה מופעלת על ידי כח החשמל, גם לדעתם לא נחשב מעשה האדם, שהרי האדם אינו עושה כלום, רק לחוץ על כפתור, והכל נעשה מאילוי. אבל רבים התירו גם זאת, כי על ידי שהאדם לוחץ על הכפתור ומפעיל את המכונה, ואומר 'לשם מצת מצוה', נחשב כל מעשה המכונה, כהמשך פעולתו של האדם שלחץ, כי למכונה אין שום דעת, והכל נעשה בדעת האדם המפעיל. (שו"ת דעת סופר (או"ח, סב), שו"ת חסד לאברהם (ג), שו"ת דברי מלכיאל (ד, כ), והגרצ"פ פרנק במקראי קודש, פסח ב, ג).

לתת להם לאכול בפסח מצות מכונה, וכן יש להקפיד בכל זה, במצות שמחלקים כהוראת הרבי, ב'מצבעים'. (אין לאכול כלל: אג"ק כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב א, שטז. ד, רכח), ואג"ק כ"ק אדמו"ר הריי"ץ א, שפח. שחששו לכל הטעמים של האוסרים, ולא רק שאינו 'לשמה', שהוא בעיה רק לבילי הסדר. עגולות: הרבי (לקו"ש, א, עמ' 231). על פי המבואר בתורה 'עוגות מצות' (עוגה, פירושה עיגול). ילדים: הרבי (תורת מנחם תשי"א, ב, עמ' 7), שהמצות הוא ענין של אמונה, וצריך להחדיר אמונה בילדים מגיל קטן. 'מצבעים': הרבי שם (לקו"ש א, עמ' 231). כי הכוונה שיהודים יקיימו את המצוה לכל הדעות ובהידור)¹⁰.

10. אמנם מצאנו בין גדולי רבני חב"ד בדורות קודמים שהתירו מצות מכונה, כפי שהעיד הר"א ארלזורב אבד"ק ראמען (יגדיל תורה, ירושלים, יז, עמ' 61): "העיד לי מחותני הרב מנשה לאווט, שכבוד אביו (הרב אברהם דוד, בעל 'שער הכולל', סב סבו של הרב), הידוע לרב בעל הוראה מובהק, הוא בעצמו השתדל בהבאת המאשין לניקולייב, והוא הראשון אפה שמה 'ישמורה' שלו. אך אולי ראה והתקין דברים המקולקלים שהיו בה".

אבל רבותינו נשיאנו שללו זאת, ונציין כמה דוגמאות. כ"ק אדמו"ר הרש"ב (אג"ק מוהרש"ב, א, עמ' שטז), מביא במכתבו חלק מהטעמים של האוסרים, ומסכים לאסור בכל תוקף. "בדבר המאשין (מכונה), לאפיית מצה, הלא זה כמה שנים מלפנים, רבו המנגדים על המשינען, ובמה מצאו עתה שטובה היא. אשר הרבנים הגדולים יראי ה' וחרדים לדבר הוי", אשר בדור שלפנינו אסרו את המאשין, ומהם אשר לא רצו לגלות הטעמים שלהם בכדי שלא יסתרו אותם, אבל פסקו בתוקף לאיסור, ומהם שכותבים שהוא חמץ גמור, איך ימלא לבנו לעבור ח"ו על דבריהם. ואני מאמין אשר הרבנים הגאונים הנ"ל רוח ה' נוססה בהם לאסור בתוקף את המכונה. וכאשר כבודו שאול מאתי, אני איני מסכים על זה בשום אופן, ואין לנו לחדש דברים, כי אם לילך בדרך הישרה שהניחו לנו רבותינו הקדושים. . .". וראה גם ברשימות דברים (חיסריק, ב' עמ' צה), המשל שהביא כ"ק אדמו"ר הרש"ב, לאותו רב שרצה להתיר מצות מכונה. וכך כותב כ"ק אדמו"ר מוהריי"ץ (אג"ק מוהריי"ץ, א, עמ' שפח): "במענה על מכתבו. . . על דבר המצות מאשינאווע, והנה אשיב רק בהנוגע לו, כי בכללות ענין מצה זו אין אני חפץ לדבר, והוא דבר הידוע לכל. אמנם בדבר שאלתו מה יעשה, הנה בלתי ספק אצלי אשר בודאי ישנה במדינתם 'שמורה' מהודרה. . . אפיה בתנור כנהוג אצלנו ונאפות בידים. . .".

ומשמעות דברי הרבי (אג"ק, יא, עמ' רחצ), שאפילו בשעת הדחק אין להתיר את הדבר (עכ"פ לחסידי חב"ד), שהרי כותב שם לגבי ציצית שנעשה על ידי מכונה, שהורה כ"ק אדמו"ר הריי"ץ להתיר זאת בשעת הדחק בעת שרבו הפליטים ברוסיה. וממשיך שם, שבנוגע למצות מכונה, יש לעיין בשדי חמד, ובשערים המצויינים בהלכה. הרי שלגבי מצות לא הביא היתר אפילו בשעת הדחק. וגם בנוגע למצות שמיועדות לחלוקה אומר הרבי שצרכיות להיות עבודת יד ועגולות, (לקוטי שיחות, א (המתורגם), עמ' 231): "לו יישר חילי, הייתי מצוה. . . - אם יש לו מישוהו שכאשר ישלח לו מצות, ישתמש הלה ב'סדר', במצות ששלח לו - לשלוח לו מצות, דוקא עגולות, דוקא אפיוות יד, ודוקא מצה שמורה, ומתוך כך תתקיים על ידי מאות, ואולי ע"י אלפים, מישראל,

ז. מצה כפולה, ונפוחה :

- מצוי לפעמים שבשעת אפיית המצות, מונחת המצה בצורה כזו, שחלק אחד מהמצה מונח על החלק השני, כך שנוצר מעין 'קפל', ויש לחשוש שאותו 'קפל' לא קיבל מספיק חום בשעת האפיה, והספיק להחמיץ, לכן, כאשר רואים 'קפל' כזה במצה, יש להסיר את אותו מקום, ונוסף לכך, יש להסיר גם 'כדי נטילה' (2 ס"מ), מכל צד של הקפל. (שו"ע תסא, ה. ושו"ע אדמו"ר הזקן, תסא, טז).

- איסור זה של 'מצה כפולה', הוא רק כאשר אותו החלק המקופל דבוק לחלק השני, ואפשר להפריד ביניהם. אבל כאשר יש קצת רווח, למרות שהם כמעט נוגעים זה בזה, אין חשש, מאחר ויש אויר בין שני החלקים, חום האש חודר לשם והם נאפו טוב, לפני שהספיקו להחמיץ (ט"ו, מג"א, אליה רבה, שו"ע אדמו"ר הזקן, תסא, טז).

- יש אומרים שבמצות שלנו שהן דקות מאוד, אין לחשוש ל'מצה כפולה', אבל למעשה נהוג להסיר את כל המקומות שיש בהם קפל ו'כדי נטילה' בשני צדדי הקפל. (המהרש"ם, בדעת תורה בשם הרדב"ז, וראה לקט יושר תלמידיו של תרומת הדרשן שמעיד: "וכשהמצה היתה דקה כמו קליפת אגוז או מעט יותר עב אינו שורף אותה אפילו בפסח כשהיא כפולה". אבל ראה שו"ת קנה בשם (א, כג) שתמה עליו שהרי כבר בזמן הראשונים עשו את המצות דקות (ראה דרכי משה, תס, ג, בשם האבודרהם, הראב"ד ועוד), ולכן למעשה נהוג להסיר את מקום הקפל 21 ס"מ בצדדיו גם במצות שלנו).

מצוות אכילת מצה כפי הצריך, ובהידור". ובהערה 18 שם: עגולות: "ראה שמות (יב, לט): 'עוגות מצות'. והאריך בזה בשו"ת מהר"י אסאד (או"ח קנז)". מוכיח הרבי מלשון הפסוק 'עוגות' שמצות הן עגולות (פירוש המילה 'עוגה' הוא עגול). ובהערה 19 שם: לגבי מצות יד, מציין לספרים שליקטו את השיטות בזה, כשדי חמד וכו'. הרי שמציין הרבי לכך שהרבה אסרו זאת, ולכן יש להקפיד לשלוח מצות שכשרות ואפשר לצאת בהם יד"ח, לכל הדעות.

בנוגע לנתינה לילדים, מובא ב'תורת מנחם' (תשי"א, ב, עמ' 7): "אחד שאל אצל כ"ק אדמו"ר שליט"א אם אפשר ליתן לנכדיו הקטנים בחג הפסח מצות של מכונה, והשיב כ"ק אדמו"ר שליט"א (שאמנם בנוגע לדברים מסויימים יכולים להקל לקטנים) "אבל לא בנוגע למצות של מכונה, כי, מצה ענינה אמונה (מיכלא דמהימנותאי) וצריכים לעבוד על זה מקטנות. בנוגע לענין האמונה שנעשה ע"י אכילת מצה, מובא בחסידות שזהו על דרך מאמר רז"ל 'אין התינוק יודע לקרות אבא כו', עד שיטעום טעם דג', ופשוט, שאין הכוונה בזה למצות של מכונה !".

- כאשר חתיכה אחת מקופלת על השניה באופן כזה שאי אפשר להפריד ביניהם כלל, אין חשש אפילו לכתחילה, כי דבר זה נוצר בזמן ש'עורכים' (מרדדים) את המצות, ומכיון שאי אפשר להפריד ביניהם, הרי זה מוכיח שזה נעשה כמצה אחת, והכל נאפה היטב (הגר"ש וואנר, שו"ת שבט הלוי, ח, קטז, הרב שטרנברוך, מועדים וזמנים, ג, רסא, וכדיוק לשון הרמ"א: "מצה שנתכפלה בתנור". ולא בשעת הרידוד).

- **מצה נפוחה:** יש מושג של 'מצה נפוחה', כלומר: שהמצה נחלקה באמצע לשנים ונעשה חלל אויר בתוכה וחלק אחד עלה למעלה, ונעשה חלל אויר בתוך המצה, ויש חשש שלא נאפתה המצה היטב בחלל זה. ויש עוד פירושים בגדר של 'מצה נפוחה', אבל כתבו רוב הפוסקים, שבמצות שלנו שהן דקות מאוד, לא שייכת מציאות של 'מצה נפוחה', ולמעשה יש נוהגים להחמיר ולהסיר את מקום הנפיחות עצמה. (משנ"ב, תסא, לה, אשל אברהם בטשאטש, שע"ת בשם שו"ת דברי שמואל. אמנם יש שהחמירו גם בזה, מסגרת השלחן (קי, י) ומעדני שמואל, ולכן יש שכתבו שנוהגים להסיר את מקום הנפיחות עצמה (מצות מצוה, לינדר, עמ' רלב). ויש לציין לדברי אדמו"ר הזקן תסא. כז: "וכל איסורין אלו שנתבאר במצה כפולה ונפוחה אין להם עיקר בגמרא, ואינן אלא מנהג שנהגו בדורות האחרונים, ואע"פ שאין לנו להקל בדבר שאבותינו נהגו בו איסור, משום שנאמר 'ואל תטוש תורת אמך', מכל מקום, אין להחמיר בהם כמו בחמץ גמור וכי")

ח. תנור ראשון: יש מהדרים לקחת מצות 'תנור ראשון', כלומר: המצות שנאפו תוך 18 הדקות הראשונות מתחילת האפיה הראשונה בתנור, כאשר לפני כן הוכשר התנור. וישנן עדויות על גדולי ישראל שהקפידו בזה (ביניהם כ"ק אדמו"ר הריי"ץ!). אלא שלפי המציאות של התנורים של ימינו, שחומם גדול מאוד, והרי הם 'מתכשרים' בכל רגע, אפשר להחשיב את כל המצות כ'תנור ראשון', וגם אין מקום לחששות שהיו את הסיבה להידור זה. והרבה ממשיכים להדר בזה גם בימינו¹¹.

11. כמקור להידור זה, אפשר להביא את דברי בעל 'ערך השלחן' (הגר"י טייב, יו"ד סז): "מכאן ראייה דמצה שנאפה בפסח והסירה ממקומה, אסור ליתן במקומה מצה אחרת חיה, לפי שכבר תשש כח החום האש ע"י מצה ראשונה שנאפה. מהר"ל מפראג, וכ"כ הרב אליה רבה. . וכ"כ המחצה"ש תסא, ד: "כתב בספר א"ר, מצאתי כתוב דבמקום שעמדה מצה בתנור והוציאוה או דחפוה למקום אחר, אין ליתן שם לתנור לאותו מקום מצה אחר, שכבר נצטנן אותו מקום ע"י מצה ראשונה, ותחמיץ השניה

ט. מצה מקמח אחר [לא חיטה], וחולה ציאליק:

טרם תאפה". וכתב בדע"ת למהרש"ם: "ואני מצאתי דבר זה בחידושי מהר"ל מפראג על יו"ד סז, וצ"ע שאין נוהגין כן".

ובפוסקים מובאים ארבעה הסברים מדוע לא מקפידים על דברי האי"ר ומחצה"ש:

א. הם מדברים בתנור שגרפו את כל האש בשעת האפיה, אבל אם יש גחלים אין בעיה (דעת תורה למהרש"ם ביו"ד סז).

ב. האי"ר מדבר בתנור שאינו חם כמו שלנו אבל כשהתנור חם מאוד, המקום מיד מתחמם בחזרה, ואין שום חשש (הגרי"א ענקין (לב איברא, דף קסט).

ג. מדובר במצות עבות כמו פעם, אבל במצות דקות כמו בזמננו אין הקפדה, כי במצות דקות הדרך שיהיו עצים בוערים בתנור תמיד, ולכן מיד שמסיר מצה אחת מיד מתלבן התנור וכאילו נדלק עכשיו מחדש (מעדני שמואל על הקיצור שו"ע, קז).

ד. זו רק זהירות רק לכתחילה, שאולי לא יתחמם מיד בחזרה ע"י חום התנור, וקשה לשער בדיוק מהו השיעור בזה, אבל אין זה אלא זהירות בעלמא, ומי שלא נזהר לא הפסיד (פמ"ג, תנא, א"א, ד).

ואם כן, אע"פ שיש הרבה סיבות שלא צריך להקפיד בזה, יתכן שיש ענין להדר בזה כשהדבר אפשרי, וזה המקור להידור של 'תנור ראשון'. (ע"פ הרב יודה טשזנר, אב"ד אופקים, קובץ מבי דינא ניסן תשס"ו).

וכן כותב בספר שבח פסח (עמ"פ 5): שמענו מכ"ק מרן אדמו"ר זצ"ל (האדמו"ר מבאבאב), דמלפנים היה ענין מיוחד להדר לאפות המצות בתנור ראשון שהוסק בו ביום, מפני שהיו רגילים להסיר תנור הראשון בגחלים ע"פ כולו, ועי"ז הוכשר התנור מכל חשש חימוץ שהיה אפשר להזדמן בשעת אפיית המצות של יום אתמול. אמנם כל זה היה שייך באותן הימים שלא היו מסיקין את התנור היטב אלא פעם אחת בתחילת היום, ובמשך היום היו מוסיפים מזמן לזמן איזה גזרות עצים. מה שאין כן כהיום שמרבים להסיר התנור כמה פעמים ביום, "איז א גאנצע טאג (כל היום), תנור ראשון, מפני שנשאר תמיד בחום גבוה.

ואולי מקור המנהג הוא על דרך המובא בקיצור שו"ע (קז, יא) והחיי אדם (קכח, כז): "הירא דבר ה', יזהר שקודם אפיית המצות שלו, יסיקו היטב מחדש את התנור וכו', כי מי יודע אם זה אשר אפה קודם לו, היה נזהר בכל הזהירות". חשש זה היה שייך לכאורה בזמנם שכל אחד היה אופה את המצות בתנור משותף, והתנור לא היה חם כל הזמן ובכל מקום, כמו היום.

והעידו על הרבה מגדולי ישראל שהקפידו על זה, ומהם: מובא שכך נהג המהר"ם שיק, וכ"ק האדמו"ר הרי"ץ (נטעי גבריאל, פסח, כח, כ. וכן כתב הרב ברוך אבערלאנדער, בקובץ בהערות וביאורים, תתקלו, עמ' 115, שהרבי הרי"ץ העדיף לוותר על אפית המצות לאחר חצות, כי רצה דוקא 'תנור ראשון'), ובספר הליכות חיים (עמ' קיד) שהאדמו"ר בעל השפע חיים מצאנו (הרב יקותיאל יהודה הלברשטאם) היה מקפיד בזה: "ייחס חשיבות למצות מתנור ראשון". וכן מסופר על הרב שריה דבליצקי (הגדה של פסח, יקרא דאורייתא, עמ' לד, הע' מח: "המצות מקבל מתנור ראשון".

- **אחד מחמשת מיני דגן:** המצה צריכה להיות מאחד מחמשת מיני דגן (חטים, שעורים, כוסמין, שבולת שועל, שיפון), כי הם דברים שיכולים להחמיץ (משנה פסחים לה, ש"ע תנג, א), אבל מצוה מן המובחר לכתחילה, לקחת חטים, וכך המנהג (מהרי"ל, רמ"א, ש"ע אדמו"ר הזקן, תנג, ב). הטעם להעדפה של חטים, מכיון שהוא המין המובחר, ולכן איתו יש לקיים את המצוה (לבוש), והוא המין החביב יותר לאדם (משנ"ב).

- **חשש חמץ, כשאינו חטים:** המהרש"ם (בהגהות לתנג) הביא טעם נוסף לכך שאין לאכול מצה שאינה מחטים. והוא מטעם שמצאנו ששעורים, שיפון, ושיבולת שועל ממהרים להחמיץ (ראה מג"א תנג, ט לגבי לתינת שעורים, וש"ע אדמו"ר הזקן, תנג, ח, ועוד), ולכן כתב המנחת יצחק (ט, מט), שיש לחשוש לחמץ, כי איננו בקיאים בדיני עשיית מצות מקמח אחר¹². וכן כתב בתשובות והנהגות (ה, קל), שאין לנו קבלה איך אופים שבולת שועל באופן שימנע מחימוץ.

- **חולה ציאלק:** שקשה להם לאכול מוצרים שיש בהם גלוטן, יש בזה כמה דרגות, יש שיכולים לאכול כמות קטנה, ויש שגם זה גורם להם כאבים, ויש שהוא ממש סכנה. ולכן מי שאפשר לו, ישתדל לאכול עכ"פ כזית ממצה מקמח חטים, כדי שבוודאי יקיים את המצוה¹³, ובשאר ימי הפסח, יאכל לכתחילה מצות מחטים ללא גלוטן, ואם אין אפשרות, יכול לאכול מצות שעשויות מדבר אחר כשיפון או שיבולת שועל, אך בני הבית לא יאכלו. (קול תורה, נט, הרב וועסטהיים מעיד, שהסכים אתו ה'מנחת יצחק', שיש להתיר לחולים, אך לא לבני הבית. וכן פסק הגרי"ש

12. "קשה להתיר אף בדיעבד . . . דיש כמה עניני זהירות במקום וסדר לישות המצות, והנחה בלא עסק, דדינם מבואר בשו"ע (תנט), ופוסקים, וכל זה מיייר בקמח חטים, אבל בקמח שעורים דממהר להחמיץ, א נתבאר דינם בכל אלה, והיינו צריכים לחבר שו"ע חדש בזה בביאור כל פרט ופרט, ומי יכול לקבל עליו האחריות בזה, ממילא יש לחשוש אף בדיעבד".

13. במנחת יצחק שם: "ולדעתי לא שכח חולה כזה, אשר לא יכול לאכול אף פעם אחת בשנה כזית מצה מחטים, בכך לענין אין להכניס עצמו בדוחקים היכא דיבא ע"י אפילו לחשש חמץ לכתחילה, ומכש"כ דיש חשש גדול אף לבדיעבד". וראה בחוברת קול תורה נט, שהרב וועסטהיים כותב שדן בזה עם המנח"י, והסכים אייתו שעכ"פ לחולים אפשר לעשות מצות משאר מינים אבל בני המשפחה לא יאכלו מזה, וכן הורה הגרי"ש אלישיב בקובץ דרכי הוראה (א, עמ' קצד), שיש להקל בשעת הדחק לחולה, אך בני הבית אסורים.

אלישיב (קובץ דרכי הוראה, א, עמ' קצד).

- **מצה מחטים, בלי גלוטן:** מצה שעשויה מקמח חיטה, שהוציאו ממנו את הגלוטן, שהוא החלק בחטים שבעייתי לאותם חולים, אבל הוא גם הגורם להחמצה, יש אומרים שלא יוצאים במצה זו יד"ח מצות אכילת מצה, בפסח, כי אינה יכולה להחמיץ (הגר"ש וואזנר, מבית לבוי, יח, עמ' קיז, וכן נוטה דעת הגרי"ש אלישיב, (קובץ שערי הוראה, ג, עמ' מב, ובנט"ג פוסק שזה ספק דאורייתא, ולכן כל מי שלא סובל הרבה מזה, ודאי יאכל כזית מצה רגילה).

- **ההנהגה, לאוכל רק כזית אחד של מצה:** מאחר וחשוב שבסוף הסדר ישאר רק טעם מצה בפיו, ולא הטעם של מאכלים אחרים, לכן מי שבגלל סיבה כל שהיא (חולה וכו'), אוכל רק כזית אחד של מצה בליל הסדר, ידלג על 'מוציא מצה', ויאכל את הסעודה (שלחן עורך), ללא נטילת ידיים ואכילת מצה וכו'. וכאשר מסיים לאכול, נוטל את ידיו (ולא מברך 'על נטילת ידיים', כי כאשר אוכלים פחות מכביצה פת לא מברכים, שו"ע אדמו"ר הזקן, קנח, ב), ויאכל את 'כזית' המצה בהסיבה, ויברך ברכת המזון. וכך יקיים את המצוה מן התורה של אכילת כזית מצה בליל ט"ו, וביחד עם זה, ישאר עם טעם מצה בפיו (הערת ידידי הרב מיכאל אבישיד, ע"פ שלחן ערוך אדמו"ר הזקן, תפב, ג).

ד. הניקיון לפסח

הקדמה כללית/ א. הגדרת איסור, 'בל יראה ובל ימצא'/ ב. שני הדרכים, להינצל מ'בל יראה' - 'ביטול' או 'ביעור'/ ג. הסיבה שהצריכו חכמים את שניהם - 'ביטול' ו'ביעור'/ ד. מהו 'ביטול', ואיך עושים אותו/ ה. מהו 'ביעור', ואיך עושים אותו/ ו. חמץ החייב ביעור מן התורה, מדרבנן, וזה שאינו חייב ביעור כלל/ ז. מה צריך לנקות לפסח, ואיפה/ ח. הצורך בשני הדברים - ניקיון, ובדיקת חמץ/ ט. פירוט חלקי, של המקומות והחפצים הזקוקים לניקיון ובדיקה.

הקדמה כללית: הסיבה לניקיון היסודי שרגילים לעשות לקראת הפסח, הוא משום האיסור המיוחד של 'בל יראה ובל ימצא', שהחמירה התורה באיסור 'חמץ' בפסח, שלא זו בלבד שנאסר באכילה ובהנאה, אלא נאסרה גם הימצאותו של החמץ ברשותנו במשך הפסח.

אמנם פשט המנהג בעם ישראל, שלא להסתפק בניקיון ההכרחי הנדרש על פי דין, אלא כדברי הרא"ש (פסחים, ג, ב. הובאו להלכה בשו"ע, תמב, ו, ובשו"ע אדמו"ר הזקן, תמב, ל): "ישראל קדושים הם, ונוהגים להחמיר על עצמן, וגוררים כל החמץ הנמצא, אפילו משהו".

ומתאים לדברי האריז"ל (משנת חסידים, הובא בבאר היטב, תמו, א): "הנזהר ממהו חמץ בפסח, מובטח לו שלא יחטא כל השנה", ועל פי אחד הביאורים¹ ('דברי תורה' - מונקאטש, ב, קלד,

1. להעיר, שאדמו"ר הזקן (שו"ת, ו), בקשר לחומרא של מצה שרויה' כותב: "לפי מה שאמר האריז"ל, להחמיר כל החומרות בפסח". הרי שהבין שכוונת האריז"ל באמרו ב'הנזהר ממהו חמץ' הוא דבר כללי - "להחמיר בכל החומרות". ואולי אפשר להעמיס את פירושו של האדמו"ר ממונקאטש עם דברי אדמו"ר הזקן, והיינו: לפי אותן דעות שיש דין של יחצי שיעור' גם באיסור 'בל יראה' (תוס' ר"ש משאנץ (פסחים ב), פרי חדש (תמב, ז. תסו, א), ר' עקיבא איגר (תמד), מנחת חינוך (יט, ה), ועוד, ויתבאר לקמן (הערה 22) שאין כן דעת אדמו"ר הזקן), הרי שגם על 'משהו חמץ יש איסור 'בל יראה' מן התורה, ולכן שייך לומר גם על 'בל יראה', 'הנזהר ממהו' וכו'.

שכך מקובל), כוונת האריז"ל לנזהר ממהו חמץ גם בנוגע לאיסור 'בל יראה' [אע"פ שלמעשה, החומרא המיוחדת, שחמץ בפסח אסור ב'משהו', הוא בנוגע לאיסור אכילה - שאסור מה"ת באכילה, ושאינו בטל]. ויש לקשר זאת לדברי הרדב"ז (שו"ת, ג, תתקעז), שהסיבה שהחמירה התורה כל כך בחמץ, להצריכו שריפה וביטול, ועוד הוסיפו חכמים בדיקה בחורים וסדקים, ואסרוהו ב'משהו', כי אמרו חז"ל במדרש, שהחמץ רומז ליצר הרע, ולכן צריך לגרש אותו מכל וכל, ולחפש אותו בכל המחבואות והמחשבות, ואפילו 'כל שהוא' ממנו, אינו בטל.

והמליץ על כך הרה"צ ר' לוי יצחק מברדיטשוב 'אוהבם של ישראל' (על פי ליקוטי דיבורים, א, עמ' 180): "אב חנון, אב רחום, באם המלאכים שיצאו מן השופר שתקע לוי יצחק בן שרה [רלו"צ מברדיטשוב] מלאכים חלשים המה, יבואו נא המלאכים הקדושים והבריאים שנבראו מעבודתם ויגיעתם של בני ישראל לפני פסח, ממה שביצעו בכלים, את העבודות של קשר"ק?² קראצען (קרצוף), שאבען (שפשוף), רייבען (גירוד), קשרן (הכשרה) - לכבוד פסח לשם הידור מצוה, וימליצו טוב בעדינו".

אבל יש לבאר כמה ואיפה צריך לנקות על פי דין, כי לפעמים מחמירים יתר על המידה במקומות שאין בהם צורך, ולא מקפידים במקומות שצריך. ולעתים ההקפדה היתירה פוגעת בבריאות הגופנית והנפשית של בני הבית, וכדברי כ"ק אדמו"ר הרש"ב לזוגתו (אג"ק, ב, עמ' תקכו - תרגום הפשי): "הנני מבקשך, שלא תתאמצי עם 'מעשי הפסח', את צריכה לשמור על הבריאות, והשי"ת, ישמרך בכל". ולעתים עלולה לפגום גם בשמחת החג.

לשם בירור והגדרת הניקיון הנדרש על פי דין, נקדים

2. על פי נוסח הייהי רצון שאומרים לפני התקיעות בראש השנה: יהי רצון . . שיעלו אלו המלאכים היוצאים מן השופר . . ומן קשר"ק (כלומר: תקיעה שברים תרועה תקיעה).

ונביא:

1. הגדרת איסור, 'בל יראה ובל ימצא'.
2. שני הדרכים, להינצל מאיסור זה: 'ביטול' או 'ביעור'.
3. הטעם שהצריכו חכמים את שניהם: 'ביטול' ו'ביעור'.
4. מהו 'ביטול' בפועל, ואיך עושים אותו?
5. מהו 'ביעור', ואיך עושים אותו?
6. חמץ החייב ביעור מן התורה, מדרבנן, ושאינו חייב ביעור כלל.
7. מה צריך לנקות לפסח, ואיפה?
8. הצורך בשני הדברים - ניקיון, ובדיקת חמץ.
- לאחר הקדמה זו, נציג פירוט חלקי של המקומות והחפצים בבית, ונציין איזה ניקיון דרוש בכל אחד מהם.
9. פירוט חלקי, של המקומות והחפצים הזקוקים לניקיון ובדיקה:

א. איסור 'בל יראה - ובל ימצא':

- **האיסור:** החמירה התורה באיסור זה של חמץ בפסח, שמלבד איסור אכילה והנאה, ישנו איסור של 'בל יראה' (ולא יראה לך שאור בכל גבולך - שמות, יג, ז), ו'בל ימצא' (שבעת ימים, שאור לא ימצא בבתיכם - שמות, יב, יט), שכל מי שיש בבעלותו חמץ בפסח, עובר בכל רגע ורגע על שני לאוין: בל יראה, ובל ימצא³. (שני לאוין: רמב"ם, כסף משנה (חמץ ומצה, א.

3. וראה כסף משנה שם (א, ג), שלא בכל מקרה עוברים על שני לאוין, ולדוגמא אם החמץ טמון, עובר רק על לא ימצא. אבל דבר זה אינו מוסכם, ראה רא"ש פסחים א, ט, וריטב"א ר"ן, ורבינו דוד, שם ה, ב. והפרי"ח תמג א, שחלק על הכס"מ, ומנחת חינוך מצוה כ, אות א. ואכמ"ל. בכל רגע ורגע: תוס' פסחים כת, א, סוף ד"ה וחמץ, וכן פשוט בכל הפוסקים, ראה מגן אברהם, תמד יא, ומשנ"ב שם כט, ולז, ורעק"א בסוף הסימן. וראה שו"ע אדמו"ר הזקן, תלד, ו. [ולהעיר מדברי אדמו"ר הזקן תלג, יב: "ועובר עליו בבל ימצא מן התורה, אע"פ שאינו נראה לו", דייק לומר שעובר ב'בל ימצא' (ולא בל יראה), בחמץ שאינו נראה. ומתאים לדברי הכסף משנה (וכבר העיר זאת בספר 'מראי

ב. ספה"מ, ל"ת ר, רא). **בכל רגע:** תוס' פסחים כח, א, מגן אברהם, תמו, יא. שו"ע אדמו"ר הזקן, תלד, ו, תמו, ה).

- **גם בלי לראות:** איסור זה הוא בין אם החמץ נראה, בין אם לא נראה. דבר זה נלמד ממה שכתוב: 'לא ימצא', כלומר, בכל מקום שימצא, וגם אם מוסתר באיזה מקום [שניתן להשגה], ולא נראה, עוברים עליו איסור. (גמ' פסחים, ה, ב, רמב"ם שם, ד, א, שו"ע אדמו"ר הזקן, תמ, א).

- **דוקא חמץ שלו:** איסור זה הוא רק על חמץ שלו, דבר זה נלמד, ממה שכתוב 'לא יראך לך', כלומר 'שלך', אבל חמץ של אחר, וכגון חמצו של גוי או של הפקר, אפילו אם הוא נמצא בביתו של היהודי, לא עוברים עליו איסור. (גמ' פסחים ה, ב. שו"ע, ושו"ע אדמו"ר הזקן, תמ, ב).

- **חמץ באחריותו:** אם החמץ הוא תחת אחריותו, עובר עליו 'בכל יראה ובל ימצא', אפילו החמץ אינו שלו, ואפילו הוא שייך לגוי. דבר זה נלמד, ממה שנאמר: 'לא ימצא', סתם. ולא נאמר 'לא ימצא לכם', משמע - שישנו מקרה, שאסור שימצא אצלו חמץ, אע"פ שאינו שלו, והיינו: כשהחמץ אינו שלו אך תחת אחריותו⁴. טעם הדבר: מכיון שהוא אחראי על אותו חמץ, גזירת הכתוב הוא, שנחשב כאילו הוא שלו, ולכן עובר עליו. (גמ' פסחים, ה, ב. לשון רש"י ו, א: דהוי כדידיה'. וכן לשון הרמב"ם ד, ג: 'נעשה כשלו'. שו"ע אדמו"ר הזקן, תמ, ט. ונחלקו באיזה 'אחריות' בדיוק מדובר, ראה בהמשך שם עד סוף סעיף טז).

- **החמץ, שמחוץ לביתו:** איסור זה על חמץ שלו, הוא גם אם נמצא החמץ מחוץ לביתו. זאת לומדים ממה שכתוב 'לא ימצא', שכל שהחמץ שלו 'נמצא' באיזה מקום (ברשות בעלי המקום) הרי הוא עובר עליו. (גמ' שם, שו"ע תמ, ד, ושו"ע אדמו"ר הזקן שם. שאע"פ שנאמר 'לא ימצא בביתכם', בכל זאת, מכיון שהחמץ הונח במקום זה ברשות הבעלים, הרי זה כאילו השאילו לו הבעלים את המקום, והוא כאילו מונח בביתו)⁵.

מקומות וציונים לשו"ע]].

4. שהרי לא יתכן שמדובר בכל חמץ שאינו שלו, שנמצא בביתו, שהרי נאמר 'לא יראה לך', ולמדנו מכך, שאין איסור בחמץ שאינו שלו! אלא הוא מקרה אמצעי, שהוא לא שלו, אך באחריותו (גמ' שם, אדמו"ר הזקן תמ, ט).

5. כתב הרא"ש: 'ונראה לי דדבר פשוט הוא... דכיון שהשאילו הנפקד ביתו לשמירת ממונו, קרינא ביה ביתו'. כוונת דבריו, שלא די שהחמץ יהיה שלו (בעלות)

- **סיכום:** אסור שיהיה לאדם בפסח, חמץ השייך לו [וניתן להשגה], אפילו אם הוא מוסתר, ואפילו שאין החמץ בביתו וברשותו. ואסור שישאר חמץ בביתו אפילו אינו שלו, אם הוא באחריותו⁶. אבל חמץ

אלא צריך שיהיה גם ברשותו (אלא שרשות להניח, נחשב כנמצא ברשותו), וכך פוסק אדמו"ר הזקן (תמ, א, ובקונטרס אחרון, שם), אבל דעת הטי"ז, שהלכה כדעת רבינו יונה, שכל חמץ שהוא שלו (בעלות), עוברים עליו, גם אם אינו ברשותו. המשני"ב הביא המחלוקת, וכתב שדעת הפמ"ג והמקו"ח משמע כהטי"ז, ולא הכריע למעשה.

הנפקא מינה ממחלוקת זה: האם עוברים איסור בל יראה ובל ימצא, על חמץ שהונח אצל חבירו בלי ידיעתו. (לדעת אדה"ז לא, ולדעת הטי"ז כן). עוד נפק"מ לכאורה: אם הניח חמץ שלו ברשות הרבים, במקום מוסתר ומשומר (שלא נחשב הפקר), שלכאורה לדעת אדמו"ר הזקן, לא עובר עליו כי אינו ברשותו, ולדעת הטי"ז עובר. [ולפי זה, מה שכתוב בגמ' שם, שאם מניח את החמץ בבורות שיחין ומערות, עובר, צריך לומר שמדובר בבורות השייכים לו !]. אבל אולי בכהאי גוונא גם לדעת אדמו"ר הזקן עובר עליו, כי נחשב כנמצא עדיין ברשותו, שהרי יכול להגיע למקום זה כל זמן שירצה. ויש לדון בזה. (ראה בדיקת חמץ וביעורו - לינדר, מילואים ג, ד).

אמנם למעשה, חשוב להדגיש, שאע"פ שחמץ אינו 'ברשותו', אין עליו איסור יבל יראה ובל ימצא' מן התורה לדעת אדמו"ר הזקן וכו', הרי בכל זאת ישנו חיוב מדרבנן לבער או למכור לגוי את החמץ, כי גוף החמץ הוא שלו, ובכל רגע ורגע שלא מבערו עובר עליו בבל יראה ובל ימצא מדרבנן. (שו"ע אדמו"ר הזקן תמ, ב. ובקונטרס אחרון שם, הוכיח זאת מדברי הראשונים ואחרונים, עיי"ש).

6. דוגמאות מעשיות מדינים אלו:

שותפות עם גוי: מי שיש לו שותפות עם גוי בעסק של חמץ (מאפיה, מפעל וכדומה), חייב למכור את חלקו לגוי, שהרי חלק מהחמץ הוא שלו, ועובר עליו בבל יראה ובל ימצא. ונוגע הדבר למעשה לכל מי שיש לו 'מניות', בחברה שיש בבעלותה עסקים של חמץ, שנחלקו הפוסקים אם צריך למכור את המניות לגוי לפני פסח, כי לבעל מניה יש זכות מסויימת להביע דעה (במה להשקיע את הכספים למשל) באותה חברה, ומצד שני אין לו שום זכות בנכסים של החברה. ולכן נחלקו האם זה נחשב שיש לו 'שותפות' בחמץ ששייך לאותה חברה. ודעת המנחת יצחק (ג, א), שגם בעלות מוגבלת כזאת נחשבת בעלות, ולכן חייב למכור לגוי. ולמעשה, היום בשטרות מכירת החמץ, מופיע בפירוש שאם יש למוכר החמץ, מניות בחברה כזו, הרי הם כלולים במכירה.

קניית חמץ: אסור לתווך בפסח, בעסקים של חמץ בין גוי אחד לגוי שני (רמ"א תנ, ו, ומשני"ב, תנ, כג, כי מרויח מדבר האסור בהנאה), אסור לבקש מגוי אפילו לפני פסח, שיקנה בשבילנו חמץ בפסח, גם אם הגוי שומר את החמץ אצלו (שם) שיש שליחות לגוי, לחומרא. ויש שכתבו לחשוש לפי זה, לקנות כרטיס טיסה לפני פסח לצורך אחרי פסח, ולהזמין ארוחה כשרה, כי בתשלום על הכרטיס הוא 'שולח' את הגוי לקנות לו חמץ, ראה בדיקת חמץ וביעורו עמ' מג),

חברת ביטוח ושמירה: מי שיש לו חברת ביטוח, ומבטח את הנכסים של גויים, הנמצאים בבית הגוי, אין בכך איסור, כי קבלת אחריות על חמץ אסורה, רק כשהחמץ

שאינו שלו, ולא באחריותו, אין איסור מן התורה, שיהיה בביתו בפסח. [ובהמשך יתבאר, על איזה כמות של חמץ, עוברים איסור של בל יראה ובל ימצא].

ב. שני הדרכים, להינצל מאיסור 'בל יראה' - ביטול, או ביעור.

- **'ביטול':** מכיון שאיסור 'בל יראה ובל ימצא', הוא רק בחמץ שלו, יכול מן התורה, להינצל מאיסור זה, על ידי שיפקיר או 'יבטל' את החמץ שלו. וכך: נחשב שאין לו חמץ, ואינו עובר על איסור 'בל יראה' (גמ' פסחים ד, ב: "מדאורייתא בביטול בעלמא סגי". ביטול והפקר: ע"י הביטול אין כאן חמץ אלא עפר. ע"י ההפקר החמץ אינו שלו. ולדעת התוס' רא"ש ור"ף², הביטול הוא משום הפקר, וכן הוא עיקר להלכה, ראה שו"ע אדמו"ר הזקן, תלג, ז, ותלא, ב).

- **בדיקה וביעור:** ישנה דרך נוספת, שלא לעבור על 'בל יראה ובל ימצא' מן התורה, והיא, על ידי שיבדוק בביתו במקומות שרגיל להיות שם חמץ (בגודל של 'כזית' לפחות), ו'יבער' (יסיר) אותו מרשותו לפני פסח. (ר"ן, ריטב"א, שבדיקה בלי ביטול, מועילה מן התורה. וכן מבואר ברש"י (ו, ב). שאם מצא 'גלוסקא' ולא ביער **מיד**, עובר בבל יראה, משמע שעד עתה לא עבר. וזאת מכיון שבדק ועשה מה שביכולתו ולא מצא. וכן פסקו הפר"ח (תלא, א), אדמו"ר הזקן (תלג יב, ובקו"א שם ג), ומשנ"ב (תלד, ו). ולא כדעת הטור רמב"ם וסמ"ג, שהביא ב"י, (תלא).

ג. הסיבה שהצריכו חכמים את שניהם - 'ביטול' ו'ביעור':

- **הקדמה:** אע"פ שבכדי להינצל מאיסור 'בל יראה', די מן התורה ב'ביטול' או 'ביעור' **בלבד**, החמירו חכמים להצריך לעשות את **שניהם**. כי בכל אחד מהם לבדו, ישנו חשש שיעבור על איסור.

נמצא ברשותו, אבל אם החפצים נמצאים ברשות הישראל (ולדוגמא: חברת ביטוח שמאחסנת חפצים במחסנים שלה), יש בזה איסור בל יראה ובל ימצא, כי החמץ באחריותו של היהודי. ובכל אופן, מקובל היום שחברות הביטוח והשמירה, מוכרות את החמץ שלהן לגוי.

בעלי מלונות: שלפי החוק המקובל, חייבים לבטח את החפצים של הלקוחות, אם יש חמץ ברשות אחד הלקוחות, הרי הם עוברים על איסור בל יראה ובל ימצא, והעצה היא למכור את בעלות המלון לגוי.

7. יש ביאורים אחרים בראשונים: ראה רש"י שם, ורמב"ם (חוי"מ, ב, ב), שהוא מעשה של 'השבתה', ולרמב"ן הוא 'גילוי דעת' שאינו רוצה בו, וע"י כך פקע זה שעשאו הכתוב כאילו ברשותו.

- **הצורך בביעור: א) שמא לא יבטל בלב שלם:** מכיון שהביטול תלוי במחשבה, ומועיל רק אם מוציאו מליבו בלב שלם, חששו חכמים שמא לא יבטל כראוי בכל ליבו, ויעבור על 'בל יראה ובל ימצא', לכן הצריכו חכמים להוציאו מביתו בפועל, ולא רק לבטלו ולהפקירו (רש"י, ר"ן תחילת פסחים, הובא בשו"ע אדמו"ר הזקן, תלא, ד). **ב) שמא יבא לאכלו:** מכיון שאדם רגיל לאכול חמץ כל השנה, חששו חכמים שאם יהיה לפניו, ישכח ויאכל ממנו בפסח, לכן הצריכו חכמים, לחפש אחריו, ולהוציאו מביתו (תוספות ועוד). **וזהו הטעם העיקרי:** ולכן כשלא שייך טעם זה [למשל כשהחמץ במקום שלא יכול להגיע אליו, ואין חשש שיאכלהו], אין צורך לבער את החמץ, ודי ב'ביטול' - שו"ע אדמו"ר הזקן, תלג, יט, ל, ועוד⁸).

- **הצורך בביטול: אע"פ שחייבו חכמים לבדוק ולבער את החמץ מהבית, הצריכו גם לבטל אותו לפני פסח, כי חששו חכמים, שמא ימצא בפסח חתיכת חמץ טובה ('גלוסקא יפה⁹') שלא מצא בבדיקה,**

8. אבל כשיש חשש זה של 'שמא יבא לאכלו', אז גם כשלא שייך החשש הראשון (שמא לא יבטל כדבעי, ולדוגמא, כשהוא מבוטל ממילא), חייב לבער מדרבנן.

אמנם מצד שני, כאשר אין חשש שהביטול לא היה כמו שצריך, והסיבה לביעור הוא רק מחשש **תקלה** - 'שמא יבא לאכלו', **לא מברכים** על הביעור [לדוגמא, שכח לבדוק לפני פסח, ובודק אחרי פסח, שהחשש בזה הוא רק שמא יבא לאכול את החמץ שעבר עליו הפסח, אבל אין חשש של 'בל יראה' אפילו מדרבנן, שהרי כבר עבר פסח (שו"ע אדמו"ר הזקן, תלה, ד). או כאשר החמץ מובלע בתבשיל, ויש כאן רק איסור אכילה, אבל אין 'בל יראה' כי לא נראה (שו"ע אדמו"ר הזקן תמב, ז)].

הטעם שלא מברכים: הברכה היא על מצוה (יוצונו על ביעור חמץ), והמצוה היא, להשבית את החמץ (יתשביתו שאור מבתים¹⁰). ואע"פ שאין בזה מצוה מן התורה, כי כבר ביטל את החמץ, בכל זאת, מכיון שחכמים גזרו שביטול זה לא מועיל, וכאילו לא קיים, הרי חמץ זה כאילו לא בוטל, ולכן עובר עליו 'בל יראה מדרבנן', וממילא יש עליו גם מצות 'יתשביתו מדרבנן, ולכן מברכים על הביעור, יוצונו על ביעור חמץ'. אבל כשהביעור הוא רק מחשש תקלה - 'שמא יאכל' - לא שייך לברך, שאין בזה **מצוה**, רק שאם לא עושה זאת, עובר על דברי חכמים, וכמו שלא מברכים על ביעור דברים אחרים שיכולים להביא לתקלה (שו"ע אדמו"ר הזקן, תלה, ד). וראה גם שו"ע אדמו"ר הזקן, תמב, יג, כ. ותמו קו"א, א).

9. אבל חתיכת חמץ כזו, שאילו היה מוצא אותה לפני פסח, לא הייתה חשובה בעיניו, והיה זורק אותה ומפקירה, הרי היא כבר בטילה מעצמה, ולכן גם אם ימצא חתיכה כזו בפסח, לא יעבור על בל יראה. [אלא שהצריכו חכמים לבדוק ולבער אותה מהבית לפני פסח, שמא יבא לאכלה בטעות בפסח, מחמת רגילותו לאכול חמץ], אלא החשש כאן הוא שימצא 'גלוסקא יפה', כלומר חמץ כזה שחשוב בעיניו, ולא היה מפקירו בערב פסח, והוא לא בטל מאליו, ואם ימצא אותו בפסח יש לחשוש שלא ישרוף ויבער אותו

ובכל רגע ורגע שיהסס וימתין ולא ישרפנה¹⁰, יעבור על איסור תורה של 'בל יראה ובל ימצא'¹¹. ולכן תיקנו חכמים לבטל את החמץ, וכך, גם אם ימצא חמץ כזה בפסח, ויהסס וישתהה מלשורפו, לא יעבור אלא על 'בל יראה' מדרבנן (גמ' פסחים ו, ב: "א"ר יהודה אמר רב: 'הבודק - צריך שיבטל', שו"ע, תלד, ב, ושו"ע אדמו"ר הזקן, תלד, ו).

ד. מהו 'ביטול' בפועל, ואיך עושים אותו ?

- **עיקר הביטול - במחשבה:** לבטל בליבו את החמץ שלו, ולכוין בדעתו, שאין לחמץ ערך בשבילו, והרי הוא כעפר שהוא דבר שאין בו צורך, ומסיח את הדעת ממנו לגמרי. ובמחשבה זו עצמה, נעשה החמץ, הפקר גמור¹² (שו"ע אדה"ז תלד, ז. ולכאורה - לפי מה שנהוג לומר גם 'הפקר' - טוב לכוין בפירוש על כך שהוא הפקר¹³). וצריך להחליט שלא ישתמש בחמץ זה לעולם, אבל אם חושב בדעתו, שיתכן שישתמש בחמץ זה אחרי פסח, לא נחשב ביטול והפקר, שהרי יש לחמץ זה ערך בעיניו, ועובר עליו בכל יראה, מן התורה (רמב"ן: 'שלא יהנה בו לעולם', רשב"א (שו"ת א, ע.

מיד, ובכל רגע שלא ישרוף אותו יעבור על איסור בל יראה ובל ימצא.

10. אבל 'לבטל' בפסח אי אפשר, כי מחצות של יום יד, אסור החמץ, בהנאה ולכן לא נחשב 'שלו', ואינו יכול לבטל, שהרי אי אפשר לבטל דבר שאינו שלו, כדלקמן.

11. אמנם עד רגע זה שמצא, לא עבר עליו ב'בל יראה ובל ימצא', כי חיפש ובדק ולא מצא.

12. ולמרות שבדרך כלל, לא מספיק להחשיב דבר כעפר שאין בו שום צורך, כדי שיהיה הדבר הפקר, מכל מקום, לגבי חמץ, שאסור באכילה ובהנאה והרי הוא כבר נחשב לא שלו, שהרי אין לו שום זכות בו, רק שהחשיבה אותו התורה כאילו הוא שלו, כדי שיעבור עליו בל יראה ובל ימצא, לכן לא צריך להפקירו ממש ומספיק זה שמסיח דעתו ממנו, ובלבו הוא נחשב כמו עפר, ובכך לא נחשב שלו כדי לעבור עליו. (ר"ן, שו"ע אדמו"ר הזקן, תלג, ז).

13. כשם שנוהגים להחמיר **ולומר** בלשון ברורה שזה הפקר (ולא לסמוך על כך שביטול הוא מכח הפקר), כך לכאורה צריך **לחשוב ולכוין על כך בפירוש**, שהוא מפקיר את החמץ. ראה 'בדיקת חמץ וביעור' (עמ' ר). [ולהעיר מלשון אדמו"ר הזקן (תלא, ד): "הביטול וההפקר תלוי במחשבתו של אדם, **שיפקירונו** בלב שלם, ויוציאו מלבו לגמרי". משמע שלא רק הביטול צריך להיות בלב שלם, אלא צריך להפקירו בלב שלם. אמנם אין מכך ראיה ברורה שצריך לחשוב על זה בפירוש, שיתכן כוונתו, שכאשר מבטלו בלבו והביטול הוא מכח הפקר, צריך לבטלו בכל לבו ואם לא עושה כך, הרי ממילא לא מפקירנו בלב שלם. ודו"ק]. ולמעשה: מכיון שמפקידים לומר גם 'הפקר', יוצא ממילא (אם חושבים על מה שאומרים), שמכוונים לכך שהוא הפקר.

הביאו המשנ"ב, תלו יז), המבטל ודעתו לחזור ולזכות בו אחרי פסח: "לא הועיל כלום"¹⁴. ומחדש אדמו"ר הזקן (תמה, ב), שכן הוא הדין, אפילו עשה מעשה (לא רק דיבור), של הפקרה: "ואפילו הניחו במקום המופקר לכל, צריך שיפקירנו בפיו ובלבו, ולא יהיה בדעתו בשעת הפקר לחזור ולזכות בו, לאחר הפסח. . שאם יש בדעתו כן, אינו הפקר גמור והרי הוא כשלו ממש".

- **ביטול בפה:** תקנו חכמים, שלא מספיק הביטול במחשבה בלבד, אלא יש להוציא זאת בפיו, ולומר שכל חמץ שיש לו ברשותו, הרי הוא מבוטל [והפקר¹⁵]. אבל: אם 'אומר' שמבטל, אבל אינו יודע מה זה 'ביטול', ואינו מבין מה שאומר, לא עשה כלום, כי העיקר הוא הביטול בלב, וצריכים להיות 'פיו ולבו שוין'. (תקנת חכמים: ירושלמי, בית יוסף סימן תלד, וכך דעת אדמו"ר הזקן (תלד, ז, וקו"א ג, שם). ולא כדעת הטור והב"ח, שהוא רק מנהג, ולא כדעת הפר"ח, שדברים שבלב אינם דברים, וללא אמירה לא עשה כלום. אינו יודע מבין, לא מועיל: רמב"ן, ר"ן. ובשו"ת משאת בנימין, (הביאו פמ"ג, תמה, ח), שהרי הוא כטובל ושרץ בידו, שר"ע אדמו"ר הזקן (תלד, ח)).

- **ער מתי אפשר לבטל:** לאחר שהחמץ נאסר בהנאה (מחצות של יום יד), אין אפשרות 'לבטל' את החמץ, כי מאחר שאין לו שום אפשרות הנאה מהחמץ, לא נחשב שלו, ואין לו 'זכות' בו, והרי זה כמבטל ומפקיר את החמץ של חבירו, ואין משמעות לביטול והפקר של

14. וכן יוצא מדברי אדמו"ר הזקן בתחילת הלכות מכירת חמץ. שיש חושבים, שגם אם המכירה לא הייתה טובה, לא יעבור על כל יראה מן התורה על חמץ זה, שהרי כבר ביטל והפקיר את כל החמץ שלו (כולל את החמץ שימכר). והחושבים כך, טעות בידם, כי החמץ הנמכר אינו כלול בחמץ שמבטל ומפקיר, שהרי בדעתו לחזור ולזכות בו אחרי פסח, ולא נחשב ביטול והפקר בכהאי גוונא. [ולכן צריך שהמכירה תהיה כמו שצריך, שאלי"כ יעבור על כל יראה מן התורה]. הרי בפירוש שביטול והפקר שרוצה לזכות בו אחרי הפסח, לא מועיל, ועובר עליו כל יראה מן התורה.

15. מעיקר הדין די בלשון 'ביטול' ולא צריך לומר לשון 'הפקר' [וכן הלשון בגאונים וראשונים יליבטל כעפרא דארעא, ולא מוזכר לשון הפקר]. אלא שכותב הב"ח, שמכיון שהיראים והרוקח סוברים כמו ר"ת, ור"י, שהביטול מועיל מדין הפקר, טוב לדקדק ולהזכיר לשון הפקר בביטול, וכ"כ בחק יעקב, מקו"ח, משב"ז, אדה"ז, חיי אדם, משנ"ב. [ולכאורה כבר מובא בהגהות מיימוני (ח"ו"מ ג, ח), בשם ראב"ה, שיש לומר: "לבטיל ולהוי הפקר כעפרא דארעא, כי ביטול הוא משום הפקר לדעת ר"ת"]. וכוונתם לכאורה, שכיון שהביטול הוא מדין הפקר, לכן נכון לומר בלשון ברורה ומפורשת. [וכך מרויחים שגם לשיטות שלשון ביטול לא מועיל לעשות הפקר]. וכ"כ בשו"ע אדה"ז (תלג, ז): "כל מדקדק במעשיו, יפרט בפירוש. . לשון הפקר גמור".

החמץ. (פסחים ו, ב): "דלבתר איסורא, לאו ברשותיה קיימא ולא מצי מבטיל". שו"ע אדמו"ר הזקן תלא, ב: "וכיון שאסור לו להנות ממנו, הרי אין לו שום זכות בו, ואינו שלו כלל, ולפיכך אינו יכול לבטלו ולהפקירו".

* **לקמן בדיני בדיקת חמץ, יתבארו פרטי הדינים ואופן ה'ביטול' למעשה** [מתי אומרים (בלילה, ולמחרת), מה אומרים (הנוסח בארמית ובשפה שמבין, וטעם השינוי בין הנוסח בלילה לנוסח ביום), מי אומר (בעל הבית, ובני הבית) ועוד].

ה. מהו 'ביעור' ואיך עושים אותו ?

- **הקדמה:** הביעור של 'תשבתו' והביעור של 'בל יראה': ישנן שתי סיבות 'לבער' [להוציא מרשותו] את החמץ. א) כדי לקיים את מצות 'תשבתו'¹⁶. ב) כדי לא לעבור על איסור 'בל יראה'¹⁷. הנדון שלנו כעת הוא, לגבי 'בל יראה' – כלומר: מהו חיוב ה'ביעור' מן התורה ומדרבנן, כדי שלא לעבור על 'בל יראה'.

- **הביעור מן התורה, ומדרבנן:** מדין תורה, מספיק לבער (להוציא מרשותו), את החמץ הגלוי והידוע, הנמצא במקום שרגילים להשתמש שם בחמץ באופן תדיר, ומן הסתם יש שם חמץ בגודל של 'כזית' (שו"ע אדמו"ר הזקן, תלג יב). אמנם, מאחר ומן התורה די בביטול, והרי כולם מבטלים את החמץ, נמצא שלפועל, אין חובת ביעור מן התורה. אלא שבכל זאת, חייבו חכמים לבער את החמץ, וזוהי 'חובת הביעור' מדרבנן.

- **תקנת בדיקה:** בנוסף ל'חובת ביעור' מדרבנן (הוצאת החמץ הגלוי

---

16. **ה'ביעור' של 'תשבתו':** ישנה מצות עשה מן התורה, של 'תשבתו' (איך ביום הראשון, תשבתו שאור מבתיכם) (שמות יב, טו)), שהיא מצוה חיובית, לבער את החמץ שברשותו. חיוב מצוה זו מתחיל בחצות של ערב פסח. וחכמים תיקנו לבער עד שעתיים לפני חצות, כדי להימנע ממכשול. יש במצוה זו פרטים רבים (האם דוקא בשריפה ? האם חיובה ב'קום ועשה', לבער את החמץ, או העיקר שבהגיע חצות של יום יד, אין לו חמץ ברשותו ? ועוד), ויתבארו בע"ה לקמן בדיני ערב פסח. אלא שהנושא שלנו כעת, אינו קשור ל'ביעור' זה.

17. **ה'ביעור' של 'בל יראה':** אחד האופנים, כדי לא לעבור על האיסור של 'בל יראה', הוא על ידי ש'מבער' כלומר מוציא את החמץ מרשותו, וכך בהגיע חצות של יום יד, אינו עובר על 'בל יראה ובל ימצא', כי אין לו חמץ. והתבאר לעיל, שמדרבנן לא מסתפקים בזה, אלא צריך גם 'לבטל' את החמץ.

והידוע, מרשותו), ישנה 'תקנת בדיקה' מדרבנן, שתקנו חכמים, לבדוק¹⁸ ולחפש גם אחרי החמץ, שבמקומות הנסתרים, ובמקומות שאין רגילות להשתמש שם בחמץ כל השנה באופן תדיר. (כלשון הטור (תלא): חכמים הצריכו להוציאו מן הבית. . והצריכו עוד לבדוק אחריו בחורין ובסדיקין". ולשון שו"ע אדמו"ר הזקן (תלג, יב, יג): "אינו חייב לבדוק מן התורה אלא במקומות שרגיל להשתמש בהן חמץ כל השנה בתדירות. . אבל מדברי סופרים, אע"פ שביטל כל חמצו, חייב הוא לבדוק ולחפש אחריו בכל המקומות שיש לחוש ולהסתפק שמא הכניס לשם חמץ באקראי"¹⁹. דיני ה'בדיקה' רבים, ויתבארו בפרק הבא.

סיכום (ב - ה):

- **הדרכים, להינצל מ'בל יראה':** מן התורה מועיל גם אם עושה רק, ביטול' או 'ביעור'. אבל חכמים חייבו לעשות את שניהם. ביעור - שמא לא יבטל בלב שלם, או שמא ישל ויאכל מהחמץ. ביטול - שמא ימצא חמץ בפסח (שלא מצא בבדיקה וביעור), ולא ישרפנו מיד, ויעבור על בל יראה.
- **הביטול:** ניתן 'לבטל' רק עד חצות היום של ערב פסח, ועיקר הביטול הוא בלב, בהחלטה שלחמץ אין שום ערך בעיניו, והוא מפקירו, ולא רוצה בו שוב לעולם, וגם אומר זאת גם בפיו.
- **הביעור:** בנוסף ל'חובת ביעור' - הוצאת החמץ מביתו [שחיובו מדרבנן בלבד, כאשר מבטל את החמץ], ישנה 'תקנת בדיקה' מדרבנן, לחפש אחר

18. וכיון שהבדיקה היא מצוה בפני עצמה, היה ראוי לברך על מצות הבדיקה עצמה: יעל בדיקת חמץ, אלא בגלל שהמטרה והתכלית של הבדיקה הוא הביעור, ואם בדק ולא ביער לא עשה כלום, לכן, מברכים על הבדיקה: 'על ביעור חמץ' (בית יוסף, ושו"ע אדמו"ר הזקן תלב, ב).

19. ב'מקור חיים' (פתיחה לסימן תלא), השווה את הדבר לפירות שדרכן להתלע במחובר, שמבואר בהלכה (יו"ד, פד), שחייבים בדיקה מן התורה, כי הוא דבר מצוי שיש שם תולעים, וכן הוא גם בחמץ, שמקום שמשתמשים בו חמץ כל השנה, הוא מצוי שיהיה חמץ, וחייב בדיקה מן התורה (ורק בגלל שעושה 'ביטול', אינו חייב בבדיקה מן התורה. אבל מכיון שחכמים חששו שהביטול לא יהיה כדבעי, והרי הוא כאילו לא ביטל ועובר על בל יראה ובל ימצא מדרבנן, ולכן, כל עוד לא בודק במקומות אלו שרגילות שיש שם חמץ, עובר על בל יראה מדרבנן. וראה, בדיקת חמץ וביעורו, לינדר מילואים א, א, ד), אבל מקום שיש רק חשש שמא נכנס שם חמץ פעם אחת במקרה, לא חייב בדיקה מן התורה. אבל חכמים הצריכו בדיקה גם שם.

החמץ המוסתר, גם במקומות שסיכוי קטן מאוד שיהיה שם חמץ, ולהוציאו מביתו.

ו. חמץ החייב ביעור: (א) מן התורה. (ב) מדרבנן. (ג) אינו צריך ביעור כלל:

הקדמה: מטרת הניקיון של פסח הוא, להוציא את החמץ מהבית. וזאת מכמה טעמים: (א) שלא לעבור על איסור, 'בל יראה'²⁰. (ב) שלא להיכשל בטעות, באכילת החמץ - 'שמא יבא לאכלו'. (ג) שלא יפול חמץ לתוך המאכלים של פסח, ויאסור את המאכלים. מובן אם כן, שחמץ שאין עליו חששות אלו, אין סיבה לנקותו, כדי להוציאו מן הבית. [אלא אם כן, מצד 'ישראל קדושים'].

ובכללות ישנם ג' סוגים: (א) חמץ שחייב בביעור מן התורה (כי עוברים עליו 'בל יראה' מן התורה, ואם משאירו ברשותו עובר על איסור תורה, ובאמת לזה מספיק 'ביטול', אלא שחכמים חששו שהביטול לא יהיה טוב, וחייבו לבערו, כאילו לא היה ביטול). (ב) חמץ שחייב 'ביעור' רק מדרבנן (כי לא עוברים עליו 'בל יראה', ומן התורה אפשר להשאירו בבית, אבל חכמים גזרו לבערו 'שמא יבא לאכלו'). (ג) חמץ, שאפשר להשאיר בבית גם מדרבנן.

(א) חמץ החייב ביעור מן התורה :

- **כזית חמץ:** שיעור החמץ, כדי להתחייב ב'בל יראה ובל ימצא' מן התורה, הוא 'כזית', ולכן בשיעור זה, חייב החמץ ביעור מן התורה²¹ (גמ' ביצה, ז, ב. וכן נפסק להלכה, בשו"ע אדמו"ר הזקן (תמב, כח): "אינו חייב לבערו אלא אם כן יש בו כזית, שנאמר 'לא תאכל עליו חמץ וגו', ולא יראה לך שאור וגו', מה אכילה בכזית, אף ראייה בכזית". אבל בפחות מכזית אין 'בל יראה' מן התורה, לדעת החכם צבי, שאגת אריה, אדמו"ר הזקן ועוד, כי לא שייך לומר את הכלל של 'חצי שיעור אסור מן התורה', באיסור כ'בל

20. כולל איסור בל יראה דרבנן, שהוא כאשר יש לו חמץ בבית, אלא שהוא 'ביטול' אותו. שחכמים החשיבו זאת כאילו לא ביטל, וממילא עובר על בל יראה, מדרבנן!

21. אם לא ביטל את החמץ, אבל אם ביטל, אז אינו חייב בביעור אלא מדרבנן, כי מן התורה די בביטול, כנ"ל. אבל מכיון שהיה חייב ביעור מן התורה, וחכמים חייבו ביעור והתייחסו לביטול כאילו אינו קיים, יהיה חמץ זה אסור אחרי הפסח, כשאר חמץ שעבר עליו הפסח (שו"ע, תמח ה), אבל חמץ שכל חיוב ביעורו הוא רק מדרבנן (גם לולי הביטול), הרי הוא מותר בדיעבד אחרי פסח (שו"ע, תמו, יב).

יראה', ולכן אין בו חיוב ביעור מן התורה. וראה עוד בהערה²²).

ב) חמץ שחייב ביעור מדרבנן:

- פחות מכזית חמץ: לדעת רוב פוסקים²³, יש חיוב מדרבנן לבער

22. בפחות מכזית, אין איסור 'בל יראה', מן התורה, לדעת הרבה פוסקים - וכן דעת אדמו"ר הזקן - כי לא שייך לומר 'חצי שיעור אסור מן התורה', באיסור 'בל יראה', ולכן אין חיוב מן התורה, לבער פחות מכזית, והוא בטל ממילא. [אלא שבכל אופן, ישנו חיוב מדרבנן לבער, גם 'חצי שיעור' וכדלקמן]. **הדעות בענין זה:** אין חיוב - שו"ע אדמו"ר הזקן, (תמב, כח, וקו"א יח), חכם צבי, ט"ז (תמב, ה), שאגת אריה (פא). יש חיוב - תוס' ר"ש משאנץ (פסחים ב), פרי חדש (תמב, ז. תסו, א), ר' עקיבא איגר (תמד), מנחת חינוך (יט, ה), ועוד).

ביאור הדעות שאין איסור 'בל יראה' מן התורה בפחות מכזית: ברוב איסורי התורה, ישנו 'שיעור' (כזית, כביצה וכו'), בכדי להתחייב בעונש (מלקות, כרת וכו'), ובפחות מהשיעור לא 'חייב' (לא נענש). אך לגבי 'האיסור' (האם הדבר נאסר מן התורה, ללא עונש), מבואר בגמרא (יומא, עד, א) ש'חצי שיעור אסור מן התורה', והטעם: כיון ש'חצי לאצטרופי' (יכול וראוי להצטרף לשיעור), כלומר, שבצירוף 'חצי' ועוד 'חצי' אפשר להגיע לשיעור שלם, לדוגמא: אם אוכל חצי זית של חזיר, הרי שבאכילה של חצי זית נוסף (בתוך שיעור זמן של 'כדי אכילת פרס'), יגיע לשיעור שלם, הרי, שיש חשיבות כבר לאכילה הראשונה, שהרי היא 'ההתחלה' של האיסור, ובלעדיה לא יגיע לשיעור שלם, ולכן גם היא אסורה מן התורה. אלא שנחלקו האם שייך לומר 'כללי זה, גם באיסור כמו 'בל יראה'.

טעם הסוברים שלא שייך לומר 'חצי שיעור', ביבל יראה', התבאר בכמה אופנים:

החכם צבי: 1. דין 'חצי שיעור' שייך רק באיסורי אכילה, שהרי הפסוק שממנו למדים דין 'חצי שיעור' הוא באיסור אכילת 'חלב'. 2. 'חצי שיעור' שייך רק בלאו שיש בו **מעשה**. כי רק כאשר עושה מעשה, הרי הוא מחשיב את 'החצי שיעור', ואז שייך לומר 'חצי לאצטרופי'. השאגת אריה מביא הסבר נוסף: 3. דין 'חצי שיעור' מבוסס הרי על 'חצי לאצטרופי', ולכן דוקא ב'אכילה' [בזמן של 'כדי אכילת פרס'] מצטרפת תחילה האכילה להמשך שלה, אבל ביבל יראה' (שבתחילה יש חצי זית בבית, ולאחר מכן מתווסף חצי זית מבחוץ), אין משמעות ל'חצי' הראשון, ורק כאשר התווסף החצי זית השני, הוא **מתחיל** להתחייב ביבל יראה', ולא קודם (כאשר היה רק 'חצי שיעור'), כי אין מה שיכול להחשיב את שתי החתיכות שמצא ל'מצויאה אחת'. [משא"כ באכילה, נחשבים שתי החתיכות שאכל ל'אכילה אחת', ונמצא שמאז שאכל את האכילה הראשונה, **התחיל** להתחייב (כאשר לבסוף אכל, כשיעור), ולכן גם בפחות מכשיעור אסור, כי 'חצי לאצטרופי', כלומר: **כבר מעכשיו**, יכולה אותה האכילה הראשונה, להיות חלק מהאיסור השלם, אם יאכל עוד. כך נלעני"ד לבאר את דברי השאגת אריה].

23. רש"י, ר"ף, מהר"ם חלאוה (פסחים מה, א, ב), רמב"ם (חוי"מ, ב, טו, טז) מגיד משנה (שם) רדב"ז (א, קלה). ט"ז (תמב, ה), מגן אברהם (תמב, י), פרי מגדים (תמב, א"א, יב), שו"ע אדמו"ר הזקן (תמב, כח), משנה ברורה (תמב, לג). [ולדעת חלק מהפוסקים אין חיוב ביעור בפחות מכזית אך לא נוהגים כמותם: תרומת הדשן

ולהוציא מהבית חתיכות של חמץ גם כשהן פחותות מכזית, שמא יבא לאכלו²⁴.

- פירורים קטנים, נקיים: גם פירורים קטנים חייבים בביעור מדרבנן.

(לגבי 'בל יראה': מפורש בגמ' (פסחים, ו, ב) שפירורים לא חשובים, ואין אדם מקפיד עליהם והרי הם בטלים מאליהם. אבל לגבי חובת ביעור: יש חשש שמא יבא לאכלם²⁵. ואע"פ שאין

(פסקים קסד), פרי חדש (תמב, ז), גר"א (סוף תמב), שאגת אריה (פא)).

24. כתב אדמו"ר הזקן (תמב, כח): "אפילו פחות מכזית חמץ . . חייב לבערו **גזרה משום כזית**" [וכן כתב במקומות אחרים (תמב, ג, כט, תמו, ד)]. וכוונתו לכאורה, שאם יהיה מותר להשאיר בבית חתיכה פחותה מכזית, יש חשש שישאיר בבית גם חתיכה בגודל כזית, ויעבור על בל יראה מן התורה [ואע"פ שכבר ביטל, כבר 'ביטלו' חכמים ביטול זה, והרי הוא כאילו לא ביטל כלל]. אבל יעויין בדבריו לעיל (תמב, קו"א טז, הגה א): "הא דפחות מכזית צריך ביעור, היינו מדרבנן **שמא יבא לאכלו** כמו שכתבתי בפנים". [נקשה לומר שכוונתו בי'כמו שכתבתי בפנים' היא, למה שכתב בהמשך שם (תמב, כח), שבהתערב פחות מכזית חמץ בתערובת חייב לבער שמא יאכלו. זה לשונו שם: "ואפילו נתערב בדבר אחר . . חייב לבערו . . שמא ישכח ויאכל ממנו בפסח", שהרי לא מדובר שם בחמץ שהתערב ?] ויש לומר, ששייך לגזור 'משום כזית' (שמא ישהה כזית, ויעבור על בל יראה, כי הביטול לא תקף) רק במקום ששייך לחשוש 'שמא יבא לאכלו'. אבל אם לא שייך 'שמא יבא לאכלו', לא נגזור 'משום כזית' (הרשד"ב ליון, הערות וביאורים תתמ"ד, עמ' 55). וראה תהלה לדוד, שביאר, שהגזירה 'משום כזית' היא רק בלא ביטול, אבל בביטול טעם הגזירה הוא משום 'שמא יבא לאכלו'. ולכן שתמנו בפנים שהטעם הוא משום 'שמא יבא לאכלו'.

25. כבר מצינו שגם כשאין 'בל יראה' (חתיכה גדולה - אחרי ביטול), חששו חכמים 'שמא יבא לאכלו', ואם כן, יתכן שגם בפירורים שבטלים מאליהם ואין בהם חשש 'בל יראה', יש חשש 'שמא יאכל'. ואכן, סתימת הפוסקים שחייבו ביעור בפחות מכזית, שמא יאכלם (רש"י, רי"ף, רמב"ם, רדב"ז, ט"ז מג"א משנייב וכו') ולא חילקו בין פחות מכזית לפירורים, משמע שגם בפירורים יש חשש 'שמא יבא לאכלו'. ומפורש ברוקח (רסו) שבדיקת חמץ היא לחפש פירורים, וכן בחיי אדם (ק"ט, ט), שיש חשש 'שמא יבא לאכלו' בפירורים, והוכיח ממה שחייבו בדיקה 'בחורים וסדקים', שבפשטות יכולים להיות שם רק פירורים. וכן כתב החפץ חיים בספרו מחנה ישראל, שחובת ביעור ובדיקה מדרבנן היא גם בפירורים שאין בהם בל יראה מן התורה כי הם בטלים ממילא. וכן מוכח מדברי הרא"ש שהובאו בשו"ע (תמד, ד) ושו"ע אדמו"ר הזקן (תמד, ט), לגבי פירורים שנשאר בגמר הסעודה, בערב פסח שחל בשבת: "וישליך הפירורין הדקים במקום דריסת הרגליים, אפילו בתוך הבית דכשתגיע עשה שישית, כבר יהיו **מבוערין** ע"י דריסת הרגליים". הרי שהפירורים זקוקים לביעור, אלא שבמקום 'דריסת הרגליים' בטח יתבערו. וכן בהגה תלג, כה. [ומה שכתב אדמו"ר הזקן בסימן תלד, ו, לגבי פירורים: 'אם היה מוצא אותם בבדיקתו **לא היה נוטלם ואוכלם** אלא היה משליכם', הוא לגבי עניין אחר, לומר שהם בטלים, והתבאר לעיל בהערה 9. ויש להאריך ולפלפל בזה, במה שכתב אדמו"ר הזקן (תמב, קו"א יח): "אבל המושלך לארץ

לכאורה חשש, שימצא אדם איזה פירור ויאכל אותו סתם כך, אבל חוששים שתוך כדי סעודה, ימצא פירור ויאכל, ומעשים שבכל יום, שתוך כדי אכילה, נוטל פירור ואוכלו (בדיקת חמץ וביעורו, לינדר עמ' ס).

- **פירורים קטנים (אפילו לא נקיים) שדבוקים בכלי אכילה:** חומרא מיוחדת מצאנו בחמץ הדבוק בכלי האכילה (כפי שמצוי, שמאכלים נדבקים לכלי ע"י הבישול), שחייבים לשפשף את הכלים, כדי להסיר כל חמץ שיתכן שדבוק עליהם. והטעם פשוט: כי יש חשש, שישכחו וישתמשו בכלי בפסח, והרי חמץ אסור באכילה ב'משהו'. אמנם למעשה, נהוג היום למכור את כל כלי החמץ לגוי, כך שגם אם לא שפשפו היטב את החמץ, אין בכך כלום (חומרא בכלי אכילה: כך יוצא מהשו"ע תנא, א, ושו"ע אדמו"ר הזקן תנא, א. ותמד, ח²⁶. המנהג למכור: אולי הסיבה שנהגו כך, כי חששו שלא ישפשפו היטב, פסקי תשובות, תנא, ה).

- **פירורים (אפילו לא נקיים) שעלולים ליפול לתוך האוכל:** כאשר יש מקום לחשוש שפירורי חמץ יפלו לאוכל בפסח, חייבים להסירם, ואפילו הם מטונפים²⁷, כי אם יפלו לאוכל, יאסרו אותו, שהרי

לא חשוב כלל, והוא בכלל פירורין דאמרינן בפרק קמא דלא חשיבי כלל ובטלי ממילא, ואין צריכים ביטול ולא ביעור". ושם: "אלמא דכל מאי דבטיל ולא חשוב, א"צ ביעור, והי"ה לפירורין דלא חשיבי". ואכמ"ל].

26. שו"ע תנא, א: "קדירות . . . משפשפן היטב, בענין שלא יהא חמץ ניכר בהם . . . ומצניען בפסח במקום צנוע . . . כדי שלא יבא להשתמש בהם בפסח". הרי שצריך שפשוף היטב, שלא יסאר כלום, אע"פ שלא ישתמש בהם בפסח (בגלל היבלועי שבהם שהוא חמץ), ולכן חייב להצניען. וכן מבואר בשו"ע אדמו"ר הזקן שם. ובסימן תמד, ח, לגבי ער"פ שחל בשבת: "בישל מינים אלו (של חמץ) ונדבקו בכלים בענין שאי אפשר לקנחם היטב (כלומר, לנקותם בקינוח בלבד, בלי מים), שלא יסאר בהם מאומה, מותר להדיחם בשבת, כיון שיש בהדחה זו צורך מצוה להעביר החמץ מהכלי כדי לבערו. וטוב להדיחם, אפילו אין בהם אלא מעט חמץ, בענין שאין צורך לבערו מעיקר הדין". כוונתו אולי למבואר בסעיף כח, שאין צורך לבער כאשר הוא מטונף. או לדבריו בסעיף ל, שישארל קדושים, ונוהגים להחמיר על עצמן לגרור כל החמץ אפילו משוה.

27. ואפילו אינם ראויים לאכילת אדם, הרי הם אסורים באכילה. אמנם אם אינם ראויים לאכילת כלב, לא יאסרו את המאכל באכילה, ולכן רצוי תמיד לנקות מקומות כאלה עם חומר פוגם. [ואע"פ שחמץ שאינו ראוי לאכילת כלב, אסור באכילה מדין 'אחשביה' (שבעצם אכילתו, הרי הוא 'מחשיבו' לאוכל) כמבואר ברא"ש, וט"ז תמב, ח ובשו"ע אדמו"ר הזקן תמב, לב. בכל אופן, כאשר אוכל אותו בלי כוונה, אין דין 'אחשביה', כי לא 'חשיבו' אותו באכילה זו, שהרי אכלו בלי כוונה. (שו"ע אדמו"ר הזקן, תמב, לג: "במה דברים אמורים, כשהוא מתכוין לאכלו, אבל אם הוא מתכוין

חמץ אוסר באכילה אפילו ב'משהו'. דוגמא: פירורים בקפלי הגומי שבדלת המקרר, עלולים ליפול למאכלים במשך ימי הפסח. (הסרת פירורים אלו הוא דבר פשוט, ואמנם מצאנו זאת בפירוש בדברי הראשונים (ראב"ן), ויתכן שמכך הגיע 'מנהג ישראל קדושים', (שהביא הרא"ש), לנקות היטב את כל המקומות²⁸).

ג) חמץ שאינו חייב ביעור כלל:

- **פירורים מטונפים:** במקרה זה אין חובת ביעור אפילו מדרבנן, כי יש שתי מעלות. א) נעשה 'ביטול', ואין חשש שלא ביטלו בלב שלם. ב) כיון שהוא 'מטונף' אין חשש 'שמא יבא לאכלו'. ולכן אין חובת ביעור כלל. ומשמע מהלשון 'מטונף קצת', שלא צריך שיהיה 'אינו ראוי לאכילת אדם', אלא כל שמטונף קצת, אדם נמנע לאכלו, ואין חשש שיאכל. (ר' אליעזר ממיץ, הגהות מיימוניות, מגן אברהם, שו"ע אדמו"ר הזקן²⁹).

לאכול מאכל אחר, אע"פ שנתערב בתוכו חמץ זה שנפסל מאכילת כלב. . מותר לאכול ואינו חושש לחמץ זה שבתוכו כיון שאין מתכוין כדי לאכלו שהרי לא עירבו בתוכו בכונה אלא מאילו נפל שמה"ן].

28. כותב הראב"ן (פסחים קסא, א): "אע"פ שמבטל אדם חמץ בלבו, צריך לחפש אחריו ולבערו מן הבית בכל מקום שהוא, ולפיכך נהגו הראשונים לרחוץ. . **השולחנות**, שמא נדבק בהן חמץ וגם התיבות, שמא ישאר בהן משהו חמץ **שלא יתערב במאכלו** בפסח. . ויאסרהו". הרי שכל מקום שיש חשש שידבק איזה פירור חמץ חייבים לנקותו היטב היטב. ונראה שמכך הגיע 'מנהג ישראל קדושים', לגרר הכתלים ולרחוץ הכיסאות שנגע בהם חמץ והובא להלכה בשו"ע (תמב, ו. ושו"ע אדה"ז תמב, ל), ומקור דברי השו"ע בראב"ן במקום אחר (דף ז, ב) והובא ברא"ש ובטור, אלא שהרא"ש כתב שהוא מצד זה שיישראל קדושים, אבל אפשר לבאר שבמקור היו מנקים היטב את המקומות שעלול החמץ להידבק במאכל כדברי הראב"ן, ואחר כך התפשט המנהג גם לדברים אחרים (כתלים, כסאות וכו'), ולגבי אלו, אומר הרא"ש שהוא מצד 'ישראל קדושים'. (בדיקת חמץ וביעורו, לינדר, עמ' קכא). [אמנם כפי שמובא ברא"ש שם, הראב"ן עצמו אומר שמצא לימנהג ישראל סמך בירושלמי ! ועיין].

29. כתב בהגהות מיימוניות (הלכות חו"מ ב, טז): "כתב רא"מ, והוא שראוי לאכילה קצת, אבל אם הוא פחות מכזית והוא מטונף קצת, כיון דאיכא תרתי לריעותא, אינו חייב לבערו". והביאו המג"א (תמב, ט), וכן כתב אדמו"ר הזקן (תמב, כח): "לפיכך אם הוא מטונף קצת, שאינו ראוי לאכילה, אין צריך לבערו, אפילו הוא עומד בעינו, כיון שאין בו כזית, וכבר ביטלו". וכן פסק המשנה ברורה (תמב, לג).

סברת הדין ברורה: סתם פירורים פחות מכזית, אינם עומדים לאכילת אדם, וכמבואר גם בהלכה (שח, כז, לגבי הלכות מוקצה, קפ, ג וד, בהיתר לאבדס שלא בדרך בזיון). ומכל מקום החמירו חכמים שצריך לבערם - שמא אעפ"כ יקרה ויבא לאכלם - אבל כל שהם מטונפים קצת, שוב אין חשש שיבא לאכלם. **אבל ביותר מכזית, יש חובת ביעור גם כאשר הם מטונפים קצת** (כל עוד לא נפסלו מאכילת כלב), כי מלבד

- **פירורים קטנים, על הרצפה: גם אם הם נקיים, אין חובת ביעור עליהם, מכיון שעומדים ללכת עליהם, ועצם ההליכה עליהם נחשב 'ביעור'.** (בי"ת, תמד, בשם הרא"ש. ושו"ע אדמו"ר הזקן תמד, ט). "אחר שגמר מלאכול סעודת שחרית בשבת (שחל בערב פסח), ינער היטיב את המפה שאכלו עליה מן הפירורין הדקין . . . וישליך הפירורין הדקים במקום דריסת הרגלים, אפילו בתוך ביתו, דכשתגיע שעה שישית, כבר הן מבוערין ע"י דריסת הרגליים".

- **פירורים קטנים, שלא ניכר מהם: אם הם לא במקום שיכולים להידבק מעצמם באוכל, אין בהם איסור, ואפילו אם הם נקיים אין חובה לבערם, כי אין חשש שיקחו דבר שלא ניכר מה הוא, ויכניסוהו לפה.** (כך מסתבר - בדיקת חמץ וביעורו לינדר עמ' סא. וראה חוט שני עמ' עז).

- **חמץ שקשה להשגה: כאשר החמץ אינו בהישג ידו של אדם, מספיק שיעשה 'ביטול', ואין צורך לחפש אחריו ולהוציאו מרשותו³⁰.**

החשש 'שמא יבא לאכלו' יש בכזית גם איסור בלי יראה מן התורה, ואע"פ שביטולו, הרי תקנו חכמים, לעשות כאילו שהביטול אינו מועיל, ולכן אם לא מבערו, עובר על 'בל יראה' מדרבנן. [ואף שקשה להבין איזה חשש יש בזה, שמא יבא לאכלו לא שייך, ושמא לא יבטל בלב שלם נראה רחוק, שמדוע לא יבטל אדם חתיכת חמץ מטונפת בלב שלם? ונראה שהוא בגדר 'לא פלוגי, שלגבי כל חמץ, חוששים שלא יבטל בלב שלם]

30. בנושא זה של 'חמץ תחת מפולת' ישנם שלש דרגות כלליות: (א) חמץ שאי אפשר לגשת אליו כלל "מפולת גדולה" שאי אפשר לפנותה. במקרה זה, החמץ בטל מאליו, גם בלי שיבטל אותו. (ב) חמץ שאולי יגיע אליו, "מפולת קטנה" שיתכן לפנות אותה עם כלים וכו', גם הוא בטל מן התורה, אך מדרבנן צריך לבטלה שמא יפנה. (ג) חמץ שאינו תחת מפולת אך אפשר להגיע אליו רק במאמץ, דוגמת חמץ שנפל לבור שאפשר לקחתו עם מקל או לרדת לבור ולקחתו. במקרה כזה החמץ אינו בטל מאליו וצריך לבטלו, אבל גם מדרבנן מספיק הביטול ולא צריך ללכת ולבערו, כי לא חוששים שילך לשם בפסח. יוצא שגם במקרה הכי חמור, מספיק לבטל ולא צריך ביעור.

דינים אלו נלמדים מהמשנה בפסחים (לא, ב): "חמץ שנפלה עליו מפולת, הרי הוא כמבוער, רשבי"ג אומר כל שאין הכלב יכול לחפש אחריו". ובגמ' שם: "אמר רב חסדא, וצריך שיבטלו". וכותב שם הר"ן: "וכי מצריכין בטול, הני מילי מדרבנן, אבל מדאורייתא, כיון שנפלה עליו מפולת, אינו עובר עליו". וכך פוסק בשו"ע אדמו"ר הזקן (תלג, ל): "חמץ שנפלה עליו מפולת (פירוש גל אבנים ועפר) אם אין הכלב יכול להריח ריחו ולחפש אחריו . . . הרי הוא כמבוער מן העולם לגמרי, ואינו עובר עליו בבל יראה ובל ימצא מן התורה, אע"פ שלא בטלו . . . אבל מדברי סופרים אפילו נפלה עליו מפולת מאליו צריך לבטלו . . . שמא יתפקח הגל בתוך הפסח ויתגלה החמץ ויעבור". זו הדרגה השנייה הני"ל.

והדרגה הראשונה - שלא צריך ביטול כלל - הוזכרה בשו"ע אדמו"ר הזקן במקום

דוגמא: חמץ שנמצא בתוך החריצים של ההסקה, או מתחת למשטח הפריזר, או בחריצים במכוננית שאי אפשר לגשת אליהם, מתחת או מאחורי ארון כבד.

- **חמץ שאינו ראוי לאכילת כלב:** חמץ שלפני חצות של יום יד, התקלקל כל כך, עד שנפסל מאכילת כלב, ולמשל כאשר שפכו על החמץ דבר הפוגם אותו לגמרי, באופן שאי אפשר להפריד את הדבר הפוגם מהחמץ, לא נחשב 'אוכל', ולא עוברים עליו בבל יראה, ולא צריך לבערו, גם מדרבנן. (פסחים, מה, ב, שו"ע תמב, ב, ושו"ע אדמו"ר הזקן, תמב, כא). דוגמא: טבק להרחה שמעורב בו חמץ, מותר להשהותו בפסח, כי אינו ראוי לאכילת כלב. וכן, פירווי חמץ ששפכו עליהם חומר פוגם כאקונומיקה או 'שומנית', לא עוברים עליהם, ואפשר להשאירם (וראה לעיל הערה 27)³¹. פרטי הדין של - 'אינו ראוי לאכילת

אחר (תלג, ל): "ומכל מקום אם נפל עליו גל גדול שאי אפשר לפקחו אפילו ע"י מרא וקרדום, והרי זה החמץ אבוד מבעליו ומשאר כל אדם, והרי זה כמבוער מן העולם לגמרי . . . ואפילו לכתחילה אינו צריך לבטלו כלל, שהרי אמרה תורה ולא יראה לך חמץ שלך אי אתה רואה וחמץ זה אינו נקרא שלך, דכיון שאינו יכול להוציאו מן הגל הרי אין לו שום זכות בו". והדרגה השלישית - שצריך ביטול מן התורה, אך לא צריך ביעור גם מדרבנן - מבוארת בגמ' פסחים (י, ב): "ככר בבור צריך סולם להעלותה או אין צריך (כלומר האם צריך לבער) ? הכא ודאי דלא עבידא דסלקה מנפשא או דילמא זימנין דנחית למעבד צורכיה ואתי למכלה או דלמא לא שנה ? תיקוי". ונפסק להלכה (שו"ע אדמו"ר הזקן, תלח יא): "אבל אם היה חמץ בבור בין שיש בו מים ובין שאין בו, אם אין דרך לירד בתוכו להשתמש בו כל השנה, אין חוששין שמא ירד לתוכו בפסח ויאכל מהחמץ, לפיכך אין מטריחין אותו להביא סולם להעלות החמץ משם אלא מבטלו ודיו".

דוגמאות לג' הדרגות: א) מקום שאי אפשר לגשת אליו: מתחת למשטח כירי גז מוברג, או משטח פריזר מוברג, שהדרך היחידה לגשת לחמץ היא, על ידי הסרת הברגים - אפילו 'ביטולי' לא צריך, כי הוא נחשב בטל. ב) מקום שאפשר להגיע אליו במאמץ גדול: מתחת לארון כבד, או מאחוריו, ואין מגירה למטה שאפשר להסיר כדי להגיע לאחורי הארון בקלות - מספיק לבטל את החמץ. ג) מקום שאפשר להגיע אליו אבל יש איזה טרחה: מעל ארון גבוה, שצריך לקחת סולם כדי להגיע לשם - מספיק ביטול. [אם יש שם בוודאי חמץ, צריך להסירו, אבל אין צורך לבדוק שם].

31. **אבל מזון לבעלי חיים** (דוגמת מזון לתרנגולים שיש בהם חטים או שעורים, ומעריבים אותם בדברים שפסולים מאכילת אדם) אסור להשהותם, כי אינם פסולים מאכילת כלב, וחייבים בביעור. ואם מאכיל אותם בהם, עובר גם על איסור הנאה מחמץ. וגם לבקש מגוי שיאכיל אותם אינו פתרון, כי נהנה מכך שבהמתו אוכלת חמץ (שו"ע תמח, ז). וכן לא מועיל למכור את הבעל חי, עם האוכל שלה לגוי, אם

כלב' - רבים [תרופות, אלכוהול, שמפו וסבונים, משחות, וכו'], ויתבארו בע"ה בדיני מכירת חמץ.

ז. מה צריך לנקות לפסח, ואיפה ?

הקדמה: על פי מה שראינו עד עתה, נוכל לדעת כמה ואיפה צריך לנקות לכבוד פסח. חז"ל תיקנו (ראה לעיל, אות ה), שמלבד הביטול, והביעור של החמץ מהבית, צריך לעשות גם 'בדיקה', כלומר לחפש אחרי החמץ בכל מקום שהוא. הניקיון הוא הכנה לבדיקה זו, ולפעמים הוא הבדיקה עצמה, נמצא שהכלל הוא: 'צריך ניקיון - היכן שצריך 'בדיקה'".

איזה חמץ מחפשים ומנקים ? על פי מה שלמדנו יוצא, שאנו מחפשים להוציא מרשותנו חמץ גדול קצת (כזית, שאז עוברים עליו מן התורה), או קטן ונקי ואפילו קטן מאוד (גרגיר שלוחה, שקד מרק, גרגיר קוסקוס, כל עוד ניכר עליו מה הוא), וכן כל חמץ - אפילו מטונף - שיכול לבא במגע עם האוכל בפסח (פירורים במקרר, או בתוך ארון מטבח וכדו'). אבל: פירור קטן ומטונף, או פירור כל כך קטן שלא ניכר מה הוא, או פירור קטן על הריצפה, או חמץ שקשה להגיע אליו (בתוך חורי ההסקה למשל), וכמובן חמץ שאינו ראוי לאכילת כלב, אין צורך לנקותו ולהוציאו מהבית. [אכן, כדי להגיע לחמץ זה, שכן צריך להוציא מהבית, חובה לחפש אחריו בכל מקום שיש אפשרות שיהיה שם, שמא ימצא חמץ כזה שצריך להוציאו מהבית, וזו היא תקנת בדיקת חמץ].

משאיר אותה בביתו ומאכיל אותה, כי אסור ליהודי להאכיל חמץ לבהמה בפסח, גם אם החמץ והבהמה אינם שלו (כי זה נחשב הנאה. ראה שו"ע תמח, ו). ויש מתירים באופן שמוכר הכל לגוי, ויהיו אצל הגוי בפסח, והגוי מאכיל אותם. (משנ"ב, תמח, לג). והמובחר, לתת להם מאכל שאינו חמץ, כקטניות וכדומה. (שהרי אין איסור בל יראה, והנאה, בקטניות).

ובנוגע למי שיש לו אקווריום עם דגים בביתו, יש שהתירו על ידי שמוכר את האקווריום ביחד עם האוכל לגוי, וכדי להאכיל אותם, משתמש במתקן אוטומטי שנפתח מאליו מפעם לפעם ונשפך מזון לדגים, וכך אין כאן איסור הנאה של האכלת בעל חי. אבל גם זה יש אוסרים, כי חוששים שהמכירה לא חלה, שהרי מוכח שרוצה שהחמץ יחזור אליו, ויש כאן הערמה ניכרת. ולכן הפיתרון הכי טוב הוא, למצוא אוכל שאין בו חמץ. [יש סברא להקל יותר במאכל של דגים, כי אע"פ שראוי לאכילת כלב, הנה נשתנה צורתו, ואינו ראוי להחמיץ עיסה אחרת, ולדעת כמה ראשונים, חמץ שנפסל מאכילת אדם, ואינו ראוי להחמיץ עיסה אחרת, אין איסור להשהותו. (ראה מג"א תמב, יד, משנ"ב תמב, י, ביאור הלכה, תמב ט ד"ה עד, שעה"צ, כד)].

איפה מנקים ? ישנם ג' סוגי מקומות: א. מקומות שחייבים ניקיון יסודי. ב. מקומות שלא חייבים ניקיון, כלל. ג. מקומות שחייבים ניקיון ובדיקה (ומנהג ישראל קדושים לנקות היטב). עד כאן הקדמה.

1. חייב ניקיון יסודי: מקום שמתמשים שם בחמץ כל השנה בתדירות, וישתמשו במקומות אלו בפסח [כלי אכילה, ארון מטבח, שיש, מקרר, כיור, וכדומה] - חייבים לנקות ולשפשף היטב, ב'חורים ובסדקים', כדי להסיר את כל החמץ, שלא ישאר 'כל שהוא' חמץ, גם לא פירורים מלוכלכים שאינם ראויים לאכילת אדם. כי בוודאי יש שם חמץ, וגם לולי 'תקנת בדיקה' של חז"ל, היו מנקים שם היטב, כי עלול להיכנס חמץ, ולהידבק מאליו במאכלים של פסח. ולכן במקומות אלו, כדאי לעבור עם חומר פוגם (אקונומיקה, שומנית, וכדומה), כך שגם אם לא הגיע לכל החמץ, הרי פגמו מאכילת כלב, וגם אם יפול לאוכל בפסח, לא יאסור אותו. (על פי שו"ע תנא, א³²).

2. אין חיוב ניקיון ובדיקה: חמץ שאי אפשר להגיע אליו כלל, או שאפשר להגיע רק על ידי טירחא [מאחורי ארון כבד, או בתוך חורי ההסקה, או כסא המורכב מחלקים מוברגים, ונפל חמץ בין החלקים, באופן שאי אפשר להגיע אליהם מבלי לפרק את הברגים], וכן מקום שלא מכניסים לשם חמץ כלל כל השנה אפילו לא פעם אחת [מדפים גבוהים בארון בגדים, שגם הילדים לא מגיעים אליו (גם לא בזריקה), ושמעולם לא משתמש שם - גם לא לחפש איזה בגד וכדומה - כשהוא באמצע לאכול], לא צריך ניקיון ובדיקה כלל (לעיל, ו, ד"ה 'חמץ שקשה להשגה', ובהערה 30. שו"ע תלג, ג, ושו"ע אדמו"ר הזקן, תלג, יג, יד, ומשנ"ב שם יג).

3. חייב ניקיון ובדיקה: כל מקום שיש סיבה לחשוש שהוכנס לשם חמץ על ידי אדם או ילדים קטנים, אפילו פעם אחת במשך השנה

32. שם מבואר שאת כלי החמץ צריך לשפשף היטב, הרי ש'בדיקה' לא מספיקה ולא מועילה להם (שהרי בודאי יש שם חמץ ומה י'חפשי' וי'בדוקי' ?) אלא צריך לנקות בפועל שלא ישאר שום חמץ גלוי. ושם מדובר בכלים שלא ישתמש בהם בפסח, רק מחשש שמה ישתמש כי עומדים לכך, וכל שכן בדברים שישתמש שם אוכל בפסח, ולכן נראה פשוט לגבי ארונות והשלחן במטבח, השיש, המקרר וכו' שיש חובה לנקותם היטב היטב כנ"ל. ואולי מפני ניקיון זה שהוא הכרחי, התרחב המנהג לנקות היטב היטב את כל הבית, ראה לעיל הערה 28. ולמעשה נהגו רוב ישראל לכסות את המקומות האלה באיזה כיסוי, בנוסף לניקיון, ואעפ"כ יש תמיד חשש שהכיסוי יזוז וכדומה.

[כלומר: לא רק מקומות שרגילים לאכול שם, אלא אפילו מקום שבטוח שלא אכלו שם חמץ, אבל יתכן שנכנסו לשם עם אוכל - חדרי שינה, ארונות שמאכסנים בהם כלי אכילה, מיטות, משחקים וכו'], חייבים ב'בדיקה', (והבדיקה היא: א) שאין חתיכה של חמץ שעליה עובר ב'בל יראה' (מדרבנן, כי ביטל), (ב) שאין פירור נקי של חמץ, ואפילו בחורים ובסדקים, ומתוך הרגל יאכל אותו בפסח. ומכיון שהיבים 'לבדוק' באופן כזה, צריך גם לנקות לפני כן את המקום, שיהיה פנוי וראוי לבדיקה, ולפעמים הניקיון עצמו הוא הוא ה'בדיקה', וכפי שיתבאר לקמן אות ח. (שו"ע תלג, ג, בשו"ע אדמו"ר הזקן תלג, יג יד, משנ"ב תלג, יט, על פי פסחים, ח, א³³).

33. ונביא את לשונו הזהב של אדמו"ר הזקן, שהם קילורין לעיניים: "אבל מדברי סופרים, אע"פ שביטל כל חמצו, חייב הוא לבדוק ולחפש אחריו בכל המקומות שיש לחוש ולהסתפק שמה הכניס לשם חמץ באקראי, לפיכך כל חדרי הבית והעליות, אפילו אותן שברי לו שלא אכל בהן חמץ מעולם [כלומר: ודאי שלא יאכל, אבל יתכן שיכנסו לשם עם חמץ], הרי הם צריכים בבדיקה כדינה בלילה לאור הנר, לפי שלפעמים אדם קם מתוך סעודתו ופתו בידו, ונכנס לחדרו להשתמש בהן תשמישו, כגון חדר המשכנות שלפעמים נכנס לתוכו באמצע הסעודה להוציא משם משכון להחזירו לבעליו, ויש לחוש שמה שכח שם את פתו, או שמה נתפרר ממנו שום פירור חמץ". ובסעיף יד: "אבל אותן חדרים שאין דרך האדם ליכנס בהן בתוך הסעודה. . . אין צריכים בבדיקה, אא"כ ידוע לו שהכניס לשם חמץ פעם אחת". יוצא מדבריו: שמקום שידוע בודאי שנכנס לשם עם חמץ, ואפילו מקום **שיתכן** שעשה זאת, כי נכנסים לשם תוך כדי סעודה, הרי הוא חייב בבדיקה כדינה.

כשיש ילדים בבית: אפילו מקומות שידוע שלא נכנס לשם עם חמץ, אם יש ילדים בבית, חייב בבדיקה. (משנ"ב, תלג, יט, על פי מג"א בשם הראב"ד, וכן כתב אדמו"ר הזקן תלג יז): "ובבית שהתינוקות מצוין בו, בכהאי גונא צריכין בבדיקה, שמה הניחו שם התינוקות מעט חמץ".

החיפוש שמה יש פירור נקי: כבר הובאו המקורות לעיל, ונזכרים שוב (רוקח (סימן רסו) "כל המצות מברך עליהן עובר לעשייתן, והולך לחפש פירורין". והחיי אדם (ק"ט), ו), הוכיח זאת מכך שצריך לחפש בחורין ובסדקין. החפץ חיים (מחנה ישראל', פרק י), שגם פירורים שלא עוברים עליהם בל יראה צריכים בבדיקה. וכן מבואר ביחק יעקבי (תלג, כו), לגבי חובת הבדיקה בכיסים, שמה נדבק שם פירור חמץ. [אבל בפירור מטונף אין חשש שמה יבא לאכלו, וכנ"ל באריכות].

בחורין ובסדקין: פסחים דף ח: "ת"ר אין בודקין לא לאור החמה, ולא לאור הלבנה ולא לאור האבוקה, אלא לאור הנר מפני שאור הנר יפה לבדיקה. . . שואלת הגמ': 'ואבוקה לא' ? . . . ואמר רבא אבוקה להבדלה מצוה מן המובחר? אמר רב נחמן בר יצחק זה (הנר), יכול להכניסו לחורין ולסדקין וזה (אבוקה), אינו יכול להכניסו לחורין וסדקין". וכך נפסק בשו"ע אדמו"ר הזקן (תלג, ה): "**לפי שצריך לחפש אחריו בחורים**

ח. הצורך בשני הדברים: ניקיון - ובדיקת חמץ:

- **הקדמה:** מטרת ה'בדיקה' והניקיון, אחד הם: להוציא את החמץ מרשותינו! אם כן, לכאורה אינו מובן, מדוע צריך את שניהם? והרי לאחר שנעשה ניקיון בכל הבית, כבר הוציאו, את כל החמץ, ומה הצורך ב'בדיקה', והרי זה לכאורה, ככל 'מקום שאין מכניסים בו חמץ', שפטור מבדיקה? וכן לאיך גיסא, מדוע צריך לנקות את הבית, והרי לכאורה די בכך שבליל י"ד, יבדקו היטב את כל הבית, ויוציאו את כל החמץ שמוצאים³⁴, ולשם מה זקוקים לניקיון?

- **טעם הניקיון לפני הבדיקה:** מובן בפשטות, שאי אפשר 'לבדוק' בבית לא נקי, וכדברי הרמ"א (תלג, יא): "וכל אדם צריך לכבד חדריו קודם הבדיקה (מדרכי)". וכן ביאר אדמו"ר הזקן (תלג, לח): "כל חדר הצריך בדיקה, צריך לכבדו קודם הבדיקה, לפי שקודם הכיבוד יש עפרורית הרבה, ואינו יכול לבדוק יפה, ויזהיר את בני ביתו שיכבדו גם תחת המטות וכו'". ובמשנ"ב (תלג, מו): "והמנהג לכבד כל הבית והחדרים ביום יג, כדי שיכול לעשות הבדיקה כדין, בתחילת ליל יד".

- **טעם הבדיקה לאחר הניקיון:** ישנם כמה רמות של 'ניקיון', ורק ניקיון ברמה גבוהה, יכול להוות תחליף לבדיקה [וגם לאחר ניקיון כזה - ראוי לבדוק, וכדלקמן], ובכללות ישנן שלש רמות של ניקיון:

1. ניקיון סתמי כמו כל השנה: ניקיון זה מועיל רק, כדי שיהיה ניתן לבדוק³⁵.

ובסדקים, וחיפוש זה אי אפשר אלא לאור הנר". ויתירה מזו מבואר בפוסקים (מג"א, חק יעקב, וכן מנהג חב"ד - ספר המנהגים עמ' 37) שנוהגים לקחת נוצה לבדיקת חמץ ובטעם הדבר כותב המשנה ברורה (תלג, שעה"צ מו): "יובשעת בדיקה המנהג ליטול נוצות ולכבד היטב במקום החורים והסדקים לגרור משום החמץ עם הנוצה".

34. וגם אם יהיה איזה חמץ שלא ימצא, אין בכך כלום, שהרי עשה כמיטב יכלתו, לחפש אחריו בכל מקום, כדברי אדמו"ר הזקן (תלג, יב) לגבי החיוב מן התורה: "וכשהוא עושה כך (לבדוק אחרי החמץ), אם בתוך הפסח מצא כזית חמץ בביתו, שלא מצא בבדיקתו, לא עבר עליו למפרע בבל יראה ובל ימצא שהרי אנוס הוא כיון שבדק כדינו".

35. כנ"ל בדברי הרמ"א, אדמו"ר הזקן וכו', שצריך לכבד את הבית לפני הבדיקה כדי שיוכל לבדוק, הרי שהניקיון לא פטר מבדיקה. וכך מוכח מדברי הגמ' בנדה נו, א,

2. **ניקיון מיוחד 'לשם פסח' - לשם הסרת החמץ:** ניקיון זה יכול להיות תחליף לבדיקה, אבל רק למקומות חלקים, לא לחורים וסדקים³⁶.

3. **ניקיון שהגיע בודאי לכל החורים והסדקים:** כלומר, שהקפידו לנקות בכל החורים והסדקים עם סכין וכדומה, או ששפכו חומר פוגם בכל הסדקים. ניקיון כזה, מועיל מן הדין לאותו מקום, שיהיה

שניקיון לא נחשב כבדיקה. והטעם פשוט, שכשמנקים סתם לשם ניקיון, לא נזהרים להסיר את כל הפירורים, ולעבור בכל מקום ממש, אלא המטרה היא שיהיה נקי ונעים וכו', ולכן לא נחשב שבדק שאין חמץ במקום זה.

36. כאשר מנקה עם כוונה שהניקיון הוא בשביל פסח להסיר את החמץ, הרי הוא מנקה באופן כזה שמקפיד שלא ישאר חמץ, ולכן מועיל לכל מקום שהוא חלק, בלי חורים וסדקים ופינות. אבל בחורים וסדקים, לא מועיל, כי חוששים שלא הגיע לכל מקום בניקיון, ונשארה איזו חתיכה או אפילו פירור חמץ, שלא שם לב אליו, או והניקיון לא הועיל להסירו, ולכן לא נחשב כ'בדיקה', שבה צריך רק 'לראות' אם יש או אין חמץ. וכמבואר בדברי אדמו"ר הזקן (תלג, לט, ומקורו במרדכי ומגן אברהם): "ואחר שכידו היטב . . . צריך הוא לחזור ולבדוק . . . שמא יש מעט חמץ, שהכיבוד אינו מועיל כלום **למה שבחורים וסדקים**". וכוונתם גם לניקיון שהוא 'לשם פסח'.

מקור הדברים: במדרכי (פסחים תקלו): "ובכיבוד לחוד לא סגי (לפטור מבדיקת חמץ), **דילמא משתכח בגומא** כדאיתא התם (בנדה נו, א) **'דאשתכח בגומא'**". הרי שלולי החורים והסדקים, הניקיון היה יכול לפטור מבדיקה, והיה אפשר לסמוך עליו, רק הבעיה היא ב'גומא'. והנה הגמ' שם שואלת, האם 'כיבוד' (ניקיון), נחשב כ'בדיקה' או לא? ומסקנת הגמ', שהניקיון לא נחשב כבדיקה, ולא רק בגומא, אלא אפילו במקומות החלקים, ה'כיבוד' סתם לא נחשב כבדיקה. ואם כן, לפי דברי הגמ', הניקיון לא נחשב כבדיקה **כלל** ולא רק בגומא? ונראה שהבין המרדכי, שיש הבדל בין ניקיון סתם (שעל זה מדובר שם), שלא מועיל אפילו למקום חלק, לניקיון לשם בדיקה, שזה מועיל למקום חלק אבל לא מועיל לחורים וסדקים. וכן הובא בפוסקים כ"ל מג"א, אדמו"ר הזקן ומשנ"ב, שהניקיון שנעשה **לשם החמץ**, לא מועיל בחורים וסדקים אבל מועיל למקומות החלקים [ונראה שיסכימו, שאילו היה מדובר בניקיון סתם (לא לשם חמץ), לא היה מועיל אפילו למקומות החלקים]. ולהעיר, שניקיון זה, 'לשם פסח', עדיף מבדיקה לאור הנר ביום, שהרי בדיקה כזו, לא מועילה גם למקום חלק, וכמבואר בפוסקים, וטעם הדבר: שאם באים להכשיר ע"י 'בדיקה' צריכים 'לראות' הכל, ובין סהנר לא מועיל, אבל כשמנקה היטב לשם פסח, אז גם אם לא 'ראה' בפועל, מה בכך, ובלבד שבניקיון הסיר את כל החמץ [ורק לגבי חורים וסדקים אנחנו חוששים שלא הגיע אליהם וכו'].

עוד מקור שמועיל ניקיון כמו בדיקה [למקום חלק]: מהמובא בשו"ע (תנא, א) שכלי אכילה ובישול, משפשף אותם היטב עד שלא יהיה חמץ ניכר. ושוב אין צורך בבדיקת חמץ באותם כלים.

פטור מבדיקה³⁷. ואכן, כפי שנהגו היום 'נשים צדקניות', לעשות ניקיון יסודי מאוד, כמעט בכל הבית³⁸, אין חובת בדיקה מצד הדין, ולכן כתבו הפוסקים, שישנו 'לימוד זכות', על אלו שאינם מקפידים ב'בדיקת חמץ לעשותה במתינות כפי הדרוש, אלא עושים במהירות'³⁹.

- למעשה: גם לאחר ניקיון כזה, ישנן כמה סיבות להצריך בכל זאת

37. פשוט שאם מקפיד לנקות כל חור ופינה, באמצעות סכין וכדומה, שאינו פחות מבדיקה, ונחשב מקום שאין בו חמץ. וכמו כן, אם עובר על כל מקום עם חומר פוגם (אקונומיקה, שומנית וכדומה), עד שאם יש שם חמץ הוא נעשה 'אינו ראוי לאכילת כלי', נעשה אותו מקום פטור מבדיקה. וזו עצה טובה לצעצועים כדוגמת לגו וכדומה, שמורכבים מכמה חלקים, ויש בהם הרבה חורים וסדקים, והרי הם חייבים 'בדיקה', ואי אפשר להספיק לבדקם בליל י"ד, וכן קשה מאוד לנקותם בכל החורים והסדקים שלהם, לכן העצה היא להכניסם למים עם חומר פוגם או בתוך שק במכונת כביסה, וכך נפטרים מבדיקה. [כמובן אפשר גם, לכוללם במכירת החמץ לגוי].

38. כנראה שמנהג זה השתרש, ממה שכתב הרמ"א וכו' שנוהגים לנקות את הבית כדי שיהיה אפשר לבדוק, (אף שכוונת הרמ"א לא הייתה לקניון יסודי כזה כנ"ל), וגם מכך שמקום שמשתמשים שם עם חמץ כל השנה, כגון שלחנות ארונות וכיסאות במטבח, הרי הם זקוקים לניקיון יסודי מן הדין, כי יש חשש שהחמץ שיש שם יפול בטעות לאוכל במשך הפסח, וכמובא להלכה בשו"ע תמב, ו: "ונהגו לגרר הכתלים והכסאות שנגע בהם חמץ", ומזה השתרש המנהג לנקות באופן יסודי גם את שאר המקומות בבית.

39. והעירו על כך באחרונים, ראה שער הציון תלב, יב בשם שערי תשובה בשם שו"ת עמק הלכה, שכיון שהמנהג היום לכבד ולנקות הבית מכל חשש חמץ לפני ליל יד, יש למנהג להניח פתיתי חמץ יסוד מן הדין. והובא גם בשדי חמד, ומעדני שמואל (קיא, כט), בשם ארחות חיים החדש, שלאחר ניקיון כמו עושים היום יש חשש ברכה לבטלה אם לא מניח פתיתים לפני הברכה. וזה לשון ה'עמק הלכה': "נשים שלנו שנוהגות כמו שכותב המרדכי, דצריך לכבד חדריו קודם הבדיקה וסתמא בודקות כדאיתא בגמ', א"כ מדינא יצאו כל החדרים ואפילו בגומא נמי מחובת הבדיקה, וא"כ הבדיקה היא אך למותר".

ובערך השלחן (תלב, ה): "ידוע שואלים לפי מנהגינו שהנשים מנקים החדרים והתיבות וכל המקומות שנשתמש בהם חמץ כמה ימים קודם הפסח ואור לי"ד כבר לא נמצא שום חמץ זולת מה שמניחים לאכול בלילה ולמחר. . . א"כ מהו ענין הבדיקה שאנו מברכים, והרי כבר נבדקו כל המקומות". ומיישב שהברכה כוללת גם את הביעור שיעשה למחרת וכו', אבל לא מבאר מה התועלת בבדיקה לאחר שהיה ניקיון יסודי. ובהמשך (תלב, יג, בענין מה שכתב המג"א שלאחר הניקיון צריך לבדוק כי יש חורים וסדקים כותב): "ויזה לא שייך אצלנו שבדקים יפה יפה קודם הפסח". ובהמשך (תלב, יד): "שמה שאנחנו רוחצים וגוררים, עדיף יותר מכיבוד".

בדיקה⁴⁰: א) שמא חושבים שעשו ניקיון טוב כזה, אבל בפועל לא נעשה כך. ב) שמא שכחו לנקות את אותו מקום. ג) שמא ילדים הכניסו לשם חמץ, אחרי הניקיון.

- ולכן מורים בעלי ההוראה, שגם אחרי ניקיון טוב, ראוי לבדוק היטב, וידוע כמה הקפידו צדיקי הדורות לבדוק בפישוט ידיים ורגליים⁴¹, ובוודאי שהיה זה אחרי ניקיון היטב.

ט. פירוט חלקי, של המקומות והחפצים הזקוקים לניקיון ובדיקה:

- **חדרי הבית:** אפילו אותם שאינם מיועדים לאכילה כלל, חייבים

40. כך מורים מורי ההוראה, וכך היה מורה הגרש"ז אויערבאך לשואלים ש"צריך לבדוק אם ניקו, ושאינן שום חמץ". כי החפצים היום רבים מאוד. וראה מה שכתב השל"ה (תחילת מסכת פסחים): "הלכות פסח רבות במאוד יותר משאר איסורין, על כן ידקדק אדם במאוד ואל יסמוך על אנשי ביתו, רק בעיניו יראה הן בהגעלה הן בכל ביעורי חמץ". ובספר 'סדר היום' (סדר ביעור חמץ): "ולא יאמר אדם, הרי הנשים ובני הבית כיבדו הכל ולא נשאר מקום שלא פינו, מה צורך לבדיקה זו, כי לא אמצא דבר, אפילו הכי, לא יסמוך על זה, כי אע"פ שאמת הדבר שבדקו וחפשו הכל, המצוה מוטלת עליו, הלילה הזה מדברי סופרים לבדוק הכל לכתחילה כאילו לא נעשה דברי". [למעשה, לא נהוג לבדוק שוב הכל, שזה כמעט אי אפשרי בימינו עם הכמות הגדולה של החפצים שיש בבית, וכל הכיסים והצעצועים וכו'. דבריו הובאו רק להראות את חשיבות הבדיקה למרות שכבר ניקו, שלא לסמוך על כך שכבר ניקו. ואולי דעתו כדעת הראב"ן (תחילת ספרו, סימן ז) שגם כאשר בוודאי אין חמץ יש חובת בדיקה מדרבנן בלילה זה].

וכבר הובא לעיל, מה שכתב בספר 'דברי תורה' (לבעל המנחת אלעזר ממונקאטש, אות קלד) שמה שכתוב בשם האריז"ל שהנהר ממשוהו חמץ ניצול מחטא כל השנה, זה כולל גם שלא יישאר משהו חמץ ברשותו, ולא רק שלא ייכשל ח"ו באכילת משהו חמץ, והוכיח זאת מזה גופא שראינו מנהג צדיקים שמסרו נפשם בפישוט ידיים ורגליים על הארץ לחפש בחורין וסדקין, אולי ימצאו איזה פירור מעט מזהו ממשוהו, אע"פ שמכבדים הבתים והחדרים וירחצו מקודם אשר ממש בל יראה ובל ימצא כל דהו, עם כל זה, יחפשו אולי ימצאו עוד משהו הנעלם מעין הרוחצים ומנקים ומכבדים, והיינו כי ע"י שנהר שלא יישאר משהו חמץ, יישמר מחטא כל השנה, ועבוד זה הטריחו עצמם כ"כ בכל כוחם ויותר. עד כאן דבריו.

41. וכמסופר על אדמו"ר הזקן (הגדה של הרבי ד"ה בדיקת חמץ), שבדק חדר אחד במשך לילה שלם, וכתב הרבי (אג"ק, ב, עמ' שדמ): "מנהגנו להאריך ביותר בבדיקת חמץ". ראה לקמן בדיני בדיקת חמץ, אות ב. וכך מסופר גם על עוד מגדולי ישראל, ובטח גם הם עשו זאת לאחר שנעשה ניקיון יסודי. וראה הערה הקודמת דברי על המנחת אלעזר.

בניקיון ובדיקה, כי לפעמים אדם נכנס לשם עם חמץ בידו⁴².

- ארונות, מגירות, וקופסאות, שעשויים להגיע אליהם באמצע הסעודה או תוך כדי אכילה. כגון ארונות שמאכסנים בהם דברי מאכל ושתייה (גם שאינם חמץ), צלחות, סכו"ם (רגיל וחד פעמי), קישוטים לשולחן וכדומה, ושאר רהיטים שאדם יודע שעל פי הנהוג בביתו, יתכן שהשתמשו בהם באמצע הסעודה או תוך כדי אכילה, הרי הם חייבים בניקיון ובדיקה. (כי חוששים שנכנס לשם עם לחם למשל, והניחו לרגע, ושכח אותו שם, ע"פ שו"ע אדמו"ר הזקן, תלג, יג).

- **מיטות:** ובפרט מיטות ילדים מצוי בהם הרבה חמץ, וחייבים ניקיון ובדיקה. המזרונים עצמם, והמיטה כולה בכל הפינות החורים והסדקים שלה. (אבל כל כלי המיטה שעוברים במכונת כביסה, לא צריכים ניקיון ובדיקה נוספים).

- **ספות:** מצוי בהם הרבה חמץ, כי רגילים לאכול כאשר יושבים עליהם, ונופלים פירורי חמץ, ולעתים חתיכות גדולות, וחייבים ניקיון בכל הפינות, החורים והסדקים והקפלים שלהם⁴³.

- **ריצפת הבית:** ריצפת בית רגילה בימינו שהיא חלקה בלי 'חורים וסדקים', מספיק לטאטא ולשטוף בשימת לב שאין חתיכות או פירורי חמץ על הריצפה, והיא כשרה לפסח. ובבדיקת חמץ צריך לבדוק רק בפינות, ובמקומות שאנשים לא דורכים⁴⁴.

---

42. אלא אם כן מדובר בחדר שנהרו לא להכניס שם חמץ כל השנה, ואין שם ילדים קטנים שיכולים להיכנס לשם עם חמץ.

43. אין צורך להסיר חמץ שאי אפשר להגיע אליו, אך אם אפשר להגיע אל פירורי חמץ, חובה לנקות אותם, שמא יש שם פירור חמץ נקי, ויבא לאכול.

44. צריך לוודא שאין חתיכות של חמץ (אפילו פחותות מכזית), על הריצפה, ואחרי שטיפה רגילה, בוודאי אין חתיכות גדולות. ולגבי פירורים כבר ראינו לעיל (אות ו, ד"ה פירורים קטנים על הריצפה), שמן הדין אפשר להשאיר אותם על הרצפה כי הם מתבערים מאליהם על ידי דריסת האנשים. ולכן גם אם נשאר פירורי חמץ אחרי השטיפה הרגילה, הרי היא כשרה לפסח. ורק בפינות, ובמקומות שאנשים לא דורכים שם, צריך לבדוק שאין פירורים. וטוב בכל זאת לטאטא את החדר בשימת לב שאין פירורים [ולא רק ניקיון רגיל]. שכך מעיר המשנה ברורה (תמד, טו) לגבי הדין שמותר לזרוק את הפירורים על הרצפה בגמר הסעודה בערב פסח שחל בשבת: "ואותן פירורים דקים . . . אין צורך להוציאן מרשותו, דנדרסין ברגלים ומתבערים מאליהן, ומכל

- **משחקים וצעצועים, שעונים, תכשיטים, אלבומי תמונות, דיסקים, תיקים, ילקוטים, מזוודות, וכל כיוצא באלו, שהם חפצים שעלולים לבא במגע עם חמץ, חייבים בניקיון ובדיקה, כי הם נחשבים 'מקום שמכניסים בו חמץ', ולמעשה כמעט כל הכלים הנמצאים בבית בכלל זה, כולל כלי תפירה וכלי עבודה וכו'. ורק אם ידוע בבירור, שלא באו במגע עם חמץ בשום אופן, הרי הם פטורים מבדיקה. ולמעשה, אם רחץ חפצים אלו היטב לשם פסח, תלוי בצורת החפץ ואופן הניקיון:**

חפצים 'חלקים' ללא 'חורים וסדקים': אינם צריכים בדיקה, כי רחיצה לשם פסח במקום 'חלק', מועילה במקום בדיקה.

אבל חפצים שיש בהם חורים וסדקים: וכמו שמצוי בצעצועים למיניהם, צריך בדיקה באותם חורים וסדקים. ולכן כאשר מסיימים לנקות את הצעצועים צריכים לבדוק אותם ולראות שלא נשאר עליהם חמץ⁴⁵, אפשר לעשות זאת בלילה לאור נר או פנס, או ביום מול חלון, או במרפסת לאור השמש. אמנם אם ניקו אותם היטב בשטיפה במים, וחומר פוגם, שהגיע לכל החורים והסדקים שלהם, ולדוגמא, אותם צעצועים שניתן להכניס אותם למכונת כביסה, הרי הם פטורים מבדיקה.

- **ארונות ותיבות שלא עשויים להגיע אליהם באמצע הסעודה או תוך כדי אכילה. כגון ארונות של בגדים נקיים, הרי הם בגדר 'מקום שאין מכנסים בו חמץ', ולא צריך בדיקה. אבל בבית שמצויים ילדים קטנים, חוששים שהם הכניסו לשם חמץ, כמובן רק עד הגובה שהם מסוגלים להגיע אליו.**

- **חלל תחת ארון כבד (שלא מזיזים), או כל רהיט הדומה לזה, אין צריך בדיקה כלל, וכן בחלל שבין הארון לקיר, ואפילו אם יודע**

מקום, טוב שיכבד הבית אחר כך . . . [אחרונים]."

45. אם יש שם פירורים שלא ניכר אם הם חמץ אין בזה בעיה, דצריך רק לבדוק אם יש פירור שניכר עליו שהוא חמץ, וכן א"צ בדיקה לפירורים מטונפים. וכן אם הוא מקום שא"א להגיע אליו, אז הוא כימפולתי והוא כמבוער כבר.

בוודאות שנפל שם חמץ, די בביטול. וכמו כן חמץ הנמצא תחת חלקים מוברגים או במקום שאין גישה אליהם כמו בתוך הסקה. אך בכל אלו, טוב לשפוך חומר פוגם (אקונומיקה, וכדומה), כך שיפסל מאכילת כלב.

- **מרפסת, חצר, גינה:** מקומות אלה חייבים בבדיקה, כי רגילים להכניס לשם חמץ והם ברשותו (מגן אברהם, תמה, ז), אבל אם מצויים שם ציפורים וכדומה, שרגילים לקחת את החמץ, סומכים על כך שהם לקחו את החמץ שהיה שם [חוץ מחמץ שעטוף באריזה ושקית, שאי אפשר לסמוך שצפרים יאכלו זאת, וכן החמץ הנמצא שם, מקומות סגורים כמו בארונות במרפסת ושאר דברים סגורים בחצר, שחייבים בדיקה]. ואמנם, אם רואה ביום י"ד שיש חמץ בחצר, חייב לבערו, ומצוי שאוכלים חמץ בחצר בימים שלפני פסח, ולכן ביום י"ד, צריך לוודא שאין חתיכות⁴⁶ חמץ בחצר (פסחים, ח, א. **וכדעת רמ"א** (תלג, ו), ומגן אברהם, וש"ע אדמו"ר הזקן (תלג כח⁴⁷), שמקילים לומר, שגם אם היה **בודאי** חמץ **בליל** י"ד, מותר להשאירו שם, כי סומכים על כך שהציפורים לקחו, ורק בהיה חמץ **ביום** יד, חייב לבדוק אחריו. [אבל הב"ח, ט"ז, גר"א, אליה רבה ומשנ"ב, נקטו כדעת המחבר, שגם בליל יד, מותר רק **בספק** חמץ, אבל אם היה **בודאי** חמץ בליל יד, **חייב** לבדוק, שאין ספק (שאכלו) מוציא מידי וודאי).

- **בגדים:** כיסי הבגדים, יש להפכם ולבדקם לאור השמש, במרפסת, חצר, או מול החלון (ואם א"א להפוך, צריך לנקות היטב היטב). ובגדים שיודע שלא ילבש בפסח יכול למכרם לגוי, ולהניחם עם הדברים הנמכרים לגוי. אם מנקים בגדים במכונת כביסה, ולפני הכיבוס הופך את הכיסים כלפי חוץ, ומכבס עם חומר ניקוי, יש לסמוך על זה, ולא צריך בדיקה של הכיסים. ובתנאי שלא ישתמש בבגדים אלו עד פסח.

- **ספרים:** אותם ספרים, שרגילים במשך השנה, להשתמש בהם **בשעת**

46. אבל לגבי פירורים אין חשש, כי כבר ראינו שפירורים על הרצפה בטלים, והרי הם נחשבים כבר מבערים על ידי זריסת הרגליים.

47. זה לשונו: "קרקעת החמץ אין צריך בדיקה, לפי שעורבין ושאר עופות מצויין שם והם אוכלים כל חמץ שנפול, ואפילו אם ידוע לו שיש שם בחצר ודאי חמץ אין צריך ליטלו משם בשעת בדיקת ליל י"ד ואפילו לכתחילה יכול להשליך למץ לחצר קודם שתגיע שעה שישית, וכשתגיע שעה שישית, ילך לראות החמץ בחצר, ואם עדיין הוא מנוח שם, שלא אכלוהו העורבים, חייב לבערו מן העולם לגמרי מיד שיראנו!"

האכילה (סידורים וברכונים, דף לקידוש, וכדומה), מומלץ למכרם לגוי, ועכ"פ להצניעם במקום מיוחד, ולא להשתמש בהם בפסח כלל. ספרים אחרים, שלא נבדקו במיוחד לפסח, אין להשתמש בהם בשעת האכילה, כי יש חשש שיפלו פירורים לתוך המאכל, ואפילו פירורים קטנים ביותר, ולא נקיים, אסורים באכילה, ויש להזהיר על כך.

ולגבי השתמשות בספרים, שיתכן שיש בהם פירורים, נהגו העולם להקל להשתמש בהם **שלא בשעת אכילה**. ויש שנהגו לנער את כל הספרים, כך שאם יש פירורים גדולים קצת, יפלו ע"י הניעור. (טעם המנהג להקל: כי לא חוששים שימצא אדם פירור בתוך איזה דף ויאכל אותו. שהרי אותם פירורים שעלולים להיות בין דפי ספר, אינם ניכרים (ואדם לא מכניס לפיו דבר שלא ניכר מה הוא), ובדרך כלל הם גם מטונפים קצת. ושימצא פירור ניכר, שראוי לאכילה, בין דפי ספר, הוא חשש גדול שאין לחשוש לו. לביאור הסוגיא של חיוב ניקיון ובדיקת הספרים, וכן לגבי המנהג לנער את הספרים, ראה בהערה)⁴⁸.

48. נחלקו האחרונים לגבי החיוב של בדיקה בספרים. תמצית הענין הוא: מלבד איסור 'בל יראה', שאין בפירורים קטנים, כי הם בטלים מאליהם, ישנה חובת ביעור ובדיקה לפירורים (וכנ"ל שכן דעת הרבה פוסקים, וכן דעת אדמו"ר הזקן, תמב, כח, חיי אדם, משנייב ועוד), כי יש חשש ישמא יבא לאכלוי.

ולפי זה, היה צריך להקפיד לבדוק כל ספר וספר שרוצה להשתמש בו בפסח, ולעבור דף דף, ולבדוק שאין שום פירור של חמץ, ככל דבר שחייב בדיקה אחרי פירורים. (ואת הספרים שלא ילמד בהם, היה חובה להצניע מאחורי מחיצה, או לסגרם בארון, או למכרם לגוי, כך שלא יבא להשתמש בהם בפסח). ואכן כך דעת החזו"א (קטז, יג), והגר"א בספר מעשה רב, ובארחות רבינו שבמשך כמה ימים לפני פסח היו עוברים על כל ספר שרצו להשתמש בו, דף דף, ואת שאר הספרים היום מוכרים.

אבל יש אומרים, שאין צורך בכל זה, כי סומכים על כך שהפירורים בטלים מאליהם, **ואין צורך בבדיקה וביעור של פירורים** קטנים. (הגר"ע יוסף בהגש"פ חזון עובדיה, והרב בן ציון אבא שאול, א, לב).

אבל לדעת **אדמו"ר הזקן, שיטת חובת בדיקה על פירורים**, אי אפשר לומר זאת, ומאידך לא ראינו שיעברו על כל דף ודף. אלא המנהג הנפוץ, לנער קצת את הספרים ותו לא ! זאת ועוד, אם ישנה חובת בדיקה מן הדין בספרים, הרי הם ככל דבר שחייב בדיקה, שאם לא נבדק, אסור בשימוש, ולא ראינו שיהיה אסור להשתמש בסידור בבית הכנסת, במקרה שלא 'בדקו' את הספר לפני פסח, ומנהג רוב העולם שלא להקפיד בכך, ויש לבאר על מה סמכו שלא לבדוק את הספרים דף דף, ולא מקפידים שלא להשתמש בספרים שלא נבדקו כלל.

החסבר: בדרך כלל כאשר במשך השנה, נופלים פירורים גדולים קצת בספר, רגילים

- **כלי אכילה ובישול, תנורי אפיה ונפות**⁴⁹: צריך לנקותם היטב, ולהצניעם במקום מוסתר, וכדאי למכרם לגוי.

לנקותם: מכיון שחוששים שישכח וישתמש בהם לאכילה בפסח, ויש חשש שיכנס פירור חמץ (אפילו מטונף קצת), למאכלו, וגם מפני החשש שאחרי הפסח יהיה שם פירור ויעבור באכילתו, על איסור 'חמץ שעבר עליו הפסח'. [אבל אחרי הניקיון היטב, א"צ לבדוק לאור הנר וכו', כי שפשוף היטב מועיל כמו בדיקה. (כשאין בהם חורים וסדקים)].

ולהצניעם: ולא מספיק לנקותם, אלא חובה גם להצניעם (באחד מארונות המטבח וכדומה), מחשש שישכח וישתמש בהם בפסח, והרי יש בהם חמץ 'בלוע' בדפנות הכלי, ואם יבשל בהם, 'יצא' החמץ הבלוע בדפנות הכלי, ויכנס למאכל.

למכרם: אם קשה לנקות היטב את הכלי, בגלל חריצים, או בגלל שעשוי מחלקים שונים וכדומה, יכול למכרם לגוי, וכך לא תהיה בעיה של חמץ שעבר עליו הפסח, אם נשאר פירורים⁵⁰.

לנער אותם מיד מהספר, ומה שיתכן שנשארו פירורים, אלו רק פירורים קטנים מאוד שלא ניכר שהם חמץ, ופירורים קטנים כאלה, שלא יודעים מה הם, אין חשש שיכניס אותם אדם לפיו.

וגם אם נשאר איזה פירור גדול קצת שניכר מה הוא, הרי הוא מעוך ונמאס, והוא כפירורים 'מטופנים' קצת' שפטורים מביעור ובדיקה (כנ"ל). ובפרט בספרים של בית הכנסת, שאם יש שם איזה פירור, הרי הוא מאוס בעיני בני אדם, כי אינם פירורים שלו), יוצא שהפירורים שיש לחשוש בהם בספרים, הם נדירים, ולכן לא חוששים להם, להצריך בדיקה דף דף. אכן מנהג רבים לנער את הספרים, ומרוויחים בזה, שלא ישארו פירורים גדולים.

49. שלא מכשירים אותם לפסח. אבל אם רוצים להכשירם ע"י הגעלה, ליבון וכו', ולהשתמש בהם בפסח, ראה בהלכות הגעלה.

50. שו"ע תנא, א, לגבי כלים: "משפשפן היטב בענין שלא יהא חמץ ניכר בהם". והטעם, שמא ישכח וישתמש בהם, כי רגילים להשתמש בהם, ויש חשש שיכנס איזה פירור אפילו מטונף וקטן וכו', למאכל. ועוד טעם מובא בתוסי' (מה, א), שאם ישאר פירור בכלי, הרי שכאשר ישתמש בכלי אחרי פסח, יעבור על איסור של חמץ שעבר עליו הפסח. וגם אחרי שניקה אותם שאין חשש שנשאר פירור חמץ, חייב להצניעם במקום שלא רגיל ללכת לשם, וטוב לסוגרם באיזה מקום ולהצניע המפתח, כדי שלא ישכח וישתמש בכלי החמץ, ויאסר המאכל ע"י הבלוע בכלי (שו"ע תנא, א). וכך כתב אדמו"ר הזקן (תנא, א): "כל הכלים שאינו רוצה להכשירן לפסח ע"י הגעלה . . צריך

- **מכונית:** ככל המקומות השייכים לאדם, חובה לנקות, ולבדוק את המכונית. ויש לעשות זאת עם פנס (ולא עם נר, בגלל הסכנה), בליל י"ד בניסן.
- **מקום שטורח לבדוקו, ולא ישתמש בפסח:** כל מקום בביתו של אדם, שטורח לנקות ולבדוק שם, אם יודע שלא ישתמש בו בפסח, יכול למכור את אותו מקום לגוי עם החמץ שבהם. ויעשה מחיצה בפניהם או שיסגור את כל אותו המקום.
- **חדר מדריגות, משרדים:** בבנין שגרים בו יהודים⁵¹, וכן שאר מקומות משותפים לכמה יהודים כמשרדים של כמה יהודים, חייבים כל השותפים בבדיקת חמץ (ויכולים למנות אחד שיהיה 'שליח' לבדוק שם בשביל כולם, הגר"ש וואזנר, מבית לוי). ולמעשה, אם שוטפים היטב את חדר המדרגות, יש לסמוך על זה ולא צריך בדיקה כי כאמור, לרצפה מספיק ניקיון היטב לפסח, וכן במשרדים, ניקיון טוב של הרצפה ושל המקומות החלקים מועילה במקום בדיקה שם, ויש לבדוק רק את שאר המקומות במשרד, ואם לא ישתמשו שם בפסח, אפשר להכניס את המשרד למכירת החמץ לגוי, ונפטר מבדיקה.
- **מקרר:** למרות שכבר ניקו אותו היטב, ו'בדקו' לאחר הניקיון לשם בדיקת חמץ, צריך לפתוח את המקרר בליל י"ד בשעת 'בדיקת חמץ', ולוודא, שלא הכניסו לשם מאכל חמץ בטעות, מחמת ההרגל.
- **מכשירים אלקטרוניים טלפון, פלאפון, מקלדת מחשב:** דברים

לשפשף היטיב . . בענין שלא יהא חמץ ניכר בהן, ויצניעם במקום צנוע שאינו רגיל לילך לשם כל ימי הפסח כדי שלא ישכח וישתמש בהן בפסח, ואע"פ שכל הכלים הבלועים משאר איסורין, מותר להשהותן עמו בבית, ואין חוששין לשכחה, מ"מ חמץ כיון שהוא רגיל בו כל השנה, יש לחוש בו יותר לשכחה, וטוב לסגור בחדר מיוחד, ולהצניע המפתח, שלא ילך לשם כל ימי הפסח". ובסעיף ג שם: "ואם עבר הפסח, ולא שפשף, צריך לשפשף לאחר הפסח, להעביר מהם כל חמץ הדבוק בהן שהוא אסור בהנאה, מפני שעבר עליו הפסח".

51. אבל בבנין שגרים רק גויים, אין צורך לבדוק את חדר המדרגות. ואם יקרה שגוי יניח חמץ במקומות המשותפים בבנין, אין בכך בעיה, כי הוא אינו רוצה לזכות בו. יש להסתפק אם קונה היהודי את החמץ, ולכן טוב לומר לפני פסח בפני שלשה אנשים (אפילו אחד מהם קרוב): "הריני מפקיר כל זכויותי בחצר, גג, חדר מדרגות, ובפח האשפה, ומקומי". (תשובות והנהגות, א, רפט).

אלו באים במגע תמידי עם חמץ, כאשר אוכלים לידם והחמץ נופל בין חריצי המקלדת, או כאשר מניחים את הפלאפון על השלחן במשך הארוחה וכיו"ב, ולכן יש לנקותם היטב. את המקלדת כדאי לנקות באמצעות שואב אבק ומטלית רטובה, וכן יש לנקות את שאר המכשירים עד כמה שניתן, מאחר ויש בהם לעתים מקומות צרים שקשה לנקותם, וגם לא תמיד ניתן לעבור עליהם עם חומר ניקוי פוגם, ולכן יש להימנע מלהניחם על השולחן במשך חג הפסח.

- **עגלת תינוק, וכסא אוכל לתינוק:** צריך לנקות אותם היטב, כי מצויים שם הרבה פירורים של חמץ. ורצוי לנקות אותם עם מטלית הספוגה בחומר פוגם (אקונומיקה, וכדומה), כך שגם אם לא יגיע בניקיון לכל חריץ וסדק, וישארו שם פירורים דבוקים, לא יאסרו פירורים אלו את המאכלים, גם אם יפלו לתוך האוכל בפסח, כי לא יהיו ראויים לאכילת כלב. ויש לכסות את המגש בכיסוי עבה, שלא יקרע כאשר יאכל עליו התינוק, במשך ימי חג הפסח.

- **הפמוטים לנרות, והמגש שלהם:** הנוהגת להשתמש בפמוטים מכסף (או חומר אחר), להדלקת נרות, יכולה להשתמש בהם בחג, שאין דינם כ'כלי אכילה' שלא משתמשים בהם בפסח, כי הפמוטים לא מיועדים לבא במגע ישיר עם האוכל. אכן, יש לנקות אותם היטב בכל החריצים והפיתולים, וכן את המגש שלהם, כך שלא ישאר שום פירור וממשות של חמץ. (וראו לשים לב שלא יגע בפמוטים ובפרט במגש שלהם, אוכל חם בפסח, כי יש חשש (רחוק) שחמץ חם נגע בפמוטים או הונח על המגש, במשך השנה. ויש מחמירים לעטוף אותם, אם רוצים להניח אותם על השלחן).

- **טבעות:** יש שחוששים שמא נדבק חמץ בטבעות במשך השנה, וכן ש'נבלע' בהן חמץ⁵², לכן יש לנקות היטב את הטבעות שעונדת האשה במשך ימי השנה, אם רוצה לענוד אותן בפסח, ובפרט הטבעות

---

52. ישנם שני חששות בטבעות: א. **ממשות:** במשך השנה, נוגעת האשה בחמץ (במיוחד, אם לא מסירה את הטבעות בזמן לישת הפת), ויתכן מאוד, שנדבק קצת חמץ בטבעת (ובמיוחד בטבעות עם אבן, ואלו שיש עליהן דוגמא עם חריצים למיניהם), וכאשר תיגע באוכל בפסח, ידבק חמץ לאוכל. ב. **בליעות:** יש לחשוש, שבמשך השנה ינבלע חמץ בטבעת, כאשר הוציאה חלות חמות מהתנור לדוגמא, ועלתה זיעה של חמץ ונבלע בטבעת, או כאשר שטפה כלים במים חמים, והיה שם חמץ באחד הכלים, או שמא נגעה בחמץ חם שהוא 'דבר גושי', שלכמה דעות דינו כיכלי ראשון'.

המשובצות יהלומים וכו', שיש בהן סדקים וחריצים. ומכיון שקשה לנקותן היטב (ובפרט הטבעות הנ"ל), רצוי להטבילן בתוך חומר פוגם (מי 'ביקרבונט' או אקונומיקה) לרגע קצר, וכך, גם אם נשארה איזה ממשות של חמץ על הטבעת, הרי הוא נפסל מאכילת כלב, וגם אם יפול לאוכל בפסח לא יאסור. (כך נהגו בביתו של הגרש"ז אויערבאך⁵³, הרי"י בלינוב, פעמי יעקב, סד עמ' קנו⁵⁴).

ויש שכתבו, שראוי להגעיל את הטבעות כדי לצאת מכל חשש, או שלא לענווד אותן בפסח, בזמן ההתעסקות עם האוכל. (כך מופיע במדריכי הכשרות של הברצי"ם בארה"ק שנכון להגעיל, וכן דעת הרי"י בלינוב (פעמי יעקב, סד, עמ' קנו),

אופן ההגעלה: לאחר ניקיון היטב של הטבעת, יש להסיר אותה מהאצבע 24 שעות לפני ההגעלה, לקשור אותה בחוט (באופן רפוי מאוד, כך שהמים יוכלו לעבור) כדי לתפסה בזמן ההגעלה, ולהטביל את הטבעת בתוך מים רותחים שבכלי ראשון⁵⁵. אפשר גם לערות עליהם מים רותחים.

לא לשכוח לנקות או למכור: ברכונים, שואב אבק, כובע, התיק של הטלית והתפילין, ארנק, מתכונים, וכו' וכו', אלו דברים שקרוב לוודאי שיש בהם חמץ, ולעתים שוכחים לנקותם ולברדם.

53. הליכות שלמה (ג, הע' 51): "הטבעות שעל ידי הנשים שמתעסקות בהן כל ימות השנה בתבשילים וכדו', נהגו בבית רבנו לשרותן לזמן קצר בדבר הפוסל מאכילת כלב (אקונומיקה וכדו'), ולא הגעילום ברותחים". וראה אור לציון (להגרבי"צ אבא שאול, ג, י, טז: "אין צריך להגעילן, כיון שאין רגילות שיכנס או יבלע חמץ בטבעות, אין בהן חשש ואין צריכות שום הכשר בפסח". ויש מחמירים אדרבה, שטבעות עם חריצים קשה מאוד לנקותם ולכן אין להשתמש בהם בפסח ויש למכרם במכירת חמץ (הרב גרוסמן, סידור פסח כהלכתו, עמ' קעו).

54. אע"פ שהוא חושש להצריך גם הגעלה, מכל מקום מצריך גם טבילה במי 'ביקרבונט', כי לולי זה יתכן שתישאר ממשות (אפילו שאינה חמץ), ולא תועיל ההגעלה, שהכלוך מפריע להגעלה.

55. בדרך כלל אין חשש שטבעת גם משובצת עם אבן יזרקוניה, תתקלקל מהכנסתה למים רותחים. גם יהלומים 'מעובדים' (שסתמו את הסדקים הזעירים ביהלום בתהליך של לחץ וחום גבוה), אין בהם חשש קלקול מהכנסה במים רותחים (לא בישול).

ה. דיני בדיקת חמץ

- א. החיוב. ב. במתינות. ג. זמנה. ד. האיסורים לפני הבדיקה. ה. ערבית. ו. הכנות לבדיקה. ז. אלו מקומות חייבים בבדיקה. ח. מי בודק. ט. אשה לבד. י. אונן. יא. הברכה. יב. התחלת הבדיקה מיד. יג. דיבור בשעת הבדיקה. יד. הנר. טו. נוצה, כף, כלי. טז. אחד הפתיתים אבד. יז. הפתיתים, השקית, הכף וכו' אחרי הבדיקה. יח. ביטול. יט. זהירות עם החמץ שנשאר. כ. בדיקה לאור היום. כא. על מי מוטלת חובת הבדיקה (שוכר, מלון, אורח, ביכ"ס וכו'). כב. הנוסע מביתו.

א. החיוב: כהכנה ל'ביעור'¹ החמץ מן הבית ביום יד בניסן, תקנו חכמים, 'לבדוק' אם יש חמץ, בכל מקום שעלול להיות שם חמץ, כולל במקומות הנסתרים [בית, חנות, משרד, מכונית, וכל דבר שבבעלותו, בשכירותו, או באחריותו, גם אם לא ישתמש בהם בפסח. ואם יש לו כמה בתים חייב לבדוק בכלם, ויכול גם למכור לגוי]. ה'בדיקה', היא מצוה מדרבנן, ולכן מברכים עליה: 'אשר קדשנו... וציונו'. ולא זו בלבד, אלא כלשון אדמו"ר הזקן (תלב, יב): "מצוה חשובה היא וראויה להיות בנקיות", ולכן יש נוהגים ליטול ידיים [בלי ברכה] לפני שמקיימים אותה. והיה ראוי לברך עליה גם 'שהחיינו', שהרי היא 'מצוה הבאה מזמן לזמן', אלא שכיון שמצוה זו היא לצורך החג, שיהיה הבית מוכן ומתוקן וטהור, הרי היא נפטרת בברכת שהחיינו שמברכים בקידוש בליל הסדר. (שו"ע אדמו"ר הזקן, תלב, א, ג, יב).²

1. מן התורה די ב'ביטול' החמץ, והפקרתו, כי איסור 'בל יראה' הוא רק בחמץ שלי. אבל חששו חכמים שלא יבטל בלב שלם, או שמא ימצא חמץ בפסח, ומתוך הרגל יאכל אותו בפסח. ולכן הצריכו חכמים לעשות 'ביעור', כלומר: להוציא את החמץ מהבית. [אבל חיבו בכל זאת לעשות ביטול כך שגם אם ימצא חמץ חשוב קצת במשך הפסח, ויהסס לבערו מיד, לא יעבור על בל יראה מן התורה, כיון שכבר עשה ביטול]. מלבד חיוב ביעור, תקנו חכמים לעשות גם 'בדיקה', כדי לוודא שאכן יבער את כל החמץ מרשותו.

הבדיקה היא הכנה לביעור, כמבואר בפוסקים סימן תלא ותלב, וראה רא"ש פסחים א, י. ולשונו של אדמו"ר הזקן תלב, ב: "שאין הבדיקה תכלית המצוה, שהרי מי שבדק ולא יבער את החמץ שמצא בבדיקה לא עשה ולא כלום".

2. בלשונו של אדמו"ר הזקן: "קודם שיתחיל לבדוק צריך לברך, כמו שמברכין על

ב. במתינות: עשיית הבדיקה צריכה להיות במתינות ושימת לב, וכדברי 'סדר היום': ולא יאמר אדם הרי הנשים ובני הבית כיבדו . . ולא נשאר מקום שלא פינו, מה צורך לבדיקה זו, כי לא אמצא דבר, אפילו הכי, לא יסמוך על זה, כי אע"פ שאמת כן הוא, המצוה מוטלת עליו בלילה הזה, והיא מצוה לבדוק גם לכתחילה כאילו לא נעשה דבר". ומסופר על אדמו"ר הזקן, שכשחזר ממעזריטש בדק חדר אחד במשך לילה שלם (הגש"פ של הרבי, ד"ה בדיקת חמץ, משיחת אדמו"ר הריי"ץ פסח תרח"ץ³).

וכך כותב הרבי (אג"ק, ב. עמ' שדמ): "מנהגנו להאריך ביותר בבדיקת חמץ, ולא העתקתי ב'היום יום', כי לא שמעתי בזה שיעור מסוים"⁴. ומקבלים הדברים משנה תוקף, כאשר יודעים שבעומק הדברים, 'בדיקת חמץ' רומזת להסרת היצר הרע מתוכי הנפש כמבואר בספרים⁵. ויש

כל מצוות מדברי סופרים" (תלב, א). "ולמה אין מברכין שהחיינו קודם הבדיקה, והרי היא מצוה הבאה מזמן לזמן? לפי שמצוה היא לצורך הרגל, לתקן הבית, ולבער החמץ מתוכו לצורך המועד, לפיכך היא נפטרת בברכת שהחיינו שמברכים ברגל בקידוש לילה" (תלב, ג). "יש מהמדקדקים ליטול ידיהם קודם הבדיקה . . מאחר שבדיקת חמץ היא באה לטהרת הרגל, כמו שכתוב למעלה, א"כ מצוה חשובה היא, וראויה להיות בנקיות" (תלב, יב).

3. האריכות הייתה בבדיקה עצמה לא בכוונות (תו"מ תשמ"ט א, עמ' 247): "מובן שהחידוש בסיפור זה הוא בנוגע לבדיקת חמץ בפועל, שהרי אם בנוגע לכוונות האריז"ל, מאי קמ"ל שהבדיקה נמשכה כל כלילה? ! אלא על כרחך לומר שמדובר בבדיקה עצמה, החיפוש בחורים ובסדקים, שגם בחדר קטן ארכה בדיקה זו במשך כל הלילה".

4. וראה בן איש חי (צו, ג): "ולא יקוץ בבדיקתו, אע"ג שיש לו טרחא גדולה . . כי מצוה זו היא גדולה מאוד, ולפום צערא אגרא". והחיד"א (עבודת הקודש, ר): "לא יעמוד כמו שבת בבית וילך לארכה ולרחבה ותו לא, רק באמת יחפש ויבדוק מזמן אל זמן אולי ימצא איזה דבר ששכחוהו או לא ראוהו". ובספר דרך פיקודין (מצוה ט): המון עם לוקחין נר קטן והולכין לארכה ולרחבה בבית ואינם מטריחין עצמם לבדוק כראוי בחורין ובסדקין, וסומכין עצמן על בדיקת הנשים שמכבדין הבית, האנשים האלה עוברין על דברי חכמינו ז"ל, וקרוב לומר שברכתם לבטלה", ומביאו בליקוטי מהרי"ח. ולהעיר מדברי אדמו"ר הזקן (תלא, ה), שמתוך הדברים אפשר אולי ללמוד שבדיקת חמץ [בזמנם שלא היו להם הרבה חדרים בכל בית] נמשכת בממוצע כשעה: "וזמן בדיקה זו, היה ראוי לקבוע ביום י"ד בתחילת שעה שישית, כדי שישלים כל אחד בדיקתו בסוף שעה שביעית".

5. כתב האלשיך, יש לבדוק אחרי החמץ הטמון בעומקו של אדם, בכל חורי וסדקי הלב, לפעמים נדמה לו לאדם שאין בו כל חמץ, אולם אם יחטט עמק בתאי הלב הנסתרים, חזקה שימצא שם חמץ. וכך כותב השל"ה (פסחים, תה): "כבר נודע (זהר, קא, ב), היצר הרע הוא החומץ והמנוול, שאור שבעיסה, ואין ביעור חמץ אלא שריפה

שלימדו זכות על אותם שאינם מקפידים כל כך בבדיקה, כי סומכים על הרחיצה הרבה שנעשית לפני פסח. (שערי תשובה, תלג, ב. מחזיק ברכה תלג, ו. וראה משנ"ב שעה"צ תלב יב, בשם שו"ת עמק הלכה, שמנהג הנחת הפתיתים היום יש לו יסוד מה הדין, כי מנקים היטב).

ג. זמנה: קבעו חכמים את זמן בדיקת חמץ, בתחילת ליל יד בניסן, מיד ב'צאת הכוכבים'⁶, ואע"פ שהיה ראוי לקבוע את זמן בדיקת חמץ בחצות של יום יד, שאז הוא חובת הביעור, אלא מפני שרוב האנשים אינם בביתם בזמן זה, וישכחו לבדוק, קבעו לעשות את הבדיקה בזמן ביאתו של אדם לביתו - בליל יד, ומפני שהנר מאיר יפה בחושך, תיקנו להמתין עם הבדיקה עד ללילה (שו"ע אדמו"ר הו"ק, תלא, ה).

חשוב להדגיש, שעיקר זמן מצוה זו, הוא בתחילת הלילה, ואינו רק עדיפות מצד העניין של: 'זריזין מקדימין למצוות', או שמא ישכח

(פסחים, ה), אם פגע בך מנוול זה משכחו לבית המדרש דכתיב (ירמיה כג) 'הלאו כה דברי כאשר'. . אור לארבע עשר בודקין . . יפשפש אדם במעשיו, ויבדוק חמץ הנגלה וגם החמץ הנסתר, והבדיקה לאור נר יחידי, רוצה לומר - לה' לשמו, 'ה' אורי וישעני' . . ויבדוק כל החורין וסדקין, כי הקב"ה בוחן לבבות, גם הרבה עבירות שהאדם דש בהן ונשכחות ממנו הקב"ה זוכר כל הנשכחות, על כן יבדקם לתקנם בעודו בחיים חיותו'. ובקשר לדברי הרמ"א שיש לבדוק את הכיסים אומר השל"ה, צריך לאדם לבדוק יפה את כיסיו, אם אין בהם ממון של גניבה, גולה והונאה. אם כל תכליתה של בדיקת חמץ היא, שיעבר אדם את הרע, את העבירות, מקרבו, עליו ממילא להקפיד היטב בעבירות שבין אדם לחבירו, ולטהר עצמו מממון זרים, הנמצא אולי בכיסיו, לפי שבלעדי זאת אין שום תשובה פועלת. ובהגדה של הרבי בפסקה בדיקת חמץ מביא ביאור של בדיקת חמץ על פי חסידות. וראה גם מאמר כ"ק אדמו"ר הריי"ץ ד"ה אור לארבעה עשר בודקין את החמץ לאור הנר, ספר המאמרים היש"ת, עמ' 37 ואילך.

6. במשנה (פסחים, ב): "אור לארבע עשר בודקין את החמץ לאור הנר". דעת הב"ח והמג"א (תלא), שזמן הבדיקה הוא לפני צאת הכוכבים, וכך דעת כמה ראשונים רבינו ירוחם, ראב"ד, שלכן כתוב 'אור' שיש עדיין קצת אור. אבל דעת רוב האחרונים שזמנה אחרי צאת הכוכבים, כן כותב האליה רבה (תלא, ה), ומביא מכמה פוסקים שתחילת הבדיקה הוא אחרי צה"כ. וכן דעת החק יעקב בשם הרא"ש, ומהרי"ל שצריך להיות בלילה ממש, ומביא מלשון הראב"ד במקום אחר (תמים דעים, רמ"ה), שהוא בלילה ממש, וכן דעת הרז"ה והרי"ן. וכן דעת אדמו"ר הזקן (תלא, ה): "זמן הבדיקה . . דהיינו צאת הכוכבים". ובהג"ה שם כותב: "והיינו מיד אחר צאת הכוכבים, כמשמעות הגמ' ופרש"י, ורמב"ם וטור ושו"ע ושאר כל הפוסקים וכן הוא בהדיא בט"ז, ופרי"ח וחק יעקב, דלא כב"ח ומגן אברהם". וכך כתבו החיד"א (מחזיק ברכה, תלא), חיי אדם (ק"ט, ו) ערוך השלחן (תלא, כה) קיצור שו"ע (ק"א, ב), בן איש חי (צו, א) משנ"ב (תלא, א).

לבדוק. ולכן, המתעצל ולא בודק בזמן, נחשב 'עברייני' - שעבר על דברי חכמים שתיקנו לבדוק מיד בתחילת הלילה. (שו"ע אדמו"ר הזקן (תלא, ז): "שאם לא יבדוק מיד בצאת הכוכבים, הרי הוא נקרא 'עובר על תקנת חכמים'". ביאר הדבר, מדוע נחשב 'עברייני', ראה בהערה⁷).

ד. דברים האסורים לפני הבדיקה:

- **חצי שעה לפני:** מחצי שעה לפני הלילה (זמן בדיקת חמץ). עד שיבדוק בפועל, אסור להתחיל בעשיית דברים אחרים, שאינם קשורים לבדיקת חמץ, כאכילה, מלאכה, ואפילו לימוד תורה⁸. (מג"א. שו"ע אדמו"ר הזקן, משנ"ב, סימן תלא, כמו לפני תפילת ערבית. שמא ימשך וישכח לעשות הבדיקה בזמן. **מלאכה:** יש אומרים, שדוקא בסוג מלאכה, שיש חשש שיגרר יותר מחצי שעה, ויש אומרים שאסור בכל סוג מלאכה, ולכן: במקום צורך יש להקל, משנ"ב רלב, ט, וביאור

7. הביאור: דעת הט"ז, פר"ח, ואדמו"ר הזקן, שזמן המצוה הוא, בתחילת הלילה [ולא כדעת הטור, ומג"א, שזמנה כל הלילה, ורק משום 'שמא ישכח' יש לבדוק בתחילת הלילה]. וביאר אדמו"ר הזקן (קו"א, א), שבשאר מצוות, שיש להם סוף [שחרית - עד חצות, מנחה - עד הלילה וכו'], אע"פ שעדיף לעשותן בתחילת זמנם מצד 'זירות', לא צריך לתקן ולקבוע, שעשייתן היא דווקא בתחילת זמנם, שכיון שיש להם סוף, לא יפשעו בעשייתם. אבל בדיקת חמץ, שזמנה כל הפסח (סימן תלה), יש חשש שלא יעשוה כלל, לכן צריך לקבוע זמן שכל ישראל חייבים להתחיל בו את הבדיקה. ולכן, אם לא מתחיל אז, נחשב 'עברייני'.

8. מקור הדברים בדברי אב"י (פסחים ד, א): "אמר אב"י, הלכך האי צורבא מדרבנן, לא לפתח בעידניה באורתא דתליסר דנגהי ארבסר, דלמא משכא ליה שמעתיה ואתי לאימונעי ממצוה". [התלמיד חכם, לא יתחיל ללמוד בליל יד, שמא ימשך בסוגיא, וימנע ממצות בדיקת חמץ]. והביא זאת המגיד משנה (חמץ ומצה, ב, ג) וכתב: "וכתבו בתוס' מכאן נראה שאסור לאכול בליל יד קודם בדיקה דילמא אתי לאמשוכי. ונראה דבריהם, דכל שכן הוא". והביאו הב"י (תלא), וכתב שכן הוא בסמ"ק, ופשוט הוא שאסור באכילה, שהוא כל שכן מלימוד תורה. וכך נפסק להלכה בשו"ע, ושו"ע אדמו"ר הזקן סימן תלא. והוסיף המג"א, שהאיסור מתחיל חצי שעה לפני הלילה, וכמובא בסימן רלב, ורלה, לגבי איסור אכילה וכו' לפני ערבית. והביאו דבריו אדמו"ר הזקן והמשנ"ב ושאר פוסקים. [ויש שהתירו לימוד תורה בחצי שעה שלפני - חק יעקב, חיי אדם, מגן האלף, וכן הביא המשנ"ב שיש מתיריני, אבל דעת אדמו"ר הזקן בבירור, שגם לימוד תורה אסור].

החידוש בד"ן זה (שלכאורה, כן הוא בכל יום, ומה מחדשים לנו במיוחד בחצי שעה שלפני בדיקת חמץ?), שלא כבכל יום שמועיל העמדת 'שומרי', אלא אפילו עם 'שומרי' אסור (אלא אם כן, עוסק בדבר מצוה, שאז מותר להעמיד שומר שיפסיקו כשיגיע הזמן). כך מבואר בדברי אדמו"ר הזקן בקונטרס אחרון, תלא, ב.

הלכה שם ד"ה לבורסקי).

- **התחיל בהיתר:** כלומר, יותר מחצי שעה לפני הלילה, יכול להמשיך, עד הלילה, אבל מיד בצאת הכוכבים צריך להפסיק הכל, ולבדוק (טור, רמ"א תלא, ב. שו"ע אדמו"ר הזקן, תלא, ה, על פי הט"ז והפר"ח, ואף שהתחיל בהיתר, חייב להפסיק, כי אם לא בודק הרי הוא מבטל תקנת חכמים. וביאר זאת באריכות בקונטרס אחרון⁹).

- **שומר:** מותר להתעסק בדבר מצוה, בחצי שעה הסמוכה ללילה, אם מעמיד 'שומר', כלומר שמבקש מאדם אחר, שאינו עוסק כעת במצוה, שיזכיר לו להפסיק במצוה, כדי לבדוק. אבל לדבר רשות לא מועיל שומר. ויש להדגיש, שההיתר של 'שומר', הוא רק כאשר תפקידו להזכיר שצריך להפסיק, כשמגיע הלילה, אבל כאשר כבר הגיע הלילה, לא מועיל שומר, אלא חייב להפסיק ולבדוק. (נחלת צבי הובא באליה רבה, ושו"ע אדמו"ר הזקן, תלא, ז, וקו"א שם. ומלשונו משמע בפירוש שהשומר מועיל רק בחצי שעה שלפני הזמן. ושיש לחלק בין ערבית בכל יום, שמועיל שומר גם לדבר רשות, לבדיקת חמץ שמועיל שומר רק לדבר מצוה. ונראה שחששו יותר בבדיקת חמץ, כי אם לא יבדוק בזמן נחשב עבריין שעובר על תקנת חכמים, ולכן התירו שומר רק לדבר מצוה. ודו"ק¹⁰. הערה בדין 'שומר': יש מדייקים מלשון אדמו"ר הזקן כאן, שצריך דוקא אדם שמוזכר,

9. מלשון אב"י ילא לפתחי משמע שהבעיה להתחיל, שאם צריך גם להפסיק היה צריך לומר 'האי צורבא מדרבנן דגריס וחשכה ליל יד, מפסיק'. ואכן כך פסק ר' יונה הביאו הטור, אבל כותב הטור שכיון שהטעם הוא משום שמא ישכח לבדוק אין חילוק אם כבר התחיל או לא, ואפילו כבר התחיל, צריך להפסיק. והב"י לא הסכים עם זה ולכן פסק בשו"ע שאין צריך להפסיק. אבל הרמ"א פסק כטור שצריך להפסיק. והטעם לחומרא היתירה כאן בבדיקת חמץ, (שהרי בסימן רלה, אם התחיל בהיתר לא צריך להפסיק), מבאר הב"י, שבדיקת חמץ הוא פעם בשנה ולכן יש יותר חשש שישכח, והמג"א מפרש בדרך אחרת.

אבל אדמו"ר הזקן מבאר, שהוא ענין יסודי בבדיקת חמץ, שכך היא תקנת חכמים לבדוק בתחילת הלילה, ולא כקריאת שמע, שהוא רק מצד זריזון מקדימין, אבל זמנה לכתחילה עד חצות, ולכן אם לא יבדוק מיד הוא יעבור על תקנת חכמים. וכך פירשו בלבוש, דרך החיים יעביץ ומשניב. ומוסיף אדמו"ר הזקן, שדין זה שצריך להפסיק גם אם התחיל בהיתר, הוא בין מלימוד בין משאר הדברים שאסור לעשות. אבל בתוך החצי שעה לא צריך להפסיק, כיון שהתחיל בהיתר.

10. אדמו"ר הזקן בקו"א כותב: 'וצריך לחלק' (בין שומר בבדיקת חמץ לשומר לפני ערבית שמועיל גם בדבר רשות), אך לא כותב מה החילוק, וכותב על כך הרה"ג הרב מרדכי בלינוב (פעמי יעקב ד, עמ' טז): 'ובפסח מצד איזה סיבה שהיא, או מצד חומרת

ולא מועיל שעון מעורר¹¹).

- **שיעור קבוע:** שיעור תורה קבוע, מותר להמשיכו גם לאחר שהגיע הלילה (מג"א, חק יעקב, שו"ע אדמו"ר הזקן תלא, ט. והטעם: לא כדאי לבטל שיעור תורה, כי מסתבר שגם אם ילמדו יקיימו את מצות בדיקת חמץ, שהרי בסופו של דבר, יחזרו לביתם, וכשיגיעו לביתם, יבדקו מיד¹²).

- **אכילת ארעי:** בחצי שעה שלפני הבדיקה, מותרת להתחיל באכילת ארעי, כלומר: עד כביצה פת או מזונות (54 סמ"ק), ופירות ושתייה ללא הגבלה. אמנם מזמן הבדיקה (צאת הכוכבים), עצם השהיה בלי בדיקה אסורה, וכל שכן אכילה (לפני הזמן: מהרי"ל, מג"א ועוד, שהוא כמו לפני ערבית, ש'טעימה' מותרת, כי לא חוששים שימשך באכילה כזו. וכך פשוט דעת אדמו"ר הזקן, שמשווה לדין אכילה לפני ערבית. וכך מובא בציונים על שו"ע אדמו"ר הזקן (תלא, ו): "אבל טעימה בעלמא שרי, כמ"ש בסימן רלב". אמנם, יש שפקפקו בזה, ראה בהערה¹³.

פסח שהחמירו בו כמה חומרות או באופן אחר, החמיר רבינו שמועיל שמירה רק לדבר מצוה אבל לא לרשותי". ונראה שהחילוק הוא כמ"ש בפנים. ולהעיר שבשיעור תורה קבוע, התירו אפילו להמשיך אחרי הלילה, כי לא כדאי לבטל שיעור קבוע בתורה בגלל חשש, שהרי אפשר לבדוק אחר כך, ולא תבטל מצות הבדיקה וכך יתקיימו שניהם (אדמו"ר הזקן תלא, ט), הרי שבשביל מצוה, חוששים פחות, שלא יבדקו בזמן, ולכן מובן שמותר עם שומר. [אך עיי' שו"ע תמ"ד ז, ודו"ק].

11. כך מדייק הרה"ג הרב מרדכי בלינוב (פעמי יעקב ד, עמ' יג), מדיוק לשון אדמו"ר הזקן שכתב: "ואומר לחבירו שכשיגיע זמן הבדיקה יזכיר אותו ויפסיק אותו מלימודו". ומציין שכך משמע מלשון הערוך השלחן (ערה, ו), לגבי שומר שלא יטה: "אבל קטן, נ"ל שאין יכול לסמוך, אפילו הקטן אומר שישמרנו, דאין בו דעת לעכבו קודם ההטיה", משמע שצריך לעכב ולא רק להזכיר. ובשאר הפוסקים כתבו רק שיזכיר לו, אבל אדמו"ר הזקן דייק להוסיף שיפסיקו מלימודו, משמע שלא מועיל דבר שמזכיר בלבד. ולמעשה, בפוסקים מבואר שמועיל שעון מעורר, ראה ישועות חכמה (ע, ב), שאדרבה עדיף מאדם, כי השעון לא 'שוכחי' להזכיר, וכך מקובל לגבי תפילת מעריב. וכך אפשר לפרש גם הלשון באדמו"ר הזקן שהשומר יזכיר לו להפסיק מלימודו.

12. ואע"פ שאפשר לשאול, מה בכך שלבסוף יבדקו, הרי כפי שהתבאר לדעת הרבה פוסקים (ט"ז, פרי"ח, אדמו"ר הזקן, ועוד), תקנת חכמים היא לבדוק מיד בתחילת הלילה (ולא רק מצד זריזותי' וישמא ישכחי'), והרי הם לא יבדקו בזמן, ומדוע לא נקרא יעברייני? ונראה, שמפני החשיבות של לימוד תורה בציבור, לא הקפידו על תקנת חכמים לבדוק בזמן זה דווקא. (סידור פסח כהלכתו, עמ' רפח).

13. הגרמ"ש אשכנזי (מראי מקומות וציונים, תלא, ה) מעיר על כך, שאדמו"ר הזקן אוסר אכילה, ולא הזכיר את דברי המג"א ש'טעימה' מותרת, ומציע לבאר, שהוא מתאים לדבריו בהלכות קידוש (רעא, ט), שלפני קידוש והבדלה אסורה גם 'טעימה',

בזמן: כותב המשנ"ב (תלא, ביאור הלכה, ולא יאכל), שלאותן דעות שתקנת חכמים, שיבדוק בתחילת הלילה (ולא רק זריזות, ושמא ישכח, וכן דעת ט"ז, פר"ח, אדמו"ר הזקן וכו'), השהייה עצמה אסורה, כל שכן האכילה, גם מה שנחשב בגדר 'טעימה'.

- **שינה ואכילה למי שקשה עליו הבדיקה:** כתבו הפוסקים, שמי שעיף וקשה עליו הבדיקה, ויש חשש שימהר ויזלזל בבדיקה, יכול לישון מעט. וכן מי שרעב, וקשה עליו הבדיקה ללא אכילה, יכול 'לטעום' דבר מה, כלומר: אכילת עד 'כביצה' (54 גרם) לחם או מזונות, ופירות ושתייה ללא הגבלה. (**שינה:** ארחות חיים ספינקא, והגהות מהרש"ם בשם אור לפארו, שעדיף לישון קצת כדי שיבדוק כראוי. **אכילה:** סידור פסח כהלכתו, עמ' רפו, על פי המבואר בסימן תע, בחק יעקב, ובאר היטב, ובשו"ע אדמו"ר הזקן (תע, ז), בנוגע לערב פסח שחל ביום שישי שמקדימים את התענית ליג ניסן, שהתירו לבכורות המתענים, לאכול לפני הבדיקה¹⁴).

כי ההיתר של 'טעימה' הוא כאשר חוששים שמא ימשך באכילה, וביטעימה' אין חשש כזה, אבל בקידוש והבדלה: "החמירו יותר, לפי שעיקר מצותן הוא בתחילת זמנם, דהיינו סמוך לכניסת השבת ויצאתו", וא"כ יש לומר שכן הוא גם באכילה לפני בדיקת חמץ, שדומה לקידוש, שהמצוה היא בתחילת הלילה דוקא. ומסיים שם, שלפי זה, היה צריך לכתוב בפירוש שטעימה אסורה, שהרי משווה בהמשך לדין אכילה לפני ערבית, שבה טעימה מותרת.

גם הרשד"ב לוי' בספרו על הלכות פסח כותב, לדייק ממה שסתם אדמו"ר הזקן וכתב שאכילה אסורה, ומשמע כל אכילה (גם 'טעימה') וכן מסדר הדברים, שחילק לשני קטעים: א. איסור אכילה ולימוד. ב. שאר דברים, כמו בסימן רלב ורלה (הדברים שנאסרו לפני מנחה וערבית), שהשוואה למנחה וערבית היא רק בשאר דברים לא באכילה ולימוד.

אבל דבריהם אינם מוכרחים, שהרי: א. אינו דומה לקידוש, ששם 'עיקר המצוה' הוא בתחילת הזמן, משא"כ בדיקת חמץ, הוא תקנת חכמים לעשותה אז, אבל מצד המצוה, אין יותר חשיבות בתחילת הלילה. ב. ועיקר, הנדון כאן הוא לגבי חצי שעה **שלפני** הבדיקה, והסברא בקידוש הוא לגבי אכילה **משהגיע** זמן קידוש. ג. בציונים שם בשו"ע אדמו"ר הזקן, מובא בפירוש שטעימה מותרת. ד. מצד אחד, אדמו"ר הזקן עצמו משווה **בפירוש** לדינים בסימן רלב ורלה של אכילה לפני ערבית, שטעימה' מותרת, ולאידך גיסא, הדיוק ממה שכתב 'אכילה', ומשמע **כל** אכילה (כולל טעימה), אינו מוכרח שהרי ניתן לדייק גם להיפך, שלא כתב שטעימה אסורה (וכמו שהרגיש הגרמ"ש אשכנזי עצמו, שם). ה. הדיוק מהחילוק לשני קטעים אינו מוכרח כלל, שהרי בפשטות י"ל, שתחילה ציין לדברים העיקריים שהם אכילה ולימוד, ואח"כ מוסיף שכן הוא בשאר דברים המבוארים בסימן רלב ורלה לגבי מנחה וערבית. ו. לקמן בסימן תע, ז, מתיר למי שהתענה, לאכול, וזה לא מצינו בקידוש.

14. כך כותב שם אדמו"ר הזקן: "אם קשה להם התענית, כיון שבלילה בודקין את

- עובד עד מאוחר, ולא יכול לבדוק בעצמו בזמן, האם עדיף ע"י שליח: ראוי לכל אדם להשתדל ביותר, לסיים את עבודתו מספיק מוקדם, בכדי שיוכל לבדוק בזמן, כתקנת חכמים¹⁵. ואם לא יכול לעשות זאת, עדיף למנות את אחד מבני ביתו, או אדם אחר, שיבדוק בזמן, מאשר להמתין עד שיחזור ויבדוק בעצמו, כי כך היא תקנת חכמים, וזה עיקר הזמן (כך יוצא מדברי המשנה ברורה (תלא, ח) לגבי מי שלא התפלל ערבית, שיתן לאחר לבדוק כדי שתהיה הבדיקה בזמן ובינתיים הוא יתפלל. וכן פוסק

החמץ . . ויש להם הרבה חדרים לבדוק, יכולים לטעום מעט קודם הבדיקה . . ושיעור טעימה עיין סימן רלב, או יצוו לאחר לבדוק והם יאכלו". ואמנם לדעת המחצית השקל שם, התיירו זאת רק לבכורות שהתענו, אבל פשוטות הפוסקים שהוא היתר כללי כשקשה להם לבדוק ללא אכילה. ולהעיר, שההיתר שם, הוא רק לגבי התחלת אכילה בחצי שעה הסמוכה לבדיקה, אלא גם) לאחר שהגיע זמן הבדיקה, שהרי התיירו את האכילה בגמר התענית. ואם כן הוא הדין במי שרעב וקשה עליו הבדיקה, וכבר הגיע זמן הבדיקה, שיש מקום להתיר לו לטעום.

15. שהרי מי שעסוק בדבר רשות, ויש לפניו מצוה לעשותה, צריך להיפנות מדבר הרשות כדי לקיים את המצוה, ובפרט כאן, שמבואר בשו"ע (תמד, ח), שמי ששכח לבער את החמץ שלו, ויצא לדרך, חייב לחזור לביתו, וכך כותב המשני"ב (תמד, לב): "יחזור מיד, לבער כמצות חכמים, ואפילו כבר החזיק בדרך שאין דוחין מצות חכמים מפני דבר הרשות". [הוא מצות חכמים בלבד, כי מן התורה, די בביטול], ואע"פ שיש לחלק, שבמקרה שלנו הרי יבא לבדוק רק שיבא יותר מאוחר, וא"כ מצות חכמים לא 'נדחית' ? אבל הרי כתב אדמו"ר הזקן (תלב, ו) שמי שלא בודק מיד בתחילת כניסת הלילה, למרות שיבדוק אחר כך, הרי הוא מבטל תקנת חכמים שתיקנו לבדוק בצאת הכוכבים.

אמנם אם עוסק בדבר מצוה: ואם ילך לבדוק תתבטל אפשרות קיום המצוה, ולדוגמא, הולך לזכות יהודים ב'מצה שמורה' לליל הסדר, או במכירת חמץ, ובזכות זה, לא יעברו בכל רגע ורגע, בבל יראה ותשביתו, או העוסק ב'קמחא דפסחא וכו', מותר לו לעסוק במצוה זו, ואחר כך ילך לבדוק. כך מוכח מדבר השו"ע (תמד, ז): "ההולך ביום י"ד לדבר מצוה כגון למול את בנו . . ונוצר שיש לו חמץ בביתו . . יבטלנו בלבנו". ובמשני"ב שם: "רצונו לומר שאם יחזור וישתדל אודות הביעור, לא ישאר לו זמן ביום לעשות המילה". יבטלנו בלבנו: "שהרי אחר הביטול א"צ לבער אלא מדרבנן, ובמקום מצוה העמידו חכמים על דברי תורה" (שמפסיק ביטול).

הפסד ממון: ואפילו אם על ידי שיבא לבדוק, יפסיד כסף (אבל לא 'מניעת רווח' בלבד), מותר. כמבואר בביאור הלכה (תמ"ד ד"ה להציל): "ונראה דהוא הדין אם . . רק היזק ממון, ג"כ סגי בביטול אם חושש שאדהכי והכי שיעסוק בביעור, ישטוף הנהר רכשו או רכוש ישראל אחר". וק"ו בנדון שלנו, שיכול לקיים את המצוה מאוחר יותר, ורק לא תתקיים בזמנה.

בתשובות והנהגות (ב, ריד), לגבי מי שחוזר מאוחר מעבודתו. וראה הערה¹⁶, שמשמע קצת אחרת באדמו"ר הזקן).

ואם אין אפשרות למצוא אחר שיבדוק, יבדוק כאשר יחזור מביתו. ובכל אופן, גם הבודק על ידי שליח, ישאיר איזה חדר שלא נבדק, כדי שיוכל לקיים את המצוה בעצמו יותר מאוחר, שהרי 'מצוה בו יותר מבשלוחו'. (תשובות והנהגות שם. וראה שו"ע אדמו"ר הזקן תלב, ח: "אם בעל הבית רוצה לעשות בני ביתו שלוחים לדבר מצוה שיבדקו הם, הרשות בידו. . ומכל מקום, נכון הדבר שיבדוק הוא בעצמו, שכן הוא בכל המצוה 'מצוה בו יותר מבשלוחו', ואם אינו יכול לטרוח בעצמו. . יבדוק הוא חדר אחד או זוית אחת. .").

ה. תפילת ערבית: מתפללים ואח"כ בודקים, וגם המתפלל ביחיד, מתפלל קודם ואחר כך בודק (ציבור: שו"ע אדמו"ר הזקן, תלא, ח. יחיד: היום יום יד ניסן. וראה אג"ק ב, עמ' שדמ, שכך המנהג המקובל, והטעם לכך הוא מפני שהמנהג להאריך בבדיקת חמץ. וכל זה, למרות שהנהגת אדמו"ר הרי"ץ הייתה לבדוק קודם¹⁷).

ו. הכנות לבדיקה:

- **נקיון הבית: על מנת שיוכלו לבדוק היטב, יש לוודא שהבית פנוי ונקי, ולשם כך צריך לטאטא ולשטוף את כל המקומות שעומדים**

16. בשו"ע אדמו"ר הזקן תע, ז, לגבי בכורות שהתענו ביג ניסן (כאשר פסח חל בשבת, וערב פסח חל בערב שבת ומקדימים את הצום ליום חמישי יג ניסן): "יכולים לטעום מעט קודם הבדיקה. . או יצו לאחר לבדוק והם יאכלו". משמע שאין עדיפות לכאן או לכאן. שאם הייתה עדיפות לבדוק בזמן ע"י שליח היה צריך לומר זאת. אבל אינו מוכרח שהרי יתכן שלא הציע זאת תחילה, כיון שאין תמיד אפשרות לבקש ממישהו אחר, ואם אכן היה מישהו אחר, הייתה בזה עדיפות. ודו"ק.

17. באג"ק שם כותב הרבי: "העתקתי ב'היום יום' שבדיקת חמץ היא לאחר תפילת ערבית - סתם. ומקשה שבשו"ע יש בזה חילוקים. הנה ככתוב בהקדמת היום יום, הבאתי שם לא דינים, אלא מנהגי החסידים המיוסדים על מנהגי הנשיאים או על הוראותיהם. והמנהג המקובל הוא כנ"ל - תמיד לאחר תפילת ערבית". ויש לומר בזה כמה טעמים. והמחזור בעיני, דלשיתיה גם כן יש כאן. כי מנהגו להאריך ביותר בבדיקת חמץ - ולא העתקתי גם זה בהיום יום, כי לא שמעתי בזה שער מסוים". הנהגת אדמו"ר הרי"ץ הובאה בלקו"ש, יז עמ' 434: "במענה למכתבו מיום השני, בו שואל למנהג א"ש בהנוגע לזמן בדיקת חמץ, כשמתפלל ערבית ביחידות. ראיתי מנהג כ"ק מו"ח אדמו"ר זצוקל"ה נב"מ ז"ע שהיה בודק בין מנחה למעריב, ומתפלל ערבית לאחר הבדיקה. (ממכתב כ"ק אדמו"ר שליט"א)". אבל בפועל יש לנהוג כפי שהורה הרבי למעשה ב'היום יום', וכפי שחזר וביאר באג"ק הנ"ל.

לבדוק (מרדכי, רמ"א, שו"ע אדמו"ר הזקן, תלג, ח: "כל חדר הצריך בדיקה, צריך לכבדו קודם הבדיקה, לפי שקודם הכיבוד יש עפרורית הרבה, ואינו יכול לבדוק יפה, ויזהיר כל אדם את בני ביתו, שיכבדו גם תחת המטות, שמא נתגלגל לשם מעט חמץ").

- **עשרה פתיתים:** מנהג ישראל להניח במקומות שונים בבית לפני הבדיקה, חתיכות של חמץ, שימצאם הבודק, ועל פי קבלה צריך שיהיו עשרה חתיכות. אבל דבר זה אינו מעכב את הבדיקה, ועל פי דין יכול לברך ולבדוק גם בלי חתיכות אלו. (המנהג: רמ"א, שו"ע אדמו"ר הזקן תלב, יא. **טעם המנהג:** א. שלא ישכח לבטל מחר (מהרי"ל). ב. שאם יבדוק ולא ימצא יתירש ולא יבדוק היטב, אבל ע"י הפתיתין מתאמץ לבדוק יותר טוב (חק יעקב). ג. כדי שבביטול היום (למחרת), יוכל לומר 'דחמיתיה'. ד. שלא ישכח חובת הביעור (ג, וד: חידוש הרבי, בהגדה שלו). **עשרה:** ע"פ האריז"ל, לבטל יו"ד כתרין דמסאבותא. אינו מעכב: כל בו, רמ"א, שו"ע אדמו"ר הזקן שם: "המצוה לבדוק החמץ ולחפש אחריו, שמא ימצא... ואם לא מצא אין בכך כלום". ויש אומרים, שבימינו שמנקים היטב את כל הבית, שוב אין חיוב בדיקה מן הדין, ונמצא שיש לפתיתים אלו, יסוד מן הדין (פת"ש, בשם עמק הלכה).

- **באופן מעשי:** החתיכות צריכות להיות מחמץ שלא עושה פירורים, ועוטפים כל אחת מהן בנייר (לא נייר כסף), וראוי שכל חתיכה תהיה פחותה מכזית (27 גרם), וכל העשרה יחד, לפחות כזית. עצה טובה: להכין רשימה מפורטת היכן הונחה כל חתיכה. (חמץ קשה: מג"א, אדמו"ר הזקן, משנ"ב, סימן תלב. **לעטוף בנייר:** שישרף בביעור. **פחות מכזית:** זרע אמת, שאם לא ימצא לא יעבור בכל יראה. **בכולם כזית:** כדי שיקיים מצות ביעור).¹⁸

18. **הרחבת המקורות:** המנהג: הובא ברמ"א תלב, ב, וכבר הוזכר בראב"ד ב'תמים דעים', ובשו"ע אדמו"ר הזקן תלב, יא: "הנהגים להניח פתיתי חמץ... נתפשט המנהג להניח, ומנהגו של ישראל תורה היא". **טעם המנהג:** יש אומרים שטעם המנהג הוא, כדי שלא תהיה ברכתו לבטלה אם לא ימצא כלום. (מהרי" ברין הובא ברמ"א, אבל ראה לקמן שלרוב הפוסקים, אינו מעכב, וא"כ אינו הטעם).

עשרה ע"פ קבלה: פרי עץ חיים (כא, פה) בשם האריז"ל, נגד יו"ד כתרין דמסאבותא (וכן מובא במשנת חסידים, וסידור האריז"ל), וכן הוא בשל"ה: "עשר חתיכות לא פחות ולא יותר, כנגד עשר טומאות, כדי לבטל אותם, ולבערם מן העולם שלא ישאר שום קטיגור בעולם על ישראל, אלא ישראל צריכים רחמים בפסח", והובא להלכה בסידור אדמו"ר הזקן. ובשער הכולל בשם מהר"ש אלקבץ, שהמספר עשרה כבר מרומז בגמ' (פסחים ז') 'הניח עשר כו'. ובספר 'יסוד יוסף' (הובא בהגדת קול יהודה): "מנהג המדקדקים לקיים מש"כ חסידים הראשונים לצוות לבני ביתו שיניחו פתיתי חמץ בעשרה מקומות, והכוונה, כדי שיכמרו רחמי השם יתברך ב"ה, לנער, ולבער, ולמגר, ולהרות, ולהמם, ולהרוס, ולעקור, ולשבר, ולנצח, ולקעקע [עשרה לשונות!]

- **נטילת ידיים:** ישנו מנהג עוד מזמן ה'ראשונים', של מהדרים במצוות, להקפיד לטול ידיים (ללא ברכה) לפני קיום מצות בדיקת חמץ ('מנהגים' בשם 'רבינו אפרים', מהרי"ל, שו"ע אדמו"ר הזקן (תלב, יב) ועוד), יש שביארו שהוא בכדי שהידיים יהיו נקיות בשעת הברכה (מהרי"ל), ויש שביארו שהוא מצד חשיבות המצוה, שבאה 'לטהרת הרגל' (שהבית יהיה נקי מחמץ), וראויה להיות בנקיות (מהרש"ל, אדמו"ר הזקן).

ז. אלו מקומות חייבים בדיקה:

- **חייבים:** חיוב הבדיקה הוא, בכל מקום שישנה אפשרות אפילו רחוקה, שהגיע לשם חמץ (אפילו פירור קטן, ואפילו פעם אחת במשך השנה). וראה לעיל בפרטות, שזה כולל כמעט את כל הבית: תחת המטות והארונות, חלק מהארונות עצמם, הצעצועים, התיקים, כיסי הבגדים, המשרד, המכונית וכו'. ובפרט בבית שישנם ילדים קטנים, ותלוי בכל בית לפי מנהגו ודרכו.

- לא חייבים:

- מקום שנוקה היטב עם חומר פוגם, כך שגם אם נשארו שם פירורים,

ביצתם ושרשם וכל התפשטותם לגמרי מן הקדושה העליונה, שלא יעלה קטרוגם למעלה כלל, ושיטהר קדושת א"י המקודשת בעשר קדושות, מכל זוהמת היסטרא אחראי, ויבדוק בעסק רב לא בדרך ארעי . . . כך לא יוכלו ג"כ כל זוהמת היסטרא אחראי, להתחבא ולהישמר מפני אור השכינה אשר יופיע השם יתברך ב"ה, כמ"ש: 'לחפש בירושלם בנרות', ויכוין ג"כ, שיבערו ויסורו מכל הבית כל מני היסטרא אחראי שנתפשטו, ונדבקו בבית, ע"י מחשבות רעות, ופעולות רעות, שנעשה בבית".

אינו מעבב: כל בו, רמ"א, שו"ע אדמו"ר הזקן שם: "ומעיקר הדין אין צריך כלל להניח פתיתים הללו קודם בדיקה שאף אם יבדוק הבודק ולא ימצא שום חמץ בבדיקתו, ואעפ"כ, לא בירך לבטלה שכך המצוה לבדוק החמץ ולחפש אחריו, שמא ימצא ממנו מאומה, ואם לא מצא אין בכך כלום, וכבר קיים המצוה כתיקונה". יש אומרים, שבימינו שמנקים היטב את הבית עם חומר פוגם וכו', אין חובת בדיקה, ולכן יש למנהג זה יסוד מן הדין (פת"ש בשם עמק הלכה, הובא בשער הציון, תלב יב), וראה באריכות לעיל בענין חיוב הבדיקה לאחר הנקיון.

פחות מכזית: כף החיים, ושע"ת תלב, ג בשם החיד"א בשם זרע אמת, שדי חמד, וארחות חיים ספינקא. והטעם: כדי שלא יעבור על בל יראה אם לא ימצא את אחד מהם שהרי קיי"ל שאין דין 'חצי שיעור' ביבל יראה', ואינו עובר אלא על כזית. בכלום יחד. **בכולם כזית:** כדי שיאסוף אותם אח"כ ויקיים בהם מצות ביעור (מנחת פתים, ארחות חיים, שדי חמד, לוח כולל חב"ד).

הרי הם 'מטונפים', ואין חשש שיבא לאכלם, ונזהרו לא להכניס לשם חמץ אחר כך, כך שבודאי אין שם חתיכות או פירורים של חמץ.

- מקום שנוקה היטב 'לשם בדיקת חמץ', ולאחר הנקיון עברו שם בלילה עם נר או פנס (או באור יום כזה, שמועיל לבדיקה, כדלקמן אות כ), ונזהרו לא להכניס לשם חמץ אחר כך, כך שבודאי אין שם חתיכות או פירורים של חמץ.

וכך ראוי לעשות בזמנינו: שמחמת ריבוי החדרים והחפצים, לא ניתן לבדוק הכל בליל יד, וכן לא ניתן תמיד לוודא שהמקום נוקה היטב בחומר פוגם בחורים ובסדקים שלו (ונפטר מבדיקה). **ולכן:** **לאחר סיום הנקיון של אותו מקום, יש לעבור שם בלילה¹⁹, ולבדוק לאור נר או פנס (או באור יום כזה, שמועיל לבדיקה, כדלקמן אות כ²⁰), שלא נשארו פירורים במקום זה (על פי שו"ע אדמו"ר הזקן (תלג, ז): "אם**

19. הבדיקה היא ללא ברכה, ככל בדיקה שנעשית בלילות שלפני ליל בדיקת חמץ. והבדיקה נעשית בלילה דוקא, כי הבדיקה לאור הנר, מועילה רק בלילה, כי ביום, לא מועיל נר או פנס, שאור הנר ביום, אינו מבהיק כמו בלילה. ואם בדק ביום (במקום שאין אורו רב), אפילו אם בדק לאור נר, צריך לחזור ולבדוק. שו"ע אדמו"ר הזקן (תלג, ו): "כל החדרים שיש בהם ד' מחיצות (ולכן אין אורם רב), אם עבר ובדקו ביום י"ג לאור הנר, צריך לחזור ולבדוק בליל י"ד, לפי שאין אור הנר מבהיק יפה ביום, ואפילו אם בדק חדר אפל ביום י"ג לאור הנר שהחשך בתוכו שוה ביום ובלילה, אעפ"כ צריך לחזור ולבדוק בליל י"ד, לפי שאין הבהקת הנר ביום אפילו בחדר אפל, דומה להבהקתו בלילה". אמנם במציאות היום, בהרבה מקומות בבית, יש דין של 'אכסדרה', שאורה רב, ואפשר לבדוק לאור היום, וכדלקמן, אות כ.

20. **בדיקה באור היום לכתחילה:** לקמן (סעיף כ) יתבאר פרט הדין מתי, ואיך, אפשר לבדוק לאור יום (דין 'אכסדרה', שאורה רב). אבל דין זה אינו לכתחילה, וכדברי אדמו"ר הזקן (תלג, ה): "לכתחילה אפילו אכסדרה... אין לבדוק כי אם בליל י"ד לאור הנר". וטעם הדבר מבואר שם: "אם רוצה להקדים ולבדוקם (את המקומות שאורם רב), ביום יג לאור החמה, אינו רשאי, **שמבטל הוא תקנת חכמים** שתקנו לבדוק בלילה בשעה שבני אדם מצויין בבתיהם". הרי שהדבר חמור מהקדמת הבדיקה בלילות הקודמים שדבר זה התירו גם לכתחילה [שו"ע אדמו"ר הזקן, תלג, ז. (ובלבד שישיר מקום שלא נבדק כדי שיוכלו לברך) וכן סתם המשנייב תלג, ו, שבדיקה לאור יום, חמורה מבדיקה בלילות קודמים].

ובכל זאת, נראה שאפשר להתיר זאת, וכדלקמן: מקור הדבר שאין לבדוק לאור היום לכתחילה הוא בפירוש הראשונים (הראב"ד, והרא"ש) בדין 'אכסדרה', שמה שאמרו 'אכסדרה לאורה נבדקת' פירושו, **בדיעבד** (דלא כרש"י ורי"ף, שמתירים לכתחילה), טעם הדבר: א. הבדיקה לאור הנר עדיפה בכל זאת על אור היום, גם

רוצה לבדוק כל חדריו בליל י"ג או בשאר לילות השנה לאור הנר, ולהזהר שלא להכניס לשם עוד חמץ, הרשות בידו²¹, וכך מורים מורי ההוראה, ומובא בספרי המלקטים (בדיקת חמץ, לינדר, עמ' קלה), וכך הורה כ"ק אדמו"ר הרש"ב להגר"י לנדא, כמובא בקובץ יגדיל תורה, נב עמ' קנ²²).

כל מקום שבודאי לא נכנס לשם עם חמץ כל השנה (מדפים גבוהים בארון בגדים שבחדר שינה), או שאי אפשר להגיע אליו (מאחורי ארון כבד, או בתוך חורים של ההסקה), לא צריך בדיקה. (כנ"ל

כשהוא מאוד מואר (פמ"ג, תלג, ג). ב. צריך שיחיה כתקנת חכמים, בשעה שבני אדם מצויים בבתיים (שו"ע אדמו"ר הזקן תלג, ה).

ונראה ששני טעמים אלו לא שייכים בבדיקת חפצים לאור היום: א. אפשר לומר, שגם לפי הפמ"ג שאור הנר עדיף על אור היום המרובה, זהו דוקא כאשר מדובר בבדיקת חדר, כי אור היום לא חודר לכל המקומות ובכל הזוויות, החורים והסדקים, אבל כאשר בודק חפץ לאור היום (כנגד חלון וכו'), שיכול לסובב אותו לכל צדדיו, ויאיר אור היום בכל הזוויות שלו, אין מעלה באור הנר על אור היום (בדיקת חמץ - לינדר, עמ' קעא). ב. כאשר מקיים את הבדיקה כדינה בליל יג, ורק בחפצים מסויימים סומך על אור היום, לא נחשב שלא בדק כתקנת חכמים לבדוק בזמן שאנשים מצויים בבתיים, כי את עיקר הבדיקה עושה בלילה. [וצ"ע א"כ, מדוע לגבי בדיקה בלילות קודמים התיר אדמו"ר הזקן לכתחילה אם משייר חלק לבדיקת בזמנה ולא כתב זאת לגבי בדיקה באור היום ? ואולי הבעיה בבדיקה ביום (שאינו הזמן שצ"ל בבית ולכן) יהיה טרוד ולא יבדוק טוב, ולכן לא הציע גם בדיקה חלקית לאור היום. וצ"ע].

על כל פנים, מכיון שקשה לבדוק הכל בלילות (כי חלק גדול מהנקיון נעשה ביום), אין ספק שנחשב שעת הדחק וכדיעבד דמי, ובדיעבד מועילה הבדיקה ביום.

21. אמנם נחלקו הפוסקים אם מותר לכתחילה להקדים ולבדוק בליל יג או קודם, אבל דעת רוב הפוסקים וכן דעת אדמו"ר הזקן (תלג, ז), שמותר הדבר לכתחילה, ובלבד שישיר מקום שלא בדק, כדי שיוכל לבדוק ולברך בליל י"ד, ולכן בוודאי שכך ראוי לעשות בימינו שכמעט אי אפשרי לבדוק את הכל בליל י"ד, וכן כתבו בכמה ספרי מלקטים.

22. הגר"י לנדא היה הפוסק בבית אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ברוסטוב וכו', ואח"כ הרב של בני ברק, והנדפס ביגדיל תורה' נלקט מרשימותיו ע"י המערכת: "בכלל כשמכשירים (מנקים) חדר קודם הפסח לפסח, הנה ע"פ הרוב שוכחים אח"כ לגמרי לבדוק, ואם גם בודקים אותו היא **בדיקה מוטעית** מען נארט זיך, מער ניט אף, כי אז כבר מונחים שם כמה דברים ואינה עולה הבדיקה יפה דא ליגט ציבעלע, און דא ליגט ווייס, איך וואס, אשר ע"כ בהיותנו בביתנו (בלויבאוויטש), אני לא הייתי ע"פ רוב בביתי לפני פסח, והייתי כותב לנחמן שיבדוק את החדר בעת שמכשירים אותו כמו מי שהולך בדרך. ושאלתי, הלא אותו שמפרש בדרך לא יכול לבדוק בזמן הראוי, ופה הלא יכולים לבדוק בזמן המוגבל על זה ? והשיב לי רבנו: 'אבל הבדיקה אז, היא רק בדיקה מוטעית, ע"כ יש לבדוק קודם בלי ברכה'.

באריכות, בביאור הצורך בנקיון).

- **מקומות נוספים: לא לשכוח לבדוק במקום העבודה** (אם הם כמה שותפים יהודים, כולם חייבים, ויכולים לבחור אחד מהם שיבדוק בשליחות כולם, ט"ו, סוף סימן תמה), את התא שלו בבית הכנסת, את המכונית (גם אם היא אצלו רק בשכירות או בהשאלה, וגם אם לא ישתמש בה בכל ימי הפסח), וכו', ואם קשה לעשות זאת בליל יד, ניתן לבדוק גם בלילות קודמים (בני"ל).
- **נמכר לגוי: כל מקום שמוכרים לגוי, לא צריך בדיקה, וראוי לחתום על מינוי הרב למכור את החמץ, לפני הבדיקה.** (צמח צדק (או"ח, ח, מז), וכדעת רוב הפוסקים: שאע"פ שעדיין לא מכר, והמקום עדיין שלו, מכל מקום **לא חייב בבדיקה, כי עתיד למכרו לגוי למחרת, ולא יהיה ברשותו בפסח.** ולכן כבר עתה לא חייב בבדיקה. וגם לא חוששים שישכח למכור, ובפרט בימינו שהרב אחראי על המכירה והוא לא ישכח, ובכל זאת עדיף לחתום לפני הבדיקה, כך לא ישכח למנות את הרב שימכור)²³.

ח. מי בודק:

- **בעה"ב בעצמו:** לכתחילה יבדוק בעל הבית בעצמו, שהרי 'מצוה בו יותר מבשלוcho', ואם קשה לו, יבדוק מקום אחד, ויכול למנות אדם אחר בתור 'שליח', שיבדוק את שאר הבית. (מג"א תלב, ה, שו"ע ארמו"ר הזקן תלב, ח. וכותב הפמ"ג, שבעשיית חלק מהמצוה נחשב שעשה בעצמו, ויכול מעתה לכתחילה

23. כדעת הצמח צדק, פוסקים החתם סופר (קלא), פרי מגדים (תלג), מהרש"ם (תלו, ט), משנ"ב (תלג, לג, אבל כותב): 'אף דאין למחות ביד המקילים, המוכר בייג שפיר עדיף טפ"י'. ולא כדעת המקור חיים (תלו, ד), והחיי אדם (ק"ט יח), וקיצור שו"ע, שכיון שעדיין לא מכר, הוא מתחייב בדיקה בליל יד ככל המקומות שהם שלו.

וכדאי להביא את לשונו של הצמח צדק: "מה שכתב כת"ר בשם המקור חיים והחיי אדם, הנה בדבריהם משמע, דלא משום חשש שכחה לבד, שמא לא ימכור החמץ . . . כי אם משום דחל חיוב הבדיקה מעתה אור לי"ד קודם שישכור למחר . . . ולפי עניות דעתי, אין בדברי המקור"ח והחיי"א שום הכרח נגד המנהג הפשוט, כי **חיוב הבדיקה לא חל רק על מקומות שיהיו שלו, כמ"ש ילא יראה לך בכל גבולך**, לא במה שלא יהיה בגבולו, כי אם של אחרים, **ואף שעכשיו עדיין הוא גבולו, מכל מקום, כיון שלמחר לא יהיה זה גבולו הנה בתר סוף אזלינן**, דהיינו מה שיהיה גבולו מעת התחלת איסור חמץ, אין צריך לבדוק, אף שעדיין לא יצא מגבולו". וראה משנ"ב תלו, לב, שמביא את ביאור צדדי המחלוקת בזה בפירוט.

לומר לשליח להמשיך. דעת אדמו"ר הזקן בזה - ראה הערה²⁴).

- **בני ביתו:** יכול למנות את בני ביתו כ'שלוחים' לבדוק בחלק מהבית, ואדרבה: יתכן שטוב לעשות זאת לכתחילה, כדי לזכות אותם במצות בדיקת חמץ. (מלשון אדמו"ר הזקן בשו"ע יוצא, שלכתחילה יבדוק את כל הבית, שמצוה בו יותר מבשלוחו, אבל מלשוננו ב'סידור': 'ויעמיד מבני ביתו', משמע קצת, שכך יש לעשות לכתחילה, ומבאר הרבי (אג"ק, טו, עמ' קנז), שאם לשונו היא ברוקא, הרי כוונת אדמו"ר הזקן, שטוב לעשות זאת, כי מזכה אותם במצוה).
- **אנשים, נשים וקטנים:** הממנה אחרים לבדיקה, מצוה מן המובחר, שימנה אנשים גדולים (בר מצוה), לבדוק את החמץ, אבל אפשר לכתחילה, לבקש זאת גם מנשים, ומקטן בר דעת שמבין מה צריך לבדוק, ויודעים עליו שהוא אחראי. (שו"ע אדמו"ר הזקן, תלב, י. על פי תוס' פסחים ד, ב. וכן כתב במהרי"ל, הובא בחק יעקב, וכן פסק המשנ"ב)²⁵.
- **כמה בודקים - מי מברך:** כאשר ממנים 'שליח' שיבדוק חלק מהבית, יש לנהוג כך: בעה"ב מברך, ומכוין להוציא בברכתו את ה'שליח'.

24. מדברי אדמו"ר הזקן בשו"ע, שהצריך לכתחילה לבדוק את כל הבית כי 'מצוה בו' (ורק אם קשה לו לבדוק את כל הבית, אז יבקש מאנשי ביתו), יוצא שאינו כן, אלא מצוה בו יותר מבשלוחו לבדוק את כל הבית. אמנם, מדברי אדמו"ר הזקן בסידור, שכתב בסתם 'ויעמיד מבני ביתו', ומשמע לכאורה שכן הוא לכתחילה, שיעמיד מבני ביתו לפניו בשעת הברכה כדי שישתתפו בבדיקה, גם אם לא קשה לו לעשות הכל בעצמו, משמע שגם כשעושה חלק, כבר קיים את העניין של 'מצוה בו', ולכן יכול לכתחילה להעמיד מאנשי ביתו. כך דייק הרבי אג"ק טו, עמ' קנז. [אמנם סייג זאת שם, שאולי אין לדייק בלשון אדמו"ר הזקן בסידור, שכתב בקיצור, ולא חוזר על כל הפרטים שמובאים בשו"ע (שלכתחילה יבדוק הוא בעצמו ורק אם קשה לו וכו')].

25. בגמ' פסחים ד, א מובאים דברי רב נחמן בר יצחק 'הכל נאמנים על ביעור חמץ אפילו נשים אפילו עבדים אפילו קטנים', ומסקנת הגמ' שם, שכיון שבדיקת חמץ מדרבנן (שמן התורה מספיק ביטול), לכן הם נאמנים. ומבארים שם תוס', שאע"פ שמעשים שבכל יום, שהאשה נאמנת גם על דברים שהם מן התורה, כמו כשרות ונדה וכו', בכל זאת, לגבי בדיקת חמץ, אם זה היה מן התורה לא הייתה נאמנת [וראה שו"ע אדמו"ר הזקן, תלז, ו], כי יש בזה טירחא גדולה, וצריך דקדוק גדול, ומביא גמ' מירושלמי שמפרש מפני שנשים עצלניות הן ובודקות קצת ואומרות יפה בדקנו. וכ"כ הר"ן שם. והמהרי"ל (הלכות בדיקת חמץ), ביאר זאת כך: שלכן אין האשה נאמנת (אם היה חיוב מן התורה), כי לא נראה להן שיש סיבה באמת לבדוק שחן אומרות: "השתא כיבדנו הבית יפה, ואין שום חמץ לבדוק!" ולהעיר מדברי היערוך השלחן (תלז, ז): שהיום נשי דידן בודקות יותר בטוב, ומחטטין אחר משהו חמץ, ורוחצין ומנקין כל המקומות, ומדקדקות יותר מאנשים".

בשעת הברכה, עומד ה'שליח' ליד בעה"ב, שומע את הברכה ועונה אמן, ומכוין לצאת בברכה. מיד בסיום הברכה, מתחילים בעה"ב והשליח לבדוק, כל אחד במקומו, כדי שלא יהיה הפסק, בין הברכה למצוה. אמנם בדיעבד, גם אם ה'שליח' לא שמע את הברכה, יכול לבדוק, ולא יברך שוב, כי אין מברכים על מצוה אחת פעמיים²⁶. אם בעה"ב לא בודק כלל, כי הוא לא נמצא שם או כי הוא חולה וכדו', וממנה שליח שיבדוק במקומו, מברך השליח בעצמו²⁷, ובעה"ב מבטל את החמץ. (שו"ע, תלב, ב. ושו"ע אדמו"ר הזקן, תלב, ח. והטעם שצריך ה'שליח' לשמוע את הברכה הוא, כי אין לעשות מצוה ללא ברכה לפניו, ומצד שני השליח לא יכול לברך בעצמו, כי לא מברכים על אותה מצוה פעמיים, והוא עושה זאת רק בתור שליחות של בעה"ב, ואילו היה בעה"ב בודק את הכל בעצמו לא היה מברך שוב. ומטעם זה, בדיעבד שלא שמע, לא יברך השליח, כי הברכה שברך בעה"ב, חלה גם על בדיקתו של השליח, אע"פ שמצד השליח - שלא שמע את הברכה - נחשב שקיים מצוה בלא ברכה).

26. ואפילו אם לא היה הדבר מתוכנן מלכתחילה, אלא באמצע הבדיקה הרגיש בעה"ב שאינו מסוגל להמשיך בבדיקה, ומצוה לאחר לבדוק, לא יברך השליח על בדיקה זו, כי הכל מצוה אחת, ואילו בעה"ב היה ממשיך לבדוק לא היה מברך שוב, ואין מברכים פעמיים על אותה מצוה (חיי אדם, קיט, כ, משני"ב תלב, יא).

27. והאריכו הפוסקים לבאר איך מברך השליח, אע"פ שהמצוה לא מוטלת עליו (ראה מג"א, ויד אפרים). והנה, במקרה שבעה"ב מברך על הבדיקה בביתו, אבל מצוה לשליח לבדוק בשבילו במקום אחר רחוק (משרד שנמצא בעיר אחרת וכדומה), יש להסתפק אם השליח צריך לברך, שמצד אחד אפשר לומר, שכיון ששני המקומות הם רכושו של בעה"ב, נחשב הכל מצוה אחת, ולא שייך לברך פעמיים על אותה מצוה (וראה משני"ב, תלב, ז: "אם בודק ביתו וחנותו, והחנות הוא בחצר אחרת, צריך לחזור ולברך, אמנם מצאתי בחק יוסף ובמאמר מרדכי, שדעתם דכולהו חדא מצוה היא, שמחוייב לילך ולבדוק כל המקומות שיש בהם חמץ"), ומצד שני אפשר לומר, שאם הוא באופן כזה, שגם בעה"ב עצמו, אם היה רוצה לבדוק שם היה צריך לחזור ולברך, גם הם צריכים לברך (וכלשונו אדמו"ר הזקן תלב, ט: "וכיון שבעה"ב בעצמו אם היה בודק גם אותן המקומות שבני ביתו בודקין, לא היה מחוייב לחזור ולברך על אותן המקומות, כיון שכבר בירך פעם אחת, לפיכך גם בני ביתו, שעושים שליחותו, אינם חייבים לברך"), משמע שבאופן שהיה צריך לחזור ולברך, אז גם הם צריכים לברך.

וראה יגדיל תורה נ"י, נג, עמ' רלא, שכך דייק מוהר"ר מאיר גורקאוו, מח"ס ספר הזכרונות, כפי שנמצא בהערותיו שעל גליון השו"ע שלו. ולמעשה העצה היא: שאותו 'שליח' כאשר בודק בעצמו בביתו ומברך, יכול להוציא גם את המקום שצריך ללכת לבדוק בשליחות בעה"ב, ואם לא בודק בעצמו, ישמע את הברכה מאביו או ממי שמברך היכן שהוא נמצא, ויכוין לצאת יד"ח וילך לבדוק בשליחות בעה"ב. (כך כתב הרב מאיר שטרן, לרב ליברמן, בספרו חג המצות הלכות ומנהגים עמ', קל).

ט. אשה שמתגוררת לבד: נשים חייבות ב'בל יראה ובל ימצא'²⁸, ולכן, חייבות בכל הדברים שיש לעשות, כדי לא לעבור על איסורים אלו: נקיון הבית, בדיקת חמץ, ביעור וביטול. ופשוט שלא מספיק 'לבטל' את החמץ, שהרי שני הטעמים שהביאו חכמים לכך, שלא מועיל ביטול בלבד וצריך בדיקה - שמא לא יבטל בלב שלם, ושמא יבא לאכלו - שייכים גם בנשים. ולכן אשה שגרה לבדה, או בנות המתגוררות יחד בשותפות, או כל סיבה אחרת שאין איש בבית שיכול לבדוק, חובת הבדיקה מוטלת על האשה, ומברכת ומבטלת ואחר כך שורפת וכו' (ראה משנ"ב סוף סימן תלד: "ואלמנה, כיון שהחמץ שלה, תוכל לבטל בעצמה") ויכולה למנות איש שיבדוק²⁹.

י. אונן: מי שהוא 'אונן', כלומר שנפטרו אחד משבעת הקרובים שחייבים להתאבל עליהם ועדיין לא נקברו, הרי הוא פטור מכל המצוות - גם ממצות בדיקת חמץ. ומכל מקום, צריך לבקש מאדם אחר שיבדוק את ביתו, כי הבדיקה היא 'לאפרושי מאיסורא' שלא יעבור על איסור 'בל יראה', ובזה גם 'אונן' חייב (פני ברוך, ט, לט. והביאור, הוא על פי הגרש"ז אויערבאך, הליכות שלמה, ה, ט)

יא. הברכה: המדקדקים נוטלים ידיים, ויש נוהגים ללבוש כובע וחליפה בכדי לברך, מדליקים את הנר, אוחזים אותה ביד ימין, ומברכים³⁰:

28. אבל לגבי מצות 'תשביתו' נחלקו האחרונים. הפמ"ג בפתחה להל' פסח (א, פ"א ז) סובר שא חייבות ולדעת שאגת אריה (פב), ערוה"ש (תמג), שד"ח, ואבניז, חייבות.

29. וראה לעיל (אות ה, בפסקא: 'אנשים נשים וקטנים'), שעדיף לכתחילה שאיש יבדוק. **ויש לדון: איזה עדיפות גוברת**, האם ה'מצוה מן המובחר' שאיש יבדוק (שו"ע אדמו"ר הזקן, תלב, ז), או 'מצוה בו יותר מבשלוחו' שתבדוק בעצמה (שם, סעיף ח)? וראה שו"ע אדמו"ר הזקן, רנ, קו"א ב, שהלשון 'מצוה בו', אין כוונתה שהוא חיוב, אלא 'יתרון מצוה בעלמא', ולאידך מצינו במקום אחר (תנו, ז), ש'מצוה מן המובחר' יתכן לומר גם כשיש חיוב מן הדין, אע"פ שאין זאת המשמעות כאן. ובפשוט נראה, שהעדיפות שהבדיקה תהיה טובה, גוברת על העדיפות לעשותה בעצמה, כי היא מעלה בעשיה עצמה שהיא טובה יותר, ודו"ק.

30. **האם צריך לברך בעמידה?** ראה שו"ע אדמו"ר הזקן, ח, ג: "כל ברכות המצות, צריך להיות מעומד, חוץ מברכת השחיטה והפרשת חלה". וכתב אבודרהם שחובה מן הדין לעמוד בשם מצוות, וסימנם עלייך של"ם (עומר, לולב, ציצית, שופר, לבנה, מילה), שכתוב בהם 'לכ"ם', אבל בשאר מצוות זהו רק מדת חסידות (כמבואר בבי"ב בשם אורחות חיים בסימן כז, ובארצות החיים לחיד"א סימן ח. וראה פמ"ג כאן (תלב, ג) שכאשר המצוה עצמה אינה בעמידה דוקא, אין מדת חסידות, ברך עליהם בעמידה.

'ברוך אתה... אשר קדשנו במצותיו וציונו, על ביעור חמץ'. שכח לברך, יכול לברך כל עוד לא סיים את הבדיקה. (נט"י: כנ"ל, שיש מדקדקים בכך, שו"ע אדמו"ר הזקן תלב, יב. **כובע חליפה**: מקור חיים (תלב), מכתב סופר בשם אביו החת"ס³¹, ובספר מעשה מלך עמ' 191 בשם המשב"ק רח"ה, שהרבי נהג לבדוק בכובע וסירטוק, בלי אבנט. **מדליקים לפני הברכה**: כדי למעט בהפסק בין בדיקה לברכה, שו"ת עמק תשובה (א, סג)³². **ביד ימין**: ככל המצות שעושים ביד ימין, ראה שו"ע אדמו"ר הזקן (רו, ח)³³, ואיטר יד, ביד שמאל. **מברכים**: כמו שמברכים לפני כל מצוה מדרבנן (שו"ע אדמו"ר הזקן, תלב, א)³⁴. **על ביעור**: פסחים, ז, א: "מאי מברך, רב פפא אמר משמיה דרבא, 'על ביעור חמץ'. ההסבר שעל 'בדיקה' מברכים 'ביעור': ה'בדיקה' היא ההתחלה של ה'ביעור', אשר נעשה בשני שלבים. א) מיד אחרי הבדיקה, מבטל את החמץ, דבר שנחשב ל'ביעור' כדין, לחמץ שלא ידוע לו. ב) למחרת, כששורף את החמץ הידוע לו. ומברכים עכשיו על שני השלבים אלו ב'ביעור' שמתחילים עם הבדיקה (שו"ע אדמו"ר הזקן, תלב, א)³⁵. **שכח לברך**: רמ"א תלב, א, שו"ע אדמו"ר הזקן, תלב, ה).

יב. לא להפסיק בין הברכה לבדיקה: כמו בכל מצוה, אין לעשות 'הפסק' בין הברכה לקיום המצוה, ולכן אין להתעסק בדבר אחר, וכל שכן שלא

ובדיקת חמץ, אי אפשר לומר שצריכה להיות בעמידה דוקא, לכן גם הברכה עליה לא צריכה להיות בעמידה.

31. "מנהג גדולים מעטפין עצמן בגלימא בברכת הבדיקה... וכל מצוה דאתיא לקיצין, ומי"מ אח רהברכה יסיר הגלימא מפני דמטרד". שו"ת מכתב סופר לר' שמעון סופר בנו של החת"ס: "ויעיני ראוה אדוני מורי ורבי מאור הגולה החת"ס כשבדק חמץ לבש הסברל והכובע כהולך לביהכני"ס".

32. וראה שו"ע אדמו"ר הזקן (קסז, ג): "טוב לחתוך מעט בסכין פרוסת הבציעה קודם שיתחיל לברך, כדי שלא יספיק בשהיית החיתוך בין ברכה לאכילה".

33. "כל דבר שמברך עליו לאכלו, או להריח בו, או לעשות בו מצוה, צריך לאחוז בימינו כשהוא מברך". וצ"ע אם דומה ללולב ושאר דברים שמקיים בהם מצוה, שהרי לא מקיים את המצוה עם הנר, אלא הנר רק אמצעי כדי לקיים את המצוה. ולהעיר מביאור הגרמ"ש אשכנזי ע"ה, בהנהגת הרבי שלא להחזיק בשופר בזמן הברכה על התקיעות, כי עיקר המצוה היא שמיעת קול השופר, ולא התקיעה בו (וכלשון הברכה 'לשמוע קול שופר'). וא"כ יתכן שהוא הדין גם לגבי החזקת הנר, שאין צורך להחזיק בה בשעת הברכה, וממילא גם אין ענין בהחזקה ביד ימין.

34. ואומרים 'וציונו', כי ציונו ה' לשמוע לחכמים, כמ"ש 'לא תסור מכל אשר יגידו לך ימין ושמאל' (גמ' שבת, כג, וטור או"ח קנח ועוד).

35. ולכאורה מדוע מברך על הביעור שאחרי הבדיקה, ולא מברך על הבדיקה עצמה: 'על בדיקת חמץ' ? אלא שהבדיקה אינה מטרת המצוה, אלא רק אמצעי לקיים את המצוה שהיא הביעור, ומי שבדק ולא ביטל ולא שרף את החמץ, לא עשה כלום, לכן לא מברכים על הבדיקה (שו"ע אדמו"ר הזקן, תלב, ב).

לדבר בין הברכה, לתחילת הבדיקה [וכדי להתחיל ב'בדיקה' מיד אחר הברכה, יש להתחיל את הבדיקה, במקום שעל פי דין חייב בדיקה (שו"ת האלף לך שלמה, שצב. וראה לעיל, אלו מקומות פטורים מבדיקה לאחר הנקיון)]. ואם דיבר בענין שלא קשור לבדיקה, לפני שהתחיל לבדוק, צריך לחזור ולברך. כמו כן יש להתחיל את הבדיקה באותו חדר שבו בירך, כי עצם ההליכה לחדר אחר, נחשבת הפסק. (לא להפסיק: לגבי בדיקת חמץ, שו"ע אדמו"ר הזקן, תלב. ו, ולגבי ברכות באחרות במקומות רבים (ראה, סימנים: כה, תעה, תקצב. קסז, רו, רעא, ועוד)³⁶. להתחיל באותו חדר: כך מדויק בדברי אדמו"ר הזקן בסידור שכתב: "ויזהרו לבדוק תחלה בחדר הסמוך למקום ששמעו הברכה, ולא ילכו לבדוק תיכף אחר הברכה, לחדר אחר", ודין זה תקף גם ל'שלוחים' ששומעים את הברכה מבעה"ב, שצריכים להתחיל את הבדיקה באותו חדר, במקום שעדיין לא נבדק, ואו 'להמשיך' בחדר או בבית אחר³⁷).

36. ויש להעיר לדבר מעניין, בענין הפסק בין ברכה למצוה: בספר 'שמלה חדשה' סימן יט: "וישחט מיד תוך כדי דיבור לברכה... ובדיעבד אם שח אפילו דבור אחד, בין הברכה לשחיטה, שלא מצורך השחיטה, הוה הפסק, וצריך ברכה אחרת... יש מקומות שהעכו"ם אינם מניחים לישראל לשחוט, אם לא שאומר קודם השחיטה סמוך להשחיטה ממש ב' מלות אלו: אלל"ה אוכב"ר! רצה לומר אל כביר. נראה לי דיש להשתדל לבטל זה דנראה כחוקת העכו"ם, ואם אי אפשר לבטל, יש להשתדל לאמרם קודם הברכה. ואם גם זה אי אפשר, נראה לי, כיון דהישראל מכוין במלות אלו שהשחיטה היא לשם הקב"ה, שהוא אל כביר, שציונו לשחוט, לא הוה הפסק, דמדבר מענייני שחיטה הוא".

37. אבל בשו"ע שלו (תלב ח), חשש רק להליכה לבית אחר: "ויזהרו שמיד אחר ששמעו הברכה, יתחילו לבדוק בחדרים הסמוכים לבית ששמעו הברכה, בתוכו, אבל לא ילכו מיד לבית אחר לבדוק, לפי שההליכה מבית לבית חשובה הפסק בין הברכה לתחילת עשיית המצוה". ודין זה הוא בין לבעה"ב בין ל'שלוחים' שהולכים לבדוק בחדרים אחרים, ושומעים את הברכה מבעה"ב, שמיד אחרי הברכה, בודקים קצת באותו חדר (במקום שלא בדקו עדיין, אחרת לא התחיל את המצוה), ואח"כ יכולים 'להמשיך' את הבדיקה בחדרים ובבתים אחרים.

ונראה שביסודו חשש לאותן שיטות, שגם הליכה מחדר לחדר נחשבת הפסק. ראה שו"ע אדמו"ר הזקן, ח, כב, וקו"א ה, שם, שהליכה מחדר לחדר לא נחשבת הפסק. וקסז, ט, שלכתחילה גם בחדר לחדר נחשב הפסק. וראה 'סידור רבינו הזקן' להרלו"י רסקין, עמי תשלו, שביסודו חשש אדמו"ר הזקן, לדעות שהמקדש בחדר אחד ואוכל את הסעודה בחדר אחר לא יצא ידי"ח קידוש, כי לא נחשב 'קידוש במקום סעודה' (ר"ן, הובא בסימן רעג), ובשו"ע סומך על הדעות שכל שהוא באותו בית, לא נחשב 'שינוי מקום', ויצא ידי"ח.

[ויש לעיין מדוע הרבי בהגדה, בפיסקא המצטטת את דברי אדמו"ר הזקן בסידור: 'ויזהרו לבדוק תחלה בחדר הסמוך למקום ששמעו הברכה', מביא כחסבר את דברי אדמו"ר הזקן בשו"ע: "לפי שהליכה מבית לבית חשובה הפסק, בין הברכה לתחילת

יג. דיבור בשעת הבדיקה: לכתחילה אין לדבר בנושאים שאינם קשורים ישירות לבדיקה, בכל משך זמן הבדיקה, עד לאחר הביטול, ובדיעבד שדיבר, אם היה זה לאחר שכבר התחיל לבדוק, לא צריך לחזור ולברך (אדה"ו תלב, ז). לכתחילה אין לדבר כי יש אומרים, שאפילו בדיעבד, המדבר באמצע המצוה, נחשב הפסק, וצריך לחזור ולברך. **עד אחר הביטול:** פמ"ג (מש"ז, ג), שכוונת השו"ע 'כל הבדיקה', הוא עד אחרי אמירת 'כל חמירא וכו'', שהוא חלק מה'ביעור' שעליו בירך³⁸.

אם צריך לבדוק כמה מקומות, כי יש לו כמה בתים, או שצריך לבדוק במכונית וכו', מברך פעם אחת, ולא מדבר עד שמסיים את בדיקת כל המקומות, וההליכה לבית אחר, כשהוא כבר באמצע הבדיקה, לא

עשיית המצוה (שו"ע אדה"ז סת"ב ס"ח), והרי בשו"ע היהפסק' הוא רק בהליכה מבית לבית? ושמא, הביא את דברי אדמו"ר הזקן בשו"ע, רק כדי לבאר מדוע צריך להתחיל לבדוק בחדר הסמוך, ולא נחית לדיוק זה, שבין הליכה מחדר לחדר לבין הליכה מבית לבית, אבל לכאורה היה צריך להעיר שלפי דבריו בסידור, גם ההליכה מחדר לחדר חשובה הפסק? ואולי הלשון 'מבית לבית' יכולה לכלול גם הליכה מחדר לחדר [שכל חדר הוא 'בית'], ולכן לא הוצרך להעיר, אע"פ שלמעשה יש חילוק בין השו"ע לסידור].

38. ומובא בתנאי רבתי (יג): "מצאתי בשם רב האי גאון, ירושה היא לנו מאבותינו, שלא לשוח עד שיגמור הבדיקה, כדי שלא יסיח דעתו". דין זה שאין לדבר בשעת קיום מצוה, לא שייך בכל המצוות. שבמצות אלו שבתחילת עשייתן כבר קיים את המצוה, אין מניעה לדבר, דוגמא: לאחר שהניח את התפילין, או לאחר שאכל כזית בסוכה, יכול לדבר ולהמשיך לקיים את המצוה, כי המצוה התקיימה בשלמותה. אבל במצוות שיש להם שיעור מסויים, כדי לקיים את המצוה, אין לדבר לכתחילה, עד שגומר לקיים את כל המצוה. ובלשון אדמו"ר הזקן (תלב, ז): "ואינו דומה למשיח באמצע סעודתו כשיושב בסוכה, שאין צריך לחזור ולברך לישוב בסוכה, לפי שאינו מוכרח בישיבה זו שלאחר השיחה, שאם ירצה שלא לאכול עוד, ושלא לישב בסוכה, הרשות בידו, אבל בבדיקת חמץ מוכרח הוא לגמור את הבדיקה שלאחר השיחה, שחייב לבדוק בכל המקומות שמכניסין בהן חמץ".

כאן המקום להעיר: שאין לדבר כאשר מברך, ומקיים בברכה זו, כמה מצוות, ולדוגמא: כאשר קובע כמה מזוזות, שאסור לדבר עד שמסיים לקבוע את כל המזוזות, ואם דיבר (בדבר שלא קשור) צריך לחזור ולברך (בית הלל על שו"ע יו"ד סימן רפט, חובת הדר יא, ט, קונטרס המזוזה, שו"ת לבושי מרדכי, יד הקטנה). וכן המטביל כמה כלים, אסור לדבר בין כלי לכלי, ואם דיבר צריך לחזור ולברך (כך יוצא מדברי אדמו"ר הזקן, ח, כא, וקו"א ג, לגבי דיבור בין לבישת כמה טליתות: "אם הפסיק ביניהם בשיחה . . . צריך לברך על כל אחד ואחד"). וראה בפירוש 'מטה אשר' על הישמלה חדשה, שהביא ילימוד זכות' על השוחטים שמדברים בין שחיטה לשחיטה.

נחשבת הפסק (שו"ע אדמו"ר הזקן, תלב, ז). ואם צריך ללכת לשירותים באמצע הבדיקה, יכול לברך 'אשר יצר', ולא נחשב הפסק (נטעי גבריאל, א, יד, הגר"ש וואזנר מקובץ מבית לוי, א).

יד. הנר:

- **נר, לא אבוקה:** צריך שיהיה נר בעל פתילה אחת ולא 'אבוקה' שיש לה כמה פתילות, ואפילו בדיעבד לא מועיל כך, וחוזר ובודק ללא ברכה, בנר בעל פתילה אחת (שו"ע תלג, ב, ושו"ע אדמו"ר הזקן, תלג, ט).

- **שעווה:** נהוג לקחת נר משעווה, כי אינו מנטף, וגם יש טעם על פי סוד, אבל רוב הנרות בזמננו לא מנטפים, וכשרים לכתחילה (שו"ע אדמו"ר הזקן, תלג, ח, נט"ג א, יז, יג, בשם בעל עבודת הקודש. ובהגדת 'קול יהודה' מביא בשם המהר"א מבעלזא (רבי אהרן רוקח), שלכן לוקחים נר משעווה, שהוא בא מהדבורה שהיא טמאה, ובכל זאת הדבש היוצא ממנה נהפך לטהור, ובוה מרמזים לבעל תשובה, שגם אם היה ח"ו בשפל המצב, אפשר לתקן הכל לפני השי"ת, ולבער את החמץ שבו, מכל וכל, ולהתעלות מעלה מעלה).

- **פנס: אם חושש לשריפה (ולמשל במכונית), יכול גם לכתחילה לבדוק בפנס, ובברכה (נט"ג יז יט, בשם 'שערים מצויינים בהלכה', קיא, ד, הגר"ש וואזנר בקובץ 'מבית לוי', וכן כתבו בשם הגר"מ פיינטשיין, והגרש"ז אויעבראך, שפנס דק המאיר היטב את החורין והסדקין, הרי הוא כנר, 'בדיקת חמץ וביעורו', לינדר, עמ' קפו).**

- **לכבות את האור: לא צריך לכבות את האור (נטעי גבריאל, יז, יב. ואין לחשוש לכך שכאשר אור החשמל מאיר אין תועלת בנר, כי יש תועלת בכך שהוא מאיר בחורים ובסדקים. ויש אומרים שהרבי בדק כאשר אור החשמל דלוק (מעשה מלך, עמ' 191)³⁹.**

39. הנדון של כיבוי אור החשמל הוא, כיון שמבואר בהלכה (שו"ע תלג, א), שמי שלא בדק בליל י"ד, בודק למחרת ביום, ולא יבדוק לאור היום שזה לא מועיל אפילו בדיעבד, אלא צריך לבדוק לאור הנר, ואע"פ שביום אור הנר לא מועיל כמו בלילה, ולכן תיקנו חכמים בדיקה בלילה, בכל זאת זה נחשב 'בדיקה' ראויה. וזה ברור שלכתחילה תיקנו לבדוק בלילה כי אז אור הנר מבהיק יותר (שהרי יכול לקבוע שיבדקו ביום ולאור הנר, אלא וודאי שכשאין אור עדיף), ולכן יש חוששים לכבות את אור החשמל, כדי שיבהיק יותר אור הנר (אבל בודאי גם לדעתם, אינו מעכב בדיעבד, שהרי מועילה בדיקה לאור הנר ביום כנ"ל). ולכן, מי שיוודע שכאשר החשמל כבוי עיניו מרוכזות יותר לבדוק עדיף שיכבה, וכן כותב בשו"ת שבט הלוי, א, קלו, שרגילים לבדוק לאור הנר בלבד, אבל אם חסר לו לטיב הבדיקה, מדליקים גם את החשמל, כי הוא הנר הוא רק מכשיר למצוה.

טו. נוצה, כלי, וכף:

- **נוצה:** לוקחים נוצת עוף, כדי שיהיה אפשר לחטט איתה בתוך החורים והסדקים, ולבדוק ולהוציא פירורים [במקום שיש חשש שיהיו שם פירורים נקיים, כנ"ל] באמצעות הנוצה. ולשם כך יכול לקחת בנוסף לנוצה, גם מחט ארוכה, או סכין חד (נוצה: מג"א, חק יעקב, חמד משה (תלג): "נהגו ליטול נוצות בשעת בדיקה, שמא לא כיבד איזה מקום יפה או שמא ימצא חמץ באיזה מקום מפורר ויכבדנו בנוצות אלו", חתם סופר, משנ"ב. וכן הובא בהגדה של הרבי, ובספר המנהגים, עמ' 37, שנוהגים לקחת נוצה. סכין: 'סדר היום', כדי שיוכל לחטט אם ימצא איזה חמץ בחורים וסדקים, וכתבנו שהוא 'בנוסף' לנוצה, כי מנהג ישראל לקחת נוצה).

- **כלי:** בנוסף לנוצה, צריך לקחת שק קטן של נייר, שבו יניח את החמץ שימצא. (הגדה של הרבי, ספר המנהגים עמ' 37. וכבר הוזכר בפוסקים שיש לקחת 'כלי' לבדיקה שבו יניח את החמץ. ראה מהרי"ל הובא ברמ"א (תמה, ג) ובשו"ע אדמו"ר הזקן (תמה, ז), שאם לא מצא חמץ כשבדק, וגם אין לו חמץ אחר לשרוף, ישרוף את הכלי שלקח לבדיקה, כדי שלא תשתכח חובת ביעור. וכותב הרבי 'שק קטן של נייר', כי זורקים את הכל לאש למחרת, ופשוט שהוא הדין, שקית מניילון).

- **כף של עץ:** נוהגים לקחת כף של עץ, כדי להכניס את החמץ בתוכו בסוף הבדיקה, ולשרוף אותה עם החמץ⁴⁰. (הגדה של הרבי, ספר המנהגים

וכך כותב בחוט שני: "העיקר בבדיקת חמץ הוא לראות היטב בכל המקומות, וגם צריך לבדוק בנר, ולכן אין צריך לכבות את אור החשמל במקום שבודק לאור הנר, כיון שהנר מאיר ומסייע למקומות שמאיר, ואין אור החשמל מקלקל כמו אור היום שמקום שקרוב לאור הנר, הנר מועיל לו אף שדולק שם החשמל".

וראה הליכות שלמה (הגרש"ז אויערבאך, ה, הע' 57): "ורבנו דקדק שיהא גם אור החשמל דלוק בחדרים בשעה שבדקם, ואולי כיון שצורת הבדיקה האידינא לדעת רבנו, היא לשום עינו על כל המקומות והחפצים, להיוודע אם נבדקו, כדלעיל, מועיל לכך אור החשמל הנוסף".

40. מלשון הרבי: "בודקים לאור נר של שעה ועיי נוצת עוף . . . בגמר הבדיקה מניח . . . בעקרורית כף עץ". משמע שהבדיקה נעשית בנר ונוצה, וכף העץ משמשת רק לאחר הבדיקה. וראה הערות התמימים (אהלי תורה, תלט, הערת הרב ישכר דוד קלוזנר), שחקר איך נהגו בזה זקני החסידים, והרה"ח ר' שלום ווילנאן (שאביו היה המלמד של הרבי), ור' ראובן גלפרין בשם זקנו (הרה"ח וכו' ר' שמואל שהיה השו"ב בבאבינוביץ ושכ"ק אדמו"ר מוהרש"ב אכל משחיתתו), השתמשו בכף העץ בשעת הבדיקה, וזקני אנוש אחרים שלא השתמשו, כפי ששמע מדברי הרבי. ובספר 'מעשה מלך' (בשם ר')

חב"ד עמ' 37. מנהג זה נפוץ בהרבה קהילות מדורי דורות, וכמה טעמים נאמרו לשימוש בכך מעץ: י"א שלוקים דבר מעץ, כי יש דעות, ששריפת חמץ היא רק עם עצים, וכך יהיה דבר מה מעץ. וי"א שהוא להראות שלא מגעילים כלי עץ עם סדקים. וע"פ רמז יש שביארו, ששריפת החמץ היא מחייבת עמלק, והוא אבד ע"י ה'כף' של משה ('והיה בהרים ידו וגו'), ואת המן (מזרע עמלק) תלו על ה'עץ', וראה עוד, בהערה⁴¹).

טז. אבד אחד הפתיתים: אם בסוף הבדיקה, חסרה אחת מן החתיכות שפוזרו בבית, חייבים לבדוק שוב בלי ברכה. אבל אם בבדיקה החוזרת, לא מוצאים את החתיכה, אפשר לסמוך על הביטול (שו"ע, ושו"ע אדה"ז תלד, א. ואף שמבטל את החמץ, בכל זאת, גם לאחר הביטול, ישנה חובת בדיקה. ומסתמת הפוסקים משמע, שחייב לחזור ולבדוק, גם אם באותה חתיכה יש פחות מכזית. ואם יודעים באיזה חדר נעלמה אותה חתיכה, די לחפש באותו חדר בלבד. (ולא חוששים שמישהו לקח את החמץ לחדר אחר. ע"פ שו"ע אדמו"ר זקן, תלח, ב. אחרי בדיקה שניה סומכים על הביטול: מג"א תלד, ב.)

יז. הפתיתים, הנר, הנוצה, הכף והשקית - לאחר הבדיקה: כפי שהתבאר לעיל, בעת הבדיקה, מניח הבודק את החמץ שמוצא, בשקית קטנה. לאחר סיום הבדיקה, לוקחים שקית זו, ושיירי הנר (אם ישנם), ואת הנוצה, ומניחים אותם בקערורית כף העץ [ואם היא קטנה, מניח את קערורית הכף, מתחת לשקית הקטנה, שיירי הנר והנוצה]. לאחר

חס"ד הלבשטאם): "את הנר והכף אוחו בשמאלו, את הנוצה בימינו, ואת השקית אחז המשב"ק. כשמצא חמץ, טאטא את זה לתוך הכף עם הנוצה, והניחו בשקית", [ובספרי המנהגים השונים, מובא כך וכך].

41. **א. יש שביארו**, שנהגו זאת על פי דעת הר"ש"ש (שבת, סו), ששריפת החמץ צריכה להיעשות ע"י עצים דוקא, ולכן נהגו לקחת דבר מעץ כדי שישרפו את החמץ כדין (חק לישראל (וועלץ), ע"פ הר"ש"ש הנ"ל. אבל ראה מנח"י ב, נג, שדחה את דברי הר"ש"ש). **ב. ויש שביארו** שהוא כדי להראות שאנחנו נזהרים לא להגעיל כלי עץ שיש בו סדקים (כדעת הטי"ז, תנא, כד, ובפרט לדעת 'כנסת הגדולה' שלא מגעילים שום כלי עץ), ולכן היו לוקחים את הכף עץ שאיתה משתמשים בחמץ כל השנה, ושורפים אותה עם החמץ. (הגדת 'מנחת חן' (הרב נח אהלבוים, נ"י תשל"ט) ובספר חג המצות הלכות ומנהגים (ליברמן, עמ' קלח), ואכן בכמה הגדות כתוב 'נוהגים לקחת כף של עץ ישן שנבלע בו חמץ לבדיקה). **ג. ויש שביארו** ע"ד הרמז, שמקובל שמחייבת עמלק תהיה בעת שריפת החמץ, ובפעם הראשונה הייתה מפלתו ע"י יכף ידו של משה רבינו, שהרים ידו וגבר ישראל, ובפעם השנייה כשנתלה על ה'עץ', ולכן לוקחים 'כף מעץ' (ספר טוב דברך, לרבי שאול בראך). ואולי לכלי זה התכוין הרמ"א בסימן תמה, שיש לשרוף את 'הכלי' שאיתו בדקו את החמץ. וראה לקמן אות טז, מה שהתבאר בטעם הנחת החמץ בתוך הכף, ואולי זהו טעם המנהג של צירוף היכף, בבדיקת חמץ).

מכן, לוקחים שקית נוספת, ומניחים בה את כל הדברים הללו [כפי שהם מונחים בתוך קערורית כף העץ], אך הידית של כף העץ, נשארת מחוץ לשקית. לאחר מכן, כורכים את השקית הגדולה בחוט סביב הידית של כף העץ, כך שהיא נעשית כ'ידית' של השקית הגדולה. (ספר המנהגים עמ' 37, ע"פ דברי הרבי בהגדה. טעם הנהגה זו בדרך אפשר, ראה הערה 42. שריפת הנר: מה נפלא פירושו של רבי ישראל מויוניץ: "החמץ רומז ליצר הרע, על כן שורפים את הנר: 'מה לך ולעברותיהם של ישראל, מחפש עבירות אתה? תישרף!").

יח. ה'ביטול':

- **חשיבות כוונת הלב:** הביטול צריך להיות בלב שלם, שמסיח דעתו לגמרי מהחמץ, ומפקירו, וגומר בלבו, שהוא בשבילו, כעפר שהוא דבר שאין בו צורך. ותקנו חכמים לא להסתפק במחשבה בלבד, אלא הצריכו לומר זאת בפיו. וצריך להבין את מה שאומר (אמנם, גם אם לא מבין כל מילה, אך מבין שבמילים אלו, הוא מפקיר את חמצו, יצא). תרגום 'כל חמירא': כל שאור וחמץ שיש ברשותי, שלא ראיתיו, ושלא ביערתיו, ושלא ידעתי עליו, יהא בטל, ויהא הפקר, כעפר הארץ". (פרטים נוספים בגדר וחובת הביטול, התבארו לעיל באריכות).

42. כך כותב הרבי בהגדה: "הבודק מניח החמץ שמוצא בשק קטן של נייר. בגמר הבדיקה מניח שק זה, הנוצה, ושירי הנר - אם ישנם - בקערורית כף עץ, מעטף הכל בנייר (אבל לא יד הכף, שנשאר בלי מעוטף), ומהדק ע"י חוט שכורכו סביב הנייר כמה פעמים, וקושרו". ונראה שכך היה נהוג בהרבה קהילות, ולדוגמא בספר זכרון ועדות של קהילת טרנובוזיג - דזיקוב (גליציה) עמ' 149, מסופר על השמש יר' אלי שמש: "צריכים להזכיר עוד תפקיד חשוב (שהיה לשמש), והוא: שריפת החמץ בערב פסח. הוא אסף את כל החמץ של בדיקת חמץ. . כל כפות העץ שעליהן היו קשורים הנר ופירווי החמץ במטלית מכל בית, והעלה אותן באש כדין בשעת שריפת החמץ".

ביאור המנהג להניח את החמץ בכף וכו', יש לומר: בכדי לקיים את מצוות 'תשביתו' כתיקונה ביביעור חמץ, צריך שיהיה לפחות 'כזית' חמץ (בית מאיר, חיי אדם, הובא במשני"ב תמה, י), אלא שכפי הנהוג, כל אחת מן החתיכות שמפורים בבדיקת חמץ, היא פחותה מכזית! ולכן, בכדי שיהיה לנו 'כזית', מניחים את כל החתיכות בכלי אחד, והדין הוא שהיכלי מצרפני (ראה שו"ע אדמו"ר הזקן, תמב, כח), ונחשב שיש כזית. ולשם כך, אנחנו 'יוצרים' כלי, שבתוכו 'יצטרפו' חתיכות החמץ. ולכן, מניחים כמה חתיכות בקערורית הכף, עוטפים את הכל בשקית, וכורכים את ידית הכף, כך שהכף והשקית הגדולה הם הכלי, וידית הכף, היא הידית של הכלי החדש שיצרנו, וכל החתיכות שביכלי, מצטרפות לכזית, ונמצא ששורף כזית חמץ (שמעתי בשם הגרמ"ש אשכנזי ע"ה, ודפח"ח)

- **מתי: לאחר ה'בדיקה' - שמטרתה, הסרת החמץ מן הבית - הצריכו חכמים 'לבטל' את החמץ - שהוא הפקרת החמץ, והוצאתו מבעלותו.** (שמא נשאר איזה חמץ שלא מצא, וימצאוהו בפסח, וימתין מעט עד שישרפנו, ויעבור עליו ב'בל יראה' (פסחים, ו, ב' הבודק צריך שיבטל, ורש"י שם. שו"ע תלד, ב. שו"ע אדמו"ר הזקן תלד, ו).

- **מדוע אחרי הבדיקה: קבעו חכמי הגמרא, שיש לבטל את החמץ, מיד לאחר הבדיקה [אע"פ שמצות 'תשביתו' ו'בל יראה' הוא רק למחרת - בחצות יום י"ד], כדי שיהיה ל'ביטול' זמן קבוע, וכך לא ישכחו לבטל. אבל אם לא היה לביטול זמן קבוע, יהיו אנשים שישכחו לבטל את החמץ (פסחים, ו, ב, רש"י שם, שו"ע אדמו"ר הזקן, תלד, יג. והטעם שלא קבעו לו זמן אחר, ראה בהערה⁴³).**

- **מדוע מבטלים שוב, לאחר 'ביעור חמץ':** הנהיגו רבותינו הגאונים והראשונים (רבנו מנוח והמאירי בשם הגאונים. רא"ש, סמ"ק ועוד), לחזור ולבטל את החמץ, לאחר שריפתו ביום י"ד. וזאת מכיון, שלאחר הביטול שעושים בלילה [לאחר הבדיקה], שומרים מעט חמץ, לאכלו בלילה ולמחרת בבוקר, ולפעמים גם קונים לחם, בבוקר יום י"ד, לאכלו עד סוף זמן אכילתו. וחמץ זה, אינו כלול ב'ביטול' שנעשה לאחר הבדיקה⁴⁴, ויש חשש שחתיכה מחמץ זה, תיפול לאיזה מקום, ללא

43. ולא רצו לקבוע זאת בזמן הביעור, כי מעיקר הדין יש לבער בחצות היום, ובזמן זה אי אפשר לבטל את החמץ, כי החמץ ילא ברשותו, שהרי אסור אז, באכילה ובהנאה, ואי אפשר לבטל חמץ ישאינו שלו, שהרי זה כמבטל ומפקיר חמץ של חברו. ולא רצו לקבוע את זמן הביטול, ליום י"ד לפני שעת הביעור, כי לפני הביעור אין מה שיזכיר לו לבטל את החמץ, ויש חשש שישכח לבטלו, אבל בליל י"ד כשעוסק בחיפוש ובבדיקה אחר החמץ כדי לבערו מן הבית, זה מזכיר לו שצריך בנוסף לבדיקה גם לבטל את החמץ. (פסחים, ז, א. רש"י, ו, ב, לבוש, מג"א ושו"ע אדמו"ר הזקן, תלד יג).

44. וגם אם חשב עליו בפירוש בביטול, וכלל את אותו חמץ בביטול, לא הועיל כלום, שהרי חזר וזכה בו מיד (משנ"ב, תלד, יא. ולכאורה לא רק שיחזר וזכה בו אלא שלא ביטלו כלל, כי כאשר היה בדעתו על חמץ מסויים, לחזור ולהשתמש בו, לא נחשב 'ביטול', שהרי לא נחשב בעיניו כעפר שאין בו צורך כלל, ולא הסיח דעתו ממנו? ואולי כוונת המשנ"ב באמרו 'שחזור וזוכה מיד', כלומר: שלא התבטל, כי היה בדעתו לחזור ולזכות בו. וראה משנ"ב תלד, יז: "אבל כאן דעתו לפנות בורו אחר הפסח, והרי הוא כמבטל ומכוין לחזור ולזכות בו". [וראה חידושי הרמב"ן בתחילת פסחים, שאם נותן דעתו על החמץ, לא יועיל מה שביטל לפני כן, ועובר עליו. כי חזר וזכה בו. הרי שאם בשעת הביטול היה בדעתו לחזור ולזכות בו, לא התבטל החמץ כלל. אבל אם ביטלו

שישימו לב לכך, ויעבור עליה ב'בל יראה' [אם ימצאנה בפסח, ולא ישרפנה מיד], ולכן, נכון לבטל את החמץ שוב, לאחר ביעור החמץ⁴⁵, כדי לבטל גם חמץ זה. (שו"ע תלד, ב, שו"ע אדמו"ר הזקן, תלד, יא, ומשנ"ב שם)

- איזה חמץ מבטלים - ונוסח הביטול: הביטול בליל י"ד, הוא לחמץ שלא מצא בבדיקה, ולא ידוע לו עליו. ולכן אומרים: 'כל חמירא . . . דלא חמיתיה ולא ביערתיה, ודלא ידענא ליה' [שלא ראיתיו, ושלא ביערתיו, ושאינו ידוע לי]⁴⁶. אבל בביטול השני ביום, אין הגבלה לביטול, והרי הוא מבטל את כל החמץ שברשותו, גם את החמץ הידוע לו, ולכן הנוסח הוא: "כל חמירא . . . דחזיתיה ודלא חזיתיה . . . דבערתיה ודלא בערתיה"⁴⁷ (נוסח אדמו"ר הזקן בסידורו, ע"פ הב"ח וכן הוא ברוב הסידורים, בשינויים קלים). יש להזכיר, שהביטול אינו כולל את החמץ שמוכרים לגוי (אדמו"ר הזקן, ב'סדר מכירת חמץ', שלכן חשוב שהמכירה תהיה כמו

מלבו והוא כעפר בעיניו, ורק לאחר מכן חזר ונתן דעתו ומחשבתו על החמץ שהוא חשוב בעיניו, הועיל הביטול, אלא שבמחשבתו זו, חזר וזכה בו].

45. הביטול הוא דוקא אחרי ששרף את החמץ, כי אם יבטל את החמץ לפני ששרוף אותו, לא יהיה החמץ חייב בביעור מן התורה, כי מן התורה מספיק בביטול, ולא קיים מצות יתשבתיו, בחמץ זה שאינו שלו כיון שביטלו (רמ"א, תלד, ב).

46. נוסח זה (חמיתיה, ביערתיה, ידענא), כתבו הב"ח (תלד, ה) והעתיקו החק יעקב, באר היטב ואדמו"ר הזקן [מלבד המילה חמיתיה, שנוסח הב"ח הוא חזיתיה], ומקורו הוא הרכבה מלשון הירושלמי: "כל חמץ שאיני יודע בו" ומהרמב"ם (ג, ז): "שלא ראיתיו ולא ידעתי, ושאר ראשונים (רא"ש טור, שו"ע): "דלא חזיתיה ודלא ביערתיה". ומבאר שם הב"ח הצורך בגי' הלשונית. והנקודה בכל זה, שכל חמץ שלא ידוע לו עליו, כי לא מצא אותו למרות שבדק, הרי הוא מבטלו. וזהו פירוש המילים 'דלא ביערתיה', שאין הכוונה שלא ביערו עדיין, שהרי לא ביער שום חמץ, ואדרבה, החמץ שעומד לשרוף הוא אינו מבטלו, כדי שיוכל לקיים את מצות שריפת החמץ, אלא הפירוש ב'שלא ביערתיו' הוא 'שלא בדקתי', כלומר, שלא מצאתי אותו ע"י בדיקה ובכך לבערו מן הבית. 'ודלא ידענא' פירושו, שמעולם לא ידעתי עליו, והגיע אלי שלא בידעתי, או שידעתי ושכחתי, אבל חמץ הידוע לו עליו, שהשאירו כדי לאכלו ולשרפו, הוא אינו מבטלו.

47. לכאורה מה כוונה 'דביערתיה', וכי צריך לבטל את החמץ שכבר שרף ? יש שיבארו שהכוונה לחמץ שאולי לא נשרף טוב (דעת ורה, תל"ד), ותמוה, שהרי החמץ נמצא במקום הפקר, וממילא אין צורך בביטול, כי ממילא הוא הפקר. ואם נפרש כמו בביטול של הלילה אפשר לומר, שהכוונה 'דביערתיה' כלומר 'שבדקתי' [שהבדיקה נקראת ביעור, וכנוסח הברכה לבדיקה, שהיא ההתחלה של הביעור], כלומר חמץ שמצא בבדיקה, ואולי נאבד ושכח לשרפו, ולכן מבטלו כעת.

שצריך, שאם לא נמכר כדון, עובר עליו ב'בל יראה' מן התורה, כי חמץ זה לא היה כלול ב'ביטול'.

- **נשים, ובני הבית:** טוב שכל בני הבית יהיו נוכחים בזמן שבעל הבית אומר את הביטול אחרי בדיקת חמץ, ורצוי שיגידו בעצמם את נוסח הביטול, 'כל חמירא' וכו' בארמית, ובלשון שמבינים⁴⁸.

יט. זהירות עם החמץ שנשאר: כל החמץ שמצא בבדיקה, והחמץ שמשאיר כדי לשורפו למחרת, ולאכלו בלילה ולמחרת, צריך להיזהר מאוד, להניחו במקום שמור וסגור, רחוק מהישג ידם של ילדים ובעלי חיים, כדי שלא יתפזר שוב חמץ בביתו, ויצטרך לבדוק שוב. ודבר זה אינו רק 'עיצה טובה' שנתנו חכמים, אלא הוא 'תקנת חכמים' שחובה על כל אדם, להיזהר בזה בביתו. (שו"ע אדמו"ר הזקן, תלד, א. וקו"א ב, שכך מדוייק מלשון הב"ח והמג"א. ונביא חלק מדבריו: "וצריך להיזהר בו לשמרו שלא יתגרר ממנו מאומה ע"י קטנים או עכברים ויצטרך לחזור ולבדוק פעם אחרת. . הטילו חכמים על כל איש שיהיה בחמץ שמצא בבדיקה שישמרנו יפה מפני התינוקות. . ויניחנו במקום גבוה קצת שלא יוכלו התינוקות ליטול משם" ובסעיף ג: "והעולם אין נוהרין אלא להצניע החמץ שמוצאין בבדיקה, אבל שאר החמץ מוליכין אנה ואנה בתוך החדרים הבדוקים. . ולא יפה הם עושים, וצריך ללמדם ולהזהירם שלא יעשו כן"⁴⁹)

48. בלקט יושר (תלמידו של התרומת הדשן), כותב: "יעמדו כל בני ביתו אצלו, ומועיל אע"פ שאומרו בלשון יחיד", ובוודאי אין כוונתו לבני הגדולים שאינם סמוכים על שלחנו, שהרי הם צריכים לומר את הנוסח בעצמם, שהרי תיקנו חכמים לומר זאת בפה, אלא כוונתו לבני ביתו הסמוכים על שלחנו, שיתכן שקנו חמץ ע"י אחר (ראה רמ"א חו"מ רע, ב), וכן אשתו, שאע"פ שיכל מה שקנתה אשה קנה בעלה, הרי יתכן שיש לה חמץ שהקנה לה אחר, או באופנים אחרים (ראה שו"ע אבן העזר פה, ז, שכאשר הבעל נתן לה מתנה, היא קנתה).

וראה ר"ן נדרים, ח, א, ודגול מרבבה אבן העזר, ע, שאם אכלה פחות מכדי שבעה, שאר האוכל הוא שלה, ושמה הביאה אוכל למקום עבודתה, ושכחה אותו שם, וכיו"ב (וראה תוס' נזיר כד, ב). ולכן טוב שכל בני הבית יאמרו את נוסח הביטול, ובלשון שמבינים. ובספר שער המועדים (הרב ספטימוס, עמ' קכ) ששאל להגרר"ק, והשיב שגם האשה תבטל. ושמעתי מבני המשפחה, שהגרמ"ש אשכנזי ע"ה היה מצוה על בני ביתו לשמוע את הביטול בלילה אחרי הבדיקה, ולומר בעצמם את נוסח הביטול למחרת ביום. [לאחר שריפת החמץ, או כשסיימו לאכול את החמץ].

49. ובקונטרס אחרון, ב, שם: "באמת לכאורה פשטא דמתניתין משמע ד'עצה טובה קא משמע לך', ותקנתא קתני ולא דינא. . אבל מלשון הב"ח והמגן אברהם מבואר בהדיא **דאיסורא נמי איכא**". וראה גם צ"צ חידושים על הש"ס, פסחים ג.

כ. בדיקה לאור היום:

- **הקדמה - 'בדיקה' לאחר הנקיון, בימים שלפני פסח:** כפי שראינו, מקומות וחפצים רבים, חייבים בנקיון ובדיקה, אלא שלא ניתן לבדוק את כולם בזמן שקבעו חכמים, בליל י"ד בניסן, ולכן הציעו הפוסקים (וכן הורה גם אדמו"ר הרשב"ב, וכפי שהעיד הגר"י לנדא, כנ"ל), שלאחר נקיון של מקום או חפץ, יערכו 'בדיקה' בלילה, לאור הנר (או פנס), וישמרו שלא יכנס לשם חמץ מעתה. [וכבר התבאר לעיל פרק ד' אות ח, שאם ניקו באופן יסודי עם חומר פוגם בכל החורים והסדקים, הרי זה פוטר גם כן מבדיקה]. אופן אחר הוא, לבדוק לאור היום (ללא צורך בנר), אלא שצריך שיהיה מקום שיש בו הרבה אור, וכדלקמן.
- **דין 'אכסדרה':** מבואר בגמ' (פסחים, ח א), שמקום שנכנס בו אור רב של השמש, ניתן לבדוק אותו באור היום ללא נר. המקומות שעונים להגדרה זו: א. 'אכסדרה' (מרפסת): חדר שיש לו רק ג' דפנות, והשמש נכנסת דרך הדופן הרביעית שהוא פרוצה לגמרי. ב. 'כנגד ארובה': המקום בחדר, שהוא 'כנגד' (מול) ה'ארובה', שהיא פתח בתקרת הבית, שדרכו נכנסת אור השמש.
- וכתבו הפוסקים (לבוש, חק יעקב, אדמו"ר הזקן, משנ"ב), **שכן הדין בחלון.** שכל מקום בחדר שהוא מול החלון, אפשר לבדוק לאור היום ללא נר. וגם אם החלון סגור, כל עוד הזכוכית של החלון היא כמו רוב החלונות היום - שקופה ממש⁵⁰. וזאת גם כאשר השמש לא זורחת ישירות אל החלון, ואפילו ביום מעונן (מג"א, אדמו"ר הזקן). וחדר שיש בו כמה חלונות, כך שכל החדר מואר מאור היום, נחשב כולו כ'אכסדרה', ואפשר לבדוק לאור היום בכל החדר, לא רק מול החלונות (שו"ע אדמו"ר הזקן תלג, ב, ג, לו. ומשנ"ב תלג, ו, ע"פ הדרכי משה, והמרדכי).
- **יוצא למעשה:** ניתן לבדוק לאור היום, כל מקום שנחשב כ'אכסדרה'. דהיינו: כל מקום בחדר שהוא מול חלון, וכן ארון שפתוח מול

50. אע"פ שהמג"א, אדמו"ר הזקן והמשנ"ב כתבו, שזכוכית מפריעה, וההיתר הוא רק כאשר החלון פתוח. זה היה בזמנם שהזכוכית לא הייתה שקופה ממש, אבל בזמנינו שהזכוכית שקופה לגמרי, אפשר להקל (דעת תורה, ועוד).

החלון, או חפץ שמחזיק בידו כשהוא עומד מול החלון (ומסובב אותו בכל הזוויות כדי שיאיר עליו אור היום). וחצר ומרפסת, וחדר שיש בו הרבה חלונות - כך שאור היום מאיר הרבה בכל החדר - ניתן לבדוק את כולו לאור יום, כולל הארונות הפתוחים שבו, ושאר חפצים שבחדר שהאור מאיר אותם מכל הצדדים. (בדיקת חמץ, לינדר, עמ' קעג, על פי שו"ע אדמו"ר הזקן, תלג, ב, ג, לו, ומשנ"ב, תלג, ו, מג)

כא. על מי מוטלת חובת הבדיקה [שוכר, אורח, בחור ישיבה, אורח במלון, ביהכנ"ס]:

הקדמה: במצב רגיל, כאשר אדם נמצא בביתו בפסח, חובת הבדיקה מוטלת על "בעל הבית", שהרי הבית שלו, והחמץ שלו⁵¹. אבל במצבים אחרים, יש להגדיר על מי מוטלת חובת הבדיקה. הדרך לבחון זאת, נמדדת לפי הפרטים הבאים:

א. מי הם בעלי המקום (בעל הבית, משכיר, בעל המלון). ב. למי יש זכות 'קנין' על ה'השתמשות' (כלומר, שילם ו'קנה' את זכות ההשתמשות במקום, אבל המקום עצמו אינו שלו: שוכר, אורח במלון, וכדו'). ג. למי יש זכות השתמשות, בלי 'קנין' (אורח בבית חבירו, שניתנת לו זכות השתמשות, אבל ללא תשלום). ד. זכות השתמשות, כאשר אין בעלים על המקום (בית כנסת ציבורי). ה. חפצים אישיים, שיתכן שיש בהם חמץ. הדינים:

1. זכות קנין על ההשתמשות – שוכר: אם שכר את המקום לפני ליל יד, חיוב הבדיקה עליו, אפילו לא יהיה שם בפסח, והמשכיר פטור מבדיקה (שו"ע תלו, א).

2. זכות ההשתמשות, כשאין בעלות על המקום – בית כנסת: כל ה'משתמשים' חייבים בבדיקה, ויכולים למנות 'שליח' שיבדוק שם, בשם כולם⁵² (שו"ע, תלג, י, ולפי אדמו"ר הזקן (תלג, לו), מברכים על בדיקה זו).

51. שו"ע אדמו"ר הזקן תלב, ח: "חובת הבדיקה היא על בעה"ב אבל בני ביתו האוכלים משלו אין חיוב הבדיקה חל עליהם כלל, כיון שאין החמץ שלהם".

52. אם בית הכנסת שייך לאדם פרטי, אבל חובת הבדיקה עליו. אבל כאשר הוא שייך לציבור, אין לאף אחד בעלות על המקום, וגם לא זכות קנין של השתמשות, ואפילו החמץ שבבית כנסת אינו שלהם, אבל בכל זאת חייבים בבדיקה, מצד החשש

3. זכות השתמשות, בלי תשלום, ויש בעל הבית – אורח: חובת הבדיקה היא על בעל הבית, שהמקום שלו. אבל אם הוא לא בודק, חובת הבדיקה היא על האורח⁵³. (על פי שו"ע תלו, ב, ג, ושו"ע אדמו"ר הזקן, תלב, ח).

4. אינו חייב בבדיקה (אורח וכדו'), אבל יש לו חפצים: הרי הוא חייב בבדיקת חמץ, אבל בלי ברכה (אע"פ שחובה לבדוק חפצים, מ"מ עיקר מצות הבדיקה שתקנו חכמים, הוא לבדוק ולבער חמץ מבית ממש, חק יעקב (תלו, יז), חיי"א (קיט, יח), כף החיים (תלד, צא)).

- שוכר דירה לפסח: אם שוכר את הבית לפני ליל י"ד⁵⁴, חייב השוכר לבדוק בליל י"ד ובברכה⁵⁵ [ויניח עשרה פתיתים, ויבטל, וישרוף למחרת], ואפילו אם לא עומד להשתמש בבית בפסח. והמשכיר

שמא יבא לאכלו.

53. האורח פטור מבדיקה, כדין שאר בני הבית, שפטורים מבדיקה כי החמץ לא שלהם כדברי שו"ע אדמו"ר הזקן (תלב, ח): "חובת הבדיקה על בעה"ב אבל בני ביתו האוכלים משלו, אין חיוב הבדיקה על כליהם כלל, כיון שאין החמץ שלהם" וכן יוצא מדברי שו"ת מהרש"ם (ג, רצא) שהציע שהאורח ישכור חדר מבעה"ב כדי שיוכל לקיים מצות בדיקת חמץ, וכך פשוט לגר"ש וואזנר, רק שלא קיבל את העצה של השכירות, כי נראה כהערמה בלבד, וכן בתשובות והנהגות, וכן בקונטרס הליכות הגר"ש אלישיב, שצריך לעשות קנין שכירות כדי לבדוק בברכה, ובסידור פסח כהלכתו ועוד. [אבל יש להעיר, שבספר הליכות שלמה (אסיפת הלכות מתוך ספריו של הגר"ש אויערבאך, ה, יח): כותב שאורח שיחדו לו חדר, גם בלי קנין שכירות, יכול לבדוק בברכה. וצ"ע]. ואם יש לו חפצים וחמץ שלו, יתבאר לקמן.

אבל אם בעה"ב לא בדק, חלה חובת הבדיקה עליו. דין זה נלמד מדברי הר"ן בתחילת פסחים, לגבי השוכר בית **ביום י"ד**, שבליל י"ד הייתה חובת הבדיקה על בעה"ב והוא לא בדק, ומכל מקום, אם המשכיר לא יבדוק, חייב השוכר לבדוק. וכך נפסק שו"ע תלו, ב, ג. הרי שישנה חובת בדיקה על מי שיש לו זכות השתמשות במקום, גם כאשר חובת הבדיקה איננה עליו, אלא על בעל הבית, שהרי בליל י"ד - שאז חובת הבדיקה חלה - הייתה הבעלות היחידה של המשכיר, והוא התחייב בבדיקה. ובכל זאת, מכיון שהוא לא בדק (ולא יבדוק), עוברת חובת הבדיקה על מי שישתמש שם בפועל, כלומר השוכר. וכן הוא הדין באורח, שאין עליו חובת בדיקה, אלא על בעל הבית, אבל אם בעל הבית לא בדק ולא יבדוק, ממילא עוברת חובת הבדיקה עליו.

54. ויש לו אפשרות להיכנס לשם, כלומר שיש לו מפתח, או שהבית פתוח, או שהמפתח מונח באיזה מקום שיכול לבא לקחתו כשירצה.

55. ואפילו לא הספיק השוכר להכניס שם חמץ, ואם יש שם חמץ, הרי הוא של המשכיר, אעפ"כ חייב בבדיקה, כי חכמים הטילו את חיוב הבדיקה ע למי ששימוש המקום קנוי לו בליל י"ד.

פטור מבדיקה, אבל חייב לבטל (שו"ע, תלז, א, משנ"ב, ו. חייב לבטל: מג"א תלז, ג, כי יש ספק של מי החמץ, ראה פמ"ג תלז, ג). שכר אחרי תחילת ליל י"ד, חובת הבדיקה על המשכיר, אבל אם למעשה המשכיר לא בודק, חובה על השוכר לבדוק (כדי שיוכל להשתמש בבית בלי חשש שיאכל מהחמץ, ר"ן), וכן אם שוכר מגוי, גם אם שכר אחרי ליל י"ד, חייב בבדיקה⁵⁶. ואם משכיר את ביתו לגוי, אם בזמן האיסור (בפסח), יהיה הבית מושכר לגוי, אין חובת בדיקה (כן הוא לדעת רוב הפוסקים, וכך דעת הצמח צדק, כנ"ל בד"ן בדיקה במקומות שנמכרים לגוי. וכאן הוא אותו נדון - שהמקום לא יהיה של הישראל, בזמן האיסור).

- **אורח בבית מלון, אכסניה וכדו': דינו כ'שוכר', כי משלם על החדר, ולכן: אם הגיע לפני ליל י"ד וקיבל את המפתח, הרי הוא חייב לבדוק בליל י"ד בברכה, ויניח עשרה פתיתים, ויבטל, וישרוף החמץ למחרת.** (כנ"ל בד"ן 'שוכר', 'חובת הדר' (דיני בדיקת חמץ). סידור פסח כהלכתו, יב, ח), ואם מגיע למלון ביום י"ד או בפסח עצמו: יברר אם בדקו שם בליל י"ד, ואם לא, חובה עליו לבדוק, ובברכה (סידור פסח כהלכתו, יב, ד, ע"פ שו"ע תלה, א).

- **בדיקה בבית הכנסת:** חובה לבדוק את החמץ בליל י"ד בבית הכנסת [וראה בהערה⁵⁷, מה צריך לבדוק] ומקיימים בזה מצות חכמים (שו"ע, תלג, י, ושו"ע אדמו"ר הזקן תלג, לו). חובת הבדיקה היא על כל המתפללים (גם מי שלא הכניס שם חמץ מעולם, ואין חשש שיעבור על 'בל יראה' כי אין לו שם שום חמץ), כי עיקר טעם הבדיקה שם, היא משום החשש 'שמא יבא לאכלו', וחשש זה שייך, עם כל מי שיהיה שם בפסח.

56. פשוט, כי למשכיר הגוי אין חובת בדיקה, ממילא החיוב הוא על השוכר, שרק כשהמשכיר יהודי, אז אומרים שמכיון שהיה עליו חיוב בליל י"ד, שוב לא פוקע ממנו החיוב (בדיקת חמץ וביעורו, לינדר, עמ' רעח).

57. להעיר, שגם את ביהכני"ס רגילים לנקות לכבוד פסח, ואי"כ, כפי שהתבאר לעיל, בנוגע לחובת הבדיקה לאחר הנקיון, שיש דברים שנקיון רגיל פוטר מבדיקה, כן הוא גם לגבי ביהכני"ס, שמקום כזה, פטור מבדיקה. ולדוגמא: הרצפה, השולחנות, והספסלים שהם דברים חלקים ללא 'חורים וסדקים', לא צריכים בדיקה אם עברו שטיפה רגילה במים, והקפידו שלא יכנס חמץ אחר כך. כמו כן, כאשר מנקים את בית הכנסת, במקומות שיהיה קשה לבדוק בליל י"ד, יש לעבור עם נר או פנס, או לסמוך על אור השמש [במקומות שהדבר מועיל על פי דין, כמבואר לעיל], ולקיים שם מצות בדיקת חמץ מוקדמת.

ונוהגים למנות את שמש ביהכנ"ס לבדוק שם, ולכתחילה כאשר מברך על הבדיקה בביתו, יכוין לפטור גם את הבדיקה בביהכנ"ס, ואם לא כיון, יברך כשיבדוק בביהכנ"ס (שו"ע אדמו"ר הזקן, תלג, לו, הביאו המשנ"ב⁵⁸). ואינו מבטל את החמץ אחרי הבדיקה, כי לא יכול לבטל חמץ שאינו שלו (שם). ולכתחילה, לא יאכל לפני הבדיקה בביהכנ"ס,

58. המקור לחיוב בדיקה בביהכנ"ס הוא בגמ' ירושלמי (פסחים, א א), כי החזנים היו אוכלים שם חמץ במשך השנה, ונפסק בשו"ע תלג, י. וכתב הטור, שהוא משום שהילדים מכניסים שם חמץ. וכן נפסק בכל הפוסקים, מג"א, פרי"ת, חק יעקב וכו', שצריך בדיקה בביהכנ"ס מן הדין. וחידש אדמו"ר הזקן, ששייכת ברכה בבדיקת בית הכנסת, ולא כערוך השלחן (תלג, יב), ושוי"ת מהרש"ם, שאין לברך על בדיקה בבית הכנסת.

והנה טעם הבדיקה בבית הכנסת הוא, משום חשש תקלה שמא יבא לאכלו, כמבואר בפרי מגדים (תלג, יט), ואם כן לכאורה לא מובן איך מברכים על בדיקה זו, והרי אין מברכים על בדיקה שאין בה חשש של יבל יראה' והיא באה רק משום חשש תקלה? וכמבואר בשו"ע אדמו"ר הזקן לקמן (תלה, ד): "עבר כל הרגל ולא בדק חייב לבדוק לאחר הרגל... ועל בדיקה שלאחר הרגל, לא יברך כלום, כי איך יברך יוצונו על ביעור חמץ' והרי הוא אוכל חמץ, ומה שהוא מצווה ומחוייב לבער חמץ זה שעבר עליו הפסח אינו אלא משום חשש תקלה שלא יבא לאכלו, אבל הביעור הזה מצד עצמו אין בו מצוה כלל שהרי אף אם משהה אותו בביתו ואינו מבערו אינו עובר על שהיה זו מצד עצמה בבל יראה ובבל ימצא אפילו מדברי סופרים, אלא שנקרא עובר על דברי חכמים שאסור לשהותו, שלא יבא לידי מכשול אכילה אבל אם לא היינו חוששין שיבא לידי מכשול אין בשהיה זו מצד עצמה איסור כלל ולכך אין לברך על ביעור זה".

ויש לומר, שגם בבית הכנסת יש חשש של יבל יראה', כי זה שהכניס את החמץ שם, החמץ שייך לו, והוא יעבור על בל יראה על חמץ זה (מדרבנן, כי ממילא ביטל את כל החמץ שלו, אבל על בל יראה דרבנן, מברכים), או משום שחוששים שאחד המתפללים עלול לקחת את החמץ שמוצא בפסח ולזכות בו לרגע. (בין הימין' עמי' לד, ד, ובדיקת חמץ וביעורו, לינדר, עמי' שט).

לכתחילה מכוין בברכה שבבית: כך מובא בפוסקים, לחשוש לדעות שאין לברך על בדיקה של ביהכנ"ס. אבל גם לדעת אדמו"ר הזקן, שכתב שאפשר לברך יש לומר כך, שהרי אם יכול להוציא את שני המקומות בברכה אחת, יתכן שיש בכך חשש של ברכה שאינה צריכה' אם מברך שתי ברכות. ואולי זהו דיוק לשון אדמו"ר הזקן שכתב בנוגע לברכה בביהכנ"ס: "ויכולין לברך על בדיקה זו", שהיה לו לומר: **ומברכין** על בדיקה זו' שהרי ממנה נפשך, או שצריך לברך, או שאין לברך, ומה הכוונה שייכולים לברך? אלא י"ל, שאמנם יתכן שלא יברך כי יסמוך על הברכה שביך בבדיקה בביתו, ורק אם לא כיון לזה או שעשה הפסק וכו', אז יוכל' ואם כן צריך לברך. [יכול, לאפוקי הדעות שאין מברכים על בדיקה בביהכנ"ס. אבל אינו יכול לומר ומברכין, כי על פי רוב לא יצטרך לברך, כי כבר מברך בביתו].

אבל אם קשה לו לבדוק כך, מותר לו לאכול, אם כבר בדק בביתו

(שו"ת בצל החכמה, ד, ס. והטעם: כי המצוה לא מוטלת עליו, והוא רק שליח).

- בחורי ישיבה, ותלמידות בפנימיה: אם המוסד⁵⁹ מוכר את החמץ

לגוי, וסוגר את החדרים, אין צורך לבדוק (כנ"ל שלדעת רוב הפוסקים, וכן דעת הצמח צדק, מקום הנמכר אינו צריך בדיקה). אבל אם לא מוכרים, או שמוכרים חלקית בלבד (רק ארונות וכדו'), כי רוצים להשתמש בחדרים בפסח, חובה על התלמידים לבדוק את החמץ [לאור הנר וכו', ולבטלו לאחר הבדיקה. נוסח הביטול: 'כל חמירא . . בביתא הדין⁶⁰'], בלילה שלפני נסיעתם, כי דינם כ'שוכר', שהרי משלמים 'שכר לימוד', ו'שכרו' את החדר (הגר"ש וואזנר מבית לוי, א, כד, סידור פסח כהלכתו, ועוד. אבל יש חולקים, וראה הערה⁶¹). ואם נמצאים שם התלמידים גם

59. אבל התלמידים אינם יכולים להכניס את חדרם למכירת חמץ בלי הסכמת ההנהלה (סידור פסח כהלכתו, יב, ט, הע' 23). ובפרט אם בכוננת המוסד להשתמש באותם חדרים בפסח. ואולי את הארון שלהם יכולים למכור, כי הוא ניתן או הושכר להם למשך השנה. וצ"ע. אבל יש לומר שאם לא בדק לפני צאתו מהישיבה, יכול למכור את החמץ, ומן הסתם הישיבה נותנת לו זכות למכור או להשכיר לגוי את כל המקומות שיש בהם חמץ. (הגר"א הלוי הורביץ בספר ארחות רבינו מכירת חמץ, טו). ולהעיר: שכפי שהתבאר לעיל, מקומות חלקים ללא חורים וסדקים, וכן הריצפה, הרי שעצם הנקיון לפסח, פוטר אותם מבדיקה, ובפרט כשהנקיון נעשה בחומרים פוגמים [כך שאין חשש שמא יבא לאכול, ולפעמים פוגמים עד כדי כך, שאליו היה שם חמץ הוא נעשה אינו ראוי לאכילת כלב], ואם כן, השאלה היא רק לגבי מקומות נסתרים בחדר, הארון וכו'.

60. צריכים לומר כל חמץ שיש בבית הזה, ולא כנוסח הרגיל כל חמץ שיש ברשותי, שהרי לא רוצים עדיין לבטל את כל החמץ שברשותם. (שעה"צ, תלג, ה: "אכן נראה שיאמר אז, 'כל חמירא וחמיעא, דאיכא בביתא הדין' וכו'").

61. הנה, לדעה זו, שיש להם דין של 'שוכר', חייבים בבדיקה גם אם לא יהיו שם בפסח, כי ה'שוכר' חייב לבדוק את החמץ גם אם לא ישנה במקום ששכר במשך ימי הפסח. אמנם יש אומרים, שלבחור בישיבה ותלמידה בפנימיה אין דין 'שוכר', אלא דין של 'אורח', והתשלום אינו מקנה זכות קנין בחדר שבו יושן, והראיה שאפשר להעבירו למקום אחר בלי לבקש את רשותו [הגר"י בלוי ביחובת הדר' (בסוף הספר 'דיני בדיקת חמץ'), תשובות והנהגות, (א, רפז)]. ויש לעיין, במה שונה הדבר מבית מלון, שבו מודים שנחשב 'שוכר', הרי גם שם יכולה הנהלת המלון להחליפם חדר אימת שירצו?]. ולדעה זו, אמנם אין חובת בדיקה על התלמידים, כי אע"פ שמכניסים שם חמץ שלהם, הרי לחמץ זה, מספיק הביטולי שעושים, כי לא יהיו שם במשך ימי הפסח, ואין חשש 'שמא יבא לאכול', וכדין אורח שקיבל חדר והכניס שם חמץ, ולא יהיה שם במשך הפסח, חובת הבדיקה היא על בעל הבית בלבד [ואינו דומה ליוצא מביתו לפני פסח,

בפסח, צריכים לבדוק בליל י"ד [בברכה⁶²].

ובשאר המקומות: מסדרונות, מטבח, בית המדרש וכו', וכן הדין ב'בית ספר', אם רוצים להשתמש שם במשך ימי הפסח, חובה על הנהלת הישיבה, ובית הספר, לדאוג שמישהו ינקה לפסח, ויבדוק שם, כדין בדיקה בבית הכנסת. אך אם לא נמצאים שם בפסח, יכולים למכור לגוי, ולסגור את המקום (סידור פסח כהלכתו, יב, ט).

- **המתארח בחג הפסח:** מן הדין, פטור מבדיקת חמץ, וחובת הבדיקה על בעל הבית. אבל טוב שיבקש מבעל הבית ש'ישכיר' לו את החדר שהוקצה לו, ויתן לבעל הבית סכום סמלי לשם כך, וישמע את הברכה מבעל הבית ויכוין לצאת בה, וילך מיד לבדוק בחדרו. (כפי שהתבאר לעיל, בהקדמה).

- **מתאשפז בבית רפואה:** יבדוק בליל י"ד, את החפצים שלו, ואת ארונו בלי ברכה. ואם יש לו חדר פרטי שהוקצה בשבילו, יכול לברך. (אע"פ שמשלמים על השהיה בבית הרפואה, אינו דומה לשכירות, כי התשלום הוא על המיטה ועל הטיפול, אבל אין לו קנין בחדר, והראיה שיכולים להעבירו ממקום למקום כשרוצים, וגם נכנסים לחדר בכל עת שיחפצו (הגר"י זילברשטיין תורת היולדת, מג, א,

שחייב בבדיקה למרות שלא יהיה שם בחג, שגזרו חכמים שמא יחזור לביתו בפסח. שזהו רק בבית שלו, או שזכות השימוש במקום קנוי לו, כמו שוכר]. ולדעה זו, חובת הבדיקה היא על הנהלת הישיבה, ויכולים למנות את התלמידים כשלוחים לבדוק שם, או למכור את הכל לגוי.

62. שהרי דינם כשוכר, שחייב לבדוק את ביתו, כנ"ל. אמנם, לפי הדעות שבחור ישיבה ותלמידה בפנימיה לא נחשבים בגדר 'שוכר' ('חובת הדר', תשובות והנהגות), כי אין להם קנין בגוף החדר, והראיה, שאפשר להעביר אותם לחדר אחר בלי לשאול את דעתם, ואם כך, הם נחשבים 'בני בית' של מנהל הישיבה, ומבואר בשו"ע אדמו"ר הזקן תלב, ח שבני הבית פטורים מבדיקת חמץ. וא"כ חובת הבדיקה על הנהלת הישיבה, ולפי זה אינם יכולים לברך. ואע"פ שמביאים לפעמים חמץ שלהם, שאינו שייך לישיבה, וחייבים בדיקה על חמץ זה, הרי כבר ראינו לעיל, שעיקר מצות הבדיקה שתקנו חכמים, הוא לבדוק ולבער חמץ מבית ממש, חק יעקב (תלו, יז), חיי"א (קיס, יח), מגן כף החיים (תלד, צא). וכשאין חובה מצד הבית, לא מברכים. ולכן יש להציע, שישמעו את הברכה ממי שמחוייב בוודאי, וילכו לבדוק בחדריהם.

[להעיר מספר 'חובת הדר' בסופו (ענייני בדיקת חמץ אות יד): 'ונראה שאם לפעמים מביאים התלמידים חמץ משלהם שאינו משלחן הישיבה, בודאי שחייבים בבדיקה ויכולים לברך לכולי עלמא'. הרי שלדעתו גם כשמצד הבית אינו צריך לבדוק, ובודק רק מצד זה שיש חמץ שלו, בודק בברכה].

בדיקת חמץ לינדר עמ' (סג).

כב. הנוסע מביתו - חיוב הבדיקה בביתו:

- **חיוב הבדיקה:** היוצא מביתו פחות משלשים יום לפני פסח, חלה עליו חובת בדיקה מדרבנן. הבדיקה היא בלילה שלפני יציאתו, בחורים ובסדקים, באמצעות נר וכו', ומניח עשרה פתיתים כנהוג בכל בדיקת חמץ⁶³, אבל לא מברך על הבדיקה, כי הוא לא זמן הבדיקה שקבעו חכמים⁶⁴. ולמרות שלא יהיה בפסח בביתו, ואין חשש שמא יבא לאכלו, חששו חכמים שמא יחזור לביתו בפסח (פסחים. ו. א. שו"ע תלו, א).

- **הביטול:** מיד לאחר הבדיקה, אוסף את החמץ שמצא ומוציאו מביתו, ומבטל את החמץ שאולי נשאר ולא מצא, ואומר: 'כל חמירא וחמיעא דאיכא בביתא הדין, דלא חזיתיה ודלא ביערתיה, ודלא ידענא ליה, ליבטיל ולהוי הפקר כעפרא דארעא'. (מג"א תלו, א. שכך היא תקנת חכמים, שהבודק צריך לבטל, והביאו אדמו"ר הזקן (תלו, א), וכן הסכימו רוב האחרונים. וכתוב המשנ"ב (שעה"צ. ה), שנכון לומר: 'בביתא הדין').

- **מכירת כל הבית לגוי:** העוזב את ביתו לפני פסח, ומוכר את כל ביתו, במכירת חמץ לגוי, פטור מבדיקת חמץ בביתו (כנ"ל, שלדעת הרבה פוסקים).

---

63. נחלקו הפוסקים בזה, יש אומרים שהבודק לפני הזמן לא יניח פתיתים לפני הבדיקה, כי אין חשש ברכה לבטלה כיון שלא מבכך (מנחת יצחק, ה, לה), ואדרבה יש חשש שיאבד את אחד מפתיתי החמץ (חשש הט"ז הובא בשעה"צ תלב, יא). אבל יש אומרים שגם הבודק לפני הזמן ובלי ברכה, יניח פתיתים כנהוג, כי כך יבדוק יותר טוב (שו"ת קנין, תורה, ב, פב, שזהו הרי אחד הטעמים להנחת הפתיתים). ולכאורה, זהו רק לפי הטעמים שעל פי ינגלה, אבל מכיון שישנם גם טעמים על פי תורת הסוד, להנחת הפתיתים, ועשרה פתיתים דוקא, וכנ"ל, שייך עניין זה גם בבדיקת חמץ מוקדמת.

64. כך ביאר הט"ז את הטעם לכך שלא מברכים. והנה אם עוזב למקום קרוב, שאפשר להגיע בהליכה לביתו, נראה פשוט שחייב לחזור לביתו לבדוק בליל י"ד כדון, למרות שלא מתכנן להיות בביתו כל החג, כי הדין של 'היוצא מביתו' הוא למקום רחוק 'לעיר אחרת', וכדומה. (בדיקת חמץ וביעורו, לינדר, עמ' רפב). ויש מי שכתב, שגם כשיהיה רחוק מביתו, אם יכול למנות שליח, שיבדוק בביתו בליל י"ד ובברכה, זה עדיף (שבט הלוי, ט, קיה, ב, שהרי רואים שעיקר המצוה היא בליל י"ד, ולכן רק אז מברכים, ולכן עדיף שיבדוק אז ע"י שליח). כמוכן כל זה, כאשר לא מכר את הבית במכירת החמץ לפסח, וראה בפנים שצריך להשאיר איזה חדר שלא מוכר כדי שיוכל לקיים את מצות בדיקת חמץ.

וכן דעת הצמח צדק, מקום שלא יהיה שלו בפסח, אין חובת בדיקה). **אלא שלמעשה, תלוי היכן עומד לגור בפסח:**

- **אם הולך למקום שמשלם עליו (מלון, שכירות וכו'), ויהיה שם בליל י"ד:** חייב לבדוק שם מן הדין ובברכה, כדין 'שוכר', שחייב בבדיקה, ואם כן לא הפסיד כלום במה שמכר את כל ביתו, כי מקיים את המצוה במקום אחר.

- **אם מתארח בחג (בנים אצל הוריהם, וכדומה) - ויהיה עדיין בביתו בליל י"ד:** במקרה זה, לא טוב למכור את כל ביתו לגוי, כי מפיקע בכך את עצמו מהמצוה של 'בדיקת חמץ'! שהרי בתור אורח הוא פטור מבדיקה, כי חובת הבדיקה על בעה"ב. אלא יש להשאיר חדר אחד בביתו, שלא מוכר לגוי, וינקוהו לפסח, ויבדוק שם בלילה שלפני היציאה ללא ברכה, או בליל י"ד, בברכה (שו"ת החתם סופר, או"ח קלא (הובא במשנ"ב, תלו, לב), שאין להפקיע את עצמו מהמצוה, והוכיח זאת מדברי השו"ע תלו, ג, שמי שעוזב את בית הגוי, ולא יהיה בשום בית בפסח, חייב לבדוק לפני שיוצא, כדי לקיים את מצות הבדיקה. וכל שכן, שאין לגרום זאת לכתחילה, ע"י מכירת כל הבית לגוי, ולהפקיע את עצמו בידיים ממצות הבדיקה)⁶⁵.

65. החתם סופר פוסק, שמי שבא למכור את ביתו לפסח, לא יפקיע את עצמו מהמצוה לגמרי, אלא ישאיר איזה חדר שיבדוק שם. ומקורו בדברי האבי העזרי שנפסק להלכה בשו"ע תלו, ג, שכאשר יהודי היה גר בביתו של גוי (בשכירות לדוגמא), ועוזב את ביתו לפני פסח, ובפסח עצמו יהיה בדרכים, כך שלא יהיה בשום בית בפסח, ולא יקיים את מצות בדיקת חמץ, הרי הוא חייב לבדוק את הבית לפני יציאתו, למרות שלא יהיה בבית זה בפסח, והגוי יכנס לגור שם אחרי הפסח, כך שאין שום חשש עם החמץ שיהיה בבית, בכל זאת, חייב לבדוק לפני יציאתו. וביארו הבי"י והאחרונים את דברי האבי העזרי, שהרי זה כאילו ישנו חיוב בדיקה על הבית וחיוב על האדם, ולכן, כאשר האדם יהיה בבית מסויים בליל י"ד, יקיים אז את חיוב הבדיקה היכן שנמצא, אבל כשלא יהיה בשום בית, נמצא שלא יקיים את המצוה, ולכן חייב לבדוק את ביתו לפני שיוצא לדרך. הרי לנו ראייה מפורשת מהשו"ע שאין להפקיע את עצמו ממצות בדיקת חמץ.

אלא שיש להקשות על החתם סופר, מהמבואר שם בפוסקים (חק יעקב, אדמו"ר הזקן ועוד בסימן תלו), שכל זה, כשלא יהיה **בשום** בית בפסח, אבל אם יתארח באיזה מקום, אע"פ שאין לו חיוב בדיקה שם, אלא החיוב הוא על בעל הבית, בכל זאת, לא נחשב שהפקיע את עצמו מן המצוה, כי בעל הבית יבדוק, ונחשב הדבר שבעה"ב הוא כשלוחו של האורח, לבדוק ולבער את החמץ, ונחשב שקיים את המצוה.

[ובלשונו של אדמו"ר הזקן (תלו, כ): "ישראל שהיה דר בבית של נכרי, ורוצה לצאת

ממנו לדור בבית אחר . . אין צריך לבדוק את בית הנכרי שהוא יוצא ממנה . . שהרי יוכל לקיים מצות ביעור באותו בית שידור שם בפסח. ואפילו אם ידור בבית אחר עם אדם אחר ואותו **אדם הוא בעה"ב**, ויבדוק את ביתו, ויבער החמץ בעצמו, מ"מ כיון שאותו בעה"ב יבדוק ויבער גם החמץ שנשתמש זה בביתו מיום בואו עד הפסח, **הרי אותו בעה"ב הוא שלוחו של זה לבדוק ולבער חמצו**, ושלוחו של אדם כמותו, והרי זה כאילו בעצמו ביער חמצו". ולמרות שאין לאורח שום חיוב לבדוק, אלא החיוב מוטל על בעה"ב, ומדוע נחשב שקיים מצוה? יש לומר, שסוף סוף מכיון שהאורח לא יכול להשתמש באותו חדר ללא בדיקת בעה"ב, יוצא ששייך הוא למצות הבדיקה, ולא הופקע מהמצוה. וכן אפשר להבין שלא צריך לבדוק, במקרה שיוצא מהבית לפני פסח, אך יכנס לשם **יהודי אחר** לגור בביתו של הגוי. ואף שהיהודי הראשון, לא יהיה בשום בית במשך הפסח, הרי אותו יהודי שיגור בביתו, נחשב כשלוחו של הראשון, במצות בדיקה (שעה"צ, תלו, כט בשם בגדי ישע).

ואם כן, מדוע כותב החת"ס שאין למכור את כל הבית, כדי לא להפקיע את עצמו מהמצוה, והרי מן הסתם יהיה באיזה מקום בליל י"ד, וממה נפשך: אם יהיה בבית שמשלם עליו (שכירות, מלון וכו'), הרי הוא חייב לבדוק, ויקיים המצוה, ואפילו יתארח באיזה מקום, הרי בעה"ב שם יבדוק את חדרו, ונחשב שלוחו של האורח כנ"ל. ונמצא שלא הפקיע את עצמו מהמצוה. ומדוע כותב החת"ס שבכל מקרה אין למכור את כל ביתו לגוי? [ומה שכותב בפסקי תשובות, תלו, ב, שגם המתארח חייב לבדוק לפני שיוצא מביתו, כי לאורח אין לו שום חיוב בדיקה, אלא החיוב על בעה"ב. הרי מפורש בחק יעקב ושו"ע אדמו"ר הזקן, שאעפ"כ בעה"ב נחשב שלוחו, ולכן לא חייב לבדוק כשיוצא מביתו. ולזה"ב מה שכותב בהערה 10 שם].

ויש לומר: בדין היוצא מבית הגוי, מדובר באדם שממילא עוזב את ביתו (כי נגמרה תקופת השכירות וכדו'), ואם כן, באמת אין עליו שום חיוב לבדוק, ורק כדי שלא יהיה מופקע לגמרי מהמצוה, צריך לבדוק לפני שעוזב. ולזה מספיק, שבעה"ב יבדוק היכן שמתארח, והרי הוא יוצא עי"ז במצוה, כי בעה"ב נחשב 'שלוחו', ולכן הוא נחשב חלק מהמצוה, כי לולא בדיקת בעה"ב לא היה יכול להשתמש שם בפסח. אבל בנידון של החתם סופר (וכן הוא הנדון שלנו כאן), הוא ממשיך לגור באותו בית, והרי הוא חייב בבדיקה בעצם, אלא **שהוא רוצה לבא ולהפקיע את עצמו בידיים מהמצוה**, על ידי שמוכר את כל ביתו לגוי. לזה סובר החת"ס, שלא מועיל לסמוך על מה שבעה"ב יבדוק היכן שהוא מתארח, כי למעשה אין לו חלק במצוה באופן זה, שהרי לאורח אין שום חיוב לבדוק, ואין לו חלק בעיקר המצוה שעושה בעל הבית, ולכן, כדי שלא יחשב שהפקיע את עצמו מהמצוה, מצריך החת"ס שישאיר איזה חדר בביתו שלא ימכור, וכך יקיים את המצוה, באמת. (עי"פ בדיקת חמץ לינדר, עמי רפד).

דעת אדמו"ר הזקן: הנה, כל דינו של החת"ס מבוסס על דעת האבי העזרי (הראב"ה), שנפסקה בשו"ע (תלו, ג), שהיוצא מבית הגוי, ולא יהיה בשום בית בפסח, חייב לבדוק כי מלבד חובת בית ישנה חובת הגוף לבדוק כל שהוא לי יום לפני פסח [ומפורש בחת"ס, שדבריו מבוססים על דברי הראב"ה: "שאע"פ שגוי נכנס בבית וזוכה בהחמץ, שחייב לבדוק תוך לי יום **כהראב"י סו"ס תלו"י**]. אבל באמת חלק הטור על הראב"ה (וכך פוסק הרמ"א בדיעה השניה שמביא), ודעתו, שאם נכנס הגוי לבית לפני פסח, אין

- מתארח בחג (בנים אצל הוריהם, וכדומה), ולא יהיה בביתו בליל י"ד: וכן אם לא מתאפשר לו להשאיר חדר בביתו שלא נמכר לגוי, ולבדוק שם טרם יציאתו. טוב שיבקש מבעל הבית ש'ישכיר' לו את אותו החדר שהקצה לו לשימושו בפסח, ויתן לבעה"ב מחיר סמלי על זה, ובשעת בדיקת חמץ, ישמע את הברכה מבעל הבית, וילך תיכף לבדוק בחדרו. (ע"פ שו"ת מהרש"ם, ג, רצא, תשובות והנהגות, ב, ריא, בדיקת חמץ וביעורו, לינדר עמ' קנו, ועוד)⁶⁶.

חובה על הישראל לבדוק לפני שעוזב, כי אין 'חובת הגוף' לבדוק אם אין לאדם בית, וכיון שאין לאדם זה בית בהגיע זמן החיוב של מצות תשבינו (חצות יום י"ד), אין עליו חובת בדיקה. ונחלקו האחרונים בזה כמי פוסקים: הב"ח והאליה רבה - פסקו כדעת הראב"ה, אבל הט"ז והפ"ח - פסקו כדעת הטור. ואדמו"ר הזקן מכריע כדעת הטור (שהוא הי"א ברמ"א), שאם נכנס הגוי לפני פסח לבית, פטור היהודי מבדיקה כשיוצא, ועל פי דבריו הכריע גם המשנ"ב (תלו לב).

ולפי זה יוצא לכאורה, שלדעת אדמו"ר הזקן, והמשנ"ב אין מקום לדינו של החת"ס, שהרי הוא מוכר את ביתו לגוי, נמצא שהגוי 'נכנס' לביתו לפני פסח. ותמוה מדוע הביאו כל פוסקי זמננו את דברי החת"ס, והרי להכרעת אדמו"ר הזקן והמשנ"ב, לא פוסקים כראב"ה ?

אלא שיש לחלק בין המקרים, שבמקרה שלנו (כשמוכר את כל ביתו), יהיה הבית ברשותו של היהודי בליל י"ד שהוא שעת חיוב הבדיקה, ורק אח"כ למחרת הוא נמכר לגוי. אבל במקרה של השו"ע והראב"ה, הוא לא חוזר לבית זה לעולם. וכן כתב לחלק בתשובות והנהגות (ב, עמ' קעה): "בתל"ו שתי דעות בישראל העוזב בית ששכר מגוי תוך לי יום לפסח, אי חייב לבדוק שם כדי לקיים חובת בדיקה או לא, ואפילו לפוטרין התם [היא, דעת הטור והי"א ברמ"א, ודעת אדמו"ר הזקן, והמשנ"ב], היינו מפני שאין לו הבית בשעת חיוב בדיקה שהרי מחזירו לגוי, אבל כאן שהבית שלו בשעת בדיקה, חייב לקיים המצוה עכ"פ בחדר אחד, וכן מפורש בשו"ת חתם סופר".

[ואע"פ שלדעת הרבה פוסקים, והצמח צדק מכללם, אין חובת בדיקה במקום שימכר לגוי, גם כאשר בזמן החיוב (ליל י"ד) עדיין לא נמכר. בכל זאת חילוק זה (בין המקרה של הראב"ה למקרה שלנו שמוכר את כל ביתו) קיים, כי הצ"צ ודעימיה, סוברים רק, שאין חובת בדיקה, כאשר לא יהיה מקום זה שלו בפסח, אבל הנדון שלנו הוא, האם מי שיש לו בית בליל י"ד, והבית לא יהיה שלו בפסח, הופקעה ממנו מצות 'תשבינו' לגמרי. והתשובה על זה, שלא מיבעיא לדעת הראב"ה, שכל שהתחייב במצות תשבינו לי יום קודם פסח כי היה לו בית, שוב לא הופקעה ממנו מצוה זו, גם אם לא יהיה לו בית בליל י"ד, ודעת הטור (ורמ"א ואדמו"ר הזקן), שמשתכלים רק על המצב בליל י"ד, ואם יש לו בית אז, הרי הוא חייב במצות תשבינו, והרי במקרה שלנו (שמוכר את כל ביתו לגוי), יהיה לו בית בליל י"ד, ויש עליו מצות תשבינו, ואם לא ישאיר חדר אחד שיכול לבדוק, נמצא שהוא מפקיע מעצמו את המצוה בידים].

66. בכך ששוכר את החדר, מתחייב בבדיקה מן הדין. אלא מכיון שיש לפקפק ב'שכירות' זו, שהרי ניכר שיש כאן הערמה, שעושים זאת רק כדי לקיים את המצוה,

---

ובעה"ב ממשיך להיכנס שם כשצריך וכו', לכן יש שנתנו עיצה (בדיקת חמץ וביעורו שם, פסקי תשובות, תלו, ב, ועוד), שישמע את הברכה מבעל הבית, ויכוין לצאת וילך לבדוק מיד בחדרו המיוחד לו ששכר מבעל הבית. או שבעל הבית ישלח אותו לבדוק בחדרו, וכך יוכל לבדוק בברכה. [ראה שבט הלוי (ד, מד): "אשר שאל מי שנוסע ליו"ט של פסח לבית חמיו האם רשאי לשכור חדר אחד ממחותנו שעל ידי זה, יהיה לו חדר מיוחד בליל י"ד כדי שיוכל לקיים מצות בדיקת חמץ בברכה . . . ובודאי דשכירות זה שכירות רעוע, חדא מן הטעם שכתב כבודו, שאין כל ההשתמשות של השוכר . . . וגם יש עוד ריעותא, דכנראה דהשכיר לו רק לקיים מצות בדיקה, ולא השכיר לו מכאן ואילך, ואם יאמר לו שהשכיר לו מכאן ואילך, אולי זה מעשה שחוק וערמה בעלמא, ע"כ יראה דאם מ"מ רוצה לברך, יעשה בשליחות חותנו"].

ז. ליל הסדר - עניינו וחשיבתו, וההכנות אליו

א. החשיבות המיוחדת של לילה זה / ב. חשיבות ההקפדה על כל פרט /
ג. סימני הסדר / ד. הביאור ההלכתי של מהלך הסדר / ה. חיובי הנשים בליל
הסדר / ו. דברים שצריך להכין מבעוד יום לליל הסדר.

החשיבות המיוחדת של לילה זה:

- **זהירות וקדושה:** כותב השל"ה (פסחים): "וקדושת הלילה הזה וכל הדינים הנוהגים, היא קדושה רבה במאוד, כי אז בחר בנו השי"ת מכל העמים, וקדשנו במצותיו, על כן, ראוי לאדם להיות נזהר שלא לדבר בלילה זו שום שיחה משיחת חולין . . ויעסקו הכל במצוות הלילה, ובניסי יציאת מצרים".

- **מה מבקשים מהקב"ה בלילה זה:** מביא הרבי את דברי כ"ק אדמו"ר הרי"ץ (פסקה 'סדר הגדה' משיחת חג הפסח תשב): "פעם אמר לי אאמו"ר (אדמו"ר הרש"ב): "יוסף יצחק, מ'דארף טראכטען - במשך הסדר - אף זיין א מענטש, וועט דער אויבערשטער העלפן. בפרט בעת פתיחת הדלת. ניט בעט קיין גשמיות, בעט רוחניות". (צריך לחשוב במשך הסדר להיות בן אדם, הקב"ה יעזור. בפרט בעת פתיחת הדלת לא לבקש גשמיות לבקש רוחניות). ואמר רבי אהרן מקרלין (האדמו"ר הרביעי לבית קרלין, בספרו בית אהרן) על הנאמר בהגדה לפני 'מה נשתנה': 'כאן הבן שואל', 'שואל' הוא לשון שאלה ובקשה, שכאן יכול הבן ישראל לשאול ולבקש מאביו שבשמים כל מה שצריך¹.

- **ההשפעה נמשכת כל השנה:** השפעה זו של ליל הסדר נמשכת לכל השנה וכדברי כ"ק אדמו"ר הרי"ץ (ספר השיחות תש"ג, הובא בסוף ההגדה של הרבי): "רבינו הזקן לא הכניס בסידור אחרי ההגדה המילים 'חסל סדר פסח', כי בחב"ד אין הפסח מסתיים, אלא נמשך תמיד. לאמיתו

---

1. ולהעיר מדברי כ"ק אדמו"ר הרי"ץ (ספר השיחות תש"ד) שהטעם לכך שדוקא התינוק שואל, כי זה מעורר למעלה הענין של כי נער ישראל ואוהבהו' שכתוב על הזמן שבניי היו במדבר.

של דבר מאירה הארת כל המועדים בכל יום, אלא שחג הפסח נמשך תמיד".

- **ליל שימורים:** לילה זה נקרא בתורה 'ליל שימורים', וכן הוא בכל דור ודור כמו שנאמר (שמות יב, מב): "שימורים הוא לכל בני ישראל - לדורותם". וכך נאמר במדרש רבה: "שבו עשה גדולה לצדיקים, כשם שעשה לישראל במצרים, ובו הציל לחזקיהו, ובו הציל לחנניה וחביריו, ובו הציל לדניאל מגוב האריות". וכותב בספר 'העמק דבר': "ליל פסח הוא הזמן המוכשר להיגאל מכל הצרות, כאשר אז היתה הגאולה הראשונה לישראל, ועל כן הוא שעת הכושר לעולם. . . שנאמר שימורים לכל בני לדורותם".

והובא להלכה (שו"ע אדמו"ר הזקן, תפ, ה): "ובקצת מקומות נוהגין שלא לנעול החדרים שישנים שם בליל פסח, כי הוא ליל שמורים לכל בית ישראל לדורותם, להוציאם מגלות הזה, ואם יבא אליהו, ימצא פתח פתוח ונצא לקראתו במהרה, ואנו מאמינים בזה, ויש באמונה זו שכר גדול". וכן לענין אחר (שם, תפא, ב): "נוהגים שלא לקרא על מיטתו רק ברכת המפיל, ופרשת שמע. . . אבל לא שאר דברים שנוהגין לקרות בשאר לילות כדי להגן, כי לילה זה לילה המשומרת מן המזיקין"

- **הקב"ה מקשיב לבני:** כתוב בזהר (רעיא מהימנא בא מ, ב, בתרגום חפשי) בלילה זה הקב"ה מקבץ את הפמליא שלו, ואומר להם: 'לכו ושמעו הסיפור של השבח שלי, שמספרים בני'. ובעוד שבכל לילה הקב"ה נכנס לגן עדן להשתעשע עם הצדיקים, בליל זה אינו נכנס לגן עדן אלא בתוך בני, וזהו שאמרו בהגדה: 'ובמורא גדול זה גילוי שכינה'.

ב. חשיבות ההקפדה על כל פרט: ביאורים עמוקים ונפלאים, וסודות רבים, טמונים בכל פרט ב'סדר' זה, וכדברי המהרי"ל (הובא בהגדת הרבי): "יהא כל אדם חרד באימה לקיים מאמר חכמים, שתקנו מצות הסדר והגדה, ולא יהא הדבר קל בעיניו, אף אם כמה דברים יש בסדר שנראה בעיני האדם שאין הקפדה בהם, ישכיל בדעתו לקיים שאין שום דבר ריק בהן".

ג. 'סימני הסדר: שמות ה'סימנים' של ליל הסדר (קדש, ורחץ, וכו'),

המפרטים את המצוות של לילה זה², מיוחסים לרבינו שלמה יצחק (רש"י) (מחזור ויטרי, סה: "סדר ערוך שסידר ר' שלמה בר יצחק זצ"ל. וי"א שהוא מבעלי התוס' ר' שמואל מפלייזא). על 'סימנים' אלו כותב ב'יסוד ושרש העבודה' (ט, ו): "סימנא מילתא היא, בהני חמש עשרה תיבות של הסדר 'קדש ורחץ וכו', כי נרמזו בו סודות גדולים ונפלאים מאד, ועל כן, בעבודה זו יאמר גם סימניה בפה מלא, דהיינו קודם הקידוש יאמר 'קדש', וקודם הרחיצה יאמר 'ורחץ', וכן כל הסדר עד 'נרצה' ועד בכלל, והעיקר שיכוין לעשות נחת רוח לבורא יתברך שמו, ויעשה כל דבר בשמחה עצומה, ורחמנא ליבא בעי"³. (וכך נהג הרבי, לומר בלחש, את כל ה'סימנים' בתחילת הסדר, ולפני עשיית אותו סימן כשמגיע זמנו, אוצר מנהגי חב"ד עמ' קכה).

ד. הביאור ההלכתי של 'מהלך' הסדר:

- המצוות של ליל הסדר, ויו"ט: בלילה זה, עומדים לפנינו כמה מצוות מן התורה ומדרבנן שעלינו לקיים. ועליהן הוסיפו חכמים, תקנות שונות. המצוות והתקנות הם: א. סיפור יציאת מצרים. ב.

2. יש אמנם דברים שלא הוזכרו ב'סימנים' ודנו בזה המפרשים. ולדוגמא: מצות ד' כוסות, 'הסיבה', חרוסת, ברכת 'האדמה' על ה'כרפס' (הגם שהוזכרה ברכת המוציא על המצה), ועוד. גם הקערה לא הוזכרה, אבל בפשטות הוזכרו רק דברים שצריך לעשות.

3. האריז"ל בסידורו (ובפרי עץ חיים, שער חג המצות) מבאר על פי סוד את היסודי של לילה זה, על פי הסימנים קדש ורחץ וכו'. האלשיך והחיד"א, מבאר את סימנים אלו על דרך המוסר. (הגדה של הרבי).

כך מפרש האלשיך את ה'סימנים' בעבודת ה': קדש ורחץ - קדש עצמך במותר לך, ורחץ והטהר, כדכתיב: ורחצו והזכו". כרפס - אותיות כף רש (ש' וס' מתחלפות), לומר: לעצמך, בכף (בצמצום), ולרש, ביד רחבה. יחץ - פרוס את המצה, חציה לאכילתך, וחציה לעני. מגיד רחצה - תגיד גם לאחרים שיטהרו את עצמם. מוציא מצה - הוצא וגלה את היצר הטוב שבך, הנקרא 'מצה'. מרוך כורך - כרוך היצר הטוב יחד עם המרור, היינו היצר הרע, כדברי חז"ל: "בכל לבבך בשני יצריך". שלחן ערוך, צפון - אם תלך בדרך טובה זו, שולחך ערוך וצפון (שמור) בגן עדן, כדכתיב: "מה רב טובה, אשר צפנת ליראיך". ברך, הלל נרצה - ברכתך והולך לה' בגן עדן, יהיו רצויים לפניו".

עד כמה כל פרט מכוון על פי סוד ומדויק אפשר לראות בפירוש שמביא הרבי בשם אביו לבאר על פי סוד, מדוע שני הסימנים הראשונים הם בלשון ציווי (קדש, ורחץ), ושאר הסימנים בלשון סיפור. כי שני הראשונים רומזים לקדושה וטהרה (קדש ורחץ), שהם בחינות שלא היה בהם פירוד (ג"ר דחכמה, וד"ר דבינה), וצריך להפרידם משאר הבחינות שהיה בהם פירוד. עיי"ש.

אכילת מצה. ג. אכילת מרור. ד. שתיית ד' כוסות. ה. אמירת 'הלל'.
ו. אכילת 'אפיקומן'. (זכר לקרבן פסח, וחגיגה). המצוות של כל יו"ט:
ומלבד אלו המיוחדים לחג, ישנן המצוות שבכל יו"ט: ז. קידוש. ח.
לחם משנה. ט. סעודת יו"ט. י. וברכת המזון.

- **סביב למצוות:** סביב לקיום מצוות אלו, הוסיפו חז"ל תקנות וחיובים שונים, כדי שקיום המצוות יהיה על הצד הטוב ביותר: א. **להתמיה:** כמה דברים נעשים בלילה זה, כדי להתמיה את הילדים, וכך יתרגלו לשאול שאלות, ולבסוף ישאלו גם על ליל הסדר, וכך נוכל לקיים את מצות סיפור יצי"מ כדין (תשובה על שאלת הבן). ב. **חירות:** יש דברים הנעשים כסימן וכעזרה להרגשת החירות, כגון, 'הסיבה', שהרי בלילה זה ישנה חובה: "לראות (ולהראות) את עצמו כאילו הוא יצא בעצמו ממצרים". ג. **הגדה:** אמירת 'הגדה' שבה נכללו כל התנאים כדי לקיים היטב את מצות סיפור יצי"מ (כדלקמן, במצות סיפור יצי"מ). ד. **זכר:** כמה דברים בלילה זה נעשים לשם 'זכר': "חרוסת" (טיט) - זכר לשעבוד⁴. "זרוע" צלוי - זכר לקרבן פסח שהיה צלוי (ולכן שגאלנו בזרוע נטויה. למנהג חב"ד לוקחים צוואר עוף). "ביצה" - זכר לקרבן חגיגה (וגם לכך שרצה הקב"ה לגאול אותנו, ביצה בארמית 'ביעא', שפירושו גם רוצה).

- מהלך ה'סדר', בפירוט:

בכדי לקיים את אותן המצוות, בשילוב התקנות שסביבן, נקבע 'סדר' הלכתי הגיוני. כך שהכל יהיה כלול, לפי הסדר, בלי להקדים את המאוחר.

קדש - הדבר הראשון שיש לעשות, כמו בכל שבת ויו"ט, הוא קידוש. [בחג הפסח, הקידוש הוא גם הכוס הראשונה של הד' כוסות⁵].

4. זכר לטיט: כדעת ר' יוחנן בגמ' פסחים קטז, א. עם יין: זכר לדם (מכת דם) שוייע אדמו"ר הזקן (תעג, לב) ע"פ הירושלמי (פסחים, י, ג). עם תפוחים: זכר לכך שהיו יולדות תחת עץ התפוח, ולמנהג חב"ד מוסיפים גם אגוזים (שנמשלו ישראל לאגוז כמ"ש 'אל גינת אגוז', שוייע אדמו"ר הזקן שם, ע"פ תוס' פסחים, קטז, א) ואגסים. ספר המנהגים חב"ד עמ 39.

5. ולכן יש לכל המסובים כוס לקידוש, שלא כבקידוש רגיל, וכל אחד שותה את הכוס שלו, ולכתחילה יש לשתות את כל הכוס בבת אחת, ושותים (האנשים), בהסיבה.

ורחץ, כפרס - בכדי לקיים את מצות סיפור יצי"מ, אנחנו רוצים לגרום לילדים לשאול שאלות, לכן מיד אחרי הקידוש⁶ עושים דבר שיגרום להם לתמוה (מדוע מטבילין שתי פעמים?), לכן טובלים ירק במי מלח, וככל דבר ש'טיבולו במשקה' צריך ליטול ידיים לפניו.

יחץ - לפני שמתחילים לספר על יצי"מ, אנחנו חוצים את המצה, כי צריך לומר את ההגדה על 'לחם עוני', שפירושו (פסחים קטו, ב): א. לחם פרוס ולא שלם. ופירושו גם: ב. 'לחם ש'עונים' עליו דברים הרבה', כלומר: סיפור יצי"מ נעשה כאשר ה'לחם עני' מונח לפנינו.⁷

מגיד⁸ - לפני שמקיימים את המצוה של אכילת מצה, צריכים לקיים את המצוה של סיפור יציאת מצרים, כי ה'סיפור' נעשה כאשר המצה מונחת לפנינו כמו שכתוב (שמות, יג, ח): 'והגדת לבנך... בעבור זה': למדו חז"ל (פסחים, קטו, ב, מכילתא, רמב"ם חו"מ ז, א): "לא אמרתי אלא בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך". אופן קיום המצוה הוא באמירת ההגדה, שבנויה ומסודרת באופן כזה שתכלול את כל פרטי המצוה (דרך שאלה ותשובה, מתחיל בגנות ומסיים בשבח וכו'), כדלקמן במצות סיפור יציאת מצרים). בסיום ה'מגיד' שותים את הכוס השני.

רחצה, מוציא מצה - לאחר שקיימנו את מצות סיפור יציאת מצרים, אנחנו יכולים לקיים את המצוה השניה מן התורה בלילה זה: 'אכילת מצה' (האנשים, והבנים, בהסיבה). ויחד עם מצות מצה, מקיימים גם את

---

6. ואמנם מובא בהלכה שגם לפני זה עושים דברים להתמיה התינוקות כדברי אדמו"ר הזקן (תעב, לא): "מצוה לחלק לתינוקות קליות ואגוזים בליל פסח קודם עשיית הסדר, כדי שיראו שינוי וישאלו 'מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות'. ואע"פ שעל שאלה זו אין לנו מה להשיב להם, מ"מ ע"י שיראו שינוי זה ויתעוררו לשאול עליו, יתעוררו ג"כ לשאול על שינויים אחרים, דהיינו שאוכלין מצה ומרור ויושבין בהסיבה, וישיבו להם 'עבדים היינו וכו'".

7. כך מבארים הי"ל בוי, והילבושי, את הטעם שעושים יחץ לפני 'מגיד', ע"פ הגמ' פסחים קטו, ב שמביאה את שני הפירושים ב'לחם עני'. ולכן בתחילת 'מגיד' 'מגלים את הקערה', כדי שיאמר את הסיפור לפני המצות. או משום שצריך לספר על מצה שראוי לצאת בה ידי"ח אכילת מצה, ר"ן פסחים קטו, ב, בשם רב האי גאון.

8. לפני שמתחילים את ההגדה, 'מזמינים' את כל מי שרוצה לבא להשתתף ב'סדר'. וראה בפירוש 'מעשה ניסים' על ההגדה (לבעל התיבות) על ההגדה, ובשיחת הרבי (לקוטי שיחות, ג, חג הפסח), מדוע מזמינים עכשיו, ואת מי מזמינים כאשר כולם כבר כאן.

מצות 'לחם משנה' שישנה בכל יו"ט, ולכן צריכים ג' מצות (כדלקמן במצוות אכילת מצה).

מרור, כורך - לאחר שקיימנו את מצוות אכילת מצה, יש לקיים את המצוה של אכילת מרור (שאינה מן התורה בזמן הזה, כי מן התורה יש לאכול את המרור ביחד עם הקרבן פסח כמ"ש (במדבר, ט, יא): 'על מצות ומרורים יאכלוהו (את הקרבן פסח), ש"ע אדמו"ר הזקן, תעה, טו. ומצוה לטובלו בחרוסת, שם, יב, יט). **ואחר כך עושים 'כורך' (אכילת מצה ומרור יחד), כי רק כך יוצאים יד"ח 'מרור' לדעת הלל, ושמא הלכה כמותו (שם, יח).**

שלחן עורך - מצוה לאכול סעודה, לקיים את מצות סעודת יו"ט.

צפון - מצוה מדרבנן על כל אחד ואחת, לאכול כזית מצה בסוף הסעודה, זכר לקרבן פסח שהוא אוכלים בסוף הסעודה, כזית זה נקרא 'אפיקומן' כי לא אוכלים אחריו שום דבר. ולכן עושים זאת בסוף הסעודה⁹.

---

9. בזמן שביהמ"ק היה קיים היו אוכלים את הקרבן פסח בסוף הסעודה, כי כך הוא הדרך במאכלים חשובים, ששומרים אותם לסוף. ולכן לאחר אכילת קרבן הפסח לא היו אוכלים 'אפיקומן' שפירושו, הוציאו והביאו מאכלים לשלחן. וכלשון המשנה (פסחים, קיט, ב, ומובא בהגדה): "אין מפטירין אחר הפסח - אפיקומן" כלומר: לאחר הפסח לא מביאים אוכל חדש לשלחן. ולאחר חורבן ביהמ"ק שאין לנו קרבן פסח, תיקנו חכמים שיאכל כל אחד כזית מצה זכר לקרבן פסח, ולכן אכילה זו נעשית בסוף הסעודה, בדומה לזמן אכילת הקרבן פסח. וכמו כן, לא אוכלים כלום אחרי כזית זה, ולכן נקרא 'אפיקומן'.

לכתחילה טוב לאכול שני 'כזיתים', כי י"א שאותו כזית שתיקנו חכמים הוא זכר לקרבן פסח, וי"א שהוא זכר למצה שהיו אוכלים יחד עם הקרבן פסח (כמ"ש: "על מצות ומרורים יאכלוהו שאוכלים את הקרבן פסח יחד עם מצה. הטעם לכך שלא תיקנו לאכול גם מרור, ראה בהגדה של הרבי בפסקא צפון). אם קשה לאכול שני 'כזיתים', יאכל כזית אחד [ויעשה תנאי, שאוכל כזית זה, שיהיה זכר לפי מי שהלכה כמותה (עצת הרבי בהגדה שלו בפסקא 'צפון')].

כזית מצה זו, חייבים בה אנשים ונשים, ואוכלים אותה ב'הסיבה', וצריך להיזהר בליל הסדר הראשון [אבל בליל הסדר השני, לא מקפידים בזה, ספר המנהגים חב"ד עמ' 38] לאכול את ה'אפיקומן' לפני חצות הלילה, כמו הקרבן פסח שהיה נאכל רק עד חצות (שו"ע אדמו"ר הזקן, תעז, א-ו).

האם מותר לשתות מים אחרי ה'אפיקומן': בשו"ע אדמו"ר הזקן (תעח, א, תעט, ג, תפא, א), מתיר שתיית מים, בליל ראשון של ליל הסדר, ובלילה שני, מתיר את כל המשקים מלבד משקים המשכרים. אבל מלשון אדמו"ר הזקן ביסודור', שכתב: 'ויזהר

ברך - כמו בכל סעודה שאוכלים בה לחם, צריך לברך ברכת המזון. ונוסף לכך בליל הסדר, שכל אחד מהמסובים צריך לברך את ברכת המזון 'על הכוס', כי יחד עם כל כוס שתקנו חכמים, צריך לעשות מצוה, ועם הכוס השלישית, מקיימים את מצות ברכת המזון. (גמ' פסחים קיז, ב, שו"ע ושו"ע אדמו"ר הזקן, תעט, א). המנהג למזוג את 'כוסו של אליהו' לפני ברכת המזון. (ספר השיחות תשמט (א, עמ' 391). הטעם שמוזגים לפני ברכת המזון: החלק הראשון של ה'סדר' קשור לגאולת מצרים, החלק השני - שאחרי ברהמ"ז, קשור לגאולה העתידה, וכוסו של אליהו קשור לגאולה העתידה, לכן בדרך כלל היה המנהג למוזג אחרי ברהמ"ז (ספר המנהגים, עמ' 41), אבל כותב הרבי (שם): "ולאחרונה, נהגו למוזג לפני ברהמ"ז, בכל פעם". ובהערה 78: "התחלת הגילוי ד'כוסו של אליהו' שייך כבר בסיומם הגלות".

הלל, נרצה - לאחר שסיפרנו על הניסים של יצי"מ, וקיימנו את החובה לראות את עצמו כאילו הוא עצמו יצא ממצרים, חובה עלינו להודות ולשבח להקב"ה על הניסים שעשה ויעשה לנו וכדברי המשנה (פסחים, קטז, ב): "חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים... לפיכך אנחנו חייבים להודות להלל וכו"¹⁰ בסוף ה'הלל' שותים את הכוס הרביעית. וכאשר עשינו את כל זה, אנחנו רצויים לפניו (נרצה).

סיכום מהלך ה'סדר':

מיד כשמגיעים הביתה (מסדרים את הקערה, ו) מקדשים. אח"כ מתמיהים את התינוקות עם טבילת כרפס, חוצים את המצה כדי שתהיה 'לחם עני', שנוכל לקיים את מצות סיפור יצי"מ על 'לחם שעונים עליו דברים הרבה', ועוברים למצות סיפור יצי"מ בקריאת ההגדה. לאחר

שלא ישתה, אחר אפיקומן, ולא כתב שמים מותרים, ולא חילק בין ליל אי לליל ב', מדייק הרבי (הגדה, פסקא 'שלא ישתה'): א. שגם מים אין לשתות. ב שגם בלילה השני צריך להיזהר בזה. וסיים הרבי יוכן נוהגין.

10. אמירת ה'הלל' מתחלקת לשני חלקים, חלק ראשון בימגיד לפני אכילת המצה, וחלק שני אחרי ברכת המזון. הטעם לכך: א) יש שני חלקים ב'הלל': עד 'למענו מים', מדובר בניסים שכבר נעשו (יצי"מ, קריעת ים סוף), מ'לא לנו', מדובר בניסים שעתידיים להיות בימות המשיח, מלחמת גוג ומגוג, ותחיית המתים. (מהרי"ל, מעשה רוקח, לבוש תפ, פמ"ג סוף תפו). ב) כדי שישאלו התינוקות (סדר היום). ג) כדי שגם בכוס השני תהיה 'שירה' (אבודרהם, שלי"ה).

מכן, מקיימים את מצות אכילת מצה (ולחם משנה), ומצות אכילת מרור (כולל 'כורך' שהוא מצות מרור לדעת הלל). עוברים למצות סעודת יו"ט, ובגמר הסעודה (כיון שאין לאכל כלום אח"כ), אוכלים מצה, זכר לקרבן פסח (אפיקומן), שאין לאכול אחריו כלום. מברכים ברכת המזון, ומסיימים את ה'הלל' שהרי חובה להלל ולהודות לה' על הניסים שעשה לאבותינו, ושעושה לנו בכל דור ודור, ובזה אנחנו רצויים לפניו.

לכל שלב במהלך ליל הסדר יש 'כוס' מתאימה, שעליה אומרים 'שירה'¹¹, וחובה לשתותם על סדר, זה דוקא: כוס ראשונה - קידוש, כוס שניה - הגדה, כוס שלישית - ברהמ"ז, כוס רביעית - הלל.

ה. חיובי הנשים במצוות ליל הסדר:

- **במצוות דרבנן:** אע"פ שהמצוות של 'ליל הסדר' תלויות בזמן, ונשים פטורות מ'מצוות שהזמן גרמא', (גם במצוות דרבנן), בכל זאת, חייבות הן, בכל המצוות והתקנות שבלייל הסדר. מכיון ש'אף הן היו באותו הנס' של יציאת מצרים. ולכן חייבות בד' כוסות, אכילת מרור, אפיקומן, אמירת הלל וכו'. ולכן חלה חובת 'חינוך' במצוות הסדר גם על בנות קטנות (שו"ע אדמו"ר הזקן, תעב, כה).

- **במצוות מן התורה:** חייבות מן התורה, באכילת כזית מצה (גמ' פסחים (מג, ב): 'נשים חייבות באכילת מצה דבר תורה, שנאמר: 'לא תאכל עליו חמץ, שבעת ימים תאכל עליו מצות' - כל שישנו, ב'בל תאכל חמץ' ישנו באכילת מצה"). גם במצוות 'סיפור יציאת מצרים', חייבות אך נחלקו אם חייבות בו מן התורה או מדרבנן, ומשמעות דעת אדמו"ר הזקן ועוד, שחייבות בזה רק מדרבנן, ולכן אין לאנשים לצאת יד"ח אמירת ההגדה ע"י שמיעתה מאשה (פמ"ג, תעט, ב, תפד, א. והוסיף שכן הוא גם ביו"ט שני. משמעות דעת אדמו"ר הזקן תעה, כה, כ"כ הרבי בהגדה)¹².

11. ראה ליקוטי שיחות, כו, עמ' 45.

12. לדעת החינוך מצוה כא, חייבות מן התורה, וכך יוצא מהתירוץ השני בתוס' מגילה, ד, א., אמנם לפי התירוץ הראשון בתוס' שם, וכן משמע דעת אדמו"ר הזקן (תעה, כה: 'חייבו אותן חכמים'. כן העיר הרבי בהגדה), וכן דעת הפמ"ג תעב, טז, חייבות רק מדרבנן, ונפיק"מ שלא יכולה לקרא ולהוציא את האיש, פמ"ג, תעט, ב, תפד, א, והוסיף שאינה יכולה להוציא את האיש גם ביו"ט שני.

- **זהירות באמירת או שמיעת ההגדה לנשים וקטנות:** סיבה נוספת המחייבת את הנשים לומר או לשמוע את ה'הגדה' (מלבד חיובן מצד מצות סיפור יציאת מצרים), הוא חיובן בד' כוסות, שצריך לשתותם 'על הסדר' (כוס ראשונה - קידוש. כוס שניה - מגיד. כוס שלישית - ברהמ"ז. כוס רביעית - הלל), ואם לא תאמר או תשמע את ההגדה, ולפחות את החלקים העיקריים (ראה לקמן), לא תצא יד"ח כוס שני של ד' כוסות, גם אם תשתה את הכוס יחד עם כולם.

- **וכן הוא גם בנוגע לבנות קטנות, שהרי חובה לחנכן במצוות ד' כוסות** (שו"ע אדמו"ר הזקן תעב, כד¹³), ויש להזהיר על כך, כי מצוי שנכשלות בכך. (חיי אדם (קל, יב): "ולכן צריך להזהיר בני ביתו שלא יולולו בכל זה . . . וגם צריך להודיע בלשון שמבינים, עכ"פ הטעם של אכילת פסח, מצה ומרור כדי שיקיימו מצוה זו, וגם שישמעו קידוש, וברכת אשר גאלנו, ויכוין להוציאם", הרי שהחיי"א מזכיר שיש להיזהר בכך, וגם בנוגע לשאר הכוסות ובפרט הכוס הג' והד', שעכ"פ תשמענה את הברכה 'אשר גאלנו', והאומר יכוין להוציאן).

ו. דברים שצריך להכין מבעוד יום ל'ליל הסדר':

- **הקדמה:** מבואר בהלכה (שלחן ערוך אדמו"ר הזקן, תעב, א) שהכל צריך להיות מוכן כדי להתחיל את ה'סדר' מיד: "יהיה שלחנו ערוך מבעוד יום, כדי להתחיל הסדר מיד כשתחשך . . . שמצוה למהר להתחיל הסדר, בשביל התינוקות שלא ישנו, והתורה אמרה 'והגדת לבנך ביום ההוא". למעט סידור הקערה, כלומר הנחת הדברים במקומם בקערה, שנעשה בלילה לפני תחילת הסדר (שו"ע אדמו"ר הזקן, תעב, כה, והגדה של הרבי, בפסקה יסדר). ומלבד זאת ישנם דברים, שאסור לעשותם ביו"ט. ולכן, מובאים להלן תזכורת של הדברים שצריכים להכין, לוודא ולבדוק, כדי להיות מוכנים על הצד היותר טוב, לליל הסדר,

13. "וגם הקטנים חייב אביהם לחנכם במצות, להשקותם כוסות על הסדר שיתבאר. אם כבר הגיעו לחינוך דהיינו שהגיעו לזמן שראוי לחנכם לשמוע הדברים שאומרים על הכוסות כגון שהן יודעין מענין קדושת יו"ט, ולכן ראוי לחנכן לשמוע הקידוש שאומרים על כוס ראשון. וגם יש בהן דעת להבין מה שמספרים להם מיצי"מ באמירת ההגדה, ולכן ראוי לחנכם לשמוע ההגדה שאומרים על כוס שני, וכן חייב לחנכם לשמוע ברהמ"ז שאומרים על כוס שלישי וגמר ההלל וההלל הגדול ונשמת שאומרים על כוס רביעי. ואף הקטנות שהגיעו לחינוך כקטנים. וכן בשאר כל המצות הנוהגות בלילה זה אין חילוק בין אנשים לנשים . . .".

במנוחה ונחת, אשר כל הדברים הנעשים בלילה זה צריכים להיות 'דרך חירות'.

- **עירוב תבשילין:** השנה (ה'תש"פ) צריך לעשות 'עירוב תבשילין'.
- **הגדות:** להכין הגדות של פסח לכל המסובים, ומכיון שחשוב להבין את מה שאומרים ב'מגיד', כדי לקיים את מצות סיפור יציאת מצרים, ראוי להכין 'הגדות' מתורגמות לשפת המדינה, בשביל אלה שלא מבינים לשון הקודש.
- **כוסות:** לוודא שיש מספיק כוסות לכל אחד מהמסובים בליל הסדר, בגודל של רביעית לפחות (קצת יותר מ-866 מליליטר, ויש נוהגים 120, ראה לקמן בדיני ד' כוסות), אבל לא גדולים הרבה יותר, כדי שיוכלו לשתות את כל הכוס בבת אחת.
- **יין ומיץ ענבים:** לבדוק שיש מספיק יין אדום, ועדיף שיהיה יין שערב לחיכו, ובעיקר שיהיה קל לשתיה, כדי שיוכלו לשתות את ארבעת הכוסות כדין (כוס שלמה, ובבת אחת), ו'דרך חירות'. וכן מיץ ענבים, לנשים וילדים, ולכל מי שקשה עליו שתיית היין, בכמות המתאימה לד' כוסות לכל אחד.
- **כלי שבור:** כדי לשפוך עליו היין בזמן הסדר באמירת 'דם ואש וכו'.
- **הפרשת חלה:** לבדוק שהופרשה חלה מן המצות כדין, ואם לאו, צריך לפריש לפני כניסת החג.
- **מצות שלמות:** כדאי להכין מראש, ג' מצות שלמות, כמספר הסועדים שיהיה לפנייהם קערה (כידוע מנהג חב"ד להקפיד שלכל בן מצוות תהיה קערה (ספר המנהגים חב"ד, עמ' קכג⁴). וצריך לבחור מצות 'שלמות', לגמרי. ונוהגים שיהיו מצות כפופות – בית קיבול, שזהו ענין 'כלי' האמיתי.

---

14. ולהעיר מדברי אדמו"ר הזקן (תעג, כד) שלכך לא צריך קערה בפני כל אחד מבני הבית, כי הם יוצאים ב'שמיעה' מבעל הבית (שלפניו יש קערה). ולפי זה, היום שכולם אומרים בעצמם ולא יוצאים יד"ח בשמיעה, היה צריך שתהיה קערה בפני כל אחד? (ויתכן שזו הסיבה למנהג סקוירא, כמובא בויגד משה, וחב"ד כנ"ל, שיהיה לפני בן מצוות קערה. אבל לפי? היה צ"ל גם לפני הנשים?) אלא שכותב הגר"מ שטרבנרוך (הגדה מועדים וזמנים עמ' מא), שמכיון שבימינו כולם יושבים על **שלחן אחד**, נחשב שהקערה היא לפני כולם, וראה גם משנ"ב תעג, יז.

אם אין, מצות שלמות ממש, אפשר לקחת מצות שנראות שלמות אפילו אם חסרות קצת במקומות שונים, באופן שאינו בולט לעין. (שו"ת חלקת יעקב (או"ח צג), שמירת שבת כהלכתה (נה, הע' כד, בשם הגרש"ז אויעבראך)).

אם יש במצה חלקים שרופים - אם הוא, או אחד מבני הבית אוכל אותם, אין בעיה, ונחשבות שלמות. אם לא אוכלים אותם, נחלקו הפוסקים אם נחשב 'שלם' (שערי תשובה רעד, א), ולכן יש לשים לכך במידת האפשר. אם אין מספיק 'שלמות', אפשר לקחת מצה שאינה שלמה, ולקרב אותה לאש, ולחרוך את הקצה השבור, כך שנעשית 'מצה שלמה'. ויש מתירים לעשות זאת אפילו ביו"ט. (פסקי תשובות, תקו, 15).

- **הכנת ה'כזיתים' מצה:** כדאי ונכון, להכין מראש, 'כזיתים' של מצה, כמניין המסובים בליל הסדר, שאין לפניהם 'קערה' (כי מי שיש לו 'קערה', אוכל את ה'כזיתים' מג' המצות שלו), כדי שידע כל אחד מהמסובים איזה כמות מצה הוא צריך לאכול, לא פחות ולא יותר.

כמה כזיתים: יש להכין ארבעה (עכ"פ שלשה) 'כזיתים', לכל אחד מהמסובים שאין להם 'קערה' (1. מצה 2. כורך, 3,4 ושניים לאפיקומן. ואפשר להקל לאכול רק כזית אחד לאפיקומן כנ"ל הערה 10).

אין מכינים: הדרך המובחרת היא, לשקול חתיכות מצה של 20 גרם, ולהכניסם לשקיות, כך שכל שקית מכילה כזית מצה. וכמו כן, לשקול חתיכות מצה של 27 גרם, ולהכניסם לשקיות, כדי לחלקם לכזית הראשון, שכפי שיתבאר לקמן, ראוי לאכול 27 גרם של מצה, בכזית הראשון. [ואם ישנם בין המסובים אנשים זקנים או חולים וכיו"ב, שניתן להקל להם עד 11 גרם מצה (כדלקמן), אפשר להכין גם להם שקיות מתאימות].

שקילה ביו"ט: אם לא שקלו, לפני יו"ט, יש אומרים שמוותר לשקול ביו"ט במשקל מכני (לא חשמלי), כי מותרת מדידה של מצוה ביו"ט,

---

15. ויש שכתבו שטוב להימנע מכך, כי הרבה פעמים האש נתפסת במצה ואז אסור לכבותה ונכשלים בזה. ובספר 'מאור השבת' מביא מכתב מהגרש"ז אויערבאך שנוטה לאסור משום יתיקון מנאי, ויש שהשיגו על כך, עיי"ש. ובכל אופן, אם גם לאחר שחרך את אותו חלק, ניכר שהיא 'מצה שבורה', לא הועיל כלום (שמירת שבת כהלכתה, נה, 6).

אבל יש לסמוך על זה רק בשעת הדחק¹⁶.

לשער כזית בלי שקילה: קשה לומר איזה גודל הוא 'כזית' של מצה, כי הדבר תלוי בעובי המצה ובגדלה. אבל אפשר לחשב זאת באופן הבא: סופרים כמה מצות יש בק"ג אחד, ומחשבים כמה הוא משקלה של כל מצה, ולפי זה שאפשר לשער כמה הוא 'כזית' במצות אלו. דבר זה הוא לתועלת גם לכל מי שיש 'קערה', שלא יכול 'לשקול' לפני יו"ט, וצריך לשער לפי אומדן כמה הוא 'כזית'. **לדוגמא:** אם בחבילה של ק"ג מצות יש 15 מצות, נמצא שכל מצה שוקלת 66.6 גרם. הרי שרבע ממצה כזו הוא כמעט 17 גרם.

- **כזיתים של מרור, וכורך:** יש להכין שני כזיתים של מרור לכל אחד מהמסובים. אחד ל'מרור', ואחד ל'כורך'. אפשר להסתפק ב17 גרם לכזית של מרור, ובתוספת 2 גרם שעלולים ליפול, או להיתקע בין השיניים, הוא: **19 גרם**¹⁷. [למנהג חב"ד יש לאכול כזית משניהם יחד - חסה וחריון (ספר המנהגים עמ' 39: "אנו נוהגין ליקח חסה וחריון שניהם, הן ל'מרור' והן ל'כורך'), ושניהם מצטרפים לשיעור הכזית, ולכן די ב19 גרם משניהם].

- **מי מלח:** צריך להכין את 'מי המלח' שבו מטבילים את ה'כרפס',

16. ראה פסקי תשובות, שו, כה, דעות פוסקים, והרבה שמתירים. אבל מכיון שיש לכאורה סתירה בדברי אדמו"ר הזקן שבנוגע ליו"ט כותב (תנו, ט, ותקו א), שאסור למדוד אפילו לדבר מצוה, ובהלכות שבת (שו יח, וכן משמע בשח, פח), התיר לצורך מצוה, ומצאנו כמה דברים ליישב זאת, ראה ספר מראי מקומות וציונים סימן תנו, שמחלק בכמה אופנים, או משום שכל שהיה אפשר לעשות קודם, אז אסור (ולפייז בנדו"ד אסור), או שביו"ט אסור כי אפשר להסתדר בלי המדידה (גם תירץ גם בארחות שבת), ומציע גם ליישב שבהלי שבת מדובר מדידה שהיא מעשה חול וזלזול שבת, ולכן לצורך מצוה מותר, אבל בהלי יו"ט מדובר במדידה שנראית כמוכר, ולכן אסור גם לדבר מצוה (כמבואר בסימן שו, טז - יז שאיסור מקח וממכר הוא גם בדבר מצוה). ויש עוד להאריך בזה. וראה משני"ב (תריח, כא) שגם למתירים, אין לסמוך על היתר זה של מדידה לצורך מצוה לכתחילה.

17. במצוות דרבנן (כמצות מרור, וכורך), סומך אדמו"ר הזקן (תפו, א), לכתחילה על דעת הרמב"ם שכזית הוא שליש ביצה ולא חצי ביצה [וכפי שיתבאר לקמן], ואם כן, גם לפי הדעות שכזית הוא 27 גרם, כי כביצה הוא 54 גרם, לפי השיטות שכזית הוא חצי ביצה. הרי שלדעת הרמב"ם שכזית הוא שליש ביצה, יוצא שכזית הוא 17 גרם, שהוא שליש של 54. כך שבכל אופן נחשב כזית לדעת הרמב"ם.

מערב יו"ט. אם שכח להכניס לפני יו"ט, מותר להכניס ביו"ט, אבל יש לעשות זאת בשינוי, כלומר לשים את המים תחילה, ואחר כך את המלח. (חיי אדם, קל, א, קיצור שו"ע, קיח, ד. אמנם הגר"ש וואזנר בקובץ 'מבית לוי' לאחר שמביא את דברי החי"א והקיצור שו"ע, שסתימת הפוסקים, שביו"ט לא צריך שינוי).

- **חרוסת:** למנהג חב"ד לוקחים לעשיית ה'חרוסת': תפוחים אגסים ואגוזים, בלבד, ומרסקים אותם כך שמתקבל רסק עבה. וצריך לרכך את החרוסת ביין אדום. הרבי נהג, להוסיף את היין רק לפני אכילת 'מרור', ע"י שהניח קצת חרוסת בשיירי היין שנפלו מהכוס. אבל ב'כורך' אבל מהחרוסת היבשה. (ספר המנהגים חב"ד עמ' 39. תורת מנחם תשמ"ו, עמ' 181. וראה עוד בהערה ¹⁸).

- **זרוע:** מנהג חב"ד לקחת ל'זרוע', חלק מצוואר עוף, ולצלוחו. מדקדקים שלא לאכול ממנו כלל (גם לא למחרת), כדי שלא יהיה דומה לקרבן פסח. ולכן נהג כ"ק אדמו"ר הריי"ץ וכן נהג אביו כ"ק אדמו"ר הרש"ב, להסיר כמעט את כל הבשר מעל עצמות צוואר העוף. אבל צריך להשאיר קצת בשר, כי ללא 'בשר', לא נקראת

---

18. בשו"ע אדמו"ר הזקן תעג, לב מוזכר לקחת גם קידה וקנמון אבל למעשה, מובא בספר המנהגים חב"ד עמ' 39: "מכמה שנים מנהגינו לא לקחת קידה וקנמון מחשש תערובת חמץ, רק תפוחים אגסים ואגוזים".

מתי מערבים את היין בחרוסת: נחלקו חכמים האם החרוסת צריכה להיות עבה וסמיכה זכר לטיט או רכה זכר לדם. וכתבו הראשונים שיש לחוש לשניהם. ומשמעות רוב הפוסקים שעירבוב היין בחרוסת נעשה לפני אכילת המרור. דהנה מלשון הרמב"ם (חוי"מ, ז, יא), משמע שמערבים את היין (או החומץ למנהגם) לפני הבאתו לשלחן: "עושין את החרוסת . . . ונותנין לתוכן חומץ . . . ומביאין אותה על השלחן". משמע שנתינת היין היא לפני שמביאים לשלחן. אבל בהגהות מיימוניות שם כותב: "בשעת טיבול מקלשין אותו ביין". וכן הוא בתוסי' פסחים (קטז, ב): 'יכן עמא דבר לסמוכי, ובשעת אכילה מקלשין אותו בין וחומץ', וכן במהרי"ל, חק יעקב, לבוש, ובחיי"א (קל, ד): "בשעה שצריך לטבול בו המרור, ישפוך לתוכו יין או חומץ". וכן מהרי" ווייל (קצג): "קודם שיטבול המרור לתוכו יערב החרוסת שיהיה דק זכר לדם, וכשמביאין אותו לכתחילה יהיה עב זכר לטיט".

וכן מובא בתורת מנחם (תשמ"ו, ג, עמ' 181): "הטיבול בחרוסת קשור עם מצות שתיית ד' כוסות . . . כי קודם הטבילה בחרוסת, יש לרכך את החרוסת ביין (וטעם הדבר בפשטות, מכיון שטבילה יכולה להיות רק בדבר רך), וביין גופא, יש להשתמש בשיירי היין דד' כוסות, כפי שהיה נוהג כ"ק מו"ח אדמו"ר לתת מעט חרוסת בתוך הצלחת שבתחתית הכוס, שבה נמצא היין שנשפך מהד' כוסות".

'תבשיל' (ספר המנהגים חב"ד עמ' 39. להשאיר בשר: הלכות ומנהגי חב"ד, ע"פ שו"ע אדמו"ר הזקן תעג, כב).

- **ביצה:** הביצה צריכה להיות מבושלת עד שתתקשה, ולהשאירה שלמה עם קליפתה. (ספר המנהגים חב"ד עמ' 39. בקליפתה: אוצר מנהגי חב"ד, עמ' קלא, שהרי היה מדקדק שלא תישבר אע"פ שהיה טורח להעמידה במקומה כשהיא בשלימותה).

- **בדיקת החסה מתולעים:** את עלי החסה צריך לבדוק היטב מתולעים. ההוראה המקובלת היום היא, להשרות את עלי החסה במים עם קצת סבון נוזלי למשך 3 דקות, ואז לשטוף כל עלה ועלה תחת זרם מים חזק, תוך כדי שפשוף העלים. הוראה זו היא גם לעלי חסה מגידול מיוחד. (על פי ספר בדיקת המזון כהלכתו של הרב ויא. בנוגע לחסה רגילה שאינה מגידול מיוחד ללא תולעים, הוראות הבדיקה מחמירות יותר, ולא הובאו במסגרת זו).

- **חריין:** צריך לגרר את ה'חריין' במגרדת. (משנ"ב תעג, לו: "ויש לזוהר שלא לאכול אותו כשהוא שלם שכמעט הוא סכנה, ואין בו מצוה שמחמת חריפותו הוא מוזק גדול, ולכן צריך לפררו על ריב אייזון ולהעמידו כך מגולה". וראה המלך במסיבו, א, עמ' צט).

- **כוס של אליהו:** יש להכין כוס, שתשמש ל'כוס של אליהו'. הרבי השתמש בכוס מזכוכית שקופה, ובדק שאין בה פגם בשוליה.

- **חצות:** לבדוק מתי חצות הלילה, כדי לאכול בליל הסדר הראשון, את ה'אפיקומן' לפני חצות הלילה.

- **הסיבה:** יש להכין ולסדר מושבים לכל הגברים המסובים (אבל נשים לא נוהגות להסב, שו"ע אדמו"ר הזקן, תעב, י), כריות וכו', כך שיוכלו לקיים את ה'הסיבה' כדין (שו"ע אדמו"ר הזקן, תעב, ז, ח).

- **כרפס:** להכין תפוחי אדמה, ובצל, לכרפס.

- **סעודה:** מכינים סעודת יו"ט כמו בכל יו"ט, אבל לא אוכלים בשר או עוף צלויים, בסעודה זו (בשני הלילות של הסדר), שלא ידמה לקרבן פסח. גם 'צלי קדר' (צליה בתוך סיר בלי מים) נחשב צליה לגבי דין זה, ואסורה. לגבי בשר מטוגן נחלקו, ויש להימנע. מותר לאכול דג צלוי. (שו"ע אדמו"ר הזקן, תעו, א - ד. לגבי בשר מטוגן, בשו"ת פני מבין אסר, ובסידור פסח

בהלכתו התייר).

- **שלא ישנו התינוקות:** מבואר בהלכה (שו"ע אדמו"ר הזקן, תעב לא), שיש לחלק לילדים 'קליות ואגוזים', לפני ה'סדר' כדי שלא ישנו. אך כמובן, אפשר לחלק גם דברים אחרים, שאנחנו משערים שיגרמו להם להישאר ערים. ולכן יש להיערך מראש על אופנים ודרכים כדי לשמור על הילדים ערים, 'וכל ערום יעשה בדעת', לשלוח אותם לנוח במשך היום, כדי שיהיו ערניים בלילה. ולהתחיל את ה'סדר' בזמן ולא להתעכב לחינם. אמנם אם במהלך הסדר רואים שהילדים מתחילים להירדם, אם הם בגיל חינוך (וראה לקמן הערה 62, שהוא סביבות גיל 6, ומעלה), יש לזרז אותם שיסיימו את הסדר בעצמם, על פי הסדר, וישתו את הד' כוסות, אבל לא יכולים לתת להם את שאר הכוסות לשתותם בבת אחד אחרי השני, שהרי הכוסות צריכים להיות על הסדר כפי שתיקנו חכמים (ע"פ שו"ע אדמו"ר הזקן, תעב, טז).

ח. ליל הסדר - מצוות ותקנות חכמים

הקדמה / א. מצות סיפור יציאת מצרים / ב. שיעור המצוה ואופנה / ג. מצות זכר ליציאת מצרים בכל יום, לאנשים ונשים / ד. סיכום, ואופן ההנהגה למעשה, במצות סיפור יציאת מצרים / ה. מצות אכילת מצה / ו. זמנה / ז. שיעור כזית מצה / ח. נשים, הסיבה, לחם משנה, כורך, אפיקומן / ט. סיכום והנהגה למעשה במצות אכילת מצה / י. מצות ארבע כוסות, טעמה וחשיבותה / יא. זמנה / יב. הכוס / יג. היין / יד. הברכה / טו. השתיה / טז. שתיה על הסדר / יז. אופן השתיה למעשה.

הקדמה: מטרת הפרק, ואופן סידורו: מצוות רבות - מן התורה, מדרבנן, תקנות חכמים, חיובים - מיוחדים ללילה זה, ועל כן, חשוב לדעת את הגדרים וההלכות של אותן מצוות ותקנות, כי לעתים מחמת חוסר ידיעה, יכולים לקיימן שלא כדבעי. השתדלנו במסגרת זו, להציג את אותן מצוות, וחיובים של 'ליל הסדר', הלכותיהם והגדרותיהם, ולבאר אלו הם חובה מעיקר הדין, ואלו מצד ההידור והחומרא, כך שניתן להקל בהם במצבים מיוחדים. על זאת הוספנו עצות מעשיות באופן קיום המצוות, ומקורות וטעמים למצוות, המוסיפים חיות בקיומן. וכן, אזהרות והלכות, שלעתים לא שמים לב אליהן¹.

אופן הצגת הדברים: כדי להקיף את כל המצוות, התקנות והחיובים של 'ליל הסדר', הוצגו הדברים על פי סדר המצוות והחיובים: המצוות מן התורה: א. סיפור יציאת מצרים [וקריאת ההגדה]. ב. מצות אכילת מצה. המצוות מדרבנן: ג. ארבע כוסות ד. אכילת מרור. [באלו, נכללו חלק

1. 'הגדות' רבות, יצאו בשנים האחרונות, ובהן מופיע פירוט מדויק של ההנהגה הראויה בכל פרט ופרט במהלך ה'סדר', בתוספת מנהגי חב"ד והנהגת הרב, כך שלא ראינו תועלת, לחזור ולפרט את כל פרטי ההנהגה בליל הסדר, מתחילתו ועד סופו.

מהמצוות שבכל יום טוב: א. קידוש. ב. לחם משנה. ג. ברכת המזון, ד. סעודה].

שאר החיובים והתקנות שבלייל הסדר: א. הסיבה. ב. כורך. ג. אפיקומן. ד. הלל. ה. קערה (כולל חרוסת, ושני תבשילים). ו. הדברים שעושים כדי להתמיה את התינוקות (כרפס, סילוק הקערה, מזיגת הכוס בתחילת ההגדה, ועוד), יתבארו אי"ה בהודמנות אחרת.

מצות סיפור יציאת מצרים

א. מצות סיפור יציאת מצרים: מצוה מן התורה, לספר ביציאת מצרים בליל טו בניסן, שנאמר: 'זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים', כלומר צריך לזכור ולהזכיר בפה, את היום הזה. ומנין שזכירה זו היא בליל טו ניסן? למדו זאת חכמים ממה שנאמר: 'והגדת לבנך ביום ההוא לאמור בעבור זה', כלומר: המצוה היא בזמן שיכול להראות באצבעו את המצות - "בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך", והוא בליל הסדר. והיא מצוה יסודית, שמטרתה להחדיר בכל דור ודור, שהקב"ה מנהיג את העולם בכל רגע ובכל פרט² (גמרא פסחים, קטז, ב). רמב"ם, (חמץ ומצה, ז, א). מצוה זו, נמנית בראשונים בתי"ג המצוות (רמב"ם, מצוה קנז, סמ"ג עשין מא, ספר החינוך מצוה כא). וכן הובא בשו"ע אדמו"ר הזקן, בהקדמה להלכות פסח).

ב. שיעור המצוה ואופנה: לרוב הדעות, יוצא ידי חובת המצוה, גם אם אמר רק כמה מילים, שבהם הזכיר את יציאת מצרים³. אך

2. **טעם המצוה** (ספר החינוך, מצוה כא): "משרשי המצוה, שיזכרו היהודים לעולם, הנסים הגדולים שעשה להם השם יתברך, ביציאת מצרים. כי הוא יסוד גדול ועמוד חזק בתורתנו ובאמונתנו, ועל כן אנו אומרים לעולם בברכותינו ובתפלותינו יזכר ליציאת מצרים, לפי שהוא לנו אות ומופת גמור בחידוש העולם, וכי יש אלוה קדמון, חפץ, יכול, פועל כל הנמצאות הוא, ובידו לשנות כפי שיחפוץ בכל זמן מהזמנים, כמו שעשה במצרים ששינה טבעי העולם בשבילנו, ועשה לנו אותות מחודשים גדולים ועצומים, הלא זה משתיק כל כופר בחידוש העולם, ומקיים אמונה בידיעת השי"ת, וכי השגחתו ויכלתו בכללים ובפרטים כולם".

3. **הדעות:** דעת הרשב"א והרי"ף (רבינו פרץ, ואורחות חיים), שמצות סיפור יציאת מצרים אין לה קצבה, ואפילו בדיבור בעלמא בענין יציאת מצרים יצא. וכן כתב האבודרהם בהגדה שלו: "ואפילו בדיבור בעלמא שידבר מענין יציאת מצרים יצא יד"ח". וכן דעת הפרי"ח (תעג, ו), וכך כתב הפמ"ג (פתיחה להלכות ק"ש), שמן התורה

בכל זאת, כוללת מצוה זו כמה פרטים, חלקם מן התורה וחלקם מדרבנן: א. צריך לספר לאדם אחר (לכתחילה בנו, אם לא אז אשתו, ואם לא אז אדם אחר)⁴. ב. הסיפור צריך להיות בדרך של

אם אמר 'ה' הוציאנו ממצרים' יצא. ולדעות אלו, המאריך לספר הוא 'משובחי' (יכל המאריך . . . הרי זה משובחי) אבל לא מעכב את המצוה. אבל לכמה דעות חובה מן התורה להאריך בסיפור. כן היא דעת הרשב"ץ (זהר הרקיע עשין כו), חיי אדם (קל יא, והוכיח זאת מתוסי פסחים קטז, א, ומסמ"ק). וכן דעת ה"נתיבות' בספרו 'מעשה ניסים' על ההגדה, מהר"ם שיק על התרי"ג מצות בדעת הרמב"ם, עמק ברכה בשם הגר"ח, ועוד. ויש לציין לסיפור המובא בהגדה של הרבי (בפסקא: מצוה עלינו לספר), שכאשר נשאל אדמו"ר האמצעי ע"י אביו אדמו"ר הזקן, מדוע לא מברכים על סיפור יציאת מצרים, ענה המהרי"ל (אחיו של אדמו"ר הזקן), שלדעת הרי"ף והרשב"א אי אפשר לברך כי כבר יצא יד"ח בזכירה כל דהו. והקשה אדמו"ר הזקן, שהרי בליל פסח צריכה להיות 'הגדה' ו'סיפור'! משמע קצת, שלדעת אדמו"ר הזקן, לא מספיקה אמירה כל דהו לצאת יד"ח. וצ"ע.

4. **החיוב לספר לבנו:** לומדים חז"ל ממה שכתוב 'והגדת לבנך', שמי שיש לו ילדים שיכולים להבין את סיפור יציאת מצרים, חייב לספר להם. רמב"ם חמץ ומצה, ז, ב: "מצוה להודיע לבנים שנאמר 'והגדת לבנך'". שו"ע אדמו"ר הזקן תעג, מב: "ולפי דעתו של בן אביו מלמדו . . . שהיא מצות עשה מן התורה אפילו אם לא שאלו אותו הבן כלום, שנאמר: 'והגדת לבנך ביום ההוא וגו'". [ומפסוק זה ניתן ללמוד גם שחייב לספר לבתו, כדמשמע בערוך השלחן, תעג כא שאם אין לו בן, תשאל אותו בתו. וכן מבואר בדברי המג"א, תעא, ו, ובשו"ע אדמו"ר הזקן תעא, י, לגבי אכילת מצה לבת: "קטן או קטנה, שיש בהם דעת להבין מה שמספרים להם ביציאת מצרים בלילה . . . אסור להאכילם בערב פסח שהרי נאמר 'והגדת לבנך' . . . ואם התינוק מלא כריסו ממצה האין שייך לומר 'בעבור זה'"].

וצריך לספר לכל בן לפי רמת הבנתו (רמב"ם, ושו"ע אדמו"ר הזקן שם, ע"פ המבואר בתורה ומובא בהגדה, כנגד ארבעה בנים דיברה תורה וכו'), ולכן צריך להסביר בשפה שהם מבינים, וצריך גם לדאוג שלא ירדמו. ולכן תקנו חכמים כמה דברים. א. שישנו בערב החג כדי שהיו עירניים בלילה (גמי פסחים קט א, ורש"י שם). ב. למנוע מהם אכילה מרובה כי זה עלול לגרום להם להרדם מקודם (רשב"ם שם ד"ה חוטפין, ר"ן פסחים כג, ב ועוד). ג. להתחיל את הסדר מהר ככל האפשר כדי שלא ירדמו (רש"י שם, ראב"ד חמץ ומצה, ז, ג, שו"ע תעב, א).

לספר לאחרים: כך נלמד מהכתוב: "זכור את היום הזה", כלומר שצריך להזכיר את היום, ולא דוקא לבנו, אלא לאחר או אפילו לעצמו, כך משמע ברמב"ם שבהלכה א' כותב: "מ"ע של תורה לספר . . . שנאמר 'זכור את היום הזה וגו'', ובהלכה ב' כותב: 'מצוה להודיע לבנים . . . שנאמר והגדת לבנך' (מהרי"ל גבורות ה', וראה שו"ת חת"ס או"ח טו, וכן כתב במנחת חינוך בדעת הרמב"ם) ולפ"ז הסיפור לאחרים הוא רק דרבנן, כי החיוב הוא או לספר לבנו (והגדת) או לעצמו (זכור), אבל בספר החינוך כתב: "מה שאמר 'לבנך' לאו דוקא בנו, אלא לעם כל בריה". וכך פוסק הרמב"ם (ז, ג): "אין לו בן אשתו שואלתו, אין לו אשה שואלתו זה את זה . . . ואפילו היו כולם חכמים, היה

'שאלה ותשובה'⁵. ג. מתחילים את הסיפור בגנות, ומסיימים

לבדו שואל לעצמו". וכנאמר בהגדה: "ואפילו כולנו חכמים כולנו נבונים. . מצוה עלינו לספר". וכן כותב אדמו"ר הזקן תעג, מ.

ולהעיר מהסברו הנפלא של הרבי (לקו"ש, יב עמ' 43), מדוע אם אין 'אחר', מספר לעצמו בדרך שאלה ותשובה. וכך אומר הרבי, שאחת ההוספות במצות 'סיפור יציאת מצרים' בליל הסדר הוא, 'והגדת לבנך', כלומר שלא מספיק להזכיר לעצמו אלא צריך לומר לבנו, או לאדם אחר, ואם אין שם אדם אחר, הרי הוא מספר לעצמו, בדרך שאלה ותשובה: "וע"י ש^{משיב על שאלתו ומספר לה'אחר' שבעצמו, הוא מקיים מצות והגדת".} ובהערה שם, מסביר את המעלה בדרך 'שאלה ותשובה': "ע"י זה, באה גם הוספה עיקרית בהבנת הדברים לבוריים ולעומקם". [וכן כתב גם בחיי אדם: "הצרכי שיהיה דוקא בדרך שאלה ותשובה, כי ידוע שכאשר ירצה אדם לעמוד על אמיתת איזה דבר, אזי יצטרך לחקור בו, כל חלקי הסותר, בדרך שאלה ותשובה, ואז ימצא מבוקשו"].

אבל יש להעיר, שבהגדה (בפסקא: מצוה עלינו לספר, בתשובה לשאלה, במה שונה מצות סיפור יצ"מ בפסח, משאר הימים), מביא הרבי שיש מפרשים, שבפסח נוסף דבר זה, שצריך לספר לאחר, משא"כ כל יום, וכותב: "אבל ברי"ף, רשב"א, רמב"ם, שו"ע רבינו ועוד לא משמע כן". הרי שלדעת אדמו"ר הזקן, זה אינו חלק מן המצוה! ובלקו"ש הני"ל, מביא בפשיטות שזה חלק נוסף במצוה שבליל הסדר? ויש לומר, שאמנם לאותן דעות, אי אפשר לומר שזה החילוק בין המצוה כל יום למצוה בפסח, שהרי לדעת הרי"ף וכו' בכמה מילים (לעצמו) כבר יצא יד"ח, אבל אין הכי נמי, שיש מצוה במה שמספר לאחר.

5. ברייתא פסחים (קטז, א): "ת"ר חכם בנו שואלו, ואם אינו חכם אשתו שואלתו, ואם לאו הוא שואל את עצמו". וכן נפסק ברמב"ם (חמץ ומצה ז, ג), ובשו"ע (תעג, ו, ז). ונלמד מהפסוק: 'והיה כי ישאלך בנך וגו'', וכך כותב אדמו"ר הזקן (תעג, יד): "אמירת ההגדה מצותה לאומרה דרך תשובה על שאלות ששאלוהו, שנאמר 'כי ישאלך בנך וגו', ואמרת לבנך, עבדים היינו וגו'". [וכבר הוזכר לעיל, שגם מי שלא שאלו בנו, מצוה לספר לו, שנאמר 'והגדת לבנך']. והטעם כנ"ל, שבדרך זו של 'שאלה ותשובה', מספרים יותר טוב, כדרך כל אדם שרוצה לחקור ולהבין היטב עניין מסוים, יעשה זאת בדרך של שאלות ותשובות. ובשביל לקיים את המצוה בדרך 'שאלה ותשובה', תקנו חכמים לעשות כמה דברים משונים, כדי לעניין את הילדים ולגרום להם לשאול שאלות על המתרחש בליל הסדר, וכך ישאלו גם את השאלות על יציאת מצרים, ועל המצוות הנהוגות בליל הסדר (מדוע אוכלים מצה? מדוע בהסיבה? וכו'), וכך נוכל להסביר להם שיצאנו ממצרים וכו', כתשובה על שאלותיהם.

[השינויים: א. מחלקים אגוזים (פסחים קח, ב, שו"ע תעב, טז: "מצוה לחלק לתינוקות קליות ואגוזים כדי שיראו שינוי וישאלו" ובשו"ע אדמו"ר הזקן (תעב, לא): "מצוה לחלק לתינוקות קליות ואגוזים בליל פסח, קודם עשיית הסדר, כדי שיראו שינוי ישאלו. . ואע"פ שעל שאלה זו אין לנו מה להשיב להם, מ"מ ע"י שיראו שינוי זה, ויתעוררו לשאול עליו, יתעוררו גם כן לשאול על שינויים אחרים, דהיינו שאוכלים מצה ומרור, ויושבין בהסיבה, וישבו להם 'עבדים היינו וכו'"] ב. מוזגים את הכוס השניה לפני הסעודה (משנה פסחים קטז, א, שו"ע תעג, ז). ג. מסירים את הקערה

בשבח⁶. ד. יש להזכיר את טעמי המצוות של אותו לילה: פסח, מצה, ומרור⁷. ה. ויש להאריך בסיפור⁸.

שמונחות בה המצות (רשב"ם ותוס' בפסחים שם, שו"ע שם. ומנהגנו רק לכסות, אבל מאותה סיבה). ד. מטבילים ירק במשקה ואוכלים אותו לפני הסעודה (משנה פסחים קיד, א, רמב"ם ח, ב, שו"ע תעג, ו). וכתב מהרי"ל (סדר הגדה, לז) שכל המרבה בשינויים בלילה זה, הרי זה משובח].

6. משנה (פסחים, קטז, א) ונחלקו רב ושמואל בזה. לדעת שמואל צריך להזכיר את שעבוד בניי (עבדים היינו), וסיום השעבוד (ויוציאנו ה'), ולדעת רב צריך להזכיר שאבותינו היו עובדי עבודה זרה (מתחילה עובדי ע"ז היו אבותינו), ולסיים בכך שאחרי יציאת מצרים בחר בנו לעמו (ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו), וכתבו הראשונים שיש לנהוג כשתי הדעות, ולכן אומרים את שני הדברים בהגדה. (ר"ח, רי"ף, רמב"ם, רא"ש) והטעם: כדי להראות שבחו של הקב"ה שימאשפות ירים אביון, שאע"פ שהיינו בגנות גדולה, בכל את הטיב איתנו. ועוד טעמים נאמרו בזה, ונציין לדברי הארוחות חיים שעיקר הכוונה בזה היא כדי ללמוד על הגאולה העתידה מהגלות הנוכחית, שכשכם שבזמנם היו בשפל המדרגה בתחילה, וחוו כל מיני צער, ובכל זאת לבסוף נושעו ממצרים, כן אנחנו פה היום. ולהעיר מדברים הנפלאים של הסמ"ק (מצוה א), על מה שאמרו חז"ל ששואלים את האדם אחרי המיתה, האם הוא ציפה לישועה, ולכאורה היכן כתוב בתורה שצריך לצפות לישועה? (כלומר לא רק להאמין שיכול לבא אלא לצפות לכך), ומיישב: שזה נלמד מהדביר הראשון בעשרת הדברות 'אנכי ה' אלוהיך, אשר הוצאתיך מארץ מצרים', שלכאורה היה לו לומר 'אשר בראתי שמים וארץ' וכדומה, אלא כוונתו לומר, אני ה' שהוצאתיך ממצרים, ועליך להאמין: 'כשם שאני רוצה שתאמינו בי שאני הוצאתי אתכם, כך אני רוצה שתאמינו בי שאני ה' אלהיכם, ואני עתיד לקבץ אתכם ולהושיעכם'.

7. כדברי רבן גמליאל במשנה, הובא בהגדה: "כל שלא אמר ג' דברים אלו בפסח לא יצא יד"ח, ואלו הם פסח מצה ומרור". כלומר, שלא אמר וביאר את טעם המצוות האלו (מאירי, רשב"ץ על ההגדה, וכן משמע מדברי הרמב"ם (חמץ ומצה, ז, ה, שכתב שכל שלא אמר ג' אלו לא יצא יד"ח, ומבאר את טעם כל אחד). אמנם לרוב הדעות גם אם לא הזכיר את טעם המצוות של קרבן פסח, אכילת מצה, ומרור, יצא יד"ח, רק שלא יצא יד"ח מן המובחר וכראוי, כי לא עשה כתקנת חכמים. (מאירי פסחים קטז, א, ריטב"א סוכה כח א, ר"ן פסחים כה ב, פמ"ג בפתיחה להלכות ק"ש. וכן הוא לכל הראשונים שיוצאים יד"ח באמירת כמה מילים. וכך כותב הרבי בהגדה: "לא יצא ידי חובתו - כראוי אבל יצא מן התורה, ר"ן. וכן משמע דעת הרי"ף רשב"א אבודרהם ועוד - שכתבו שבדיבור בעלמא יוצא מ"ע של סיפור יצימ"ם). אבל יש אומרים שלא יצא יד"ח מצות סיפור יציאת מצרים (רשב"ץ, אברבנאל, בפירושם על ההגדה, פמ"ג תפה, א, חיי אדם (קל, ז).

8. כמו שנאמר בהגדה: "וכל המרבה לספר ביציאת מצרים, הרי זה משובח". ונפסק ברמב"ם (חמץ ומצה, ז, ד). ובשו"ע אדמו"ר הזקן (תפא, א): "אחר ד' כוסות, נהגו כל ישראל מדורות הראשונים שלא לשתות יין. לפי שחייב אדם לעסוק כל הלילה בהלכות פסח וביציאת מצרים ולספר בניסים ונפלאות שעשה הקב"ה לאבותינו, עד

ג. מצות 'זכר יציאת מצרים' - בכל יום, לאנשים ולנשים: ראוי להזכיר, שמלבד המצוה המיוחדת של 'סיפור יציאת מצרים', בליל ט"ו בניסן, ישנה מצוות עשה להזכיר באמירה בפה, פעם אחת בכל יום, ופעם אחת בכל לילה, את יציאת מצרים. חיוב זה נלמד מהפסוק 'למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך'. והעובר ולא הזכיר ביום או בלילה את יצי"מ, עבר על מצוות עשה. ולכן תקנו חז"ל לומר את פרשת 'ויאמר' בקריאת שמע, כדי לקיים את המצוה ביום (בק"ש של היום) ובלילה (בק"ש של הלילה)⁹, אמנם בכל הזכרה של יציאת מצרים

שנתחטפנו שינה". וראה דברי כ"ק אדמו"ר הרי"ץ (ספר השיחות תש"ד עמ' 81): "אחרי סיום הסדר, אמר: "כשהיינו אברכים היינו ערים כל ליל ראשון של פסח. אה, יכולים לקבל הרבה בלילה זה, הרי תרעין פתיחין, השערים פתוחים". ומעיר הרבי שם: "ראה פרי עץ חיים שער חג המצות סוף פרק ו". [כתוב שם: "ראיתי אנשי מעשה, כי בליל ראשון של פסח, היו נעורין כל הלילה והיו מתעסקים בתורה ומספרין בענין יציאת מצרים עד הבוקר"]. ולהעיר, שבספר השיחות תשב עמ' 100 כותב כ"ק אדמו"ר הרי"ץ: "בליובאוויטש היו לילות שבהם לא היו קורין ק"ש שעל המיטה (כלומר שהיו ערים כל הלילה), שביעי של פסח, הושענא רבה, ליל שבועות, וליל א' דפסח". אבל בספר היום יום (כא, ניסן), הורה כ"ק אדמו"ר הרי"ץ להדפיס רק ג' לילות (שביעי של פסח, הושענא רבה, וליל שבועות), כך מובא ב'המלך במסיבוי' (א, עמ' רצה, ליל שביעי של פסח תשכ"ט, שאמר הרבי, שכך הורה כ"ק מו"ח אדמו"ר להדפיס). עוד מובא שם (עמ' רפד, יום א, דחג הפסח תשכ"ט), ששאלו את הרבי איך היה מנהגו של כ"ק אדמו"ר מוהרי"ץ בלילה הראשון של פסח, האם היה ניעור כל הלילה? וענה הרבי 'לא יודעי'. ושוב שאלו בנוגע לאביו של הרבי, וענה: 'גי'כ לא ידוע, אם דייקו בזה'. מכל זה יוצא, שאמנם בשיחת כ"ק אדמו"ר הרי"ץ מובא שבלובאוויטש היו נעורים כל הלילה, אבל כפי שמובא בפע"ח זהו מנהג ליחידי סגולה, ובפועל כ"ק אדמו"ר הרי"ץ, הורה שלא להדפיס זה בהיום יום.

9. משנה (ברכות, א, ה): "מזכירין יציאת מצרים בלילות. אמר ראבי"ע הרי אני כבן שבעים שנה ולא זכיתי שתאמר יצי"מ בלילות עד שדרשה בן זומא שנאמר 'למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך'. ופירוש הברטנורה והרמב"ם שהכוונה להזכרת יצי"מ בפרשת 'ויאמר' בקריאת שמע. ומבואר בגמ' ברכות יב, ב, שלכן תיקנו את פרשת 'ויאמר' בכל יום בקריאת שמע, כדי לקיים מצוות הזכרת יצי"מ בכל יום ובכל לילה. ומפורש שם בגמ' שהוא מן התורה שהרי נפסק שאם ספק אם קרא קריאת שמע חוזר וקורא: "מאי טעמא. . . אמת ויציב דאורייתא" ומפרש רש"י: "אמת ויציב דאורייתא היא: שמזכיר בה יציאת מצרים דחויבא דאורייתא היא דכתיב 'למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים'. וכך פוסק הרמב"ם בהלכות קריאת שמע: "אע"פ שאין מצות ציצית נוהגת בלילה, קוראין אותה בלילה (ויאמר), מפני שיש בה זכרון יציאת מצרים, ומצוה להזכיר יציאת מצרים ביום ובלילה, שנאמר 'למען תזכור' את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך". ובכסף משנה שם כותב שהמקור של פסק הרמב"ם הוא המשנה הנ"ל. וכן נפסק למעשה בשו"ע אדמו"ר הזקן (סז, א): "שמצות

שמקיימת מצות עשה מן התורה¹³, ומצוה לפרסם!¹⁴. ומטעם זה חייבות נשים לומר גם את ברכת 'אמת ויציב' שאחרי קריאת שמע, כי חובה מדרבנן להזכיר כל יום את 'קריעת ים סוף' (ובנוגע ל'אמת ואמונה' ראה בהערה¹⁵).

ד. סיכום, ואופן הנהגה למעשה – במצות 'סיפור יציאת מצרים':

13. שהרי נפסק בשלחן ערוך (ס), ש'מצוות צריכות כוונה', ואם לא יודעת כלל שמקיימת מצוה, אז אפילו אם אמרה, יתכן שלא יצאה ידיה, ודומה למבואר בשו"ע סימן תעה, למי שאוכל מצה ולא יודע שהיום פסח שלא יוצא ידיה, כי לא מודע כלל שמקיים מצוה, והרי הוא כמתעסק בעלמא. ואע"פ שיתכן שיצאה ידיה כי מכוונת בסתם שעושה את רצון ה' באמירת קריאת שמע שעל המיטה, אבל להעיר מהמפורש לכאורה בדברי אדמו"ר הזקן (רסז, קו"א א), שמי שלא רגיל להתכוין לצאת בק"ש שעל המיטה, לא יוצא בזה מצות ק"ש. ולכאורה כל שכן שהוא הדין במצות זכירת יציאת מצרים, למי שלא יודע בכלל שיש בזה מצוה. ויש להאריך הרבה בזה, מהמבואר בפוסקים בנוגע לקיום מצות קידוש בתפילה ואכמ"ל.

14. הפמ"ג מסתפק בזה, אבל דעת השאגת אריה, שהיא מצוה שהזמן גרמא כי המצוה של היום היא רק ביום והמצוה להזכיר בלילה היא רק בלילה. אבל דעת המג"א ואדמו"ר הזקן, (סימן ע), וכן דעת המשנ"ב לכתחילה, שהיא מצוה שאין הזמן גרמא (כי זו אותה מצוה, רק שהיא מתחלקת ליום ולילה, ואע"פ שאם עבר היום ולא הזכיר, עבר על מצות עשה, בכל זאת שניהם ייחד המצוה ביום ובלילה, הם סך הכל מצוה אחת, ואם כן, היא מצוה שאין הזמן גרמא). וכך כותב אדמו"ר הזקן (ע, א): "נשים ועבדים פטורים מקריאת שמע. . ומכל מקום, חייבין בזכירת יציאת מצרים שהוא מצוה עשה שלא הזמן גרמא, שמצוה ביום ובלילה".

15. כך כותב אדמו"ר הזקן שם (ע, א), לאחר שהביא את חיוב הנשים במצות זכירת יציאת מצרים בכל יום כותב: "לפיכך, יש להם לברך הברכה שנתקנה על יציאת מצרים שהוא 'אמת ויציב'. ולגבי ברכת 'אמת ואמונה' בלילה, יש שרצו לחדש שנשים פטורות, כשם שפטורות מתפילת ערבית, ודייקו ממה שהמגן אברהם, אדמו"ר הזקן, ושאר פוסקים, הזכירו רק את ברכת 'אמת ויציב' ולא הזכירו את ברכת 'אמת ואמונה' (פסקי תשובות שם), אבל יתכן שלא הזכירו זאת כי עוסקים בהלכות ק"ש של שחרית [אבל להעיר, שבסימן סז, סעיף א, אע"פ שעוסק אדמו"ר הזקן בקריאת שמע של שחרית, הרי הוא מזכיר, את החיוב של ברכת אמת ואמונה בלילה, וזה מחזק את דיוקו של הפוסקי תשובות' מכך שהשמיט זאת אדמו"ר הזקן בסימן ע לגבי נשים], ואכן בקונטרס 'סדר קריאת שמע שעל המיטה', שהוציא לאור הרב יוסף שמחה גינזבורג עם לקט ביאורים הלכות ומנהגים, הוסיף את ברכת אמת ואמונה, וציין שנשים שלא התפללו ערבית צריכות לומר את הברכה. וכך כותב שם בהערה 9: "לכאורה, אלה שאינן מתפללות ערבית (שפטורות ממנה מדינה, שו"ע אדמו"ר הזקן, קו, ב), עליהן לומר לאחר ג' הפרשיות את ברכת 'אמת ואמונה', עד 'גאל ישראל', על פי פסק אדמו"ר הזקן בסימן ע סעיף א, שחייבות במצות זכירת יציאת מצרים ביום ובלילה, כיון שאינה מצוה עשה שהזמן גרמא, וא"כ יש להנהיג זה במוסדותינו, ובבתי אנ"ש".

- **המצוה:** מצוה לספר (לומר בפה, או לשמוע ממי שמספר) בלילה זה, את הנסים והנפלאות שעשה ה' לאבותינו במצרים. ומצוה במיוחד, לספר זאת לבניו ובנותיו, באופן שיבינו את הדברים.

- **אופן הסיפור:** סיפור זה יש לעשותו בדרך של 'שאלה ותשובה', ומתחיל בגנות ומסיים בשבח, ולכן משתדלים לגרום לילדים לשאול שאלות (ונהוג לומר את ה'מה נשתנה' בשפה המדוברת (בבית רבינו - באידיש)), ואז מסבירים להם בלשון שהם מבינים, כל אחד לפני רמת הבנתו, איך שבתחילה היו בני רחוקים מה' ומשועבדים, ולבסוף נגאלו מהעבדות, ונעשו לעמו הנבחר של הקב"ה.

- **לשתף את הילדים:** כדי לקיים את המצוה של 'והגדת לבנך' כמו שצריך, חשוב לגרום לכך שהילדים יהיו פעילים בשעת ה'סדר', ולכן יש לשתף אותם, וכן לדאוג לכך שינוחו במשך היום, כך שיהיו ערים וערניים בליל הסדר.

- **אופן קריאת ההגדה:** הנוהג הנפוץ והמומלץ, בקריאת ההגדה הוא: לקרא קטע מההגדה כלשונו בהגדה, ולבארו בלשון שכל בני הבית יבינו, וכך הלאה. ונהוג שאחד קורא בקול רם, ושאר המסובים קוראים גם כן בשקט (שמא לא ישמעו כל מילה). ובמקרה שאשה קוראת קטעים בהגדה בקול רם (כנהוג במשפחות מסויימות, כשאינן אנשים זרים וכו'), יש לאנשים להקפיד לומר בעצמם גם כן, כי לכמה דעות, אין האשה מחוייבת במצות סיפור יציאת מצרים מן התורה, ואינה יכולה להוציא יד"ח, את מי שמחוייב מן התורה. (פמ"ג, תעט, ב. ועל פי דברי הרבי בהגדה, בפסקא 'מצוה עלינו לספר', שכך משמע דעת אדמו"ר הזקן, תעב, כה) ¹⁶.

16. יתבאר לקמן בחיובי הנשים בליל הסדר, שהדבר תלוי בגדר 'איף הן היו באותו הנסי', שאפשר לבארו בכמה אופנים, כמבואר בתוסי' מגילה ד, א, וכך כותב הפמ"ג (תעט, ב): "הגדה מ"ע מן התורה הוא לספר נסים ונפלאות . . . ועיין תוסי' מגילה ד, לתירוץ אחד י"ל נשים בהגדה דרבנן, ולתירוץ ב' שם חייבת מן התורה, ונפקא מינה להוציא אחרים יד"ח". וכך כותב הרבי בהגדה שלו בפסקא 'מצוה עלינו לספר', שתלוי בגדר 'איף הן היו באותו הנסי', וממשיך, שמשמע דעת אדמו"ר הזקן (תעב, כה) שחייבות רק דרבנן. ונראה שדייק מלשון אדמו"ר הזקן, שרק לגבי מצה כותב שיחייבות מן התורה, אבל לגבי שאר המצוות שבלייל הסדר (כולל ההגדה), כותב 'חייבו אותן חכמים בכל הדברים שתקנו בלילה זה'. אמנם, אינו מוכרח לכאורה, שאפשר לומר, שמיירי רק

- **הכנה למצוה:** ראוי לבעל הבית, לעיין לפני פסח בספרים ובמדרשים המתארים את הנסים שהיו במצרים, ולספר לבני הבית, באופן מוחשי, וכך יקיימו בהידור את מצות סיפור יציאת מצרים (יסוד ושרש העבודה, ט, ו), וכך יקיימו בהדיוור, את הנאמר בהלכה (שו"ע אדמו"ר הזקן תעב, ז): "בכל דור ודור, חייב האדם להראות את עצמו כאילו הוא עתה יוצא משעבוד מצרים, שנאמר בעבור זה עשה ה' לי, בצאתי ממצרים. . . כאילו אתה בעצמך היית במצרים עבד, ונפדית ויצאת לחירות".

- **הגדה¹⁷:** את מצות 'סיפור יציאת מצרים', תקנו חכמים לקיים על ידי

בחיובים דרבנן וכלשון אדמו"ר הזקן יחייבו. . . שתקנו בלילה זה, משמע שחייבו את מה שתקנו אבל מה שמצוה מן התורה, לא חייבו, אלא הן מחוייבות מעצמן. וכאחד התירושים בתוסי' שם, שיאף הן היו באותו הנסי', אין בכוחו לחייב לקיים מצוה מן התורה, אלא רק מצוות דרבנן. ודו"ק. אמנם יש להעיר, שדעת רוב הראשונים שכבר יצא יד"ח מצות 'סיפור יציאת מצרים' בכמה מילים (כנ"ל לדעת רי"ף, רשב"א וכו'), הרי כבר יצא יד"ח המצוה מן התורה, ושוב אין מנעה לצאת יד"ח ע"י אשה שחייבת רק מדרבנן, כי גם הוא מחוייב מעתה רק מדרבנן.

17. **ה'הגדה של פסח':** את עיקר נוסח ההגדה תיקנו אנשי כנסת הגדולה (ברכות לג, א: "תיקנו להם לישראל ברכות ותפלות קדושות והבדלות"), ומקורה ב'מכילתא' (כדברי הראשונים - ספר המנהיג, כל בו, תניא רבתי, סידור רש"י ועוד), אבל הנוסח המדויק כפי שהוא לפנינו, לא היה עדיין קבוע לגמרי בזמן הגמרא, כפי שמוכח ממחלוקת רב ושמואל (פסחים, קטז, א), האם אומרים: 'מתחילה עובדי ע"ז היו אבותינו, ובמשך הדורות הוסיפו עליה עניינים שונים. (ודנו בזה האבודרהם, האברבנאל ועוד). למעשה, מתחילת האלף השישי, התקבל נוסח ההגדה של רב עמרם גאון, וכפי שהתקבל בבית מדרשו של רש"י והובא במחזור ויטרי (אוצר כל מנהגי ישורון עמ' 138, הגדה שלמה עמ' 171, חקרי זמנים הילביץ, עמ' סח).

עיקר חובת ההגדה: נוסח ההגדה כולל בתוכו את כל מה שצריך אדם לספר ולומר בלילה זה (יסדר היום), שמפני כך תקנו חכמים על כל אחד לומר זאת, כי יש שלא ידעו לספר, ויש שידעו ויתרשלו), הן דברים שחייבים מן התורה, והן אלו שחייבים מתקנת חכמים, כמו כן, כוללת ה'הגדה', מדרשי אגדה העוסקים בתיאור השעבוד של בניי' במצרים, ומדרשי הלכה העוסקים בהלכות פסח. במהלך ההגדה מבארים את אופן קיום מצות סיפור יציאת מצרים, ומוכיחים כל דבר מהפסוקים. איך: בדרך של 'שאלה ותשובה' (מה נשתנה. . . עבדים היינו), ומתחיל בגנות ומסיים בשבח (עבדים היינו לפרעה במצרים. . . מתחילה עובדי ע"ז היו אבותינו). מי: כולם חייבים לקיים את המצוה (אפילו כולנו חכמים. . . מצוה עלינו לספר). למי: מצוה לומר לבנו, ולהתאים את ההסבר לכל סוג של בן (כנגד ארבעה בנים דיברה תורה, אחד חכם אחד רשע וכו'). מתי: המצוה היא לספר בליל ט"ו בניסן (יכול מראש חודש, תלמוד לומר וכו'). מה: לאחר סיפור השעבוד במצרים, לספר את הניסים ונפלאות, להודות עליהם, ולבאר את

קריאת ה'הגדה', שבה כלולים כל התנאים שבמצוה זו לכל הדעות, והיא חובה על כל אחד ואחד אנשים ונשים. על אופן אמירת ההגדה, אומר הרבי (ליל ב' דפסח תשט"ז): "איתא בכתבי האריז"ל לומר את ההגדה בקול רם ובשמחה גדולה"¹⁸. אין מנהגנו לומר את ההגדה בהסיבה. (חובה: שו"ע אדמו"ר הזקן, תעג מג: "נוסח ההגדה שתקנו חכמים חובה על הכל" נשים: שו"ע אדמו"ר הזקן תעב, כה: "כל המצוות הנוהגות בלילה זה, אין חילוק בין אנשים לנשים... חייבו אותן חכמים בכל הדברים שתקנו בלילה זה, לפי שאף הם היו באותו הנס של יציאת מצרים" הסיבה בהגדה: שו"ע אדמו"ר הזקן תעג, מח: "לא יקרא ההגדה כשהוא מוטה על צדו, אלא ישב באימה ובריאה". וכך נהג הרבי (אוצר מנהגי חב"ד עמ' קנו)).

- הקטעים שחייבים לקרא בהגדה¹⁹: יש לקרא (או לשמוע) את כל

טעמי המצוות של קרבן פסח, מצה, ומרור, ועוד.

מבנה ההגדה: ה'הגדה' בנויה על ארבעה פסוקים בתורה בפרשת 'הגדת הביכורים' (דברים כו, ה-ח): "ארמי אובד אבי וגו'", "וירעו אותנו המצרים ויענונו וגו'", "ונצק אל ה' אלוקי אבותינו וגו'", ויוציאנו ה' ממצרים וגו'". [ומפסוקים אלו, שהם מעין סיכום של פרשיות וארא, בא, בשלח, לומדים ודורשים את כל הסיפור, הירידה למצרים, השעבוד, המכות, והגאולה].

חלקי ה'הגדה': (א) קידוש ויהא לחמא עניא... (ב) מה נשתנה. (ג) תשובה לארבעת הבנים. (ד) הלל שלפני הסעודה ושלאחריה. (ה) ברכת הגאולה אחרי ההלל לפני הסעודה, וברכת השיר אחרי ההלל שאחרי הסעודה.

השם 'הגדה': ונקראת 'הגדה' מפני כמה טעמים: א. והגדת לבנך. ב. מבנה ההגדה מבוסס על הפסוקים של פרשת 'הגדת' הביכורים 'הגדתי היום וגו'. ג. הגדה הוא מלשון הודאה ושבח לה' על שהוציאנו ממצרים.

18. וממשיך שם: "ומפני טעם זה נהג כ"ק מו"ח אדמו"ר (מוהרי"צ) לומר את ההגדה בקול רם. ובזמנים שהוא עצמו לא היה יכול לומר בקול רם (כלומר שלולתו נראה היה בחושי הגשמיים שאין הוא אומר בקול רם), היה דורש מן האחרים שיאמרו בקול רם". (כל זה - כולל הסוגריים - בשיחה הנ"ל ליל ב' דחג הפסח תשט"ז, אות ז) ומובא בספר 'אוצר מנהגי חב"ד' (עמ' קנה), שהרבי עצמו לא היה אומר את ההגדה בקול רם, אבל היה מורה למגיד ההגדה שיגביה את קולו, ומרגלא בפומיה קדישא (של הרבי, לומר), שהוא על פי האמור בסידור האריז"ל: 'אומרים ההגדה בקול רם ובשמחה רבה'. [וכך נהג המהר"ש מבעלז, והחתם סופר. ומובא בריטב"א (הלכות ליל הסדר): 'יוחייב אדם לומר ההגדה בנעימה ובקול רם בכל כחיו']. ובירשימות' כותב הרבי, מה ששמע מכ"ק אדמו"ר הרי"ץ בפסח תרצ"ה בוורשא: "הניגון של אמירת ההגדה הוא מקובל, וכך היו מנגנים גם אצל אדמו"ר הזקן". (אוצר מנהגי חב"ד, שם).

19. מלבד קטעים אלו בהגדה, חובה לומר גם את ברכת המזון, ואת ההלל וכו', וגם הם נחשבים חלק מההגדה (ראה שו"ע אדמו"ר הזקן, תעב, טז), אבל אלו הקטעים המחוייבים בהגדה, מצד מצות סיפור יציאת מצרים.

ההגדה, אבל כאשר מסיבות שונות, לא ניתן לעשות זאת, אלו הקטעים החשובים שחייב כל אחד (אנשים ונשים, וקטנים וקטנות מדין חינוך) לקרא או לשמוע: א. עבדים היינו - הרי זה משובח. ב. מתחילה עובדי ע"ז היו אבותינו - היה נותן בהם סימנים, דצ"ך עד"ש באח"ב. ג. פסח שהיו אוכלין . . מצה זו . . מרור זה . . עד סוף הקטע. ד. בכל דור ודור . . ואותנו הוציא משם - ברוך אתה ה' גאל ישראל" (שו"ע אדמו"ר הזקן, תעג, מג)²⁰.

מצות אכילת מצה

ה. **מצות אכילת מצה:** מצוה מן התורה לאכול 'כזית' מצה²¹, בליל טו בניסן²², שנאמר (שמות יב, יח): "בערב תאכלו מצות". את ה'כזית' יש

20. מצד תקנת חכמים לומר את ההגדה, חובה לומר קטעים אלו, וכדברי אדמו"ר הזקן. אך יש לחקור מהו המינימום כדי לצאת ידי"ח של ימגיד' [ונפק"מ בכמה דברים, ולדוגמא לגבי שתיית הכוסות על הסדר', וכפי שיתבאר לקמן, שאם שותה את הכוסות, בלי לעשות את הדברים שיש לעשות עם כוסות אלו, לא יצא ידי"ח ד' כוסות. ובנדון דידן, אם לא אומר את ההגדה עם הכוס השניה, לא יוצא ידי"ח כוס שני].

והנה ביחיי אדם' כותב, שהמשרתות (היהודיות), שלא יכולות להיות נוכחות בזמן אמירת ההגדה, תאמרנה לפחות 'פסח מצה מרור', כדי שיצאו ידי"ח שתיית הדי' כוסות (שעם כוס שניה צריך לקיים את ימגיד'), ומביאו המשני"ב. אבל יתכן שדברים אלו נכונים רק לשיטתו של החיי אדם (קל, ז), שכל שלא אמר ג' דברים אלו לא יצא ידי"ח. אבל (כנ"ל, הערה 6), לרוב הדעות, וכן כותב הרבי בהגדה, גם אם לא אמר, יצא ידי"ח, רק שלא יצא ימן המובחר', ולכן יש לעיין האם דברים אלו מעכבים את היסודי בשתיית הדי' כוסות.

21. 'מצה' פירושה יפת (עיסה) שלא החמיצה. ה'מצה' נעשית מקמח ומים, ונאפית לפני שמחמיצה (קמח: של חיטה או אחד מחמשת מיני דגן [ונוהגים רק חיטה, רמ"א תנג, א] והכל צריך להיות 'שמורי' לשם מצות מצה, שלא החמיץ משעת הקצירה עד הלישה והאפיה, ראה הפרטים לעיל בפרק אפיית המצות. מים: ולא דבר אחר, כדי שיהיה 'לחם עני'.

22. ואף שישנם פסוקים בתורה, שמהם משתמע שישנה מצוה גם בשאר הימים (יעד יום האחד ועשרים לחודש בערב', 'שבעת ימים מצות תאכלו ועוד), בכל זאת פשטות הגמ' (פסחים קכ), שהמצוה היא רק בלילה הראשון, וכוונתה פסוקים אלו היא, שאם רוצה לאכול, יאכל מצות כי אין לאכול חמץ. ואפילו בשבת ויו"ט, שצריך לאכול לחם, יכול לאכול 'מצה עשירה' (אמנם למעשה כותב הרמ"א בסימן תסב, שנהגו לא לאכול מצה עשירה מחשש חמץ), וכך נפסק בשו"ע (תעה, ז): "אין חיוב אכילת מצה אלא בלילה הראשון בלבד". וכך מבואר בשו"ע אדמו"ר הזקן תעה, לב: "שאר כל הלילות וכל הימים אינו מזהר אלא שלא לאכול חמץ . . ועל זה אמרה תורה שבעת ימים תאכל מצות, כלומר ולא חמץ". אכן בחוץ לארץ, מצוה לאכול מצה גם בלילה

לאכול בזמן מוגבל של 'כדי אכילת פרס', שהוא כ-3 דקות, בין תחילת האכילה, לסיומה. (כזית: כי כתוב בתורה שצריך 'לאכול' מצה, ופחות מכזית לא נקרא 'אכילה', ולא יצא יד"ח. שו"ע, תעה, א, על פי גמ' ברכות מט, ב פסחים לב, ב, רא"ש רמב"ם ועוד. **כדי אכילת פרס**²³: שו"ע, תעה, ו: 'אכל כחצי זית, וחזר ואכל כחצי זית, יצא. ובלבד שלא ישהה . . יותר מכדי אכילת פרס". להלן, יתבאר שיעור הכזית, במידות זמננו. 4 דקות: הגר"ח נאה (שיעורי מקוה, עמ' קפב), וכך מקובל לפסוק. אבל יש להעיר, שב'ספר המנהגים חב"ד' (עמ' 45), מביא הרבי, שלדעת הצמח צדק (שו"ת, ט), הוא 6 דקות, ושבשדי חמד הובאה שמועה בשם רבי הלל מפאריטש בשם ה'צ.צ. שהוא "שלשה מינוטין", וכותב הרבי: "ואף שאין אנו אחראים לכל השמועות, ובפרט שהוא בסתירה לשו"ת צמח צדק הנ"ל - למיחש בעיני". אם כן, יש מקום לחוש לאכול את הכזית 3 דקות).

ו. זמנה: זמן קיום המצוה, הוא מתחילת הלילה (צאת הכוכבים), עד חצות הלילה. בדיעבד, שלא אכל עדיין מצה עד חצות, יאכל אחר חצות, בלי ברכה. (מהלילה: אף שאפשר להכניס את החג מבעוד יום, בכל זאת, אי אפשר לקיים את מצות אכילת מצה לפני הלילה. שנאמר (שמות, יב, ח) 'ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות". (תוס' פסחים צט, ב, רא"ש פסחים, י, ב, טור, תעב, שו"ע אדמו"ר הזקן, תעב, ב). **עד חצות**²⁴: שומן אכילת מצה, כומן אכילת קרבן פסח, שהוא עד חצות להרבה דעות, ובדיעבד,

השני משום 'ספיקא דיומא'. (משני"ב תעה, מד, ופשוט). [ישנן דעות, שאמנם אין חיוב לאכול מצה בשאר הימים, אבל כשאוכל מקיים מצוה, על דרך האוכל בסוכה בשאר הימים שמקיים מצוה. כן היא דעת הגר"א הובא במשני"ב תעה, מה, וראה בעל המאור (פסחים כו, ב), שו"ת הרשב"א (ג, רפז), ערוך השלחן (תעה, יח), שו"ת אבני נזר (שעז, ד) ועוד. ולדעתם יש לבאר מדוע לא מברכים על האכילה 'על אכילת מצה', ודנו בזה הראשונים הנ"ל].

23. פשוט שאם חלק מ'כזית' בבוקר וחלק שני בערב, לא נחשב 'אכילה אחת', של 'כזית', אלא הוא כאילו אכל חצי זית ביום אחד, וחצי זית ביום אחר. ורק אם אוכל את ה'כזית' בזמן מסויים (מתחילת האכילה עד סופה), נחשב שאכל 'כזית'. ושיערו חכמים שהזמן הוא הזמן שלוקח לאכול 'פרס' כלומר חצי, והכוונה ליחצי ככר לחם (י"א שככר הוא שש ביצים וי"א שמונה) (לגבי כל אכילה מבואר, במשנה כריתות, יב, ב, רמב"ם מאכלות אסורות, יד, ח, ושו"ע תריב, ד. ובפירוש לגבי מצה, ראה ברייתא ברכות לו, ב. ורש"י שם ד"ה והוא.

24. מהפסוק 'ואכלו את הבשר' . . מצות ומרורים יאכלוהו למדו חכמים (רבא, פסחים, קכ, ב), שזמן אכילת מצה, הוא כזמן אכילת הקרבן פסח. ונחלקו התנאים עד מתי זמן אכילת קרבן פסח, לראב"ע עד חצות, ולר' עקיבא כל הלילה. וכיון שנחלקו הראשונים כמי הלכה (לרמב"ם, העיטור ועוד כל הלילה, ולר"ח רשב"א רא"ש ועוד, רק עד חצות), פסקו האחרונים, שיש להיזהר מאוד לאכול את המצה (ולקמן יתבאר לגבי אפיקומן), לפני חצות. אך אם לא אכל עדיין, יאכל אחרי חצות בלי ברכה.

חוששים לדעות שזמנה כל הלילה. שו"ע תעו, א, משנ"ב, ו, ביאור הלכה (שם).

ז. שיעור כזית מצה²⁵: השיעור המקובל לכזית מצה הוא 17 גרם.

25. בכדי להבין 'שיעורים' אלו, יש להקדים, ארבע הקדמות:

א. מדת נפח: לרוב הפוסקים שיעור 'כזית' הוא מדת נפח, ולא משקל. כלומר: כזית פירושו כמו הגודל של הזית ולא כמו המשקל שלו. (רמ"א, שו"ע אדמו"ר הזקן, משנ"ב ועוד בסימן תפו, שכאשר באים למדוד 'כזית' יש למעך את המאכל שלא יהיה אויר, כדי שיהיה 'כזית' של מאכל ולא של מאכל ואויר, הרי השיעור הוא לפי נפח. ולא ככף החיים (תפו, א, וקסח, מה) שכותב שהמנהג פשוט לשער לפי המשקל), אלא שכאשר רוצים לציין את הכמות שצריכים לאכול, יותר קל לציין את מדת המשקל, אותה יכול כל אחד למדוד, מאשר לציין את מדת הנפח שהוא דבר שקשה למדוד. ולכן בכל הפוסקים מובא המשקל של 'כזית'.

ב. משקל סגולי: לכל דבר יש את ה'משקל סגולי' שלו. כלומר המשקל ביחס לנפח של הדבר, משתנה בהתאם ל'משקל הסגולי' שלו. [קוביה של ס"מ מעוקב של ברזל, שוקלת יותר מקוביה של ס"מ מעוקב של צמר גפן, כי ה'משקל הסגולי' של הברזל, גבוה יותר משל הצמר גפן]. המשקל הסגולי של מים הוא גרם אחד לסמ"ק אחד. ולכן מטר מעוקב של מים ישקול אלף ק"ג. אבל אם נקח דבר שמשקלו הסגולי הוא חצי ממשקלו הסגולי של המים, הרי שמטר מעוקב ישקול רק 500 ק"ג. לפי זה, כדי לקבוע את המשקל של 'כזית' מצה, צריך להעריך את ה'משקל הסגולי' של המצה (לאחר שמועכים אותה היטב ומסירים את כל האויר), וכך ניתן לומר מהו המשקל כזית, שנפחו 27 סמ"ק. ולדוגמא: 27 סמ"ק של מים הם בדיו 27ק גרם. אבל 27 סמ"ק של דבר שמשקלו הסגולי הוא חצי מהמים, ישקול חצי מ27 גרם [13.5].

ג. חצי או שליש ביצה: נחלקו הראשונים, האם 'כזית' הוא חצי כביצה, או שליש של כביצה, לרוב הדעות (מרדכי, תוספות, מהרי"ל, תרומת הדשן, שו"ע, תפו, א), הוא חצי, ולדעת הרמב"ם, הוא שליש ביצה. ופוסק אדמו"ר הזקן (תפו, א) שאפשר להקל כשיטת הרמב"ם לגבי כל מה שחיובו מדרבנן: "מרור שהוא מדברי סופרים, וכן כל דבר שהוא מדברי סופרים, ששיעורו בכזית, יש לסמוך על האומרים שהוא פחות מעט משליש ביצה, אבל במצה שהוא מן התורה, וכן כל דבר שהוא מן התורה, יש להחמיר כסברא הראשונה" (שהוא חצי ביצה).

[בספרי המלקטים לא סומכים על כך לכתחילה, כי המשנ"ב (תפו, א), הכריע שגם בדרבנן, אפשר לסמוך על הרמב"ם רק **בדיעבד**, אבל לכתחילה, גם בדרבנן יש להחמיר כרוב הדעות שכזית הוא חצי ביצה. אבל דעת אדמו"ר הזקן בפשטות היא, שאפשר לסמוך על שיטה זו גם לכתחילה. אמנם יש להעיר שהגרי"ח נאה (שיעורי תורה עמ' קצה), מחדש, שגם ההולכים לאור פסקי אדמו"ר הזקן, יש להם להדר לכתחילה, כרוב השיטות שכזית הוא חצי ביצה גם בדברים שהם מדרבנן: "כתבנו שליש ביצה בשביל מי שקשה לו לאכול יותר, אע"פ שאדמו"ר ז"ל לא ביאר זה מפורש, אבל זה פשוט, דאפילו בדרבנן יש להדר לקיים המצה אליבא דכולי עלמא". ואולי אפשר לדייק בלשון אדמו"ר הזקן כדבריו, שלגבי הקולא בדרבנן כותב: **יש לסמוך** על האומרים שהוא מעט פחות משליש ביצה' ולא כתב שהלכה כמותם. אבל פשטות דברי אדמו"ר

ובמקום צורך (חולה, זקן וכו'), ניתן להקל בשיעור קטן של כ-9 גרם מצה לכל 'כזית'. [לאלו יש להוסיף כ-2 גרם שנופל בשעת האכילה, או נשאר תקוע בין השיניים. יוצא: 19, 111 גרם] וראה לעיל, ב'הכנות לליל הסדר', שראוי להכין 'כזיתים' לכל בני המשפחה, ואיך ניתן לשער זאת גם בלי מדידה על משקל (לביאור שיעורים אלו של, 17, 91, ראה הערה 26). וראה עוד,

הזקן, שבכל הדברים שהם מדרבנן אפשר להקל לכתחילה, ורק בדבר שהוא מן התורה כותב י"ש להחמיר (כסברא הראשונה).

ד. התקטנו השיעורים: נחלקו גדולי הפוסקים האם בדורות האלו התקטנו הביצים והם מחצית ממה שהוא בימים קדמונים, ונמצא, ששיעור 'כביצה' הוא כפול מהביצה שלנו (וממילא גם שיעור כזית הוא כפול). או שלא התקטנו והם כפי שהיו.

- דעת הצ"ח (פסחים, קט) והחתם סופר (או"ח כז), שהתקטנו השיעורים למחצית ממה שהיו פעם, שיטה זו מפורסמת כשיטת חזו"א. - אמנם לרוב הפוסקים לא התקטנו הביצים, והשיעור הוא על פי מה שמצוי בזמננו. ונקראת 'שיטת הגר"ח נאה'. והכריע בשערי תשובה (תפז), שבדברים שחיובם מן התורה, יש להחמיר, ובדברים שחיובם מדרבנן (מרור, אפיקומן, ד' כוסות) אפשר לסמוך על השיעור הקטן, וכך הכריע המש"ב.

אמנם המנהג הנפוץ בין אנ"ש הוא כפי השיעור הקטן וכמו שפוסק הגר"ח נאה בספרו שעורי תורה (וכן הוא נהגו הספרדים מאז ומתמיד, יחזו דעת, ד, נה. וכן, חלק גדול מקהילת האשכנזים, כפי שהעיד הגרש"ז אויערבאך (הליכות שלמה, הלכות יום כיפור): "ובעיקר ענין השיעורים, אמר רבינו שעיקר ההוראה, הוא כמו שבייר הגר"ח נאה ז"ל בספריו, וכן היה המנהג בירושלים מקדמת דנא".

[וידוע מה שאמר הרבי לרה"ח ר' דובער (בערל) בוימגארטן, שהיה שליח הרבי בארגנטינה, בנוגע לשליחת יין לדי' כוסות - שיהיה לפי השיעור של הגר"ח נאה: "אז ער איז דאך אונזער פוסק אחרון" (שהרי הוא הפוסק האחרון שלנו) כפר חב"ד 332. ומספר הרב יואל כהן, שבאייר תש"י, ניגש אחד החסידים לשאול לגבי שיעור של טלית קטן והשיב הרבי: "הרי ישנו את הטי"ק של כ"ק אדמו"ר הכ"מ, ואפשר לראות השיעור" ובנוגע לספרי הרב נאה אמר: "כ"ק מו"ח אדמו"ר אחז מדרך לימודיו, ואף שבנוגע לפרט זה לא שמע מאדמו"ר הרי"ף בפירוש אבל בכלל שמע "שאפשר לסמוך עליו". ולכן סתמנו בפנים כשיטת הגר"ח נאה. [ולמעשה, שלגבי מצה, שחיובה מן התורה, מי שיש לו קערה, אוכל שני כזיתים לימוציא ומצה, ויוצא, שאפילו אם אוכל את היכזיתים בשיעור הקטן, הרי שבסך הכל, אכל כזית כשיעור הגדול (אם אכל את שניהם ביכדי אכילת פרס)].

26. **ביאור השיעור של 17 ו-9 גרם:** לדעת הגר"ח נאה (שלא חוששים שהתקטנו השיעורים), כביצה הוא 54 סמ"ק. ואם כן - לפי השיטות שיכזית' הוא חצי של 'כביצה' - שיעור 'כזית' הוא 27 סמ"ק. ולכן כותב הגר"ח נאה (שיעורי תורה, שם), ששיעור כזית מצה הוא 27 גרם. (ובתוספת שתי גרם, למה שנשאר בין השיניים וכו', הוא כ-30 גרם). ולפי דעת הרמב"ם, ששיעור כזית הוא שליש של כביצה יוצא, ששיעור כזית הוא שליש של 54, יוצא שיכזית' הוא כ-17 גרם.

לקמן אות ט, בשיעור כזית מצה, למי שאין קערה.

ח. נשים, הסיבה, לחם משנה, כורך ואפיקומן: גם נשים חייבות במצוה זו מן התורה. את המצה חייבים [האנשים והבנים] לאכול בהסיבה, ואם אכלוה ללא הסיבה צריכים לחזור ולאכלה. נוסף למצות אכילת מצה מן התורה, תקנו חכמים לאכול עוד כזית מצה ביחד עם המרור (כורך), וכזית מצה נוסף [ולכתחילה שני כזיתים] בסוף הסעודה של 'ליל הסדר' (אפיקומן). סך הכל חמשה כזיתים [א. מוציא. ב. מצה. ג. כורך. ד, ה. אפיקומן]. חיוב נוסף שמקיימים עם המצות הוא 'לחם משנה'. ויתבאר כל זה לקמן, בדיני הסיבה, כורך ואפיקומן.

ט. סיכום, וההנהגה למעשה - במצות 'אכילת מצה':

- **המצוה²⁷:** מצוה מן התורה, לאנשים ונשים (וקטנים וקטנות מדין

אמנם, על פי המבואר לעיל, שהשיעורים נמדדים לפי הנפח ולא לפי משקל, היו מי שבדקו את המשקל הסגולי של המצות, ומצאו שלאחר דחיסה ומדידה מדוייקת, המשקל הסגולי של מצה הוא בערך חצי מהמשקל הסגולי של המים (מדות ושיעורי תורה, טו, טז. - 0.55. הרב יצחקי בקובץ בית אהרן וישראל נא, עמ' פו - 0.66. [נראה קובץ הערות וביאורים 1016 עמ' 94, מה שכותב הרב יוסף שמחה גינזבורג, שבמידות חוזרות שעשו בשנת תשי"ע נמצא שהוא 0.3 בלבד!]), כלומר: כאשר ממלאים כלי של 50 סמ"ק במצה דחוסה בלי שום אויר, מקבלים בערך 25 גרם של מצה. ולפי זה, כזית מצה שהוא 27 סמ"ק, שוקל רק 15-17 גרם (0.55 או 0.66 כפול 27), ובתוספת שני גרם למה שבין השיניים, (כ-20 גרם). ולכן מקובל להסתפק בכך גרם לכזית מצה, בתוספת שני גרם למה שנשאר בין השיניים. [אמנם בכזית הראשון, שהוא מן התורה, יש מקום לחשוש לדברי הגר"ח נאה, שכתב שכזית הוא 27 גרם. אבל מכיון שממילא אוכלים אז ב' כזיתים (מוציא, ומצה) יוצא שממילא מגיעים 27 גרם, לכן סתמנו בפנים שכזית הוא 17 גרם. ולפי זה כדאי לחלק ב' כזיתים גם לנשים, אע"פ שאין להן קערה, ומצד הדין די להן בכזית אחד]. ולדעת הרמב"ם (שכזית הוא שליש ביצה), יוצא שכזית מצה הוא כ-9 גרם. וכפי שראינו לפי אדמו"ר הזקן, ניתן להקל כשיטה זו בדברים שחיובם מדרבנן [ולחולים וזקנים, גם בדאורייתא].

וראה בסידור פסח כהלכתו (עמ' קז), שהסכימו הגר"ש אלישיב, הגר"ז אויערבאך, והגר"י קרליץ, שהשיעור שכתב הגר"ח נאה הוא גדול ביותר ואין צורך להחמיר כך. [נראה מה שכתבנו לקמן, להחמיר בזה עכ"פ בכזית הראשון שמקיימים בו את המצוה מן התורה].

27. **טעם המצוה: א. זכר לגאולה:** בני ישראל אשר יצאו ממצרים בחיפזון, לא יכלו להתמתין עד שיחמיץ בצקם, משום כך אפו ממנו 'מצות'. לכן, צייתה התורה לאכול מצה בליל ט"ו בניסן, כדי לזכור את היציאה בחיפזון. (הגדה של פסח. וכן הוא בגמ' פסחים קטז, א. וזהו הטעם שחייבים לאכול את המצה בהסיבה, כמבואר בגמ' שם

חינוך) לאכול כזית מצה בליל ט"ו בניסן. את המצה יש לאכול לאחר צאת הכוכבים, ולכתחילה עד חצות הלילה. כדי לצאת ידי חובה, יש לאכול לפחות כזית מצה (כס גרם, שכולל את מה שנשאר בין השיניים), כאשר מתחילת האכילה לסיומה לא עברו יותר מ-3-4

פסחים קח, א, וברש"י: "מצה צריך הסיבה, כבני חורין, שהוא זכר לגאולה". וכן פסק בשו"ע אדמו"ר הזקן, תעב, יד). פירוש זה מתבסס על הפסוק (שמות יב, ט): "ויאפו את הבצק, אשר הוציאו ממצרים, עגות מצות כי לא חמץ כי גורשו ממצרים ולא יוכל להתמהמה".

ב. זכור לעבודות: האברבנאל והאבודרהם ועוד, פירשו (בהתבסס על הפסוק (דברים, טז, ג): "שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני, כי בחיפזון יצאת... למען תזכור וגו'"). הרי שטעם האכילה קשור להיות המצה 'לחם עוני', וראה רמב"ן שם: "זכור למה שהיו במצרים בלחם צר ומים לחץ". ובהמשך מבאר שיש במצה שני העניינים), שטעם אכילת מצה הוא זכר לעבודות, שהמצרים היו מאכילים את אבותינו 'מצות' כי הוא לחם שקשה להתעכל והוא מאכל עבדים, שלא צריך לתת ממנו הרבה, והוא שומר את האוכל ממנו שבע לזמן רב יותר (וכך העיד האבן עזרא, שהיה שבוי בהודו, שהאכילו אותו מצה). וכך מבאר הרשב"ם את התשובה 'עבדים היינו', כלומר, הבן שואל מדוע בלילה הזה אוכלים מצה? ועונים לו: 'עבדים היינו לפרעה', ולכן אכלנו מצות [וכמובא בהגדה: "היא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים", ולא כתוב 'בצאתם ממצרים'. אמנם אפשר לומר, שהכוונה לאפיה שנעשה כשהיו עדיין במצרים (ראה מהר"ל ויעב"ץ)].

על הטעם הראשון, הקשה המהרש"א (פסחים, קטז, ב), שאם הוא זכר לחירות, היינו צריכים לאכול את המצה אחרי חצות לילה, שאז יצאנו ממצרים. ותירץ החיד"א (קונטרס פני דוד, על ההגדה), שאנחנו אוכלים לפני חצות כי מהרה יבנה המקדש, ונצטרך לאכול את הקרבן פסח, והוא נאכל הרי רק עד חצות, ונאכל על השובע, שאין לאכול אחריו כלום, לכן גם בזמן הזה אנחנו אוכלים את המצה לפני חצות. [אפשר לומר בכוונתו, שבאכילה לפני חצות, אנחנו מרמזים, שאנחנו מצפים לבנין בית המקדש, ולגאולה. כלומר שליל הסדר אינו רק זכר ליציאת מצרים אלא גם הצהרת וחיזוק האמונה בגאולה העתידה].

קושיא נוספת שהקשו המפרשים על הטעם הראשון הוא, שהרי כבר הצטוו בתורה 'על מצות ומרורים יאכלוהו', אם כן, טעם אכילת המצוה אינו משום שלא הספיק וכו', שהרי הציווי היה לפני זה? ותירץ האבודרהם שהיה על שם העתיד. וידוע מה שהאריך אדמו"ר הזקן לבאר עניינים אלו על פי פנימיות העניינים, בלקוטי תורה, פרשת צו.

ולחעיר ממה שהביא הרבי בהגדה שלו (בפסקא, יום חג המצות): שהשם של החג בכל התורה הוא 'חג המצות', ומבאר הרה"ק רבי לוי יצחק מבערדישטוב (קדושת לוי, בא), שהקב"ה קורא לחג כך, כי הוא מספר בשבחן של ישראל, שלא התמהמהו ולא אמרו איך נצא למדבר. הרי שהשם העיקרי של החג, מתאים לטעם הראשון באכילת מצה [והטעם שאנחנו קוראים לחג 'חג הפסח', כי אנחנו מספרים את שבחו של הקב"ה, שפסח על בתי בניי בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל]

דקות. את המצה חובה לאכול ב'הסיבה'. [האנשים, אבל נשים לא נוהגות להסב].

- ג' מצות - לחם משנה: לליל הסדר לוקחים שלש מצות²⁸. הטעם העיקרי לכך הוא²⁹: כמו בכל יו"ט, חובה לברך המוציא על 'לחם

28. ג' מצות: תוסי פסחים קטז, א, רא"ש פסחים י, ל: "נהגו העם לעשות שלש מצות". טור ושוי"ע תעג, ד: "מביאין לפני בעה"ב קערה שיש בה שלש מצות . . .", מהרי"ל סדר הגדה עמי' פט: "אמר מהר"י סגל, מצה עליונה למוציא, ושנייה לאפיקומן ולאכילת מצה, שלישית לכריכה וכו'. רוקח, כל בו, שו"ע אדמו"ר הזקן, תעג, כ, משני"ב תעג, יח. וכן הוא על פי קבלה כמבואר ב'תיקונים' (תיקון סט): "תיקנו תלת מצות בפסח" ובשער הכוונות (פז, ג), שמצה העליונה והאמצעית הם חכמה ובינה, והתחתונה היא הדעת. וכן הוא בפרי עץ חיים, הביאם כף החיים תעג, מד.

29. טעמים נוספים לשלש מצות לליל הסדר: א) כנגד ג' מצות שבקרבן תודה, שהיוצא מבית האסורים מביא קרבן תודה, ועם הקרבן מביאים ג' מצות, וגם אנחנו יצאנו ממצרים, וזכר לזה מביאים ג' מצות. (הלכות ומנהגי מהר"ש, ז, ח. רא"ש, פסחים י, ל. הגהות מיימוניות (הלכות חמץ ומצה, ח ו), אור זרוע (הלכות פסחים, רנב), מהרי"ל (הגדה, עמי' פט), טור ורמ"א תעה, ז. ובשו"ע אדמו"ר הזקן, תנח, ה. וראה לקמן, דיוקו של הרבי בשיטה זו). ב) כנגד שלש סאין שאמר אברהם לשרה שתעשה בשביל המלאכים: 'מהרי שלש סאים, לושי ועשי עוגות'. והרי ידוע שהיה זה בפסח. (מעשה רוקח טז, נח), ששאלו את רב שרירא גאון, למה לוקחין ג' מצות בליל פסחים, והשיב להם רמז מן התורה הוא לג' סאין שאמר אברהם לשרה". ג) כנגד שלשת הררי עולם, אברהם יצחק ויעקב (מעשה רוקח, שם. טעמים ב' וגי' הובאו בהגדה של הרבי). ולהעיר שג' המצות הם כנגד כהן, לוי, ישראל. ומעיר הרבי בהגדה שסדר הנחת המצות לפי המובא בסידור הארז"ל הוא קודם התחתונה שהיא כנגד ישראל, ואחר כך לוי, ואח"כ ישראל, והם ראשי תיבות ילך [ולא כמובא בפרי עץ חיים, שהתחתונה היא כהן, ועליה לוי ועליה ישראל, ויוצא יכלי. והנפק"מ אם המצות הם היכלים והסימנים היאורות], או להיפך]. ומביא שם משיחת אדמו"ר הרי"ץ (פסח, תרח"ץ), שילד' רומז שהוא 'מהלך' בעבודתו.

הטעם העיקרי: הוא מה שהבאנו בפנים, ואע"פ שהפוסקים (רמ"א תעה, ז, ואדמו"ר הזקן עצמו בסימן תנח, ה), הביאו גם טעם אחר, שהוא משום שבקרבן תודה היו מביאים ג' לחמי תודה, ואנו ג"כ מודים לה' על שהוציאנו ממצרים. מדייק הרבי (לקו"ש, יב, עמי' 27), שאין כוונתם להביא את טעם המרדכי שג' המצות הם כג' לחמי תודה, אלא את טעם הרא"ש, שכמות הקמח שמהם עושים את הג' מצות (עישרון), הוא ככמות הקמח שהיו עושים את ג' לחמי התודה. אם כן, הטעם הנ"ל אינו בא לבאר מדוע לוקחים ג' מצות.

[הרבי מוכיח זאת מכך שקשה לומר שנעשה בפסח דבר שהוא זכר לקרבן תודה, בשעה שאפילו בדיבור לא עושים זאת, כמבואר בשו"ע אדמו"ר הזקן תכט, א, שבימי פסח לא אומרים מזמור לתודה, כי התודה לא הייתה קריבה משום החמץ שבה. וגם, הרי הרמ"א ואדמו"ר הזקן ועוד, הביאו גם טעם אחר לכך שלוקחים ג' מצות (כי

משנה', (ובפסח, ה'לחם' הוא המצה, ולכן צריך שתי מצות). **אלא שבשונה מיו"ט** רגיל, ישנו דין נוסף בפסח, **שה'לחם' שמברכים עליו, צריך להיות 'לחם עני', כלומר לחם שאינו שלם** (כמו עניים שאין להם לחם שלם), ולכן בנוסף לשני המצות של **'לחם משנה'**, צריך מצה נוספת שהיא **'פרוסה' (חצויה) לשנים או יותר**³⁰. וכמו בכל שבת ויו"ט, אין צורך שלכל אחד מבני הבית יהיה **'לחם משנה'** לפניו, אלא הם יוצאים יד"ח **'לחם משנה'**, בברכתו של בעל הבית, על ה'לחם משנה'³¹.

- **סדר הברכה, למי שיש קערה: מחזיק את שלשת המצות** (העלויה והתחתונה השלמות, והאמצעית השבורה) **בשתי ידיו**³², ומברך את ברכת

צריך ב' לילחם משנה' ואחת לילחם עני', ומה אי"כ הטעם? אלא מבאר הרבי, שהמקור לטעם זה שהוא כקרבת תודה, הוא ברא"ש ובמרדכי, אבל יש חילוק ביניהם, שלמרדכי אכן ההשוואה היא מכך שלוקחים ג' מצות כג' לחמי תודה, אבל לפי הרא"ש ההשוואה היא רק לכמות הקמח (עישרון), וכוונת הרמ"א ואדמו"ר הזקן, שהביאו את ההשוואה לקרבן תודה היא כביאור הרא"ש - רק לגבי כמות הקמח (עישרון), ולא לגבי מספר המצות].

30. בכל יו"ט צריך 'לחם משנה' (שו"ע תקכט, א), אלא שבפסח צריך שתהיה המצה חצויה, ודרשו זאת ממה שכתוב (דברים, טז, ג) 'לחם עני' בלי ואו (עני לא עוני), שדרשו של עני שהלחם שלו אינו שלם. ונחלקו הראשונים, האם דרשה זאת שדרשו חכמים, היא שהמצה החצויה היא בנוסף ל'לחם משנה', או שאחד משתי הלחמים של הילחם משנה צריך להיות חצוי. דעת הרי"ף והרמב"ם שהוא לא בנוסף, אלא שבפסח די במצה וחצי. אבל דעת רש"י, רשב"ם, תוסי' (פסחים, קטז, א), רא"ש (י, ל), המצה החצויה שבאה כ'לחם עני', היא **בנוסף** לשתי מצות שלמות שצריך לילחם משנה. וכך נפסק בשו"ע (תעה, א), וכותב אדמו"ר הזקן (תעה, ג), שכך המנהג פשוט, ואין לשנות (אלא במקרים מיוחדים, כמבואר בסימן תפב). ולכן סתמנו בפנים כדיעה זו, שהמצה החצויה היא בנוסף לשתי המצות השלמות.

31. שו"ע אדמו"ר הזקן תע, כד: "כל דברים אלו דהיינו המצה והמרור . . אין צריך להביא אלא לפני מי שאומר ההגדה דהיינו לפני בעל הבית, אבל בני הבית . . אין צריך שיהיו דברים אלו לפניו . . אף שביו"ט צריך לבצוע על לחם משנה . . הם יוצאים גם כן בלחם משנה של בעל הבית".

32. הטעם שצריך להחזיק את כל המצות בידי הוא, כמבואר בשו"ע (רו, ד): "כל דבר שמברך עליו לאלו, או להריח בו, צריך לאחוזו בימינו כשהוא מברך". ומכיון שיש ספק אם ברכת המוציא היא על המצה הראשונה (השלמה), או על השניה (החצויה) לכן צריך להחזיק בשניהם. ועל המצה השלישית, בודאי מברך המוציא, שהרי היא חלק מה'לחם משנה' (שו"ע אדמו"ר הזקן, תעה, ה, וכך ביאר הרבי בהגדה). וכתבנו שצריך להחזיק בשתי ידיו, על פי המבואר בשו"ע אדמו"ר הזקן (קסז, ז): "צריך שיתפוס הלחם בימינו שכל דבר שמברכין עליו צריך לאחוזו בימין בשעת הברכה. וטוב שיתן עליו שתי ידיו, שיש בהן יי אצבעות כנגד יי מצות התלויות בפת . . ולכך יש יי תיבות

'המוציא'. לאחר מכן נותן למצה התחתונה להישמט מידי, ומברך על המצה הראשונה והשנייה (השבורה), את ברכת 'על אכילת מצה' (מחזיק ג' מצות בשעת המוציא: כי לברכת המוציא צריך שתי מצות שלמות ללחם משנה' (העליונה, והתחתונה). וי"א שמברכים 'המוציא' על האמצעית השבורה, לכן מחזיקים גם אותה בשעת הברכה. מחזיק ב' מצות בברכת המצה: כי ישנה מחלוקת, האם המצה שעליה מברכים 'על אכילת מצה' היא העליונה השלמה, או השנייה החצויה. ואף שהדעה העיקרית היא, שברכת המצה היא על המצה האמצעית החצויה, בכל זאת חוששים גם לדעה הראשונה, ולכן מחזיקים את שניהם בשעת ברכת 'על אכילת מצה'. שו"ע אדמו"ר הזקן, תעה, ד, ה³³).

- סדר הברכה, למי שאין קערה: מנהג חב"ד (וקהילות אחרות)³⁴, בכל

בברכת המוציא וכו"ו. הרי שטוב להחזיק את הלחם בשתי הידיים. ומובא שכך נהג הרבי (אוצר מנהגי חב"ד עמ' קעו: "כ"ק אדמו"ר נוטל את שלש המצות בשתי ידיו, אצבעותיו מפרידות בין מצה למצה, ומברך 'המוציא'). וצ"ע בלשון אדמו"ר הזקן בשו"ע בהלכות פסח (תעה, ד, ה) שכותב 'ידו' בלשון יחיד. וכן לשונו בהגדה 'ויאחזם בידו ויברך', 'יניח המצה הג' להשמט מינו ויברך', והרבי בהגדה מביא את דברי השו"ע (רו, ד) שכל דבר שמברך עליו צריך לאחזו בימינו, ולא מציין לדברי אדמו"ר הזקן בסימן קסז, שטוב לאחזו בשתי ידיו ?

33. שואל הרבי, מדוע עוזבים את המצה השלישית, הרי בברכה 'על אכילת מצה' מכוונים גם לכורך, שעושים עם המצה השלישית ? ועונה: א. כדי להראות שבכל זאת, עיקר הברכה היא על המצוה הראשונה והשנייה שבהם מקיימים את מצות אכילת מצה. ב. ויותר נראה, שהוא כדי שלא יטעה, ויאכל גם ממצה השלישית התחתונה, וזאת הסיבה גם שמחביאים את האפיקומן (הגדה של הרבי, בפסקא: יניח המצה הג' להשמט').

34. מנהג זה שלא לצאת בברכת הנהנין בשמיעה מאחר, אלא כל אחד מברך בעצמו, כבר הוזכר בשו"ת רבי טיאה וייל, שכך נהגו בבית אביו בעל ה'יקרבן נתנאל' (היתמוז-התקכ"ט 1769 - 1687), ומסיים: "ופוק חזי מאי עמא דבר", היינו שכך הוא מנהג העולם. טעם המנהג, מבואר בשו"ע אדמו"ר הזקן (קסז, יח, על פי ה"ט"ז): "ולפיכך נהגו עכשיו לברך כל אחד לעצמו, משום שההמון לא היו נוהגין מלהשיח בין שמיעת הברכה להטעימה". וכעין זה במשנ"ב (ריג, יב): "וכמדומה שכעת המנהג פשוט ברוב המקומות שאין מוציאין אחד את חברו כמעט בשום דבר מאכל. . . ואפשר משום שאין הכל בקיאין להתכוין לצאת ולהוציא".

ולא רק שנוהגים כך בסתם ברכות הנהנין, אלא אפילו בברכת המוציא של 'לחם משנה'. ואע"פ שבכדי לצאת יד"ח 'לחם משנה' צריך לשמוע את הברכה ממי שמברך על הלחם משנה' [נכפשות לזון אדמו"ר הזקן (רעד, ד): "וזה (המסובים), יוצאים יד"ח (לחם משנה), במה ששומעים ממנו ברכת המוציא שמברך על לחם משנה" וכן פשוט הרבה פוסקים שצריך לשמוע את הברכה (תורת חיים סופר בשם מהר"ם שיק, משמעות חיי אדם (ז, ב), מטה אפרים (תרכה, מט) קיצור שו"ע (עז, יח) ועוד. ולא כדעת שו"ת דברי יציב, קנין תורה, ויען יוסף ועוד, שאפילו בלי שמיעת הברכה מועיל,

השנה, שכל אחד מבני הבית מברך את ברכת המוציא (אג"ק יד, כט, על פי שו"ע אדמו"ר הזקן, קסז, יד, שחוששים, שהשומע יעשה הפסק בין הברכה לאכילה, או שהמברך לא יכוין להוציא, או השומע לא יכוין לצאת), ולכן גם בפסח, מברך כל אחד את שתי הברכות בעצמו. ועל כן: לאחר שקיבל מבעל הבית (או לקח בעצמו), חתיכה מה'לחם משנה', אוחו בשתי ידיו את חתיכת המצה של ה'לחם המשנה', ואת חתיכת המצה שהכין מראש כדי לקיים בה את מצות אכילת מצה, ומברך את שתי הברכות: המוציא, ו'על אכילת מצה'.

- **הכוונה בברכת 'על אכילת מצה':** בשעת הברכה, צריך לכוין: א) לפטור בברכה זו גם את ה'מצוה' שיקיים ב'כורך' (ונוהרים שלא לדבר בעניינים שלא קשורים לסעודה, עד אחר אכילת ה'כורך')³⁵. ב) מחמירים לכוין גם שפוטרים בברכה זו את אכילת האפיקומן, אבל מאחר שזו חומרא יתירה, לא נוהרים שלא לדבר עד האפיקומן (שו"ע אדמו"ר הזקן, תעה, יז, יח, על פי השל"ה ועוד. וכתב הרבי (הגדה, בפיסקא: לפטור).

כל שטועם מאותם לחמים], בכל זאת, אין מניעה בכך שיברך גם הוא בעצמו (אשל אברהם בטשאטש, שו"ת דעת סופר, שו"ת להורות נתן (ו, ט), שמירת שבת כהלכתה (נה, הע' יד), תשובות והנהגות (ג, צ), ועוד), ואדרבה עדיף לעשות כך (שבט הלוי, ח, רפא), וכן כתב הרבי (אג"ק, יד, עמ' כט): "במה שכותב שראה מנהג אני"ש שכשיש לחם משנה רק לאחד, ומוציא את האחרים, נוהגים שאר בני הבית לברך ברכת המוציא כל אחד לעצמו. . מפני אריכות הזמן. . קשה להיזהר מהפסק. ולכן יש להנהיג דוקא מנהג ההוא, זאת אומרת, שכל אחד ואחד יברך לעצמו ברכת הנהנין. . ובפירוש כתוב באשל אברהם. . שיוצא ידי חובתו של לחם משנה אף שמברך ברכת המוציא לעצמו. ולא עוד, אלא אפילו אם השומע לא נטל ידיו עדיין".

35. נחלקו הלל וחבריו לגבי אכילת מרור, האם צריך לאכול בנפרד או יחד עם המצה. לדעת הלל דוקא ביחד, ולדעת חבריו בנפרד דוקא [אבל לגבי המצה, גם הלל מודה, שבזמן הזה אינו יוצא ידי"ח מצה, אם אוכל ביחד עם מרור, כי צריך לטעום את הטעם של המצה, והטעם של המרור שהוא רק מדרבנן, מבטל את טעם המצה שהיא מן התורה. אבל בזמן שביהמ"ק היה קיים שניהם היו מן התורה, ואין טעמו של אחד מבטל את טעמו של השני]. ולכן, ולכן אוכלים קודם את המצה והמרור בנפרד ומברכים עליהם וכדעת חבריו. ואחר כך, אוכלים את המרור ביחד עם המצה, כדי לקיים את מצות מרור, לדעת הלל. ולכן נוהרים שלא לדבר עד 'כורך' בעניינים שלא קשורים לסעודה, כי מצד אחד אי אפשר לברך כשמקיים את המצה לדעת הלל, דשמא הלכה כחבריו, ולא מקיים שום מצוה במה שאוכל עכשיו 'כורך', ומצד שני שמא הלכה כהלל, ומקיים בזה את מצות 'מרור', ולכן כדי שהברכה תחול גם על ה'כורך', נוהרים שלא לעשות 'הפסק', ולא לדבר בין הברכה על אכילת המצה והמרור, לבין אכילת ה'כורך'. (שו"ע אדמו"ר הזקן, תעה, יז, יח).

שגם בבית הרב לא נזהרו בזה שלא לדבר עד האפיקומן. **הטעם שלא מברכים 'שהחיינו'**: כי מברכים בהגדה 'והגיענו הלילה הזה, לאכול בו מצה ומרור' ויוצאים בזה. או שסומכים על 'שהחיינו שבקידוש' (אבודרהם, ברכי יוסף). על הטעם השני, מקשה הרבי בהגדה, שאם כן, היה צריך לכיין באמירת 'שהחיינו' בקידוש על המצה, כמו שמכוונים בשהחיינו שמגילה על משלוח מנות וסעודה).

- **אופן האכילה**: לוקח כזית מהמצה העליונה, וכזית מהמצה השניה (השבורה), ומכוין, שבאכילה זו מקיים את 'מצות אכילת מצה', ואוכל את שניהם יחד, בהסיבה. כלומר: מחזיק בשתי ה'כזיתים' יחד ונוגס בהם, כך שבכל לעיסה הוא אוכל משתי המצות. ולא כזית של מצה אחת, ואחר כך את הכזית של המצה השניה.

בדיעבד: גם אם אכל רק כזית אחד, מהמצה הראשונה, או מהשניה, או משניהם יחד - יצא יד"ח מצות אכילת מצה. אך צריך לשים לב, שלפחות כזית אחד, יאכל בתוך 3/4 דקות, מתחילת אכילת הכזית, עד סוף אכילתו. (כזית משתיים: שו"ע (תעה, א). ההסבר: המצוה היא לאכול כזית מצה, אך נחלקו האם מקיימים את המצוה במצה העליונה - השלמה, או במצה השניה - החתוכה, ולכן אוכלים כזית מכל אחת מהן. אך בדיעבד, כל שאכל כזית מצה יצא יד"ח, בין מהמצה השלמה, בין מהחתוכה (שו"ע אדמו"ר הזקן, תעה, ה, ו, ח). **אכילתם** - יחד: כדי שלא לעשות הפסק בין ברכת 'על אכילת מצה', לקיום המצוה. שאם יאכל רק את העליונה קודם, יעשה הפסק - בין הברכה למצוה - לפי הדעה שהמצוה נעשית במצה השניה. וכן להיפך לפי הדיעה השניה, לכן אוכלים משניהם יחד. בדיעבד, העיקר לאכול כזית מצה (שו"ע אדמו"ר הזקן, תעה, ו, ז).

- **האכילה, למי שאין לפניו קערה**:

לוקח את החתיכה מה'לחם משנה' שקיבל (או לקח בעצמו) מהמצה של בעל הבית, ואת המצה שהכין כדי לקיים את מצות אכילת מצה. (כדי לצאת יד"ח 'לחם משנה', צריך לטעום קצת ממנו, וכדי לקיים את מצות אכילת מצה, אוכל מהכזית שהכין מראש).

ולכתחילה ראוי לקחת לפחות 27 גרם (בערך חצי מצה), ואוכלם בהסיבה, בזמן של 3/4 דקות. (27 גרם: שכך כותב הגר"ח נאה. ומה שהובא בספרים, שאמר הגר"ח נאה לגרש"ז אויערבאך, שחזר בו ממה שכתב בספרו, הוא טעות³⁶).

36. בפסקי תשובות (תפן, א) מובא בשם ספר 'הסדר הערוך', שהגר"ח נאה אמר

ואע"פ שמדרו וראו, שלפי הנפח די בכ"ז גרם, מכל מקום, ראוי ונכון לכל איש ואשה בריאים, לקיים את המצוה מן התורה, פעם אחת בשנה, לפי כל הדעות, ובמיוחד לאור דברי הרבי, להרה"ח ר' בערל בוימארטען: "אז ער איז דאך אונזער פוסק אחרון", והגר"ח נאה כותב 27 גרם, אע"פ שכתב כמה פעמים, שהכזית נמדד לפי נפח! אכן, מי שיש לו קערה ואוכל שני כזיתים, מגיע ממילא לשיעור זה, גם אם מחשב את הכזית לפי 17 גרם. אבל מי שאין לו קערה (נשים, וכו'), ראוי שיאכל את הכזית הראשון, שבו מקיים את המצוה מן התורה, בשיעור זה שכתב הגר"ח נאה של 27 גרם, כן נראה לענ"ד, וכן מורה הרה"ח הרב יעקב זרביב. וכן כותב הרשד"ב לוי"ן (שיעורי הלכה למעשה, עמ' שכו) וכן הסכימו עוד רבני חב"ד).

- חלוקת המצה לבני הבית שאין להם קערה - הבעיה: כאשר באים לחלק את המצות לבני הבית, נתקלים בכמה בעיות: א. כל אחד מהמסובים (כולל הנשים והבנות³⁷) צריך לטעום מה'לחם משנה',

לגרש"ז אויערבאך, שחזר בו ממה שכתוב בספרו, שצריך לקחת מצה של 27 גרם אלא יש ללכת לפי הנפח. לאחר שלא מצאתי את הדברים בספר הנ"ל, שאלתי את פי הרב רבינוביץ בעהמח"ס פסקי תשובות, לפשר הדבר, וענה, שאכן במהדורות הראשונות של ספר הסדר הערוך, היה כתוב כך ואח"כ הושמט, ואינו יודע מדוע, ויש לשאול את מחבר הספר הנ"ל.

בעקבות זאת שאלתי את הרב וינגרטן בעהמח"ס 'הסדר הערוך' לפשר הדבר, וענה, שלא שמע זאת בעצמו מהגרש"ז אויערבאך, אלא מפי הרב גרוסמן (בעהמח"ס 'סידור הלכות פסח', מדי"א דאלעד, אה"ק), ולכן כתב זאת בספרו, ולאחר ששמע שמועות אחרות בזה, השמיט זאת מספריו במהדורות הבאות.

ולבירור הדבר, שאלתי את הרב גרוסמן, האם הוא מאשר את הדברים, וענה, שלא אמר דברים אלו, ואדרבה, הוא שוחח במשך כשעה וחצי עם הגרש"ז אויערבאך על שיעור כזית במצה, על כך שדברי הגר"ח נאה ש27 סמ"ק מצה, הם 27 גרם, לא מסתדרים עם המציאות, ובמשך כשעה וחצי ניסה הגרש"ז ליישב את דברי הגר"ח נאה וחזר ואמר שוב ושוב, לא יתכן שהגר"ח נאה טעה! כמו כן סיפר, שאדם שהיה נוכח בשעת עריכת הסדר באותה שנה אצל הגרש"ז סיפר לו, שהגרש"ז דיבר על כך כמה פעמים בליל הסדר, עם בני ביתו, וניסו ליישב את הדברים. ומעיד הרב גרוסמן שבסיום אותה שיחה בנייהם, הסכים הגרש"ז שיכתוב בספרו ששיעור כזית מצה הוא כ15 גרם. ואכן כך כתב בספרו 'סידור הלכות פסח'. הצגתי את הדברים לרב רבינוביץ, ואמר שהדברים יתוקנו במהדורות הבאות של היפסקי תשובות.

37. **נשים:** בפשטות, גם נשים חייבות ב'לחם משנה' ביום טוב, וכפי שכותב אדמו"ר הזקן כמה פעמים (תעב, כה. תעט, ז). שבלילה זה אין חילוק בין אנשים לנשים. והנה, לגבי שבת כותב אדמו"ר הזקן (רעד, ב): "וחייב כל אדם לבצוע על שתי ככרות שלמות, אחד אנשים ואחד נשים". ולגבי חיוב לחם מנשה ביו"ט בכלל, כותב אדמו"ר הזקן (תעה, ג): "אע"פ שבכל יו"ט חייב האדם לבצוע על לחם משנה כמו שיתבאר בסימן תקכט". [וראה לקו"ש לו, בשלח, ג, הערה 35, שמקשה מדוע השמיט זאת אדמו"ר

כדי לצאת יד"ח של 'לחם משנה'. ואם בעל הבית יברך, ואחר כך יתחיל לחלק לכל אחד מה'לחם משנה', ורק אחר כך יתחיל לאכול, יעשה הפסק בין ברכת המוציא לאכילה, ובעיקר, בין ברכת 'על אכילת מצה' לקיום המצוה? ב. כשם שבעל הבית, צריך לאכול כזית מהעליונה והאמצעית, כך לכאורה צריך לעשות, כל אחד מבני הבית והרי אין מספיק, 'כזיתים' במצה העליונה והאמצעית לכל אחד? ג. המצות שאיתם מקיימים את המצוה, צריכות להיות על השלחן בשעת אמירת ההגדה, שהרי דרשו חכמים 'לחם עני - לחם שעונין עליו דברים הרבה, והיינו אמירת ההגדה'³⁸.

הזקן בסימן תקכט, אף שהזכירו כמה פעמים (קסז, ג, עדר, ב, תעג, כד, תעה, ג). ובתורת מנחם (תשמז, ב, עמ' 594) ביאר, שאדמו"ר הזקן הסתפק בחיוב לחם משנה בסוכות, ולכן לא הזכיר זאת בהלכות יו"ט (תקכט) כי לא רצה לכלול את סוכות, אבל בפסח אין ספק.

ולגבי חיוב הנשים בלחם משנה: הנה רעק"א (שו"ת, א, א), סובר שנשים פטורות, כי הוא יזמן גרמא, וביו"ט לא הושוו הנשים לאנשים כמו בשבת (יכל שישנו בשמור, ישנו בזכור), ולפי דבריו גם בקידוש אינן חייבות, ואכן המנחת חינוך (לא, יח), התספק בזה, אבל אדמו"ר הזקן (רעא, ה), כותב בפירוש שנשים חייבות בקידוש ביו"ט, הרי שסובר שהושוו הנשים לאנשים גם ביו"ט לגבי קידוש (אע"פ שיזכור ביו"ט אינו מן התורה), ובפשטות כן הוא גם לגבי 'לחם משנה'. [ואין לומר שחייבות ב'לחם משנה' מצד שאף הן היו באותו הנס, של ירידת הימין (כפי שכתבו כמה ראשונים בסימן רצא), כי אדמו"ר הזקן בסימן רצא, ורצו, לא הביא טעם זה לחיוב נשים בסעודה שלישית וכו', ומשמע שלא מסתמך על ראשונים אלו]. וכן הוא משמעות הדברים בדברי אדמו"ר הזקן (תעג, כד): "כל דברים אלו דהיינו המצות והמרור. . . אין צריך להביא אלא לפני מי שאומר ההגדה דהיינו בעה"ב, אבל בני הבית. . . אין צריך. . . שאף שביו"ט צריך לבצוע על לחם משנה, מ"מ כיון שהם יוצאים בברכת המוציא של בעה"ב, הם יוצאים ג"כ בלחם משנה של בעה"ב". ובפשטות הכוונה לכל בני הבית, כולל הנשים.

38. כל אחד צריך לטעום: שו"ע אדמו"ר הזקן (רעד, ד): "אין המסובים רשאים לטעום עד שיטעום הבוצע. . . הם יוצאים יד"ח במה ששומעים ממנו ברכת המוציא שמברך על 'לחם משנה', ואוכלים מאותו לחם משנה". מפורש, שכדי לצאת יד"ח 'לחם משנה', חייבים לשמוע את הברכה על הלחם משנה, וחייבים לטעום מהלחם משנה [לגבי הברכה, כבר הוזכר לעיל, שנוהגים לברך כל אחד בעצמו, ואין זה בסתירה לכך שצריך לשמוע את הברכה כדי לצאת יד"ח לחם משנה]. דברי אדמו"ר הזקן הובאו במשני"ב (קסז, פג, להלכה כפי שציין שם בשער הציון, עב).

כזית לכל אחד, מהעליונה ומהאמצעית: פשטות הפוסקים שכתוב שיש לאכול ב' כזיתים, מהעליונה ומהאמצעית, ולא חילקו בין מי שיש לפניו קערה לשאר בני הבית, ומשמע שבעל הבית מחלק לכל אחד ואחד כזית מזו ומזו, וכן מפורש בראבי"ה, מהרי"ל, וקיצור שו"ע, שיש לחלק לכל אחד, כזית מהמצה העליונה, והאמצעית.

- אופן חלוקת המצה לבני הבית שאין להם קערה - העצות: כמה עצות הובאו בפוסקים לענין זה, ונציע שתיים מהם: תחילה, מכינים לפני החג 'כזיתים' של מצה³⁹, ומניחים אותם על השלחן בשעת אמירת ההגדה (בתוך שקיות, כך שלא תהיה בעיה של 'שרויה' וכו').

- בעל הבית מברך את שתי הברכות, ואוכל את ה'כזיתים' שלו. לאחר שסיים, הוא מחלק לכל בני הבית חתיכה ל'לחם משנה' מהמצה העליונה, וכאשר כל אחד, מקבל את החתיכה, הוא מברך את שתי הברכות, ואוכל את החתיכה, ואת הכזית מצה שהכין בשקית⁴⁰.

- בעל הבית מברך את שתי הברכות, בוצע כזית מהעליונה

[הגר"מ שטרנברוך בהגדה שלו (מועדים וזמנים, עמ' צז), כותב שרק בעל הבית צריך לאכול כזית מהעליונה, אבל שאר המסובים אינם צריכים. אבל המעיין בדבריו יראה, שדבריו הם לשיטתו, שביאר על פי המגן אברהם (קסז, ז), שהטעם לאכילת כזית מהמצה העליונה היא מכיון שכך הוא בכל פעם שמברכים המוציא, שצריך לאכול כזית. ולכן מחלק שם הרב שטרנברוך בין בעה"ב לבני הבית: "על בעה"ב לאכול מבציעתו כזית דוקא, אבל המסובין שייכי לבציעתו גם בפחות מכזית", דהיינו שרק הבוצע צריך לאכול כזית מהעליונה. אבל לפי ביאור אדמו"ר הזקן (וכשיטת הפר"ח, וכך ביאר המשנ"ב), שהסיבה שאנו אוכלים כזית מהעליונה היא, כיון שחוששים לשיטה שמקיימים את המצוה במצה השלמה, אין מקום לחילוקין].

המצות על השלחן: פסחים לו, א, קטו, ב. טור תעג, שו"ע אדמו"ר הזקן (תעג, כ): "ביאר לפני מי שאומר ההגדה ג' מצות של מצוה, כדי לומר עליהם ההגדה, שאנמר: לחם עוני, ודרשו חכמים, לחם שעונין עליו דברים הרבה, דהיינו אמירת ההגדה". ולהעיר מדברי היכל ב'ו', שלכן עושים יחצ'י לפני 'מגיד', כדי שבזמן אמירת ההגדה, תהיה מצה שהיא 'לחם עני' (פרוסה), שעליה יאכלו לומר את ההגדה (שעונין עליו דברים הרבה).

39. וכך מרויחים שאין צורך להתמהמה בחלוקת הכזית מצה לכל אחד. וכן כותב הגרש"ז אויערבאך (הליכות שלמה, ט הערה 265), שראוי לחלק את המצה לכל אחד ואחד לפני הברכה, שלא להפסיק יותר מדאי, ואחרי הברכות, מחלקים רק מעט מהלחם משנה.

40. כך מובא בספר ויגד משה (כד, טז) שאב"ד נייטרא היה נוהג כך בלילה הראשון. וכן נהג בעל ערוגות הבושם. וכן מובא בהשמטות בסוף ספר דרכי חיים ושלוש אות תרד, שו"ת קנין תורה ה, נה, בשם הפתחא זוטא, וכן הוא מנהג סקוירא. וראה תוס' פסחים קטו, ב, שבליל הסדר, צריך לטעום תיכף לברכה מיד, כי ברכה זו היא חובה, משא"כ בשאר ימות השנה שאינה חובה (ומבאר המג"א שם, שבשאר ימות השנה אינה מצוה מן התורה), ולכן אין צריך לטעום תיכף לברכה. ולפי זה, אין לחלק להם עד שסיים לאכול את הכזיתים.

ומהתחתונה, ומתחיל לאכול מיד. אחד מבני הבית (רצוי אחד שיש לו גם כן קערה, כך שיוכל אחר כך, לברך בעצמו על ג' מצות כנהוג) לוקח את מה שנשאר מהמצה העליונה של בעל הבית, ומחלק ממנה חתיכה לכל אחד מבני הבית, שאין לו קערה (או שבני הבית, מעבירים ביניהם את מה שנשאר מאותה מצה, וכל אחד לוקח חתיכה ל'לחם משנה'). לאחר שיש להם חתיכה מהלחם משנה, לוקחים את החתיכה ואת המצה שבשקית, מברכים את שתי הברכות ואוכלים.

בשני אופנים אלה, הרווחנו שלא היה הפסק בין הברכה למצוה, וכל אחד טעם מה'לחם משנה'⁴¹, והמצות היו על השלחן בזמן אמירת ההגדה⁴². אמנם בני הבית לא אכלו כזית מהמצה השלמה, ומהמצה השניה, אבל העיקר להלכה כהדעה שאת המצוה מקיימים על מצה חתוכה, והמצות בשקיות הן חתוכות, ורק זאת לא עלה בידינו, לקיים את המצוה במצה שלמה. אך דעה זו אינה עיקר להלכה, וחוששים לה רק במקום שאפשר [דרכים נוספות, ראה הערה⁴³].

41. ובטעימה כל שהיא, יוצאים ידי חובה (שמירת שבת כהלכתה, נה, הע' טו בשם הגרש"ז אויערבאך).

42. בספר 'ויגד משה' (ב, ג) שפעם המצות היו עבות, והיה אפשר לחלק לכל בני הבית מהמצות שבקערה (ראה שו"ע אדמו"ר הזקן, תנת, י, א) אבל היום שהמצות דקות מאוד אין מספיק במצה של בעה"ב, וכדי שלכולם יהיה כזית, צריך להוסיף מצות. **אלא שהן צריכות להיות על השלחן, בשעת אמירת ההגדה, כדי שיצאו יד"ח במצות ש'עונין עליו דברים הרבה'**. (וכן כתב ברבבות אפרים, ח, תצא, שכדי לקיים את הענין ש'עונין עליו דברים הרבה', מספיק שהמצה תהיה על השלחן, ולא דוקא אלה שבקערה. והוכיח זאת מזה גופא שכשיש משפחה גדולה, בהכרח שלוקחים מצות מחוץ לאלה שבקערה). וכתב עוד, שהמצות יהיו שבורות, כדי לקיים את הדרשה 'לחם עוני' שדרכו של עני בפרוסה, וזו הדעה העיקרית שמקיימים את המצוה במצות שבורות. וכן הוא בהגדה של הגר"מ שטרנברוך (מועדים וזמנים, עמ' צז), ובחזון עובדיה (ב, עמ' קמז).

43. עיצה נוספת, כאשר ישנם כמה אנשים שיש להם 'קערה' בשלחן הסדר, אפשר לארגן, שכל אחד מהם יתן כזית ממצתו העליונה לכמה מבני הבית שאין להם קערה (מכיון שכזית הוא כרבע מצה, יוצא שנשארו עוד כ-3 כזיתים במצה העליונה), ועושים כן: כל אחד שיש לו קערה, מברך בתורו את הברכות בקול רם, הוא בוצע כזית מהמצה העליונה שלו, וכזית מהמצה השניה, ואוכל. היושבים לידי שאין להם קערה לוקחים את מה שנשאר ממצתו העליונה, ובוצעים כל אחד כזית לעצמם, ומצרפים את הכזית שהכינו מראש, ואוכלים את שני הכזותים יחד, וכך הרווחנו גם שקיימו את

- **טבילה במלח:** בשני הלילות של הסדר, לא נוהגים להטביל את המצה במלח. מפני חיבוב מצות מצה, שבאכילתה ירגישו רק את טעם המצה ללא טעם אחר, אף שמן הדין אין בעיה בכך שיש גם טעם מלח. אבל נוהגים להניח מלח על השלחן, כי הוא מזכיר את הברית ומנוגע קטרוג (רמ"א, שו"ע אדמו"ר הזקן, תעה, י, על פי מהרי"ל⁴⁴). מלח על השלחן: שו"ע אדמו"ר הזקן, קסו, ח: "נהגו להניח מלח על השלחן, לפי שהשלחן דומה למזבח, והאכילה בקרבן ונאמר 'על כל קרבנך תקריב מלח', וכשישראל יושבים על השלחן, וממתינים זה על זה עד שיטלו ידיהם, והם בלא מצות, השטן מקטרג עליהם, וברית מלח מגין עליהם, לכן מצוה להניחו על השלחן אפילו לא יאכלו ממנו".

מצות ארבע כוסות

י. מצות ארבע כוסות - טעמה וחשיבותה: תקנו חכמים⁴⁵, שכל אחד

המצוה במצה העליונה.

מנהגים נוספים: יש נוהגים לברך, לחלק למסובים מהלחם משנה' ואז להתחיל לאכול בעצמם. (ע"פ הרמ"א קסז, טו שמותר לחלק לפני שאוכל את חלקו). ויש נוהגים, שלפני שמתחיל בעה"ב לחלק, הוא אוכל מעט מהמצה (ע"פ הט"ז שם, שחלק על הרמ"א). יש נוהגים להניח לפני כל המסובים מצה וחצי, וכל אחד מברך על השלמה המוציא ויעל אכילת מצה' על הפרוסה, וחובת לחם משנה יוצאים מבעל הבית (קונטרס מבית לוי. והרויח בזה, שכל אחד קיים את המצוה לפני שתי הדעות, ולגבי לחם משנה, צריכים לפתרונות הקודמים, כדי שיוכל בעה"ב לחלק מהלחם משנה שלו, ללא שיהיה הפסק). ויש נוהגים להניח לכל אחד מהמסובים ג' מצות שלמות (הגדה מועדים וזמנים של הגר"מ שטרנברוך, קובץ מוריה סיון תשמ"ה, בשם הגר"מ פיינשטיין, הובא בשמירת שבת כהלתכה (נה, טו), הובא גם בספר שמעתתא דמשה, עמי רס, רסא). ישנם עוד כמה דרכים שהובאו בספרים [ראה מנהגי חת"ס (י, יז), שהיה מחלק בין שתי הברכות. ומנהג מהרי"צ דושינסקי, שהיה מחלק מהלחם משנה, תוך כדי שלועס את הכזיתים בפיו. ומנהג סיגעט, הוא בספר ויגד משה. ומנהג אביו של הויגד משה שהיה מצוה לבני הבית ליטול ידיהם רק אחרי שסיים לאכול.

44. יש שכתבו שהטעם הוא כדי שהמצה תהיה ללא טעם, כמו 'לחם עוני' (לבוש. והקשה הערוך השלחן, וכי העני אוכל פתו בלי מלח ? ואדרבה, יש שמנהגם להטביל במלח, וטעמים הוא שכך הוא דומה יותר לאכילת עני, שאוכל לחם במלח (ליקוטי מהרי"ל, וכלשון המשנה באבות למסתפק במועט 'פת במלח תאכל'). יש שכתבו הטעם, מפני שפסח הוא ליל שימורים, ולכן אין צורך במלח שיגן על ישראל כדברי המדרש (מובא בתוס' ברכות מ, א): "כשישראל יושבים על השלחן וממתינים זה את זה עד שיטלו ידיהם והם בלא מצוה, השטן מקטרג עליהם, וברית מלח מגין עליהם". (לקט יושר, ולפי טעם זה, יש לטבול בליל הסדר השני דלא אומרים עליו שהוא ליל שימורים).

45. פסחים (משנה, צט, ב, קיז, ב, ועוד). כל אחד: פסחים (קח, ב): "תי"ר הכל חייבין

ואחת מישראל, אנשים ונשים⁴⁶, חייבים לשתות ארבע כוסות של יין, בליל הסדר. שתיית יין הוא סימן של חירות, כדרך 'בני חורין' ששותים יין. בנוסף לכך, היין הוא דבר המביא לידי שמחה⁴⁷. אפשר להיווכח בחשיבות המצוה, מן הנאמר בהלכה (שו"ע אדמו"ר הזקן, תעב. ל) שעני שאין לו יין, צריך למכור את כסותו או להשכיר את עצמו לעבודה, בשביל יין לד' כוסות.

טעמים רבים נאמרו בגמ' ירושלמי⁴⁸, ובמדרש, למנין זה של 'ארבע'

בארבעה כוסות הללו, אחד אנשים ואחד נשים ואחד תינוקות". וכן פסק הרמב"ם (חמץ ומצה, ז, ז): "וכל אחד ואחד בין אנשים בין נשים חייב לשתות בלילה הזה ארבע כוסות של יין". ובשו"ע תעב, ח. **מתי תיקנו**: הגר"מ כשר בספרו דברי מנחם (סימן כה) הרחיב בזה, ומוכיח מנוסח הרמב"ם (חמץ ומצה, ח, ב), ב'מה נשתנה', שבזמן בית המקדש, היו מזכירים את הדי' כוסות. וכן פשטות לשון המשנה בפסחים פרק י. ובפיוט של רבי אליעזר הקליר, ביוצרי' על מוסף פרשת החודש מוזכר 'שה לבית אבות מנות במכסות, סבות עליו עסיס, ארבע כוסות'. הרי שביחד עם הקרבן פסח, שתו בהסיבה ארבע כוסות. (סבות - הסיבה). [ולכמה דעות רבי אליעזר הקליר הוא רבי אלעזר ב"ר שמעון (בר יוחאי) (תוספתא בחגיגה, יג, א, ורא"ש ברכות). וי"א שהיה מזמן הגאונים, אבל בכל מקרה דעתו נחשבת ביותר].

46. נשים חייבות כי אף הן היו באותו הנס (פסחים קח, ב). **קטנים**: קטנים שהגיעו לחינוך, בסביבות גילאי 5-6 (חק יעקב 5-6, משני"ב רסט, א, 6-7), שמבינים את מה שמספרים להם ביציאת מצרים וכו' (שו"ע אדמו"ר הזקן, תעב, כה), חייבים לחנכם במצוה זו. אבל לא צריכים לשתות כוס שלמה, או רוב רביעית, אלא די ב'מלא לוגמיו של הקטן (ביאור הלכה רעא, יג), ויש לחנכם גם, לשתות את הדי' כוסות 'על הסדרי' (כדלקמן, שהוא מעכב), ונותנים להם מיץ ענבים. ויש להעיר, שנהגו משנים קדמוניות, לתת כוסות גם לקטנים ביותר (חק יעקב בשם מהרי"ל).

47. פסחים קח, ב: שתאן בבת אחת, רב אמר ידי יין יצא". ופירשו רשב"ם ותוסי שיצא ידי"ח שמחת יו"ט. ואת ענין ה'חרות' שביין רואים בגמ' שם: "שתאן חי, ידי יין יצא ידי חירות לא יצא". וכמבואר בריב"ן שם על הרי"ף שבני חורין שותים יין מזוג. ואכן, כאשר שותה את היין, מקיים גם מצוה מן התורה של 'ושמחת בחגיגד'. כמבואר בשו"ע סימן תקכט.

48. פסחים (י, א), ר' יוחנן: כנגד ארבע גאולות. ר' יהשוע בן לוי: כנגד ארבע כוסות של פרעה, ר' לוי: כנגד ארבע מלכויות וכו'. רבנן: כנגד ארבע כוסות של פורענויות שעתיד הקב"ה להשקות את אומות העולם. וכנגדן הקב"ה משקה את ישראל בדי' כוסות של נחמה. ובשל"ה מובא שהוא כנגד די' אותיות הוי". (הביאו הרבי בהגדה). וטעמים נוספים נאמרו בזה. די' שצריכים להודות. די' עולמות אבי"ע (גרי"א), גאולה בדי' דורות (אברהם, מצרים, בזמן הגלות, ובגאולה העתידה, אליה רבה), די' גזירות שגזר פרעה (וימררו, אם בן הוא והמיתן, כל הבן הילוד, תבן אין ניתן להם, שמות רבה).

רמזים נאים על הדי' כוסות, הובאו במפרשים: רבינו אפרים מבעלי התוס' כותב

כוסות. ויש שכתבו, שבשתיית ארבעת הכוסות, אנו מודים לה' על ארבעה שלבים שונים בגאולה⁴⁹. עוד כתבו: שיש בשתיית הכוסות, משום 'פרסומי ניסא'.

ומובא בספרים, שזכות מצוה זו של ד' כוסות, מביאה רפואה, והמתאמץ ושותה כוסות אלו, זוכה שלא יצטרך לאכול ולשתות תרופות לרפואתו (הטעם במדרש: בראשית רבה, והובא ברשב"ם ורש"י פסחים שם, כנגד ד' לשונות של גאולה שהוזכרו ביצי"מ: והוצאתי, והצלתי, וגאלתי, ולקחתי, שהם כנגד ד' גזירות שגזר עליהם פרעה. פירסומי ניסא: מגיד משנה (הלכות חנוכה, ד, יב, וראה ביאור הלכה תרנו ד"ה אפילו). ובזה מובן, מדוע החמירו חכמים במצוה זו (כשקשה לשתות, או עני), כי צריך לפרסם הנס, ואף שמי שנאנס ולא עשה, מעלה הכתוב כאילו עשה, כאשר הענין הוא הפרסום, צריך לפרסם בפועל. אבני נזר, שו"ת מהר"ם שיק (או"ח שלא). רפואה: כף החיים (תעג) בשם היפה ללב, והעיון יעקב, ארחות יושר (פרק יא)).

יא. זמנה: מצוה זו, כשאר המצוות של ליל הסדר, אפשר לקיימה רק בלילה ממש, ב'צאת הכוכבים'. שכל מה שתקנו חכמים, כעין של תורה תקנו, וכשם שקרבן פסח ומצה, נאכלים רק בלילה (כנ"ל), כך ד' כוסות מצוותם בלילה. ומכיון שכוס הקידוש הוא אחד מד' הכוסות, אפשר לקדש רק בלילה ממש (תרומת הדשן, קלו, שו"ע אדמו"ר הזקן, תעב, ב⁵⁰). אך

(כתב יד, רבינו אפרים), שד' הכוסות רמוזים בפסוק (שמות, יב, יד): 'תכסו על השהי', תכסו אותיות כוסות, ששותים את הכוסות 'על השהי' (קרבן פסח). ומתאימים הדברים לנאמר בפיוטו של רבי אליעזר הקליר: 'שה לבית אבות מנות במכסות, סבות עליו עסיס, ארבע כוסות'. וביבעל הטורים מובא, שהגימטריה של ארבעת הלשונות: 'והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי' שווה לגימטריה של: 'זה העני בישראל לא יפחתו לו מארבע כוסות'. רמז נוסף הובא בהגדה 'מבית לוי', נאמר על יצחק 'ויאמר הגישה לי ואכלה... ויבא לו יין וישתי' (בראשית כז, כה) ואומר רש"י (כז, ט) שהיה ליל פסח, ולכן ביקש יצחק להביא לו יין, לד' כוסות.

49. העמק דבר (שמות, ו, ו) ותורה תמימה שם. וזה לכאורה דיוק הירושלמי שכותב שהוא כנגד ד' גאולות (ולא 'לשונות של גאולה', שהיו ארבעה שלבים בגאולה). וראה רמב"ן, רבינו בחיי, וספורנו שם.

50. בשונה מכל שבת וחג, שבזמן 'תוספת שבת' אפשר לקדש, כי שם העיקר הוא הקדושה, וכשמסייפים מחול על הקודש, הופכים חלק מהיום החול לקודש, ולכן אפשר לעשות קידוש. אבל 'תוספת שבת' לא יכולה להפוך את היום ללילה, ולכן אי אפשר לקדש, בזמן תוספת שבת, שהוא עדיין ביום, וצריך להמתין עד הלילה. ראה בכל זה, שו"ע אדמו"ר הזקן רסז, ג שלפי הדעה שסעודת שבת צריכה להיות ביום, לא יכול לקיימה בזמן תוספת שבת שאע"פ שהתוספת מקבלת את כל דיני היום עצמו,

אפשר לקיימה כל הלילה, ולא צריך לסיים את שתיית הכוסות שלאחר האפיקומן, לפני חצות. (פשטות השו"ע תעז, א, שרק אפיקומן יש לאכול קודם חצות, וכך יוצא מספר המנהגים חב"ד עמ' 41 שלא מקפידים לסיים את ההלל לפני חצות, אם כן, קל וחומר לכוס שאחריו. ואע"פ שהשוו כל המצוות לקרבן פסח ומצות, בכל זאת שונה ד' כוסות שהיא מצוה דרבנן, וסומכים על דעת ר' עקיבא שזמן אכילת הפסח הוא כל הלילה. ולא כדעת מהרי"ל (הלכות הגדה), והגר"א (תעז, ו), שיש לסיים את שתיית ד' הכוסות לפני חצות, כמו מצה וקרבן פסח).

יב. הכוס:

- **שלמה, ומלאה:** הכוס צריכה להיות שלמה ללא פגמים, והידור מצוה, למלאות את הכוס עד גדותיה (כדין כוס של ברכה. שלמה: שו"ע אדמו"ר הזקן, קפג, ד. מלאה: שם, תעג, כד: "מצוה מן המובחר ליתן כוס לכל אחד בפני עצמו כדי שכל אחד ישתה מכוס מלא, שזה הידור מצוה").

- **מכילה רביעית:** צריכה להכיל לפחות רביעית (86 מ"ל. הגר"ח נאה (שיעורי תורה, ג, סו. וראה הערה⁵¹ שיש נהגו לקחת כוס של 1200 מ"ל). ורצוי שיהיה קצת יותר, כי

מכל מקום במציאות עדיין אינו יום השבת. וראה גם שו"ע אדמו"ר הזקן, תפט, טז. וליקוטי שיחות טז, הערה 33, יט, עמ' 58 ובהערות. [אמנם, אם יש צורך, יכול לקדש, כדי שיהיה מותר לאכול וכו', אבל לא יקיים בכוס זה של הקידוש זה את מצות ד' כוסות, אלא יצטרך לשתות עוד ד' כוסות לצאת יד"ח מצות ד' כוסות. ונפק"מ בבתי אבות וכדומה, שהולכים לישון מוקדם, ובכמה ארצות, בשעה זו עדיין אינו לילה, ואיך יקיימו המצוות של ליל הסדר, מצה ומרור? אחת העצות שניתנו לזה היא, לקדש לפני הלילה כדי שיהיה אפשר לאכול, וכאשר נעשה לילה, מקיימים את מצוות הסדר. ויתבאר אי"ה, ובתוספת עצות נוספות, במקום אחר באריכות, ובפירוט].

51. ולהעיר מדברי הצמח צדק (יגדיל תורה, נט, עמ' רסג, ובהוצאה החדשה הוא בשו"ת צ"צ, או"ח פד. נעתקה מכתב יד 1331): "שמעתי קבלה אמיתית מאדמו"ר ז"ל נב"מ, ששיעור רביעית היא תשעה לוט מיס". שהם 1155 גרם/מ"ל [לוט הוא חלק 32 של פונט רוסי, שהוא 410 גרם, הרי שלוט הוא כ-13 גרם, אי"כ רביעית שהיא 9 לוט הוא כ-115 גרם]. והנה ידוע שחזר בו אדמו"ר הזקן משיעור היגרסי, ובה תלוי גם שיעור רביעית כמו שכותב הצמח צדק (יו"ד, קב): "שמעתי מדודי מהרי"ל נ"י, שכאזמו"ר נ"ע (אדמו"ר הזקן) בסוף ימיו חזר בו ממה שהסכים תחילה להמעיל צדקה (שקבע את השיעור של 'גרסי'), ואמר שזה היה תלוי אצלו בענין שיעור רביעית". הגר"ח נאה (שיעורי מקוה עמ' פג - פו), מאריך בכל זה, ומביא עדות מהרה"ח ר' יעקב יוסף רסקין מלנינגרד, שברוסיה היו מחשיבים שרביעית לדעת אדמו"ר הזקן היא 120 גרם. ומביא גם שהרז"י זיסלין מדד את כוס הקידוש של כ"ק אדמו"ר הרי"ץ ברוסטוב והיה מאה גרם (ומעיר הרשד"ב לוי, בתיקוני מקואות, שלא ברור כמה היה דיוק במדידה בגרמים בזמנם שלא היה בשימוש ברוסיה באותה ימים), וכך מביא מה שכתב

מצוי שנשפך קצת. וטוב שלא תהיה גדולה מדי, כדי שיכול לשתות את כולה, שו"ע אדמו"ר הזקן, תעב, יט).

שטיפה והדחה: על פי דין, כוס שהוא נקי, אינו צריך שטיפה והדחה לפני השימוש בו לכוס של ברכה (שו"ע אדמו"ר הזקן, קפג, ב, ע"פ תוס' ברכות נא, א), ולכן גם אם הדיחו לפני קידוש, אין צריך להדיחו שוב לפני שתיית שאר הכוסות, אלא אם כן, רואה שהתלכלכה (שו"ע אדמו"ר הזקן, תעב, לט, ותעט, ב). אבל על פי סוד, יש לשטוף במים גם כשהכוס נקיה (כף החיים קפג, ד, מדברי הזוהר והתיקונים, וכן נהג הגה"ק ממונקאטש (דרכי חיים ושלום קפג), ועוד), ומובא בפוסקים להקפיד על כך בליל הסדר. ועל כל פנים, לפני כוס ראשונה ושלישית (מהרי"ל, לקט יושר, סידור האריז"ל להר"ר שבתי, כף החיים ע"פ הזוהר, וראה משנ"ב תעג, סח. וכך נהג הרבי (אוצר מנהגי חב"ד עמ' קפח): "נתן את כוסו שישטפוה קודם למזיגת הכוס השלישית"⁵²).

כוס של כסף: יש לקחת כוס יפה ומכובדת, כשאר הכלים שמשתמשים בהם בליל הסדר (שו"ע אדמו"ר הזקן תעב, ו: "בליל פסח טוב

לו הגר"י לנדא (אב"ד בני ברק) שכ"ק אדמו"ר הרש"יב היה מחשב את שיעור רביעית 120 גרם בערך.

אך למעשה מסיים הגר"ח נאה, ששיעור זה לא מובן לו, שאינו מתאים לדברי אדמו"ר הזקן לפני החזרה שלו בענין גריס (שאם כן היה צריך להיות שיעור גדול מזה), ולאחר חזרתו משיעור גריס (שאם כן היה צריך להיות שיעור קטן יותר), ויתכן שלגבי שיעור מקוה החמירו יותר, ומסיק למעשה, שלאחר חזרתו של אדמו"ר הזקן, שיעור הרביעית הוא 86 מ"ל. וצ"ע למעשה, כמה צריך להקפיד לקחת כוס שמכיל 120 מ"ל, שהרי לא שמענו שמחמירים לגבי מדת האמה, אלא סומכים על כך שהיא 48 ס"מ, וזה מתאים לשיעור רביעית של 86 מ"ל, וכן לגבי עוד דברים לא מצאנו שמחמירים יותר משיעורו של הגר"ח נאה. ולמעשה בקרב חסידים ברוסיה היה מקובל שיעור זה של 120 מ"ל, וכפי העדות הנ"ל, אבל המקובל היום, הוא שיעור של 86 מ"ל, והרוצה להחמיר ולהדר, תבא עליו ברכה.

52. כך כותב בלקט יושר: "התוס' כתבו שאם הכוס נקי אין צריך שטיפה והדחה, וראה, דבקידוש לילי פסח, משום חיבוב הנס דעליו תקנו ד' כוסות, יש להתנהג בפרישות ולעשות שטיפה והדחה לכוס", פרי מגדים (תפו), שו"ת מהרש"ל (פח), ב"ח, כנסת הגדולה. ומלשון הפוסקים משמע, שיש להקפיד בכך לפני הכוס הראשונה והשלישית. (ראה שו"ע אדמו"ר הזקן, ומשנ"ב (תעט), אם אינו נקי), אבל בסידור האריז"ל להר"ר שבתי כותב: "כוס ג - ידיח הכוס מבחוץ ומבפנים". ובכף החיים (תעט) שכן הוא ע"פ הזוהר. וכך נהג הרבי למעשה (אוצר מנהגי חב"ד עמ' קפח): "נתן את כוסו שישטפוה קודם למזיגת הכוס השלישית" וצ"ע אם ע"פ קבלה יש ענין לעשות זאת בכל כוס).

להרבות בכלים נאים כפי כוהו"מ⁵³, וראוי שלא תהיה כוס חד פעמית⁵⁴. ונהוג לקחת כוס מכסף, בלי רגל (אוצר מנהגי חב"ד, עמ' קלח, שכך נהג הרבי. ומובא בכף החיים (תעב, יא): "אם השיגה ידו, יקח של כסף, מפני שהוא רמז אל החסד, כי 'כוס' בגימטריה אלהים, שהוא בחינת דין, ועל כן, אם הוא של כסף, יהיה ממותק". ר"י עמדין: "יקח כוסות יקרות, ואם תשיג ידו, יהיו מכסף". דרכי חיים ושלוש (מונקאטש, תקצד): "לקידוש לקח כוס של כסף". ובמקור חיים (לחוות יאיר, סימן קפג), שעדיף כסף על זכוכית. אמנם לגבי 'כוס של אליה', השתמש הרבי בכוס מזכוכית (המלך במסיבו, ב, עמ' שכב).

יג. היין:

- מיץ ענבים או יין: לכתחילה יש להתאמץ ולהשתדל לשתות ארבע כוסות של יין, אפילו אם הדבר קשה לו. ובמקום צורך, אפשר לערבב מיץ ענבים ביין (רוב יין, ומיעוט מיץ ענבים) - ונחשב כשתה יין, כל עוד יש לו טעם של יין), ואם גם זה קשה לו, יוצא ידי חובה גם במיץ ענבים, וכך נהגו כמה מגדולי ישראל. וכך נהוג לכתחילה בנשים וקטנים (לכתחילה יין: כי הוא משובח יותר ממיץ ענבים, ולכמה דעות צריך דווקא יין בליל הסדר, כי הוא 'משמח' וחלק מתקנת ד' כוסות, הוא ה'שמחה' שמביאה שתיית יין, דבר שאין במיץ ענבים. ערבוב עם מיץ ענבים: כי מבואר בהלכה, שאם הרוב יין, דינו כיון.

53. בסידור האריז"ל כותב, שיש להכין כוסות טובות ויקרות לקידוש משום 'זה אלי ואנוהו', ויכוין לכבוד ה'מלכות', הנקרא 'כוס של ברכה', שתיקונה עתה בליל פסח. וכן כתב בסידור הרש"ש. הרי שגם על פי קבלה יש עניין מיוחד בכוסות של הסדר, כי בלילה זה מתקנים בחינת 'מלכות' הנקראת כוס.

54. מלבד העניין הני"ל, שיש לקחת לליל הסדר כלים יפים. דנו הפוסקים באופן כללי לגבי שימוש בכלים חד פעמיים לגבי כל 'כוס של ברכה', ולגבי נטילת ידיים. רבים התירו (באר משה (א, מו), הגר"ש וואזנר (מבית לוי, ג, עמ' ע), ציץ אליעזר (יב, כג), אז נדברו (ו, מה), שאילת שאול (ברייש, או"ח, לו), ועוד), ולדעתם, מה שכותב הרמב"ם (הלכות כלים, ה, ז), שיחותל של הוצין שהם כלים שמשליכים אותם לאחר השימוש, לא נחשבים כלים ולכן אינם מקבלים טומאה. זהו בכלים כאלה שמטבעם אינם ראויים לשימוש חוזר, אבל כלים 'חד פעמיים' ראויים לשימוש חוזר כמה וכמה פעמים, ורק מחמת שהם זולים והשפע שיש היום ב"ה, רגילים לזרוקם לאחר השימוש, ודומה לכלי נייר, או כלים העשויים מקליפה של רימון שכותב הרמב"ם (כלים, ב, א) שנחשבים כלים ומקבלים טומאה. אבל לאידך גיסא כמה פוסקים פקפקו בשימוש בכלים חד פעמיים, לנט"י, קידוש וכוס של ברכה (אגרות משה (ג, לט), המנחת יצחק (קובץ אהל משה, ה), שרגא המאיר (פתחא זוטא), ועוד. ולכן טוב שלא להשתמש בכלים אלו, ואם בכל זאת משתמש בכוס חד פעמית (וכמו שמצוי היום, שעושים כוסות חד פעמיים שדומים לכוסות מכסף), כדאי להחליט שלא יזרוק את הכוס לאחר השימוש, וכך יצא ידי"ח לחלק מהשיטות שפקפקו בשימוש בכלים חד פעמיים.

ובדיעבד מיץ ענבים: שהעיקר בד' שיהיה 'ערב', ויש דעות שגם לכתחילה אפשר לשתות מיץ ענבים אם קשה לו יין, וכך נוהגים נשים וילדים, וכך הציע הרבי לחולה, שישתה מיץ ענבים לד' כוסות⁵⁵).

55. **מיץ ענבים לד' כוסות:** בנוגע לקידוש נפסק בשו"ע (ערב, ב), שיוצאים לכתחילה במיץ ענבים. וכן פוסק אדמו"ר הזקן (ערב, ב): "יין מגתו [כלומר: המיץ היוצא מהענבים ביגת' עצמה, שהוא המקום בו סוחטים את הענבים], מקדשים עליו, וסוחט אדם אשכול של ענבים ואומר עליו קידוש היום". אך כותב המג"א, ומביאו אדמו"ר הזקן שם: "ומכל מקום, מצוה מן המובחר ביין ישן, שהוא משובח יותר". [יין ישן: הוא מיץ ענבים, שעברו עליו יותר 40 יום, שיצא מגדר יין מגיתו, ונחשב יין]. הרי שבכל קידוש, עדיף ומובחר לעשותו על יין כי הוא משובח יותר ממיץ ענבים.

אמנם בליל הסדר ישנה סיבה נוספת להקפיד על יין דוקא, וכמו שכותב הפמ"ג (תעב, יב), שחכמים תקנו ד' כוסות (גם) **לשמחה**, ומיץ ענבים אינו משמח [שאינו בו אלכוהול ואינו משכר] ולכן ראוי לחזר אחרי יין גמור גם אם יש טורח בזה. וכן דעת היח' יעקב', שיש לקחת יין דוקא כי הוא משמח. וכן הביא הפר"ח בשם מהר"ש שצריך "יין המשכר" ושכך נראה בירושלמי (שקלים, ג, ב). ובמקראי קודש (ב, לה) כותב, שימצוה מן המובחר' לקחת יין, ולא מיץ ענבים, כי הוא אינו משכר, ואינו משמח, ובד' כוסות יוצאים גם ידי שמחת יו"ט. ומוכיח מהמבואר בתוס' ורשב"ם (פסחים קח, ב): "לא נפיק מידי שמחת יו"ט אלא אם כן יצא ידי ארבע כוסות". הרי, שמקיימים את מצות שמחת יו"ט בשתיית ד' כוסות. כלומר, תיקנו ד' כוסות, כדי שיתקיים שמחת יו"ט ורק כך יוצא יד"ח. אבל אם נעשה שמח בכוס אחת, משמע שלא קיים את המצוה עדיין.

ויש לחקור: האם הדין המובא בשו"ע, שצריך לדחוק את עצמו לשתות יין, הוא רק במקרה שאין לו דבר אחר לשתות (מיץ ענבים, יין צימוקים, חמר מדינה), כך שאם לא ישתה יין, לא יקיים את המצוה כלל. או גם כשיש לו מיץ ענבים או חמר מדינה וכו', וצריך לדחוק מצד המעלה של יין?

ולכאורה ניתן לדייק מדברי המשנ"ב, שמדובר דוקא כשאין לו דבר אחר לשתות. שעל דברי השו"ע (תעב, י), שמי שקשה לו, צריך לדחוק את עצמו לשתות יין, כותב המשנ"ב (לו), שיכול לקחת גם יין צימוקים או 'חמר מדינה'. משמע שאין חובה לדחוק את עצמו כשיכול לשתות דבר אחר שאפשר לצאת בו יד"ח. (וראה סידור פסח כהלכתו, ג, הע' 9). ואולי ניתן לדייק זאת גם בלשון אדמו"ר הזקן (תעב, כא) שאחרי שמביא את הדין שצריך לדחוק את עצמו לשתות יין. כותב בסעיף הבא: "אבל קידוש של שאר ימים טובים ושבתות, אין צריך לדחוק את עצמו לשתות את הכוס אלא יכול **לשמוע הקידוש מאחר**". משמע, זוהי שצריך להתאמץ ולשתות הוא כאשר הבחירה היא בין שתיית יין, ולא לשתות כלל אלא לשמוע מאחר.

אבל, אין להוכיח, מהמסופר על רבי יהודה בר אילעי, (הובא להלכה, בשו"ע אדמו"ר הזקן, תעב, כא), שהיה דוחק את עצמו לשתות יין, ובגלל זה כאב לו הראש עד חג השבועות. ומדוע לא שתה מיץ ענבים? כי מסתבר שבזמנם לא היה בנמצא 'מיץ ענבים', בתקופה זו של השנה. שהרי סחיטת הענבים נעשית בתקופת תשרי, ומיץ ענבים שנסחט בתשרי היה מתקלקל או נהפך ליין. וכמו כן יש לומר שעשה זאת, כי

- **יין מבושל:** מצוה מן המובחר למי שיכול, להשתמש לדי' כוסות ביין שאינו מבושל, ושלא מעורבים בו דברים אחרים. אך אם היין המבושל הוא מובחר ומשובח יותר, אפשר להשתמש בו לכתחילה, ובפרט במקומות שיש אנשים שיכולים לאסור את היין בנגיעתם (על פי רמ"א ערב, ח, ושו"ע אדמו"ר הזקן, תעב, כז, וערב, ט, שאפשר לכתחילה להשתמש ביין מבושל, לקידוש ולדי' כוסות. אך משמע מלשונם, שיש עדיפות ליין שאינו מבושל אם הוא באותה 'רמה' (לחשוש לדעת הרמב"ם וכו', שיין מבושל אינו כשר, כי הוא פסול למזבח).

לא היה לו חמר מדינה. ודו"ק.

אלא שבהגדת קול דודי (ג, ח), מובא בשם הגר"מ פיינשטיין, שצריך לדחוק את עצמו לשתות יין ולא מיץ ענבים, גם אם יגרום לו כאב ראש, וזאת מצד חובת השמחה.

למעשה: אע"פ שלכמה דעות אין יוצאים אלא ביין, מכל מקום, מוכח בפוסקים רבים, ואדמו"ר הזקן מכללם, שאף שעדיף לשתות יין, מכל מקום, אינו 'מעכב', שהרי פסקו שאפשר לצאת ביחמר מדינה או ביין צימוקים, והרי הם אינם משמחים ומשכרים! ומיץ ענבים, בוודאי אינו פחות מייין צימוקים (הגרצ"פ פרנק, במקראי קודש). ויש שהתירו גם לכתחילה לקחת מיץ ענבים לדי' כוסות, אם אינו אוהב יין (שו"ת משנה הלכות, י, פז. והגר"ע יוסף בחזון עובדיה, ב, עמ' קכה), כי מי שלא אוהב יין, אין זה ערב, ואינו 'חירות' בשבילו, ויצא שכרו בהפסדו. וכך נהגו גדולי הדור ('תשובות והנהגות', ב, רמג), ובפרט יש להתיר לנשים וילדים שלא שייך אצלם שמחה ביין. וכך הציע הרבי לחולה, ראה אג"ק יט עמ' ריג, לשתות מיץ ענבים לדי' כוסות.

לערבב יין ומיץ ענבים: מי שקשה לו לשתות יין, יכול לערבב מיץ ענבים ביין, וכך מרויח שיהיה גם 'ערב' ו'חרות', וגם 'משמח' קצת, וכן, שלא ירדס בגלל שתיית היין (סידור פסח כהלכתו עמ' פג, ושהסכים לכך הגר"ש אלישיב. וכן כתב בשבות יצחק (פסח, עמ' קצג) בשמו, וכן כתב במקראי קודש (ב, לה) ובשו"ת אור לציון (טו, ד), והגר"ש וואזנר בקובץ מבית לוי, ובעוד הרבה ספרי מלקטים שהביאו הוראות מפוסקי זמננו, הביאו עצה זו, לערבב יין ומיץ ענבים, כאשר הרוב יין. ואפילו שליש יין).

ומבואר בהלכה (שו"ע, רד, ה. ושו"ע אדמו"ר הזקן שם), שיין שערבוהו במים, נחשב עדיין יין, ולדעת הרמ"א (כפי שביארוהו המשני"ב שם) מספיק בשיטת יין והשאר מים, כדי שיחשב יין. ולדעת כף החיים שם, ביינות שלנו שאינם חזקים, רק אם הרוב הוא יין, נחשב יין. ואדמו"ר הזקן (סדר ברכת הנהנין, ז, ו) כותב, שגם ברוב מים יכול להחשב יין, אם הדרך לשתותו כך (וצ"ע מה נחשב הדרך היום, וידוע שבהרבה יקבים מוסיפים מים ביינות). אבל כאשר בא להוסיף מיץ ענבים, הוא עדיף לכאורה וכמ"ש אדמו"ר הזקן (שם): "יין שנתערב בו אחד משאר משקין... ואם נתערב בו דבר שאינו מפסיד טעם היין, הולכין אחר הרבי". ולכאורה ע"י הוספת מיץ ענבים, גורמים ליין להיות יותר מתוק, אבל לא 'נפסד' היין בכך. ואם כן, כל שהרוב הוא יין, נחשב יין לכל דבר. [וראה ביאור הלכה בתחילת סימן רב, שהקשה מדוע במים ביין, מועיל אפילו שישית יין, ובמשקה אחר (שכר), אפשר רק אם יש רוב יין? ומיישב, שבמשקים אחרים, הוא דבר שאין דרך העולם לערבו [ולכן רק עד רוב]. יוצא: שאפילו אם נאמר שאין הדרך לערבב מיץ ענבים ויין, כל עוד יש רוב יין, נחשב יין].

אמנם, כאשר היין המבושל ערב עליו יותר, או כאשר ישנם אנשים, שיכולים לאסור את היין במגעם, עדיף להשתמש ביין מבושל, כדי לא להיכשל ולא להכשיל באיסור סתם יינם⁵⁶).

- יין אדום: צריך להשתדל שהיין (או מיץ הענבים), בליל הסדר, יהיה בצבע אדום. ולמרות שבשאר שבתות ויו"ט, אין צורך להתאמץ בשביל זה, בכל זאת בליל הסדר מקפידים על כך כי יש בכך זכר לדם שהיה פרעה שוחט את בני ישראל (שו"ע תעב, יא, ושו"ע אדמו"ר הזקן, תעב, כו. טעמים ורמזים נוספים נאמרו לכך ראה בהערה⁵⁷). אם יש לו רק יין לבן, יכול לערב

56. **יין מבושל:** בירושלמי (פסחים, י, א): "יוצאים - ביין מבושל", מהמילה 'יוצאים', משמע שהוא רק בדיעבד. [ראה תוס' פסחים לה, ד"ה יוצאין: "מסופק ר"י אי בעי למימר 'יוצא' דוקא דיעבד . . אי נמי 'יוצאים' אף לכתחילה"]. ובאמת נחלקו בזה הראשונים, לדעת רש"י והרמב"ם (תשובת רש"י פח, רמב"ם שבת, כט, יד), אין מקדשים על יין מבושל או יין שיש בו דבש, כי אין מקדשים אלא על יין שראוי לנסך על המזבח. ולדעת תוס' (פסחים קט, ב: "ואם כן, יוצאין ארבע כוסות במבושל, ומקדשין עליו"), ורא"ש (פסחים, ו, י), אין בעיה ביין שאינו מבושל, כי לדעתם, רק כאשר היין פסול למזבח רק מחמת גריעותו, אבל המבושל, יותר טוב מזה שאינו מבושל. ומביא השו"ע (סימן ערב) את שתי השיטות, ופוסק בפשטות (סתם, ויש), כדעת הרא"ש ותוס' שאפשר לקדש בו. וכותב הרמ"א שם, שהמנהג לקדש אפילו לכתחילה, על יין לא מבושל, וכך פוסק אדמו"ר הזקן (ערב, ט).

אבל מכל מקום, מבואר מלשון הרמ"א ואדמו"ר הזקן, שכאשר היין המבושל, וזה שאינו מבושל, שווים בחשיבותם, יש עדיפות להשתמש ביין שאינו מבושל. שהרי כותב הרמ"א: "והמנהג לקדש עליו, אפילו יש לו יין אחר - רק שאינו טוב כמו המבושל". ומדייק המשנ"ב: "שאינו טוב וכו': דאם הם שוין - יש לחוש לדעת הי"א שמחמירין בזה, שלא לקדש". ואת אותו דיוק ניתן לעשות גם בלשון אדמו"ר הזקן שכותב (ערב, ט): "וכן עיקר, וכן נוהגים לקדש עליהם (היין המבושל), אפילו יש לו יין אחר - אלא שאינו טוב כמותם". משמע שאם הוא כן 'טוב כמותם', עדיף לקדש על זה שאינו מבושל. [וכן כתבו הפוסקים שלפניהם. ראה חק יעקב (תעב, כה), ומהרי"ל (הלי מאכלות אסורות) שמי שאינו יכול לשתות יין, ישתה יין מבושל ולא משקה 'מעדי'. הרי שלכתחילה יש לשתות יין שאינו מבושל, ורק אם אינו יכול, אזו יעדיף את המבושל על פני משקה 'מעדי'].

למעשה: הרבה יינות 'מפוסטרים', ולדעת הרבה פוסקים, זה נחשב 'בישולי'. [ביהתקשרות, מציין שיינות רגילים מתוצרת 'כרמלי' הם מפוסטרים, אלא אם כן, כותב 'לא מבושל'. ורבים מהיינות של 'יקבי הגולן', אינם מפוסטרים. אך המצב משתנה מזמן לזמן, ומייצרן לייצרן].

57. **חשיבות יין אדום:** גמ' פסחים (קח, ב): "ר' יהודה אומר, צריך שיהא בו (ביין), טעם ומראה". ובירושלמי (פסחים, י, ה), שמצוה לחזר אחר יין אדום. ומובא בטור ושו"ע תעב. ומבואר בגמ' (פסחים, קח, ב) שחשיבותו של היין הוא כשהוא אדום: "מאי טעמא דרב יהודא, דכתיב (משלי, כג) 'אל תראה יין כי יתאדם'. הובא בלבוש,

בו יין אדום, וכך תהיה בו המעלה של הצבע האדום, שמזכיר את הדם וכו'. (הגדת ויגד משה, ז, ד. ויש שכתבו שטוב למוזג לכוס את היין האדום תחילה, ואחר כך לתת בו את היין הלבן מצד חשש של צובע⁵⁸).

יד: הברכה:

- יש אומרים, שיש לברך את ברכת 'בורה פרי הגפן' על הכוס הראשונה, והשלישית בלבד (רא"ש (פסחים, י, כד), שו"ע (תעד, א), וכך מנהג הספרדים (וראה כף החיים, תעד, א). ואף שכל 'כוס' היא 'מצוה בפני עצמה', בכל זאת, מברכים ברכה ראשונה על שתיה, רק אם היה 'היסח הדעת', שלא ישתה יותר, אבל כאן,

ט"ז שו"ע אדמו"ר הזקן ומשנ"ב, סימן תעב. ואמנם בהלכות שבת (סימן ערב) מבואר שלא מתאמצים לחפש יין אדום דוקא, אבל בפסח מכיון שיש בכך רמז לדם וכו', יש להקפיד בכך. (שו"ע אדמו"ר הזקן, תעב, כו). **טעמים ורמזים נוספים ביין אדום:** א. זכר לדם קרבן פסח ומילה שבזכותם נגאלו (אור זרוע רנו), ב. זכר למכת דם במצרים (פמ"ג תעב, יג). ג. רמז לעתיד לבא שנאמר (ישעיה סג, א): 'מי זה בא מאדום וגוי מדוע אדום ללבושך' (כף החיים תעב, עח). ד. זכר לדם שנתנו על המשקוף והמזוזות (קמחא דאבישונא).

58. **צביעה באוכלים:** לדעת רוב הפוסקים, כשם שאין צביעה באוכלים כך אין צביעה במשקים. ראה משנ"ב (שער הציון שיח סד): "ולצביעה אין לחוש, דאין צביעה באוכלין כדלקמן בסימן שכ, בסופו". וכן כותב הגר"ש וואזנר (שו"ת שבה"ל ט, עא): "ופשוט דאין צביעה, בין אוכל בין משקה, כאשר הבינו כל הפוסקים, החכ"צ, הפמ"ג וכן מבואר בדרכי משה". ואפילו כאשר הצביעה לא נעשית לצורך ה**נאת** האכילה, אלא לצורך אחר הקשור לאכילה וכנידון דידן, שרוצים שיהיה אדום - זכר לדם, גם כן מותר (שו"ת שבה"ל, י, נו): "דאין חילוק גם בליל פסח דמקפידים על יין אדום זכר לדם, סוף סוף הנדון הוא צביעה באוכלים, ומותר מן הדין". ולכן מותר להוסיף את היין האדום לתוך היין הלבן, אע"פ שגורם בכך ל'צביעה' של היין הלבן. אמנם, מבואר בפוסקים שעדיף להכניס קודם את המשקה הצובע (בנדון שלנו: קודם את האדום, ואח"כ את הלבן), כדי לחשוש לשיטות שיש בעיה של צובע בכה"ג. ראה משנ"ב (שיח, שעה"צ סה): "טוב שיערה המים לתוך הסענס, לצאת בזה גם דעת החוששים לצביעה". שו"ת רב פעלים (ג, מא) ועוד.

אמנם פשוט דעת אדמו"ר הזקן (שכ) כהמתירים, ואף שהגר"ח נאה הביא שיטה זו האוסרת, בכמה מקומות (קמו, בדה"ש, טו, 9. קכד, בדה"ש, לא), ונראה שחושש לשיטה זו, הרי שהוא עצמו כותב (קמו, טו, 12): "לעיל (קכד), נמשכתי בזה אחר המשנ"ב, וכעת התבוננתי דאין לחלק בסענס, בין נותן הסענס תחילה או נותן המים תחילה". כלומר, שאין הבדל אם מניח את הדבר הצובע לפני או אחרי, הכל מותר. ולמעשה הבאנו בפנים שיטה זו, וכהכרעת הרב פרקש בספרו (שבת כהלכה, כ, ז): "וליתר שאת, מן הראוי שהרוצה להאדים היין, יתן בתחילה לתוך הכוס את היין האדום, ועליו ימוזג את הלבן".

ידע שישתה עוד, לכן לא צריך לברך. ובכל זאת לפני כוס שלישית מברכים, כי 'ברכת המזון' נחשב 'הפסק' והיסח הדעת. שו"ע אדמו"ר הזקן, תעד, א, דעה א).

- מנהג האשכנזים (וכך מנהג חב"ד), לברך את ברכת 'בורא פרי הגפן' לפני שתיית כל אחד מארבעת הכוסות, כי כל אחד מהם הוא "מצוה בפני עצמה", ולא יכולים להצטרף יחד בברכה אחת (רי"ף (כד, א) רמב"ם (ח, א) ורוב הגאונים, וכך פוסק הרמ"א תעד, א, ואדמו"ר הזקן בשו"ע ובסידור. וכך ביאר את טעם המנהג בר"ן ושו"ע אדמו"ר הזקן תעד, ב).

טו. השתיה:

- **הכמות:** לכתחילה צריך לשתות את כל הכוס בבת אחת (כלומר, בשתיה אחת בלי להפסיק), אפילו אם היא גדולה, וכך מנהג חב"ד. ולכן עדיף לא לקחת כוס גדולה, אלא כוס שמכילה רביעית, כדי שיוכל לשתות את כל הכוס, ובבת אחת. **בדיעבד:** די בשתיית רוב הכוס בבת אחת. ואפשר להקל גם, לשתות רק 'רוב רביעית', בבת אחת (ואפילו, בכמה פעמים, כדלקמן).

- **הזמן:** לכתחילה צריך להיזהר לשתות בבת אחת, וכך הוא מנהג חב"ד לכתחילה. (ספר המנהגים עמ' 39: "בפסח שותה הכוס כולו (ב"ח, תעב), ובבת אחת (מג"א שם) - מנהג בית הרב. וכן בשאר ג' כוסות"). **בדיעבד, אפשר לשתות בכמה פעמים, ובלבד שבין תחילת השתיה לסיומה (של 'רוב רביעית'), לא יעבור ה'זמן'. כמה הוא זמן זה? יש אומרים שהוא: 'כדי שתיית רביעית' (הזמן שלוקח לבני אדם לשתות רביעית, והוא זמן קצר, כחצי דקה⁵⁹), ויש אומרים שהוא זמן של 'כדי אכילת פרס' (3-4 דקות). ולכן, גם מי שלא יכול לשתות בבת אחת, אלא שותה בכמה פעמים, צריך לסיים בזמן קצר של חצי דקה. ובדיעבד: אם עבר יותר מ'כדי אכילת פרס'⁶⁰, (בין תחילת השתיה לסיומה), לא יצא, וצריך**

59. נחלקו הפוסקים איך משערים 'כדי שתיית רביעית', האם בשתיה בכמה פעמים או בשתיה בפעם אחת, האם בשתיה של יין או בשתיה של משקים אחרים. אמנם למעשה, במבואר בפוסקי זמננו (על סימן תריב, בנוגע למי שצריך לשתות לשיעורים ביום כיפור) שהשיעור הוא כחצי דקה.

60. וכיון שמדובר במצוה דרבנן, אולי אפשר להקל כפי השיטות ששיעור 'כדי אכילת פרס' הוא עד 9 דקות או 11 דקות. אבל בודאי שאם ניתן יש לשתות עוד כוס, אם עבר יותר 4 דקות שהוא השיעור הנפוץ (הערת ידידי ר' שמעון אלבו שי').

לחזור ולשתות. (שו"ע אדמו"ר הזקן, תעב, כ).

טז. שתיה על הסדר: צריך לשתות אותם על הסדר והיינו ראשונה אחרי הקידוש, השניה אחרי אמירת ההגדה, השלישית אחרי ברכת המזון, והרביעית אחרי אמירת ההלל. שתה ברציפות נחשב רק כוס אחד. וצריך להיזהר בזה, בעיקר אצל הנשים, שמקפידות על שתיית הכוסות, אבל לפעמים לא יודעות שלא מועיל אם הוא לא 'במקומו' (ראה לעיל בחיובי הנשים בליל הסדר).

יז. אופן השתיה למעשה: כל אחד⁶¹ מוזג לעצמו את היין בכוס שלו. ומוזגים עד שנשפך קצת החוצה (אוצר מנהגי חב"ד עמ' קמב), ולוקחים את הכוס ביד ימין, ומעבירים ליד שמאל, ומעמידים את הכוס דרך הורדה מלמעלה למטה, על כל יד ימין, כשהיא כפופה קצת כמו 'בית קיבול', ד' האצבעות מוגבהות, והאגודל מושכב מהצד (הגדה של הרבי בפסקה קדש. וכך נהג הרבי בכל אחד מהד' כוסות, אוצר מנהגי חב"ד, עמ' קסז). האנשים והבנים (גם הקטנים, מדין חינוך), מסבים על צד ימין, ונוהרים לכתחילה לשתות את כל הכוס בבת אחת. (אם קשה הכל ובבת אחת, ראה לעיל).

61. בשו"ע אדמו"ר הזקן תעג, א: "טוב שלא ימזוג הבעל הבית בעצמו, אלא אחר ימזוג לו". אבל כותב הרבי בהגדה: "מוזגין הכוס, ואין מדקדקין שימזוג אחר".